

Belső raktár

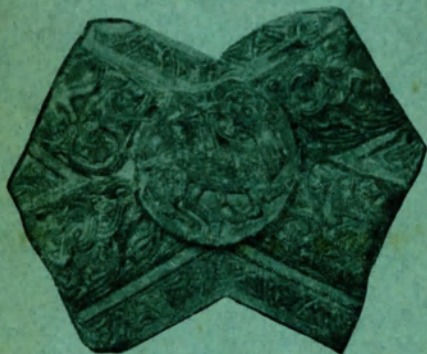
C
1883

A PÉCSI PÜSPÖKI MÚZEUM KÖTÁRA

IRTA

DR. SZÖNYI OTTÓ.

262 képpel.

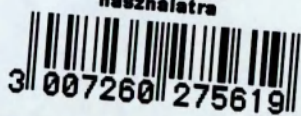

PÉCS, 1906.

TAIZS JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.

Ára 4 korona.

Csak helyben
használatra

3 007260 275619

C
1883

Sz9

A PÉCSI PÜSPÖKI MÚZEUM

KÖTÁRA

IRTA

DR. SZŐNYI OTTÓ.

262 képpel.

27561

PÉCS, 1906.
TAIZS JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐTISZTELENDŐ

ZICHI ÉS VÁSONKEÖI

DR. ZICHY GYULA GRÓF,

PÉCSI MEGYÉSPÜSPÖK ÚRNAK

HÓDOLATTAL AJÁNLJA

A SZERZŐ.

BEVEZETÉS.

PÉCSI PÜSPÖKI MUZEUM kőtára a *püspöki könyvtárépület* (Szepessy-utca 3. szám) földszintjének folyosóját, a bejárattól jobbra eső négy szobáját és udvarát foglalja el. Létrejöttét *Hetyey Sámuel*, pécsi püspök gondoskodásának köszöni. Ő hozatta el ugyanis a köveket 1899-ben a püspöki palota udvarán levő magtárépületből, a hová a székesegyház 1891-ben befejezett restaurációja után elraktározottak, míg a restauráció folyamán a szűz Mária — akkor szt. Imre-kápolnában voltak felhalmozva, s ő bizta meg *dr. Gerecze Péter*, budapesti főreáliskolai tanárt azok elrendezésével, a ki 1899. augusztus havában rendezte is a muzeumot, miután már előzőleg a szekrényeket és állványokat a székesegyházi uradalom költségén a pécsi Hoffmann-czég elkészítette és a szobákban felállította. Mindezeknél személyesen jelen voltam.

A muzeum rendezése az időszerint Gereczénél hivatottabb kezekbe nem kerülhetett, mert a pécsi székesegyházzal, mint a melylyel e kövek a legszorosabb összefüggésben vannak, újabb időkben senki behatóbban nem foglalkozott, mint ő, sőt a muzeumi kövek irodalmában, leszámítva *Kollert* és *Henszlmann*t, Gerecze jóformán egyedül áll, ha a műtörténet idevágó kutatásainak mai fejlődöttebb állását tekintjük.

Koller József pécsi nagyprépost (1745—1832.), a pécsi egyházmegye híres történetirójának korában a középkori művészet emlékeinek méltányló kutatása még csecsemőkorát élte. Akkor mindenki az antik görög és római világ klassziczizmusának hódolt, s ha Koller tárgyánál fogva kényszerült a pécsi székesegyház emlékeivel is foglalkozni, az eredmény általános

és összehasonlító ismeretek hiányában csak hézagos, sőt hibás lehetett. Henszlmann Imre viszont minden alapos készültség mellett is tudományos előítéletek hínárjába bonyolódott, melynek szálaít hiába igyekezett a legszigorubb logikával kifejtteni, azok, mint látni fogjuk, a téves következtetések hálójába sodorták. Ezen, különben érdemes kutatók óta a középkori művészet ismerete hatalmasan gyarapodott, az emlékeket szigorú pontossággal leírták, összehasonlították, a magyar történelem forrásait kritikus szemmel megvizsgálták, a tévedések, hagyományok köde a tudomány világánál szétfoszlott. Gerecze tehát a mai ismeretek arzenáljából a legválogatottabb fegyvereket használhatta. S ha mégis minden dicséretes óvatossága mellett, kisebb jelentőségű pontokban, hibás következtetésekre jutott, azt mentheti a művészettörténelem folytonos fejlődése, az újabb adatok sokszor ellenőrizhetetlen tömege s a muzeum berendezésében észlelhető sietése. E tényeknek élénk tudata kényszerít engem is azon őszinte kijelentésre, hogy jelen mű sem igényli a végső szó dicsőségét. Sok munkára lesz még itt szükség, a melynek eredményét a pécsi székesegyház monografiájának várva-várt megírója lesz hivatva összegyűjteni. Igyekeztem az itt összeszedett anyaggal munkáját megkönnyíteni.

Gerecze a muzeum elrendezésében alkalmazkodott az anyag természetéhez és ahhoz képest osztotta azt csoportokra. Elsőt alkotják a római emlékek, azután következnek: a pécsi székesegyház nyugati márványkapuja és építészeti faragványainak töredékei. A pécsi székesegyház restaurációja alkalmával akadtak rá a jelenlegi főoltár előtt egy kőátor romjaira. Az itt talált faragványos köveket kiegészítve a székesegyház más helyein előkerült, de idetartozó kövekkel, létrejött egy igen jelentékeny csoport. Másik fontos csoportot alkotnak a székesegyház katakombájába vezető két lejárati faragványainak töredékei. E két csoport megállapítása kézenfekvő, mert egységességük megállapítható volt. Már a következő csoport: a székesegyház románkori faragványainak nagy tömege szétesőbb, a mennyeiben az egyes kövek eredeti helye és alkalmazása kevés kivétellel ismeretlen és így a rendező

csupán a faragványok diszitő motivumainak rokonságára volt utalva, s legfeljebb néhány darabnál állapíthatott volna meg időrendet, ha szigorubb stil-kritikát alkalmaz, a mint a megfelelő helyeken jelezni fogom. Időrendben a következő csoportot a csucsives és renaissance-töredékek alkotják. Befejezik a sort a sirkövek és emléktáblák, melyeknek egyes darabjai már évszámmal is el vannak látva.

Ezekből világos, hogy itt a fő rendező-elv a stilhasonlóság volt, melynek keretében az időrend csak gyengén érvényesülhetett. De ezen határok közt a rendező igyekezett világos képet nyújtani az emlékek föltehető összetartozóságáról, már a mennyiben a helyi körülmények engedték, mert be kell vallanunk, hogy a helyiség egy kissé szűk a muzeum céljaira. E miatt történt, hogy egyes tárgyak az udvarra kerültek, mint a székesegyház építészeti maradványai, és a fedél alá helyezett Honsbruchsiremlék, persze kitéve az idők viszontagságának. Mások a folyosóra kerültek, a székesegyház nyugati kapuja pedig összeállítható nem volt, holott csak felépítve lehetne megérteni. A kőszator és a lejáratok maradványai szintén csak felépítve volnának teljesen élvezhetők. A képzeletnek munkára van szüksége, hogy az egyes részletekből az egységes emlékek képét maga elé varázsolhassa, különösen a kőszatornál, míg a lejáratokat a székesegyházban hű másolatokban láthatjuk.

Gyűjteményünk nem teljes, nem foglalja magában mindazon emlékeket, melyek a pécsi székesegyházból idők folyamán előkerültek. Így a magyar nemzeti muzeumba Budapestre került Pulszky Ferencz és Henszlmann közvetítésével egy a pécsi várban, tehát a székesegyház táján a földből 1773-ban kiásott fehér márvány dombormű, melyen relief en creux-technikával (vagyis az alak körvonalai vannak a kőbe bemetszve, a háttér pedig a kő síkjából kiemelve és üvegmozaikkal kitöltve, mint ami gyűjteményünkben a 418—419. sz.) Jákob pátriárka volt ábrázolva.¹⁾

¹⁾ Henszlmann: Pécs régiségei II. 267. lap; Gerecze az Arch. Értesítőben 1895. év 344. és köv. lapok. Koller: Proleg. in Hist. Epp. Qu.-Eccl. 19—24. l. és II. tab. 7. fig. a rézmetszetű rajza.

1. Jákob pátriárka képe.

Ugyanoda került egy 58×36.5 cm. nagyságu dombormű, mely szárnyas angyalt ábrázol jobbában világgyolyóval. Stíljére nézve a 689. sz.-al rokon.

Ismeretlen helyre tűnt az északi lejárát déli falának 2. képsorából az Úr alakja. Jobbját felemeli és mutató ujjával tiltólag int. Tunicája, drágaköves s gyöngyös paszománttal szegélyezett tunicellája s palliuma volt. Feje le volt törve, csak gloriolája látszott.¹⁾

Henszlmann Imre írja a „Pécs régiségei“ cz. művében a III. rész 238. lapján, hogy: „Miután b. Gerster építész barátommal a déli lépcsőház (déli katakomba-lejárát) északkeleti sarkát vizsgálni akarván, az ott levő s a régít eltakaró újabb falnak néhány köveit elszedettük, mennyire ezt az új lépcső boltozatának megkárosítása nélkül tenni lehetett: eredeti helyéből elmozdított vagy leesett 4 faragott kőtöredéket találtunk, mely jelenleg a pécsi reáltanoda könyvtárában őriztetik. E négy kődarab legnagyobbika egymás mellett en face álló két női torsónak köldök körüli részét mutatja, a köntös övével és 2—2 kézzel; a második darabon van férfi-torso profilben, egy kézzel és övvel, a harmadikon kis köntös-darab díszszalaggal, a negyedik fátyolozott női fejet mutat, felső része nagyon megrongált. Mindegyik darabon karika-díszes kelmekeret vagy bordure látható. Valószínű, hogy e négy töredék sz. Erzsébetnek a bold. Szűznél tett látogatását ábrázoló jelenet töredéke; ide mutat legalább az első darab, melyben a két barátnéra ráismerhetünk.“ A férfi torso szerinte sz. József vagy Zakariás, a női fej Erzsébet vagy a b. Szűz. Nem lehetetlen, hogy e töredékek a 225. sz. dombormű részei voltak. A reáliskola könyvtárából azonban eltűntek.

Gerecze az Arch. É. 1895. folyamában a 719. sz. Dávidhoz hasonlót és 2 angyal reliefjét hozza képben, melyek a nemzeti muzeumban vannak.

Nyomtalanul elveszett azon sirkő, mely a székesegyház keleti részén az elpusztult halotti kápolna alatt találtatott s melyet Koller a Proleg. in Hist. Epp. Qu. Eccl. végén a XII.

¹⁾ Gerecze : Arch. Ért. 1895. 39. I.

táblán rézmetszetű képben hoz. E sirkőlap a csucsives korszakból (XV. sz.) eredt s rajta egy lábait is elfedő s lecsüngő keresztesvégű övvel átkötött hosszú ruhába, s fejről lábaig lelógó kendőbe öltözött nőalak volt kifaragva. Kezében hosszú rózsafüzért tartott, feje párnán nyugodott. A lap keretén tört, gót betűs (minuscule) felírás volt, melyből annyit lehetett kibetűzni, hogy ez a nő a pécsi káptalannál valami alapítványt tett. (Capitulum Quinque donavit.)

Hiányzanak azon kövek, melyeknek egyikét Koller idézett műve XV. tábláján fig. 2. alatt rézmetszetben hozza. Ez kétfelől két állattal támasztott emberfejes oszloptörzstörödek lehetett; az őskeresztény cubiculum táján ásták ki. A XVI. táblán pedig 4 oszlopfő, — egyik emberfej-alaku, a többi levéldiszniményes — rézmetszetű képe látható. A várban, a székesegyház körül találták őket. Alakjuk, a mennyre a gyarló rajzokból megítélhető, a román stíl korára vall.

Hiányzik az a kő, melyen Gerecze szerint¹⁾ két madár nézett vissza két nagy párosan összenőtt és gyöngysorral díszített páfránlevélre, melyek hajtásából nagy szőlőfürt nőtt ki, és a madarak lábai közt is bogyó-tömeg volt.

A székesegyházban talált *festmény maradványokat* Koppayval 1882-ben lemásoltatta Schmidt Frigyes, a restaurator, de gondoskodás nem történt, hogy e képek a püsp. muzeumnak is megszereztesse. Most Schmidt fiánál Németországban vannak a tanulmányozás elől elvonva. A faragványokról *gipsz-lenyomatokat* vettek, ezek most is a püspöki székház udvarán levő magtár egyik üres helyiségében vannak.

Az itt tárgyalt anyaggal kapcsolatban Gerecze azon állítását²⁾ alaptalannak kell kijelentenem, mintha a székesegyház 1882—1891. restaurációja előtt hajóbeli pilléreihez támasztott oltárok római sarkofagokból kerültek volna ki. Erről senki sem tud semmit, a restaurálási napló sem, mely pedig a leletek helyeit jelzi, sőt Haas állítja, hogy Pécs vidékének márványai-

¹⁾ Arch. Ért. 1895. 406. l.

²⁾ Arch. Ért. XV. k. 73—75. l. és ez után a Baranya multja és jelenje II. k. 192. 194. ll.

ból készültek az oltárok és közülök kettő: sz. Sebestyéné és Mihályé eredetileg a pécsi pálosok (lyceumi) templomában állott.¹⁾

Hálás köszönettel jegyzem föl e helyen, hogy a műben közölt képek tulnyomó részének duczait a magyar tudományos akadémia archaeologiai bizottságának vezetője, méltóságos Hampel József ur, dijtalanul engedte át használatra. A 66—67. sz.; a csucsives- és renaissance- emlékek, a Grocius-, Valentinus-, Heinricus-, Klimó-féle sirkövek s a római mozaikok fényképi felvételeit tekintetes Zsille Ferencz ur volt szives eszközölni. A 238., 342., 345., 400., 481., 484., 501., 502., 530., 591. számok metszeteit magam rajzoltam.

¹⁾ A Danielik-féle Emlékkönyvben 1852. 402. lapon.

I. A faragványok kora és jellege.

Annak ellenére, hogy — a mint mondtam — a muzeum tárgyainak javarésze, vagy legalább is a románkori emlékek chronologiailag pontosan nem határozhatók meg, mégis minden szemlélőnek érdeklődése először is azok *kora* felé irányul. S ha még meggondoljuk, hogy a kormeghatározást a pécsi székesegyház, hazánk egyik legnagyobbserű műemléke építésének ingadozó időmegállapítása is sürgeti, mert ezek a kövek majdnem kivétel nélkül a székesegyházból kerültek elő, hozzátartoztak, tehát vele a legszorosabb összefüggésben vannak ; akkor először is erre kell valamelyes feleletet adnom. Ha volnának biztos történelmi adataink, melyek a székesegyház alapításáról és későbbi, de főleg románkori viszontagságairól tudósítanának, akkor könnyű volna a felelet. De idevonatkozó történelmi adatunk alig van s a mi van, az is jórészen összezsugorodik a bírálat világánál. S azért ha fel is használjuk azokat, következtetéseink súlya mégis az emlékek stilusára nehezedik. Arra kell törekednünk, hogy a kövek alakját, faragásainak jellemző vonásait összhangba hozzuk a történelem néhány évszámával, a mely rendelkezésünkre áll. Utam nem töretlen. Több, mint egy százada, hogy ezzel a kérdéssel a legjelesebb tudósok foglalkoznak, de az eredmény a legkülönbözőbb s az ügy aktáit ma sem lehet lezártnak tekinteni.

Igen visszatolódik, még az antik világba, a pécsi székesegyház kora, ha *Koller Józseffel*,¹⁾ *Szalágyi Istvánnal*,²⁾ *Aigl*

¹⁾ Historia Eppatus Quinque-Eccles. I.

²⁾ De statu Ecclesiae Pannoniae L. IV. Cap. II. pag. 261.

*Pállal,*¹⁾ *Haas Mihálylyal,*²⁾ *Brüsztle Józseffel*³⁾ tartva, elfogadjuk, hogy a pécsi cathedralis nem más, mint egy *római vár, castellum átalakítása keresztény templommá*. Eszerint a III. vagy IV. Kr. u. században, sőt előbb is már állnia kellett az alapfalaknak. A római eredet mellett szól a nevezettek szerint a templom négyszögű alakja, négy saroktornya, a mely egészen várszerű alakot kölcsönöz neki, olyant, a milyennel a római castellumok birtak. A Peutinger-féle táblán (IV. sz. vége v. V. eleje) Sopianana-nál ilyen castellum rajza látható. Azután a templom közelében, attól egy kissé délkeletre fekszik az őskeresztény, de még a római korból, a Kr. u. IV. századból eredő sirkamra, a mely mellett 1780-ban még 13 téglából falazott őskeresztény sirt találtak (azóta elpusztultak). Tehát a keresztény hitélet már a római korban itt székelt a székesegyház körül.

A székesegyház régi Mária, ma Jézus szt. Szive kápolnája alatt pedig állítólag római vízvezeték romjaira akadtak 1763-ban⁴⁾, mely Henszlmann tudósítása szerint téglából készült félkörívű, tehát dongaboltozattal volt ellátva és 20 ölnyire bele lehetett menni a püspöki székház irányában.⁵⁾

¹⁾ Historia Capit. Qu. Eccl. 1838. 231. és 253. l.

²⁾ Baranya 1815. 223. l. Gedenkbuch der Stadt Fünfkirchen 1852. 22. l.

³⁾ Recensio Cleri Qu. Eccles. Pécs. 1874. I. köt. 5. és kk. II. és 41. l.

⁴⁾ Szalágyi: i. m.

⁵⁾ Pécs régiségei I. 12. l. A földalatti nyilást fedő követ 1866. aug. havában felszedték, ekkor látta Henszlmann az üreget. A kőbe ezen felírás volt bevésve:

POSTERITATI-SACRVM
HIC
ADITUS-PATET
AD —
AQUAE DUCTUM SUBTERRANEUM
II PEDES LARGUM — V ALTUM
QUADRO LAPIDE-MAGNA EX PARTE
EXSTRUCTUM
QUEM PROVIDENTIA MAIORUM APERUIT
NE STAGNANTES-AQUAE

Ebből a körülményből azonban még a vízvezeték római eredete korántsem bizonyítható, az még kevésbé, hogy a székesegyházzá átalakított római castellum használatára volt építve.

Egyáltalán ez a székesegyház korát a római időkre visszavivő elmélet, bármennyire elhiggyük, hogy a székesegyház helyén római épületek lehettek, igen gyöngye alapon nyugszik és olyan tulzásokra vihet, a milyeneket egy *Szeder* nevű író rövidke cikkében találunk, a ki Farkas József adatai után a Guzmics Izidor által szerkesztett „Vallási és egyházi tár” 1832. évi II. füzetében a 180—191. l. azt állítja, hogy székesegyházunk apsisai sem mások, mint a keresztény kultusz céljából a négyszögű római várépülethez ragasztott szentélytoldások, persze a bazilikális templomépítkezésről ismeretei nem voltak. Sem a négyszögalak, sem

VITIUM AEDIFICIO
INFERRENT
HUNC CASU INVENTUM
ANNO MDCCLXIII
CVRA POSTERORUM
CVM SACELLO RENOVAVIT
UT
PERPETUA EXSTARET MEMORIA
HOC SAXUM. ANNO MDCCLXVI.
P. P.

Magyarul: Az utókor figyelmébe! Itt nyílik a bejárás a 2 láb széles és 5 láb (1.70 m.) magas földalatti vízvezetékhez, mely nagy részében kockakövekből van építve, s melyet őseink gondoskodása emelt, hogy a megrekedő vizek kárt ne tegyenek az épületben. Véletlenül találtatott 1763-ban. Az utódok gondoskodása a kápolnával együtt kijavította. Hogy ennek örök emléke fönmaradjon, ezt a követ 1766-ban idehelyezték.

Hogy e kő hová tűnt, nem sikerült kikutatnom, épügy azt sem, hogy mi lett a restauráció (1882—1891.) alkalmával a vízvezetékkel. Annyit tudok, hogy az üreg nyílása helyére most a sekrestyéket fűtő nagy készülék van építve. Henszlmann után idevonatkozólag még közlöm, hogy az északkeleti toronyban a katakombával egyszínesen cisterna volt, melyet később oltárrá alakítottak át, s ott a fal igen pontosan volt vésve. Ebből sem látni ma már mást, mint a torony keleti falában a fülkét, melyben az oltár állt.

a négy torony nem bizonyít a római épület mellett. Az elsőt nem is kell fejtegetni, a másodikra nézve pedig tudjuk, hogy a szent István-alapította elpusztult székesfehérvári bazilika, a már nem létező esztergomi sz. Adalbert-bazilika és még néhány magyar árpádkori nagy templom négy tornyu volt, a nélkül, hogy azokat római emlékekből alakították volna át keresztény templommá. Hisz éppen e négytornyú szerkezetet Henszlmann Imre speciális magyar építkező módnak állítja, mely erősítési és kultusz czélokra egyaránt megfelelt.

A mit azonban minden bizonyossággal megengedhetünk annyi, hogy a székesegyház helyén és a körül római épületek álltak, talán vár is. Ezt bizonyítja a sok római emlék, mely ezen környéken napvilágra került, de bizonyítják gyűjteményünk 17—22. sz. a. mozaikpadló-töredékei, melyek alig 100 méternyire találtattak a templomtól. Ha ez áll, akkor nincs kizárva, hogy a népvándorlás zivataraiiban elpusztult római épületek köveit az új építkezésekhez felhasználták, hisz mindenütt így történt, a hol csak római épületek maradtak. Sőt ezt bizonyosságra emeli az a körülmény, hogy a székesegyház falaiban, főleg a nyugati kapu mögött is találtak római emlékeket az 1882—1891. évi restauráció naplói szerint, állítólag a nyugati kapu maga is római márványkoporsókból készült volna. Persze kár volna azt gondolni, hogy az egész épület tisztán római kövekből készült; csak ilyenek is vannak a többi között. Ha pedig erővel átalakítást akarna valaki elképzelni, az nem terjeszkedhetett a székesegyház két kőfalán túl, mert a többi részleteknek római épületből való átalakítását el nem tudom képzelni, ha csak a gombhoz kabátot nem akartak varrni.

Már most, hogy ki használta fel a római köveket a keresztény templomhoz, az a folytatódó kérdés? Az előbb felsorolt tudósoknak, ha következtetések akarnak lenni, azt kell erre felelniök, hogy *szent István* első magyar királyunk. Csakhogy ezt nem hiszi el Henszlmann Imre, a ki azt mondja, hogy szent István király püspöki-székesegyházakat nem épített egyet sem, csakis monostor-egyházakat. A püspöki egyházak építését teljesen a püspökökre bízta, és e czélra

az egyházat javakkal dotálta. Legfeljebb, a mint törvényeiből kitűnik, a belső felszereléshez járult hozzá.¹⁾ Ennek következtében római emlékeket is aligha alakított át templomokká. Henszlmann e bizonyítását a történelmi tényekre támaszkodva elfogadhatjuk, bár nem tudom mit szólnak hozzá azok, a kik Péter királynak tulajdonítják a pécsi székesegyház építését? De ezeknek azt felelhetjük, hogy mégis csak csodálatos volna, hogy a rövid ideig uralkodó Péter épen egy püspöki egyházat válasszon temetkezése helyéül és így szent Istvánnak elvét, mely szerint székesegyházát a püspök építse, rögtön annak halála után mibe se vegye? Czobor azon állítását, hogy hazai egyháztörténelmünkben nincs arra példa, miszerint a középkorban királyaink másnak, volt bár az egyházmegyéjének főpapja, engedte volna a dicsőséget, székesegyházát építhetni, megczáfolja a csanádi székesegyház, melyet sz. Gellért épített, — igaz, szent István támogatásával.

Egészen egyedül áll véleményével az említett Szeder nevű író, ki szerint mivel szent Istvánnak a pécsi püspökséget megalapító, 1009-ben kelt levelében e kitétel fordul elő: „Si quis (t. i. terminos dioecesis) violare praesumserit, — sciat se a S. Petro Apostolo, in cuius honore supramemoratus constructus est²⁾ Episcopatus, perpetuo anathemate dampnandum.“ (A ki az egyházmegye határait megsérteni merészli, az tudja meg, hogy sz. Péter apostol által, a kinek tiszteletére szerveztetett a fentemlített püspökség, örök átokkal sújtandó.) — már állt 1009-ben a székesegyház, mert sz. István a püspökségnek a templom nevét adta, a mint például a veszprémi püspökséget is szent Mihály egyházának nevezte el. Sz. István a már álló templomhoz a katakombát adta, sőt Péter király is épített rajta. Nem tudom, mennyiben áll meg a veszprémi analogia, de annak bizonyítására, hogy már sz. István előtt állhatott a székesegyház helyén keresztény temp-

¹⁾ Czobor szerint pedig (Egyhműv. lap. 1882. 161. lap) meg kell különböztetni a székesegyház alapítását (fundatio) annak építésétől (constructio).

²⁾ Ezt a szót Karácsonyi (Szent István 65. l.) az állandó egyház megjelölésének tartja.

lom — az analogiánál sokkal súlyosabb bizonyítékot találunk abban a Koller által okmányszerűleg bizonyított¹⁾ tényben, hogy a IX. században, Luipram, salzburgi érsek idejében (836—858.) mikor Privina szláv fejedelmet uralta e vidék, Pécssett templomot szenteltek fel és az akkor már *Quinque Basilicae*-nek nevezett Pécs városát a salzburgi érsek egyházi joghatósága alá rendelték. Persze merész dolog volna azt mondani, hogy ez a templom nem lehetett más, mint a székesegyház elődje, de a valószínűséget nem zárja ki az a már említett körülmény, hogy ezen a környéken lehetett Pécsnek középpontja minden időkben és gyűjteményünk faragványainak régies jellege, a mint később látni fogjuk. Henszlmann tagadja még a lehetőségét is annak, hogy a pécsi székesegyházban a Privina-féle templom részletei legyenek, mert szerinte az fatemplom volt.²⁾ De ezt a Szalavárott, Privina székhelyén talált kőfaragványok czáfolják.

Hogy szent István adta volna az épülethez a katakombát, ez már pusztán Szeder minden indokolás nélküli föltevése. Nem lehet olyan okot elképzelni, a mely sz. Istvánt erre indította volna.

Az eddig tárgyalt vélemények tehát Henszlmannét kivéve, a pécsi székesegyházat szent Istvánnal hozzák kapcsolatba, habár még az előbbi időkbe is visszanyulnak eredetének szálai.

A pécsi székesegyház korát megállapítani törekvő, legnépszerűbb vélemény azonban szent Istvánt kizárja és az alapítás tényét *Péter királynak* (1038—1041, 1044—1046.) tulajdonítja. Ipolyi Arnold, ha nem is foglalkozott a kérdéssel behatóbban, ezt vallotta, sőt a déli katakombalejáratot Péter király sirjának is elnevezte, holott ezt már előtte Koller se hitte. Gerecze Péter is sok ingadozás után végre e vélemény mellett foglalt állást³⁾. De leghatalmasabb szószólója volt dr.

¹⁾ Prolegomena 34. és köv. l.

²⁾ Székesfehérvári ásatások eredménye. Bpest 1864. 111. lap.

³⁾ Archeol. Közl. XX. „Most már bátran mondhatjuk Péter király korából eredő bazilikának.“

Czobor Béla.¹⁾ Nem lehet csodálni, mert egyedül ezt a véleményyt látszottak a hazai, sőt külföldi krónikák támogatni.

A képes krónika 39. fejezete szerint „*Quinque Ecclesiis subterratus est, quam fundasse perhibetur*“ (Eltemették a pécsi egyházban [Pécsett] melyről azt mondják, hogy ő alapította.)

Ugyanily értelemben szól Kézai (cap. 27.) és a Budai krónika (cap. 83.) A lengyelek Gallus-krónikájában pedig, a melynek szerzője 1112—3-ban Magyarországon járt, ezeket olvassuk: „*Quo (sancto Stephano) de hac vita migrante Petrus veneticus Ungariae regnum recepit, qui ecclesiam Sancti Petri de Bazoario inchoavit, quam nullus rex ad modum inchoationis usque hodie consummavit.*“ Pauler Gyula²⁾ és mások a „Bazoario“ szóból „Pécsvárt“ olvastak s azért e helyet így fordították: „Szent István halála után országát Péter, a a Velenczei kapta meg, a ki szent Péternek pécsi egyházát kezdte építtetni, de ezt máig (1118. a krónika kelte) a megkezdett módon még egy király sem fejezte be.“

Ha a krónikák ezen tudósításai megállnák a kritika próbáját, csakugyan nem kellene tovább kutatnunk, mert faragványaink jellege összhangban volna Péter király korával, bár alig tudnók megmagyarázni, hogy a pécsi püspök szent István korában székesegyház, illetve nagybbszerű templom nélkül maradt volna, mikor már Kalocsán, Esztergomban, Csanádon megépítették a székesegyházakat. Ámde az összes föltevéseket, melyek a krónikákhoz fűződtek, halomra döntötte *dr. Karácsonyi János*, midőn a „Századok“ 1897. évi folyamában 291—297. l. kimutatta, hogy a „Bazoario“ szó nem Pécsvárát, hanem Budavárát jelenti s csak az idegen nyelvű olasz vagy franczia krónikás ferdítette el így a nevet, a mit nem lehet csodálni, mikor magyar emberek írásaiban is elferdítve fordul elő a Budavár név. Pécsset sohasem nevezték Pécsvárnak és a középkorban volt jó latin neve: *Quinque-Ecclesiae*; s a krónikás bizonyára ezt használta volna, ha Pécsről irt volna. Tehát Péter királynak Karácsonyi szerint a pécsi templomhoz semmi köze,

¹⁾ Egyházművészeti lap. 1882. 161. s. köv. l.

²⁾ A magyar nemzet tört. I. 101. 534. II. 162. j.

hanem igenis az ó-budai prépostságot és annak templomát alapította, s az a körülmény, hogy nem fejezhette be, megfelel rövid és zavaros uralkodásának.¹⁾ — A képes krónika (1358) adatait meg éppen megbizhatatlanoknak tartja Karácsonyi. A történeti alap ezen megingásával Czobornak erősítésül hozzákapcsolt azon érvelése, hogy középkori szokás szerint a királyok az általuk épített templomokba temetkeztek, s így kellett Péterrel is történnie, a mint sz. Istvánt Székesfehérvárott, I. Andrást Tihanyban, sz. Lászlót Nagyváradon, Bélát Dömösön temették el, mint az illető egyházak fundatorait — ugyancsak elesik.

Annak ellenére, hogy meggyőzve bizonyítékaitól, a pécsi székesegyház alapítását illetőleg csatlakozom Karácsonyhoz, mégsem fojthatom el csodálkozásomat azon, hogy a Péter királyról szóló — mondjuk Karácsonyival — „mese“ olyan könnyen belekerült a krónikákba és hamisítványaikba. Ugy sejtem, hogy Péternek mégis van valami köze a pécsi cathedralishoz. Azt nem alapította, de talán valamit épített rajta. Ezt nem zárja ki az óbudai prépostsági templom építése, mert ha ott temették is el Pétert — a mint Karácsonyi bizonyítja, — nem lehetetlen, hogy eredeti szándéka a már felépült pécsi cathedralisba való temetkezés volt. Megerősítené, sőt véleményemnek egészen megfelelőleg egészítené ki ezt „*János gercsei főesperes krónikája*“, ha Marczali, Klaić, Pauler és Domanovszky²⁾ ezt hamisítványnak nem tartanák.

Ebben ugyanis ott, a hol elbeszéli, hogy Péter király Imre herceg halála után vissza akarta hódítani Slavóniát, a következők olvashatók: „Verum Sanctus rex, quietis pacisque amans, iniquum censuit, sponsam iure suo privare. Quare Petrus, ut magis pio regi complaceat, cathedralem Sancti Petri Quinque-Ecclesiis absolvit,“ s azután „Petrus sequente anno mortuus, Quinque-Ecclesiis sepelitur.“ („Azonban a nyugalmas és békét szerető szent király helytelennek

¹⁾ Czobor azon megjegyzése, hogy a székesegyház Péter apostolról, Péter király patronusáról van elnevezve — mítsem bizonyít.

²⁾ Domanovszky Sándor: Századok. 1905. 680—685. I. Sufflay Milán: Századok. 1904. 511—536. I. és még Századok. 1903. 461—468. I.

tartotta, hogy aráját jogától megfoszsza. Miért is Péter, hogy a kegyes királynak jobban tessenek, — szent Péter pécsi székesegyházát befejezte.“ „Péter a következő évben meghalván, Pécssett temették el.“) Ezszerint más kezdte volna el a pécsi székesegyház építeni, a mint a szöveg összefüggéséből kitetszik, valószínűleg szent István, de Péter fejezte be. Már most csak azon fordult meg e tudósítás hitelessége, hogy vajjon János főesperes a többi ismert magyar krónikából merítette-e adatait, vagy nem. Sufflay Milán egy külön pécsi krónikát fogad el főforrásául, mely krónika a XI. sz. végén, úgy sz. László király uralkodása alatt vagy Kálmán király uralkodása kezdetén egy, a pécsi viszonyokkal ismerős pap tollából került volna ki, minthogy a pécsi székesegyház alapítására nézve új elemet: Sz. István kezdeményezését tartalmazza. Élénken sajnálom, hogy a krónikának hitelességét ez idő szerint bebizonyítani nem lehetett és így a mi tárgyunkra vonatkozó, tetszetős állítását sem lehetett elfogadni.

De ezzel a székesegyház alapítására vonatkozó történeti adatokat ki is meritettük a nélkül, hogy biztos megállapodásra juthattunk volna. Még csak egy hiteles történeti adat van a székesegyház építésével összefüggésben, és ez már feltételezi az épület fennállását. Ugyanis 1064. április 11-én a pécsi székesegyházban koronázták meg Salamon királyt. Az ünnepélyre következő éjjelen tűz ütött ki a templomban, melynek következtében a Thuróczy-krónika szerint úgy a templom, mint a szomszédos épületek összedültek. A tűz akkora volt, hogy a toronyból a harangok leestek.

Ehhez az adathoz kapcsolom *Henszlmannak*, a pécsi székesegyház és a mi faragványaink korára vonatkozó véleményét.¹⁾ Henszlmann szerint a régi székesegyház ebben a tűzben teljesen elpusztult, mert az csak „szükségleti“, tehát kevésbé tartós anyagból készült templom volt s ebből következtetve a mai egyháznak még csak egy paránya sem eredhet akár szent Istvántól, akár Pétertől. Különben is sz.

¹⁾ „Pécsnek középkori régiségei“ cz. művében. I—III. kötet.

István székesegyházakat nem épített. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy koronázásokat aligha tartottak olyan fatornyos, szükségleti templomokban. De ezt a szükségleti jelleget maga Henszlmann czáfolja meg, mikor elbeszéli, hogy a pécsi püspöki székház homlokzatától a székesegyház déli kapujáig terjedő irányban olyan romokat találtak, a melyek közt oszlop-maradványok is fordultak elő. Erre siet rámondani, hogy ez volt a régi cathedralis, ez lehetett szent István vagy Péter alkotása, mert a régebbi bazilikák oszlopos rendszerűek és nem pillérrendszerűek voltak, mint a mai pécsi székesegyház. Szent István székesfehérvári bazilikája is oszlopos volt. A nélkül, hogy a pilléres és oszlopos rendszerből vonható következtetésekre akarnék már most kitérni, annyit konstatálhatok, hogy egy oszlopos rendszerű bazilika nem lehetett csak szükségleti épület. Mert ha volt kőoszlop, a mihez oly nehezen lehetett hozzájutni azokban az időkben, akkor volt kőfal is, tehát az épületnek tömörnek, szilárdnak kellett lennie. Inkább azt tételezem fel, hogy ez a templom volt a Luipram érsek korabeli egyház, vagy inkább a Quinque-Basilicae név után ítélve, — egyházak egyike, mely talán a pogány magyarok pusztításai következtében vált rommá. Azt azonban tagadom, hogy az 1064-diki tűzvészben akár a pécsi székesegyház, akár ez az oszlopos templom teljesen elpusztulhatott volna. Persze, hogy egyik is, másik is alaposan leéghetett, mert fából volt a tetejük, de a kőfalak megmaradtak, ha egyes részletek le is dültek.

Henszlmann a székesegyháznak a XI. századnál későbbi korára nézve más bizonyítékokat is felhoz. A *román stílt* — pillér rendszerrel érte — szerinte Magyarországon „valami nagyobb kifejlődésben nem alkalmaztak a XII. század harmadik negyede előtt.“ Szerinte a most már nem létező, és sz. István-korabelinek hitt esztergomi sz. Adalbert-egyházat is csak 1188—1198. közt Jób érsek idejében kezdték építeni. (Akkor egy tűzvész miatt csak átépítették s eredetileg sz. István korából, 1010-ből való).¹⁾ A kalocsai sz. István-korabeli tem-

¹⁾ Karácsonyi : Sz. István.

plom Henszlmann szerint csak szükségleti templom volt.¹⁾ A XII. század harmadik negyedében épített III. Béla király a szent István-féle székesfehérvári bazilika helyére új egyházat, mely a pécsihez hasonlóan pillérrendszerű volt, főhajójának szélessége, az északi pillérsor tengelyétől a déli sor tengelyéig számítva, (Henszlmann által a feltaláló büszkeségével felállított azon egység, melylyel a középkori építők építményeik arányait megállapították,²⁾ $4\frac{1}{2}$ -szer foglaltatott a főhajó hosszában, Pécsett $5\frac{1}{2}$ -szer. Pillérei attikai lábu négyszögű hasábok voltak, mint Pécsett.

Ezen érveinek végeredményeképp kimondotta Henszlmann, hogy templomunkat a XII. század harmadik negyede előtt nem építhették. Az épület maga ugyan korai román, de a benne lévő szoborművek (már a mennyt ő láthatott) késői román stílusúak, tehát az épületet az érseki pallium kiváltságával bíró Calanus pécsi püspök (1187—1219.) emeltette, a szobrászati műveket Bertalan püspök (1219—1252.) készítette. Henszlmann érzi tételének ingását, midőn beismeri, hogy némely biztosan keltezett magyar apátsági egyház, mely a XIII. sz. elején újra építettett, aránylag (?) fejlettebb stílust mutat a pécsi temploménál. Csak az 1256-ban felszentelt jáki templomra gondoljunk, micsoda óriási különbség van a kettő között, pedig Henszlmann szerint a korkülönbség nem volna több 50 évnél.

„A pécsi tervező alkalmasint dijoni benczés volt — mondja végül Henszlmann³⁾ — kinek Calanus érsek (?) a többször ismételt velencei útjában látott, akkor időben hihetőleg igen híres gurki templomot tűzte ki előmintául székesegyházának tervezésére“ — az altemplom oszlopainak magasságát azonban a dijoni minta szerint vette, — vagyis a tervezésben francia-német befolyás érvényesült. De azt is

¹⁾ „Magyarország ó-keresztény stb.“ 49. l. Pedig itt is kerültek elő szépen faragott részek és végre ha a templom téglából épült, még nem jelenti azt, hogy szükségleti.

²⁾ *Théorie des proportions dans l'architecture.* Paris. 1862.

³⁾ Pécs régis. I. k. 71. l.

elismeri Henszlmann, hogy a négytornyú székesfehérvári bazilika is mintául szolgált.¹⁾

Henszlmann nézeteinek bírálatába már csak stilisztikai fegyverekkel léphetünk, a melyektől több eredményt is várhatunk, mint a történeti adatoktól.

Bevezetésül azon két észrevételt teszem, hogy először valóságos sértés a pécsi székesegyház tervezőjére ráfogni, mintha az a gurki templomot kopizálta volna és másodszor, hogy a mindenkori pécsi püspökök — kezdve a legelsőttől, Boniperttől, bizonyára első sorban arra törekedtek, hogy maguknak székesegyházat építsenek. Ha szent István törvényei szerint minden 10 községnek templomot kellett építeni, elképzelhető-e, hogy a javadalommal dotált püspök templom nélkül maradt volna? És ha történelmileg bizonyos, hogy a Pécstől két órányira lakó pécsváradi benczések 17 évi építés után már 1015-ben fölszentelték egyházukat,²⁾ hihető-e, hogy a pécsi püspök megelégszik valami fából összerótt imaházal? Bizonyos, hogy a székesegyház 1064-ben leégett, már most ettől kezdve Calanusig, tehát 120 évnél tovább nem lett volna Pécs *cathedralis*? Hihetetlen. Henszlmann véleménye már csak ezen okokból sem állhat meg. Még kevésbbé, ha a székesegyház épületét és a kőtárunkban levő faragványokat stilisztikailag vizsgáljuk.

Elvül kell elismernünk, hogy a rendesen hosszantartó középkori templomépítéseknel a *szentélynél* indult ki az építkezés és hogy a szorosan építési részek rendesen korábbiak, mint a diszitő elemek, melyeket később is hozzátoldhatnak az épülethez, legfeljebb egyszerre készülnek az épülettel.

A pécsi székesegyház szorosan *építészeti részei* kétségtelenné teszik, hogy azok a XI. században jöttek létre.

A *két főfal* nem készült boltozat hordására, mert attól kezdve, hogy a XIV. században a súlyos csucsíves boltozatokat rájuk helyezték, a nagy nyomás következtében lassankint kifelé hajoltak s ez a kihajlás elérte a 30 centimétert, a mint erről

¹⁾ Pécs régiségei I. 97. l.

²⁾ Karácsonyi: Szent István 37. l.

ma is bárki meggyőződhetik. De még csatanósabb ennél az a tény, hogy Schmidt Frigyes báró, a restaurátor, mikor az 1882-ben elkezdődött restaurációkor a csucsives boltozatokat lehordták, a falak tetején ráakadt a *fagerendák* ágyaira, a melyekből a templom teteje eredetileg alkotva volt, a mint ezt Schmidt az 1882. évi építési naplóban jelenti.¹⁾ Ne csodálkozzék tehát senki, hogy a templom olyan könnyen leégett 1064-ben. Tudjuk, hogy a bazilikákat a legrégibb korban fedték fával, lett légyen az akár a korai nyílt gerendás fedélszék, akár fatáblamennyezet, mint például a Bernward által 1003-ban építeni kezdett hildesheimi sz. Mihály egyház 1200. körül kifestett táblamennyezete. Így volt fedve sz. István székesfehérvári basilikája is. Ellenben a XII. században általában a boltozat járta az építésben.

Komoly ellenvetésül hozható fel az a műtörténeti tény, hogy a famennyezet, illetőleg a fagerenda támasztója rendesen az *oszlop* és nem a *pillér*, mint a mi templomunkban. De eloszlik minden kételyünk, ha fontolóra vesszük, hogy a pillér már a IX. században is megjelenik az építésben és hogy milyen gond volt a középkorban oszlopokat, főleg monoliteket szerezni olyan helyen, a hol erre se kőbányák, se antik görög vagy római épületek nem kínáltak, a honnan az oszlopokat egyszerűen kiszedték és a keresztény templomokban felhasználták, a mint erre számtalan példa van Olaszországban. Könnyebb volt a velenceieknek a szent Márk templom számára porphyreket szállítani, könnyű a rómaiaknak a sz. Pál bazilika remek oszlopait a római templomokból kidönteni, hisz csak a kezüket kellett kinyújtani, de nehéz volt a pécsi püspöknek ilyeneket szerezni a magyar kultúra első lépcsőin, mikor itt még okszerű kőbányászatról szó sem lehetett hozzáértő emberek hiányában; a külföldről való beszerzésük pedig annyi nehézséggel, idő- és pénzáldozattal járt. Van rá eset, hogy az északeurópai püspökök bejárták fél Itáliát és drága pénzen vették össze a különböző anyagu és nagyságu oszlopokat, úgy hogy aztán sokszor ezekhez kellett

¹⁾ A pécsi püspöki levéltárban.

szabni az egész templomot. Az 1003-ban építeni kezdett hildesheimi sz. Mihály-templom famennyezete ellenére is pilléres bazilika; épígy a XI. sz. elejéről való veronai S. Zeno templom, hol pillérköteg váltakozik oszloppal.

A székesfehérvári bazilika a királynak, a leggazdagabb és leghatalmasabb magyarnak alkotása volt; ennek körülményeit nem lehet a pécsi viszonyokkal összemérni. Tehát ha ott pompázhatott a márvány, itt meg kellett elégedni a kéznél levő szerényebb pécsi havihegyi homokkövel, mely kisebb faragásokra és falazásra¹⁾ jó, de monolith-oszlopok, különösen akkorák, mint a mekkorákra a karcsu arányu pécsi székesegyházban szükség volt, nem igen kerülnek ki belőle. Ezért aztán a pillérekre feszülő archivoltokon emelkedő fal magasabb is, mint másutt és így a templom arányai nem nyomottak.

A pécsi *pillérválhköveknél* egyszerűbbet képzelni is alig lehet: a szentélyben egy hengertag és rajta az abacus (fedőlap). (45. sz.) Csak a diadalív összetettebb tagozásu pillérein voltak díszesebb faragásu fejezetek (a gyűjteményben 27., 29., 31., 32. sz.) és velük szemben a főfalakon gyámkövek (35. sz.) Ezeknek durva esetlensége ugyan még nem bizonyíték a XI. századból való eredetük mellett, de ha összehasonlítjuk őket a szentélyapsisok frizének torzfejeivel, (636—659. sz.) rögtön észre kell vennünk a stil azonos voltát, pl. a szemeknek karikákkal való jelzését, a kőanyag hasonlóságát. Miből azután következik, hogy egykoruak, vagyis minthogy a szentély a legrégibb része a templomnak, ezek pedig építészeti tagok és a gyűjteményünkben látható többi faragványoktól szembetűnőleg eltérnek, pedig azoknak stílje is még részben a XI. századé, a mint látni fogjuk, — biztosan megállapíthatjuk azt, hogy a székesegyház szentélye a XI. századból való.

A *hajók pilléreinek vállkövei* szintén egyszerűek. Csak abban térnek el a szentélyétől, hogy nem domboru, hanem

¹⁾ A székesegyház falazata úgy készült, hogy a falak külseje és belseje, öt oldalán faragott kockakövekből volt szerkesztve, s így a kövek hatodik, belül eső fele nyers alakjában hagyatván, e két burkolatnak mondható fal közötti teret erős czementtel vegyített kötőrmelékkel töltötték ki. Czobor: Egyh. műv. lap. 1882. évf. 342. l.

homoru vágásuak. (47. sz.) Meg kell jegyeznem, hogy a hajóbeli pillérekhez a kockafejes félhengeroszloptagokat csak az 1882—1891. restauráció alkalmával toldották hozzá, mert eredetileg azok is négyszögű hasábok voltak, mint a szentély pillérei. Az énekkarzat (chorus) diadalívének a négyszögű hasábhoz toldott négy félhengeroszlopos tagozatu pilléreinek kockafejezeteket (30. sz.) és azok korcsait (24—27. sz.) alkalmazták. Gerecze azt állítja, hogy itt is alakos faragású fejezetek voltak eredetileg, de azok elégték és a kockafejekkel pótolattak. Hajlandó vagyok inkább azt hinni, hogy a hajókat valamivel később építették a szentélyhez és mivel a nagy művet mielőbb át kellett adni rendeltetésének, mert a magyarok lassankint a keresztény hitre tértek és így a templomra égető szükség volt, azért aztán a hajókban már mindent egyszerűsítettek. Bizonyíték erre a *nyugoti kapu* (23. sz.) feltűnő egyszerűsége és az a körülmény, hogy ugyanazon vágású tagozatokból van összeszerkesztve, a milyenek a hajópillérek vállkövei. Mennyivel dúsabb lett volna ez a nyugoti kapu, ha a katakombalejáratok, vagy a kőátor (népoltár) tervezője készítette volna!

A pillérekhez hasonlóan az *archivoltok* is sima profilűek, szóval az építészeti tagozatok csak arányaikban szépek, de kidolgozásukban nagyon egyszerűek. Czobor Béla dr. írja az Egyházművészeti lap 1882. évf. 228. l., hogy a szentély főapsisában az 1882. évben a restauráció alkalmával egy szűkebb és kisebb román *ablak* egyik felébe vágott tágasabb román ablakot találtak. A miből helyesen következtette, hogy még a román korszakban a XII. sz. végén kibővítették a régi XI. századbéli szűk ablakokat, vagyis a benczések régebbi szigoru művészeti hagyományaihoz csatlakozó egyházat a fejlettebb román stíl követelményeihez igyekeztek hozzászabni, azért van itt-ott a korkülönbség és látszólagos ellenmondás ugyanazon építmény részleteiben, de az eredeti XI. századbéli állapot mindenütt kicsillan.

A terjedelmes, öt hajós *katakomba*, mely bizonyára együtt épült a szentélylyel, szintén nem tagadhatja meg XI. századbeli jellegét. Oszlopainak fejezetei az egyszerű román kocka-

fejezetek minden diszítés nélkül. Attikai oszloplábai meredek metszetűek, alsó párnatagjuk nem dagad ki a felső párnataghoz és a közbeeső trochilushoz képest. Saroklevél, illetve sarkantyú még nem jelentkezik az alsó párnatag és az oszloptalp között. Hol vannak ezek az egyszerű, szigorú oszloplábak a 298. szám alattitól, a mely már a hanyatlás bélyegét viseli magán! A boltozatok élein bordák nincsenek, a melyek a későbbi román boltozatokon el nem maradnak. A boltozat alakja hasonlít az esztergomi sz. István-kápolnáéhoz. Ezek a régies formák egy kis nehézséget támasztottak Henszlmannnál, a melyet ő azzal az állításával igyekezett elméletei utjából eltávolítani, hogy az attemplomban a régibb idomokat konzervatívebben alkalmazták, mint a felső templomban. De ebből korántsem világos, hogy miért tették volna ezt? A ti-hanyi benczés attemplom, melyet I. András király 1054-ben alapított, látszólag még régiesebb formákkal bír, azonban inkább azt kell mondanunk, hogy az egyszerűség nagyobb ott, hisz Henszlmann maga is elismeri, hogy a husz évvel régibb salzburgi nonnbergi attemplomban is több a csin, az oszlopoknak van lába és kapitelve. A helyiséget három oszloppár osztja három hajóra. A hengeroszlopok feje és lába egy-egy kőtábla. Az oszlopok közé hevederívek vannak húzva, melyek közt dongaboltozat terül el.¹⁾

A négy torony is egykoru a templomépület többi részeivel, legfeljebb annyival későbbiek azoknál, hogy a templom teljes elkészülése után építették őket, de már ezekből estek le a harangok az 1064. évi tűzvészkor. A hazai régi specialis négytornyos rendszerről helyesen mondta Henszlmann, hogy az védelmi célokat is szolgált és a 2 keleti torony nem volt egyszerűen szentélytorony, sem a 2 nyugoti ikertorony. Pécsett a négy torony nem is szerves része a templomnak, míg Székesfehérvárott a sz. István-féle bazilikán csak kelet és nyugat felé szöttek ki a templomfalon túl, de délészak felé nem. Azt hiszem a védelmi célú közelebbiről is megjelöltem, midőn

¹⁾ Henszlmann: Magyarország ó-keresztény stb. műemlékeinek rövid ismertetése. 53. lap.

azt állítom, hogy a pogány magyarok időközönkénti fölkelései ellen biztosították a keresztény egyházakat a nagyobb központokon, tehát Pécsen, Székesfehérváron, Kalocsán, Esztergomban. Pécshez meg éppen közel volt a magyar pogányság egyik fészke: Somogy, a honnan Kupa való volt. A mint tudjuk, a pécsváradi apátság őrizetére is 200 fegyverest rendelt még szent István király. Tehát az apró villongások napirenden lehettek akkoriban és mivel a lakóházak csakugyan „szükségletiek“, s nagyobbbrészt fából voltak, a templomba huzódott a fenyegetett papság és hívőserég. A négy torony azonban más szerkezetben a külföldön is előfordul, pl. a sz. István sógora, szent Henrik császár által 1012-ben befejezett bambergi dómon.

A székesegyház *diszitményi és figuralis faragványainak* zöme, azok t. i. a melyek nincsenek feltétlenül szükséges építészeti tagozatokkal kapcsolatban, hanem a nagyobb pompa kifejtése végett önállóan is beilleszthetők a már fennálló épület keretébe — bizonyára újabbak az építészeti részeknél. E föltevést nemcsak *céljük*, hanem *stíljök* is megerősíti.

A katolikus kultusz céljaira a középkori bazilikákban szükség volt oltárra, (később több is volt) szószékre, illetőleg a lectio és evangelium felolvasása végett ambókra, keresztelő kutra; püspöki egyházban a püspök székére, bémájára. Mindezeket bizonyára már a szentély elkészülte után felállították a mi székesegyházunkban, sőt a szentély közepe bizonyára korláttal volt elzárva az oldalsó részekről, vagyis a papság a hivektől.¹⁾ De nem mindent készítettek kőből, hanem egyik-másik tárgyat fából is. Az ambónak nyomát a diadaliv déli pillére mellett megtalálták 1883-ban.²⁾ Itt nem készülhetett minden egyszerre úgy, mint Székesfehérváron, ahol a királyi akarat és pénz a legértékesebb faragványokkal, mozaikokkal és nemes ércz-szerelvényekkel diszította a királyi temetkező-templomot. A fatárgyakat azután lassankint

¹⁾ Később vasráccsal volt a szentély körülzárva, mely 1690-ben tűnt el. (Aigl. Hist. capit. 237. l.)

²⁾ Schmidt jelentése 1883. május 25-ről a püsp. levéltárban.

kicserélték kődolgokkal. Közben 1064-ben a tűz is elpusztította az éghető szerelvényeket. A mi cathedralisunk oltárai, keresztelő-kutja, ambói mint egységes tárgyak elpusztultak, de fönmaradtak a kőtárunkban látható faragványok, a melyek ezeknek részleteit alkották. Persze a legélénkebb rekonstruáló fantázia is gyenge ahhoz, hogy e töredékeket ismét egységekké állítsa össze, már csak azért is, mert a mi megvan, az csak egy töredéke a voltaknak és utóvégre egy-egy párkányrészlet, kazettalap, ivbélet számtalan formában lehetett alkalmazva ugyis mint az oltár, ugyis mint az ambo stb. részlete. Az igazi alkalmazást eltalálni nem lehet. De szerencsére maradt fenn két, illetve három ilyen egység, a melynek részleteit eredeti helyükre lehetett tenni. Ezek: a népoltár kőszátora, az északi és déli katakombalejárata, a melyeket a maguk helyén ismertetek.

Mindezen *faragványok stilje* alaposabb vizsgálat után épen nem tűnik föl olyan késő korúnak, mint a hogy Henszlimann állítja, a ki nagyon keveset ismert belőlük, sőt java-részüket csakis a XI. századba illeszthető be, a XIII. században azonban már anachronismuskok, vagy legfeljebb másolatok.

Kezdjük a *figurálisokon*. Eltekintve némelyik alak durva, esetlen kidolgozásától, a mely nem mindig a régiség, hanem a faragó ügyetlenségének jele, feltűnő nemcsak a lejárati, hanem 693. és kk. sz. szoborműveken is a sok drágaköves, gyöngyös paszománt a ruhák szélein, közepén, és a négyszögű himzett betét a köpenyeken.

Ez határozottan *bizánczi* sajátság, a melynek már a ravennai, (pl. az Apollinare Nuovo szüzeinek ruháin), de főleg a konstantinápolyi Aja Sofia mozaikjain fölös példáit találjuk, sőt ha a kora középkori iparművészeti tárgyakat, tehát a szöveteket, zománcz- és elefántcsontműveket megnézzük, a melyek egész Európában el vannak szórva, ugyanezen merrev gyöngyös-drágaköves, némelykor mustrás szövetű divatot találjuk a hamisítatlan bizánczi köpenyeken, melyek a vállon vannak összetűzve, (703.—722. sz.) a nyaknál behasított tunicákon, zárt czipőkön. A ruharedők elrendezése merrev.

Nemcsak azt értem ezalatt, hogy sokszor a redők bevájt párhuzamos vagy ékalakba és az ék végén apró vájásokkal húzott vonalakkal vannak jelezve, (pl. 689., 711., 716. sz.), hanem főleg azt, hogy a feltüzött, vagy felkötött ruhák szögletes öblü, szimmetrikus redőzetbe vannak szedve. (191., 697., 703. sz.)

Kevés naturalismus, erős stilizálás, conventio, sémák.

Csak a déli lejárati tarisznyás pásztorain látszik a megfigyelés (227. sz.), de még itt is, midőn a conventionalis mozdulatokon túl akar valamit a faragó kifejezni, cserben hagyja alakító ereje, azért olyan kitekert nyaku a fölfelé néző pásztor. Összeköttetésünk Bizánczczal történeti tény¹⁾ és az is, hogy mekkora befolyása volt a keletrómai fővárosnak egész Európa művészetére, ha nem is az építésben (értve a centralis szerkezetű építésmódot), hanem a festésben, szobrászatban és iparművészetben a középkor elején és derekán és épen a XI. században, mikor egész Európa föllélegzett attól a nyomástól, melylyel a chiliasmus (az a balvélemény, hogy az ezredik esztendőben elpusztul a világ) nehezedett az emberek kedélyére; mikor ujult erővel indult meg Európa-szerte az építkezés s általában művészi tevékenység. Ha akármelyik véleményt fogadnók is el, hogy a németek vagy az olaszok folytak be hazánk művészeti életének első lépéseire, a bizánczi hatást mindegyiknél megtaláljuk, a velencei szent Márk templomon épügy, mint Bernward, a hildesheimi püspök érczművein, bárhogyan tagadják is ezt a német tudományban. Ott van azon a félköríves márványalapú mozaikképen, melyet az esztergomi sz. Adalbert-templom romjai közt találtak s az ülő Üdvözítőt, két szent alakkal és két angyalfejjel környezve ábrázolta.²⁾

De már a XII. század vége felé és még inkább a XIII. század elején csökken ez a befolyás. Új szellők fujdogálnak Európa művészi életében. Igaz, hogy nálunk a tatárjárás

¹⁾ Turóczinál olvassuk az ó budai egyházzal, hogy Magistri lapicide e Grecia ducti, vagyis görög kőfaragók építették.

²⁾ Máthes : Arx Strigon. 128. §. és Tab. XIII. A.

(1241.) egyidőre minden művészeti tevékenységet megakasztott, de azután az már nem volt olyan irányu, a melyhez a mi szoborműveinket hozzácsatolhatnók.

Ámde nem minden figurális faragványunk esik ebbe a csoportba, mert van egy csoport (701. sz. és a többi ott felsorolt apostolszobrok) a melyen a gyöngyös-drágaköves dísznek nyoma sincs. De nem is szükséges azt, még a bizánczi hatást feltételezve is, minden esetben csálhatatlan kritériumként keresnünk, azért lehet a mű igen korai. Észak-Olaszországban a *longobardok* új elemeket vittek a szokásos sémákba.¹⁾ A ki látta a veronai S. Zeno portalóján levő élénk vadászjelenetes domborművet, megérzi, hogy ezek új, friss hangok a bizánczi művészet egyhanguságában. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a mi csoportunk új haladási fázist jelent a székesegyház faragványai körében. Haladás rajtuk épen nem észlelhető. Talán még a kevés kivétellel bizánczi iskolához tartozó lejárati domborműveken (175. és k. sz.) és a többi velük rokon alakos faragványokon (688. és kk. sz. kivéve az apostolok szobrai) is több az eredetiség, mint ezeken. De XI. századbeli voltak kétségtelen. Az egyiken (701. sz.) olyan levéldíszitmény van, mely korát nem tagadhatja meg és a rajtuk látható betűk alakja a szent István korabeli betűk typusa. A XII. sz. végén és a XIII. sz. elején már majusculákkal irtak, melyekre példa a 767. sz. sirkőtöredék. Nincs kizárva azonban, a mit Gerecze is állit, hogy ez a csoport régebbi szobrok rossz másolataiból áll.

A XI. századbeli illetve korai középkori jelleg még világosabban észlelhető a kőtár *díszitményi faragványain*, melyekből oly tekintélyes szám áll rendelkezésünkre.

Általánosan jellemzi ezeket a *lapos relief*, az *erős stilizálás*. Egy levélkének a hegye sem válik el az alapkö felületétől, a díszitmény minden részlete odatapad a *sikhoz*,²⁾ a

¹⁾ E. A. Stükelberg : Longobardische Plastik. Zürich 1896. Ugyanaz a Christliche Kunst 1905. folyam 12. füz.

²⁾ A sik, vagyis a díszített építészeti tag, lehet domboru vagy homoru, azért a szabály érvényes.

melyből maga a díszitmény csak kevésbé áll ki és felülete lehetőleg sík. Nincs itt az egyes részleteknek domboru és a természetet megközelítő alakításáról szó. A levelek szára az alább említendő kevés kivétellel (163. sz.) metszetében nem gömbölyű, hanem lapos, a levél is igazában csak egy sík fölület, melybe mélyedések vannak belevésve. A díszitmény tehát itt a síkkal éli életét, annak élénkítője, de oly önmegtagadó szolgálattal, hogy a lapos felületet soha el nem felejtjük, ha rátekintünk. A síknak e fontos szerepe maga után vonja az erős *stilizálást*. Ha a levél nem terjeszkedhetik más irányban, mint a sík irányában, akkor az erek domborúsága nem zavarhatja az alapgondolat következetes keresztülvitelét. Helyébe jó a *vájás*.

Épígy van az indákkal, illetve indacsomókkal. Az egyes inda szalaggá laposodik, az indacsomót pedig a szalag párhuzamos vájásai és barázdái (rendesen egy vagy kettő) jelzik. Hogy aztán a faragó világossá tegye, hogy indaköteget akar jelezni, némelyik helyen átköti és ezzel feltűnteti a több inda jelenlétét (pl. 673. sz.). De ez alól is van kivétel, a mennyiben az egyes indánál is előfordul (pl. 187. sz.) az átkötés vagy talán a levelek szétválása helyén a karika. A sík még azoknál a díszitményeknél is dominans, a hol például az inda vagy faág nem lapos, hanem gömbölyű (163. sz.) mert itt sem emelkedik egyik rész a másik fölött, az egész mégis csak egy fölület. Az ember hajlandó volna ez utóbbi díszitményeket látszólagos nagyobb természetességüknél fogva az előbbieknél későbbi koruaknak tartani, ámde ezt megczáfolja az a körülmény, hogy úgy a lejáratokban, mint a kő-sátorban együtt fordulnak elő.

A felhasznált díszítési motívumok a *növényi* és az *állatvilágból* indulnak ki, de előfordul a *szalag* és a *sziiffonat*, míg a *mértani* elem csak egyetlenegy darabon van képviselve (418. szám) hacsak a 272—297. sz. sakktáblaalaku díszitményeket még ide nem számítjuk. Egész más világ ez, mint a tojás és fogsorral, palmettával, rozettával, meanderral és akanthussal dolgozó antik klasszikus, bár motívumai itt sem hiányoznak. De ép olyan tipikus, lezárt rendszer, mint az, és kiterjedési

köre is megközelíti azt. Bizánczban épúgy feltalálható, mint Strassburgban a sz. Tamás templom sz. Adeloeh-sarkophágján.

A díszitmény gerinczét, vázát rendesen az *ág* vagy *inda*, Raffaello Cattaneo szerint füzfavessző alkotja, mely különfélekép huzódik végig a sikon és magából itt-ott leveleket bocsát ki. Majd hullámvonalban mozog, majd szivalaku medailonokká törik, sokszor nincs egyedül, hanem egy másik hullámvonalas indával fonódik össze a legváltozatosabb formákban, kis és nagy köröket írva le. Közben fia-indákat, kacsokat bocsát ki magából, melyek újabb kunkorodásokkal töltenek be minden zugot a felületen. És ez az *inda*, mint már mondtam, nemcsak egyes, hanem csomóba szedve végzi el hajlásait. A németek ezt Binsengeflecht-nek nevezik, ám-bátor a levelek azt mutatják, hogy nemcsak gyékényfonatról van itt szó.

Az indák által leirt alapalakok közt, melyek mintegy séma az egész sikon egy sorban huzódnak végig, leggyakoribb a szivalaku *medaillon*, mely felső részén hol zárt, hol nyílt. Néhány kövön két szivalak a hegyével van összeillesztve, ezt én *8-asnak* neveztem el, de ezen kívül a *T betűalak* és más variációk kifogyhatatlan gazdaságban fordulnak elő kőtárunkban. Persze, ha a díszitendő felület nem egy párkánynak hosszukás felülete, hanem egy lap, akkor ehhez alkalmazkodik *inda* is, *levél* is, de mindig úgy, hogy a tér a legszebben legyen kitöltve. Itt láthatjuk a keresztforma stilizációit (pl. 681. sz.)

A levelek közt bár sokszor a felismerhetetlenségig stilizálva vannak, alapmotívumoknak a bizáncziak által is kedvelt *szőlőlevelet* (a kacsok is erre utalnak) és az *akanthust* (bogáncsfaj) tartom. Persze ezek mellett nincsen kizárva a *pálmalevél* (pl. 99. sz.) a *páfrány*, (mint Gerecze mondja pl. a 217. számnál.) Egyik kövön egy elég realisan faragott *fenyőtoboz* (339. sz.) látható, a nélkül, hogy a hozzátartozó levelek fenyőlevelek volnának. Ha a levelek fajtáiból kellene a művész hazájára következtetni, akkor a délvidéki, az olasz eredet nyilvánvaló. Van itt hosszukás, *lándzsaalaku* (114. sz.) aztán *kerek* levél, (104. sz.) szóval a faragó a növényvilág levélformáiból többet is felhasznált, de mindegyiket megstili-

zálta. A levelek nagyrésze leszámítva a mélyebb bevágásokat, az ujjazásokat, elágazásokat, hegyes vagy pedig gömbölyű *csipkézettel* van szegve. E csipkék közül a legkiállóbb, a levél hegyén levő, egy kissé hajlik, vagy össze is kunkorodik. A szőlőlevelet a mellette előforduló szőlőbogyókon, az akanthust pedig különleges metszésén és csipkézetén lehet megismerni. Az akanthus levél nem indul ki a mi faragványainkon indából, hanem egyik levél a másikhoz kapcsolódik.

A levelek általában eszközül szolgálnak a faragó kezében arra, hogy az indák hajlásai által alkotott tereket kitöltsék. Ehhez képest nagyobbak vagy kisebbek. Térkitöltő hivatásuknál fogva sokszor nem is függnek össze szervesen az indával, hanem csak mintegy *legyező*, vagy *forgó* (mint Henszlmann mondja) egy-egy indahajlatra oda vannak helyezve (pl. 236. sz.) Némelykor az egész diszitmény nem áll másból, mint szár nélküli levelek szembehelyezéséből (pl. 80. sz.)

A levelek közé sorozom a kedvelt *rosettákat* is, melyek nem mások, mint egy virág tányéralakban kinyílt levelei, szirmjai. De többször előfordul, hogy a szirmok különböző levélfajtákból állnak (560. sz.)

A térkitöltést a leveleken kívül egypár esetben még apró gombalaku, *félgömbökkel* is elvégzi az illető faragó, a mivel épen a gyűjtemény legszebb diszitményén (217. sz.) alakító tehetségéről tett tanuságot.

A *gyöngyszem* is jelentkezik diszül, különösen az északi lejárati domborművek keretbélletein (178. sz.)

A növényi motívumoknál, melyek ilyen stilizálásban már a legkorábbi középkorban jelentkeznek és legalább is a XIII. századig használatban vannak, a kor meghatározása és a hovatartozóság szempontjából sokkal jellemzőbbek a szalagos, illetve *szijjas* diszitmények. (397. sz.) Ezek ugyanis a műtörténelmi kutatások jelen állása szerint *longobard* (Észak-Olaszország) diszitményi motívumok és nem mint Henszlmann gondolta, hogy római eredetűek. Tehát keletkezésük az 569—774. közti időre esik. Ezután a franco-germán korszak kezdődik, melyben ismét a latin állatornamentika érvényesül. De nagy tulzás volna ebből arra következtetni, hogy

a mi diszitményeink is ebből a korból valók. A Privina-korabeli pécsi templomot a IX. században bizonyára ilyen diszitmények ékesítették és nincs kizárva, hogy ezek romjait a székes-egyházban felhasználták. De a gyűjteményben láthatók a XI. századnál nem korábbiak, mert kőanyaguk a többi faragványéhoz hasonló és mert a kőszoborban is előfordulnak (141—148. sz.), a mely pedig a XII. században épülhetett. Még a 397. sz. alatt levő négyes hajfonatos, rozmaringfonatos, (Gerecze szerint) már az assyroknál használatos, de a középkor elején specialisan longobard szíjdiszitmény is a XII. századig érvényesül, például a nürnbergi Burg-Kapelle XII. századi oszlopvállkövein és számtalan más példán. (Stückelbergnél 38—41. l.) Az ilyen hálás motívumokat szeretik később is felhasználni.

Ha azonban azt a műtörténelmileg igazolt¹⁾ folyamatot tekintjük, mely ezt a díszitményi formát északi Itáliából, vagy mondjuk a friauli longobard hercegségből, a sziszeki, sirmiumi emlékeken, a knini (horvátországi) királysírokon át hazánk felé terjeszti, úgy hogy az úgy a szent István féle székesfehérvári bazilika faragványos maradványai közt²⁾ az aracsi (torontálmegyei) kövön³⁾ a sz. Egyedről nev. és csak francia szerzetesekből álló somogyvári benczés apátság maradványain⁴⁾, a felsődörögdi keresztelő-kuton⁵⁾, sőt már előbb

¹⁾ Hampel József az Archeol. Értesítő 1891. évfolyamában s „A régibb középkor emlékei Magyarhonban“ cz. művében, a hol F. Bulicnak az ilyenmü horvát emlékekről szóló művei ismertetve vannak.

²⁾ Gerecze Arch. Közl. XX. A székesfehérvári faragványtöredékek közt a kettős, hármasszalag, az ág a mieinkhez hasonló hajlásokban, medaillonokban megvan. A bogyó, lyukasztott gyöngyös szíj, (ép-úgy mint 80. sz.) az akanthusz ugyancsak két lapos keretszalag közé foglalva fordul elő. Van itt azonban egy hosszúkas, fűrészes szélű levél, mely helyi sajáttság. A madarak és bárányok az indahajlatok közt vannak alkalmazva. A rokonság kétségtelen a mi faragványainkkal.

³⁾ Arch. Ért. 1897. 204—212. Hampel József.

⁴⁾ Gerecze: Archeol. Közl. XX. Ugyanitt a szőlőfürtöket csipkedő madarak és gyöngyös ruhadisz is előfordul. Az apátságot sz. László király 1091-ben alapította. Az itt talált maradványok capitális betűi is egyeznek a mieinkével.

⁵⁾ Egyházműv. lap. 1882. 211. l.

a IX. századbeli szalavári maradványokon¹⁾ és az ikvatoroki kelyhen²⁾ előfordul, de a XII. század közepén tul nem terjed, akkor indokolttá válik azon föltevésünk, hogy a pécsi székesegyház szíjfonatos diszitményi töredékeit is a XI. századba, vagy legfeljebb a XII. század közepére helyezzük.

A szíj is épügy *barázdálva* van, mint az inda, még pedig egyszer vagy kétszer, ez utóbbi a régebbi alak s különösen longobardi. Ha nincs barázdálva, hanem sima, akkor néha a *csat lyukjai* is bele vannak bökve. Én legalább ezeket a lyukakat (pl. 484. sz.) inkább a csat lyukjainak tartom, mint hogy üveggyöngyök befogadására szolgáltak, a mint Gerecze állítja. A székesegyház restaurátorai sehol sem tettek beléjük gyöngyöket. De még ha gyöngyösek is voltak, akkor is az az eredete a lyukaknak, a melyet mondtam. A szalagokon levő gyöngyszerű golyócskákat sem hajlandó mindenki gyöngyöknek elismerni, hanem apró szögfejeknek tartják őket, melyekkel a szalag a laphoz volt erősítve. A szíj sokszor kombinálva van az indával s levéllel diszítve fordul elő, sőt mi több, az indának szerepét is átvenni látszik. Ha végig nézünk a gyűjtemény növénydíszes faragványain, bizony azok is a szíjra emlékeztetnek barázdált indáikkal, (Nach Binsen und Weidengeflechten gebildete Flechtband mondja Agnes Gosche Milano monografiájában) szóval kivéve a sakktábla, hullámvonal motívumokat, az egyes indát vagy ágat, faragványainkon a *bizáncziba oltott longobard jelleg ül* oly formán, hogy egyszer egyik, más-szor másik az uralkodó. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a frankoknál, ireknél, angolszászoknál ugyancsak előfordul a szíjdiszitmény, keverve növényi és állati motívumokkal. Tehát a középkor elején általános. Már most, hogy a mi faragványainkon minő befolyások érvényesültek, azt felesleges kutatni, mert minden diszítő motívumot eredetéig követni úgy sem lehet. Elég, ha tudjuk, hogy a két főirány a középkor elején a bizánczi és longobard volt.

¹⁾ Füßy : A zalavári apátság története 437. l. Récsey Viktor : Arch. Ért. 1892. 58—68. l.

²⁾ A sopronmegyei muzeum Paur-féle gyűjteményében. Arch. É. 1890. 364—6. l.

Az is jellemző faragványainkra nézve, hogy *nincsenek geometrikus pontossággal megrajzolva és kivésve*, vannak itt-ott apróbb pontatlanságok. A főczél ugyanis az volt, hogy valamely építészeti tag megfelelő diszitással szőnyegszerűen boríttassék be, hogy semmi üresen ne maradjon. Feltűnően látható e törekvés a 673. sz. lapon, hol a faragó minden symmetria nélkül addig-addig vonja az indát ide-oda, míg a felület megtelik diszitással. Építészeti tagozatokat nem von be a diszítés kiegészítéséül. A keret egy sima lécz, mely a szögbe törő részleteken nem is függ össze szervesen pl. a 248. számon. A legrégebbi alaku diszitmények alapja a sima lap, a régiesebb párkányok tagozása is alig valamivel több a lapnál, ez kissé homorúabb vagy domborúabb, de szögekbe, léczekbe, hornyokba nem törik.

Az *állatvilágból vett* motivumok közt a *madarak* és az *oroszlánok* fordulnak elő, természetesen erősen stilizálva pikkelyes tollakkal, csomózott, barázdált szőrpamatokkal, a madarak bizánczi eredetű szembeállításal.

A faragványok nagyrésze kiemelkedő részein miniumos vörös alapon aranyozva, az alap kékre volt *festve*, a mint azt más hasonló koru épületek diszitményeinél látjuk pl. szent István-vértanu esztergomi templomának alapfalaiból hasonlóan festett oszlopfejek és faragványok kerültek elő.¹⁾ De még a csúcsiv idejében is ez volt a festésmód, mint a 731—733. sz. látható. A köveket azért színezték, mert önmagukban nem hathattak a szín erejével, mint a márványok. A régi longobard faragványokon színezést nem találtak, azok tisztán plasztikai sajátágaikkal hatottak és barázdált szíjdiszitményeinket tekintve nem is tartjuk a színezést föltétlenül szükségesnek.

Összefoglalva úgy a történelmi adatokat, mint a stilkritika eredményeit, véleményem az, hogy a pécsi székesegyházat még *szent István korában alapította az első pécsi püspök, Bonipertus* és legalább a szentélyét el is készítette. Az építéshez régebbi épületmaradványokat is felhasználtak.

¹⁾ Máthes : Arx. Strigon. 35. §. 21. lap.

Minthogy pedig ily nagy mű egyszerre el nem készülhetett, és közben tűzvész pusztított rajta, *diszitő részletei később, még részben a XI. században, de mindenesetre a XIII. századon innen készültek.*

Ennyi látszik nekem egész biztosnak. A részletekre nézve sokat lehetne vitatkozni. Gerecze stilkritikai szempontokból megpróbálta az egyes részeket is kor szerint csoportosítani.¹⁾ Bennünket csak a következők érdekelnek:

A *kőszátor* (68. és kk. sz.) és a Gerecze szerint rajta állt főoltár a XI. században készült, de a katakomba-lejáratok építése idejében már elpusztult. Ez történhetett az 1064-iki égés alkalmával. Erre legfőbb bizonyítéka a kőszátor és a lejárati faragványok anyagában, egyes részletek pl. levelekben látható különbségeken kívül az, hogy egy pikkelyes földélrész (169—171. sz.) a déli lejárát 221. sz. domborműves táblája mögött találtak meg, a hol építő kő gyanánt volt alkalmazva. Gerecze tulságos jelentőséget tulajdonít e körülménynek. Ha bizonyos volna, hogy e földéldarabka a főoltárról került ide, a mint ő véli, akkor a hozzá fűzött kombináció még elég gyengén állna meg, mint azt sem fogadom el, hogy a főoltár a kőszátor tetején állt, mint azt a kőszátorról szóló részben kifejtem. Hogy a kőszátor faragványai valamivel vaskosabbak, mint a lejáratokéi, azt készséggel elhiszem és ezzel együtt azt is, hogy a kőszátor valamivel régiebb a lejáratoknál, bár valamit az illető mesterek egyéni eltéréseire, tehetségeik, alkotó erejük különbözőségeire is kell adnunk. De viszont a kőszátor boltozati bordái és záróköve korai román stílű műre nem vallanak, hanem a XII. századra. A diszitmények jellege ellenben korai. Ezt az ellenmondást az építészeti és diszitő formák közt úgy egyenlithetjük ki, ha figyelünk arra, hogy a középkorban is tovább szövődtek a stilisztikai hagyományok a mesteremberek közt, mint manapság. Nem volt minden egyes kőfaragó uttörő művész, hanem azoknak a javarésze is a bevett formákon rágódott.

¹⁾ Arch. Közl. XX.

A *főhajó pillérfejezeteit* Gerecze szerint a kőszátor építése és elpusztulása közé kell helyeznünk. Én e fejezeteket azért, mert építészeti részek, legalább is egykoruaknak tartom a kőszátorral. Durvaságuk is erre vall. A kentaur harcza még longobard izü jelenet.

Fontos körülmény, hogy a *főhajó pilléreinek alján* sok román faragványt találtak a restauráció alkalmával. Ebből azt következtette Gerecze, hogy a templom főhajóját, mikor a kőszátor fölé épített püspöki oltár és ciboriuma elpusztult, újból építették, de a pillérekre a régi fejezeteket visszatették. (Ezek biztosan XI. századbeliek lévén). Eltekintve attól, hogy nem kellett okvetlen minden faragványnak a főoltár-ciborium részének lenni, a csúcsives átalakítás korában is átépíthették a pilléreket. Sőt ez valószínű, mert új terhet, — boltozatot raktak rájuk. Megerősíti ezt az 1882. évi restaurálási napló azon szept. 20. tétele, hogy a nagy csúcsives diadalivból jól konzervált román angyalt és egész tömeg ornamentális töredéket szedtek elő, tehát a csúcsives átalakítások idejében használták fel a román faragványokat. És aztán a főhajó pillérein csak egyszerű vállkövek vannak és nem fejezetek. Ilyenek csak a diadaliv és az énekkarzat pillérein voltak.

Még csak az a kérdés vár megoldásra, vajjon e töredékekben a *hazai művészet* első szárnycsapásait, vagy pedig a *külföldi hatások* lecsapódásait szemléljük?

Hazánk térítői részint németek, részint olaszok voltak. Ezek hintették el a keresztény művészet első magvait is. Sz. Adalbert nemesítzi kolostorából benczések jöttek Pécsváradra 999-ben, 1010 táján 15 olasz szerzetes vándorolt be, de még francziák is jöhettek be hozzánk. Az első pécsi püspök, Bonipertus, Fulbert chartresi püspökhöz küld latin nyelvtanért.¹⁾ Az idegen befolyás élénk volt sz. István korában. Ezt földrajzi helyzetünk is elősegítette. Verona felől például a régi via Claudia Augustán át könnyen szivároghatott be a lombard művészeti befolyás. Gyécse fejedelem egyik leánya 1011-ben Or-

¹⁾ Ez adatokat lásd Karácsonyi Szent István 30. 118. 1.

seolo Ottó velencei doge-hoz ment férjhez. Bizony a magyar még szent István korában nem értett a kőfaragáshoz. Tehát a székesegyház épületét külföldiek emelték, hisz maga az építtető Bonipertus püspök is francia volt, de a későbbi faragványok mesterei lehettek magyarok, mert akkor már magyar papi generáció fejlődött ki, mely nem szorult többé a külföldre. Ha a tarisznyás három királyt (228. sz.) és a pásztorokat (227. sz.) szemléljük, és mesterük gyanánt magyar, sőt baranyai embert gondolunk, aligha tévedünk. Különben is abban az időben nemzeti művészetről a mai értelemben szó sem volt, hisz az ideák, melyeknek szolgálatában állt a művészet, Európaszerte azonosak. Egy-egy művészeti irányzat megrögzött szívóssággal uralkodott századokon át az egész keresztény világon. Alig van eltérés a kifejezés eszközeiben. Egyéniségről is keveset lehet beszélni a sémák, a művészeti canonok korában. Tehát a nemzetiségi befolyásokat kutatni a középkor művészetében kemény dió. A helyi körülmények és az ember ősi ösztöne a fejlődésre minden séma ellenére is teremtett az egyetemesen uralkodó stílus keretében különlegességeket, melyeket akár provincialismusnak is nevezhetünk. Ilyen például nálunk magyaroknál, hogy román templomainknak nem igen van kereszthajója. A gyulafehérvári és más 2—3 templom kivétel. Nincs hosszszentélye, azaz az apsis és hajó közt nincsen hosszabb négyszög; a nyugati tornyok a két mellékhajónak folytatásai, vagyis a tornyok alja át van törve és nincs elkülönítve a mellékhajóktól. Nincs két szentély és két altemplom — keleten és nyugaton.

A pécsi székesegyház restaurátorai általában a *lombard olasz rokonság* mellett foglaltak állást. Némely részletben, pl. a nyugati és déli homlokzat kiképzésében az oszlop-rendes (Pisa) toscanai román stílből is kölcsönöztek az egyszerű, homlokzatokat falszalagokkal képző lombard stílus helyett. (S. Zeno Veronában.) Csak itt-ott fordulnak elő német (?) elemek pl. a tetők és toronysisakok meredek vonalában. Jól van az így, mert Németországot is Italia tanította meg építeni a középkor kezdetén.

A diszitményi faragványok egy részét hűen lemásolták a restaurátorok, de mint az illető daraboknál jelzem, nagyobb részét csak motívumul használták fel, melyet azután a szükségletek képest átalakítottak. Általában a hármas indaszalagot alkalmazták, kivéve a katakombalejáratokat, hol kötve volt a kezük; az egyes indát mellőzték.

II. Az emlékek részletes felsorolása és leírása.

I. csoport. Római régiségek.

Pannonia Domitianus római császár alatt került (81—96 Kr. u.) egészen római uralom alá és úgy az V. század elején szűnt meg itt a római befolyás. Pécsnek Sopianae volt akkor a neve és alsó-, illetve Pannonia Valeria fővárosa volt. A lelőhelyekre nézve lásd az alább említetteken kívül még a 23. sz.

A kapubejárattól balra nyuló folyosón a bal falon:

1. *Római tégl.* Épnégyszög alakú, melynek egyik oldala 57 cm., vastagsága 8·5 cm. Egészen sima, csak egypár bemélyedés látszik rajta és a széleknél keretszerű hornyolás. Mintha kézzujjak nyomai lennének.

2. *Római tégl.* Téglányalaku, melynek egyik vonala 38 cm. hosszú, a másik 27·5 cm. Vastagsága 6·5 cm. Valamivel vörösebb égésű, mint az 1. sz. Oldallapján ferdén álló téglányalaku homorú mezőben domború betűkkel a következő 12·2 cm. hosszú és 1·8 cm. széles bélyeg van beletyomva:

QV $\wedge$ DRIBVR $\wedge$ < $\wedge$

Megfejtése vitás. Némelyek Quadriburana-nak olvassák, de ez az utolsóelőtti betű olvashatatlansága miatt bizonytalan. Ilyen téglákat Baranyábanban, Baranyavárott és a Duna mentén több helyen találtak. A baranyabáni példány 33·5 cm. hosszú, 27 cm. széles, 6·5 cm. vastag. Az esztergomi várban talált hasonló téglán a felírás csak ennyi: „QVADRIBVR“ (Máthes: *Arx Strigon.* §. 111. 70. l.). Van belőlük a Magyar Nemzeti Múzeumban is. Lásd még *Corpus I. Latin.* Vol. III. 3799 b). Vele rokon feliratu téglák képét közli Koller *Prole-*

gomena Tab. XIV. fig. 11. (Csak „Quadribur“ és ez a téglá alsó pereme felé vízszintesen van benyomva.) Származtatják a felírást a Quadriburgium-ból, a mely római katonai őrhelyet jelentett. Ez szerint e téglá a helyről és nem a légióról volna elnevezve, mint a legtöbb római téglá.

A jobb falon :

3. *Sirkőtöredék.* Anyaga mészkő. Hossza 28 cm. szélessége, illetve magassága 26 cm. Egy domborművű, két sor levélből s közöttük rosettából álló 9 cm. magas fejjel ellátott féloszlopon egy háromszögű orom nyugszik, melynek homoru mezejében 23 cm. hosszú, bal felé néző domborművű delfin látható. Ismertette Gerecze : Arch. Ért. 1894. 390. l. 6. sz.

4. *Sirkőtöredék.* Magassága 32 cm. szélessége 22 cm. Egy féloszlop töredék rongált fejezettel, melyből csak az alsó gyűrű és a fedőlap (abacus) vehető ki. Ez balfelől egy felíratos táblatöredéket határol. Felette bizonyára háromszögű orom volt, mint szokott lenni a pannoniai sirkőveken.

A felírat :

M	V	}	I
E	C E		
N	E P T		
Æ			
N	I		

Meg nem fejthető. Ismertette volt az Archeol. É. 1894. 391. l. 16. sz. a. (Gerecze). Ő az első sorban N I-t olvas.

5. *Sirkőtöredék.* Mészkő. 58 cm. magas, 52 cm. széles. Alakja jellegzetes a Pannoniában a Kr. u. 2. században divatba jött aediculumos (házacskás) sirkővekre, melyeken féloszlopok közt domborművekben örökitették meg a holtat. Áll egy 31 cm. átmérőjű homoruan vésett, kerek medaillonból, melyben bal felől egy férfi arcban erősen rongált, jobb felől egy nő épebb mellképe látszik magas domborműben. A medaillon jobb alsó fele letörött. A medaillont egy nyeregretető fedi. A tető és medaillon közében egy félgolyó tölti ki a

hézagot. A tető csúcsán valami oromrózsa vagy más végződés lehetett, mert ott az összekapcsoló vas mélyedése látható. Az alakok, de különösen a nő ruhája a pannoniai viselet szempontjából érdekes. Áll pedig ez egy sima és a nyaknál kivágott alsó ruhából és erre vetett köpenyből. Haja a nőnek turbánosan van felfésülve, rajta kendő vagy főkötő. Ezt a viseletet Hampel József aravisc-nak nevezi. (Arch. É. R. f. 14. K. 308 és köv. I. és Budapest régiségei IV. Az araviscus nép emlékei.) Állítólag a pécsi székesegyházban találták e követ. Talán abban a templom közepén volt és római ornament-törödékekkel falazott kőkryptában, melynek 1882. júl. 17-én történt felnyitásáról tudósít a templom restaurálási naplója. Ismertette Gerecze: A. É. 1894. 390. I. 13. sz. és 1895. 74. I. Képét hozta a Várady szerkesztette Baranya multja és jelenje. 1897. II. 130. I.

6. *Emberfej* mészkőből 18 és 13 cm. méretekkel. Teljesen meg van rongálva.

7. *Sirkőtöredék*. Mészkő. 76 cm. magas, 65 cm. széles. Két részre oszlik. Alul balra egy függőlegesen álló téglányalaku keretes mező, melyben felülről lefelé néző delfin van domborműben. Mellette jobbra vízszintesen fekvő téglányalaku keretes mező, melyben egy kecskelábu triposz áldozóasztal jobb és baloldalán egy-egy domborművű áldozó alak áll. Igen gyakori jelenet a pannoniai sírköveken pl. a Nemzeti Múzeumban levő csákvári kővön. Ezek felett egy harmadik mezőben három alak domborművű mellképe. A fejek erősen rongáltak. Ruhájuk toga-féle köpeny, mely a nyakat szabadon hagyja. Mindahárom alak jobb kezével melle előtt balfelé mutat. Az alsó mező alatt volt a felirati tábla. Ismertette Gerecze: A. É. 1894. 391. I. 17. sz.

8. *Sirkőtöredék*. Fehér márvány. 62 cm. magas, 41,5 cm. széles. Felső részén hullámvonalas és két végén összekunyorodó szalagkeretben egy fej domborművű részlete látszik, melyből csak egy egiptomiasan lecsüngő kendő vehető ki tisztán. Ez szintén az 5. sz. alatt említett aravisc viselet lehet. Alsó mezején ezen megfejtethetlen felirat van bevésve:

FLAV
MORIE
SVBIT
L A V
Q C
T
Λ

Lásd: Corpus Inscript. Lat. vol. III. Suppl. fasc. III. 10291., 10293.

9. *Sirkőtöredék.* Mészkö 43 cm. széles, 16·5 cm. magas. A 8. sz. töredék hullámos keretéhez hasonló keret, mely szintén domborművet határolt, de ebből semmi sem ismerhető fel.

10. *Sirkőtöredék.* Mészkö. 25·5 cm. széles, 42 cm. magas. Egy jobbról kerettel ellátott feliratsík töredéke. Bal része törött. A megfejthetetlen felirat a következő:

FF
SS^{co}
NI

A keret homoru vájatában még olvasható:

INFARO

11. *Sirkőtöredék.* Mészkö. 61½ cm. széles, 49 cm. magas. Elrendezése hasonlít a 3. sz.-hoz. Egy féloszlopon, melynek fejezete a 3. sz.-val rokon, háromszögű keretes, orom fele, ebben egy pálmalevél egyik fele látszik domborműben. Ezen oromtól balra egy háromszögű mező van, melyben kigyótestű ökörfej látható. A 13. sz. alatt ismertett Mithras-kultuszra vonatkozhatik ez alak. Ismertette Gerecze: A. É. 1894. 390. l. 5. sz.

12. *Domborműtöredék.* Mészkö. 45 cm. magas, 29 cm. széles. Egy férfi törzse és lábainak térdig érő része látható rajta. Derekat tunica fedi s ezt csipőjén elől karikával ellátott öv tartja össze, melyről balján kard lóg le. A tunica felett köpeny csüng le bal karja felé. Balkezeiben tart valamit, a mi lehet botrészlet, vagy irattekercs. Jobb keze melle felett bal felé nyulik, azaz a tekercsre mutat. A törzs arányai összeszorítottak. Állítólag a pécsi székesegyházban találták. Ismertette Gerecze: Arch. É. 1894. 390. l. 7. sz. majd 1895.

74. lapon. „Stilistikai okoknál fogva kétségkívül keresztény-korbeli faragványnak“ minősítette „habár nehezen ábrázol szent személyt.“ Ezzel szemben bizonyos, hogy valami római katona sírkövének részlete, s hasonlít Castricius sírkövéhez az aquincumi muzeumban. Képét hozta a Baranya multja és jelenje. II. 229. l.

13. *Áldozati oltárkőtöredék.* Mészkö 31 cm. magas, 26 cm. széles. Csak egy keretszerű párkányrészlet s alatta felirati mező van rajta, melyen ez olvasható :

SOLI INVIC	}	vagyis : a győzhetlen napisten-
TO PROSA		
LVT E		

Ez a felirat a perzsaeredetű Mithras-napistennek szól, kinek kultusza Pannoniában nagyon el volt terjedve, a mint másutt talált kövek bizonyítják. Mint a sötétség, átvittén a gonoszság leggyőzőjét és a hadi győzelem istenét különösen a katonák szerették. Bikaölő ifju alakjában ábrázolták, a ki mellett fel és lefelé fordított fáklya, (felkelő és lemenő nap) kutya és kígyó, mely a bika vérét nyalja, alkotják a jelvényeket. A Corpus Inscript. Lat. III. Vol. Suppl. Fasc. III. 10284. alatt fordul elő e kő. Állítólag a pécsi székesegyházban találták. Ismertette Gerecze : Arch. É. 1894. 390. l. 9. sz.

14. *Fogadalmi kőtöredéke.* Mészkö. 30 cm. széles, 60·5 cm. magas. Csak a felirati tábla része és ennek alján homályosan valami domboru faragás romja látszik. A felirat :

P IN
OLCIB
GELL¹Λ
VS

Fogadalmi jellege a V S (votum solvit) vagyis : „fogadását teljesítette“ betűkből tűnik ki. Ismertette Gerecze : A. É. 1894. 390. l. 8. sz. ki szerint dr. Domaszevszky tanár így olvassa a föliratot :

Sacerdos P(rovinciae) P(annoniae) inf(erioris) II. vir
(c)ol(oniae) Cib[al(is)cum]
Gellia [no fil(io)]
v. s. [l. m.]

Csakhogy ez esetben fel kell tennünk, hogy a kő azelőtt épebb volt, mert jelenleg a közlött betükön kívül több nem látható.

A bal falon:

15. *Római tégl.* Téglány alaku. Egyik éle 45 cm. a másik 31 cm. hosszú, 7 cm. vastag. Rajta ferdén fekvő homorú mezőben 3·5 cm. magas domború betűkkel ezen bélyeg olvasható:

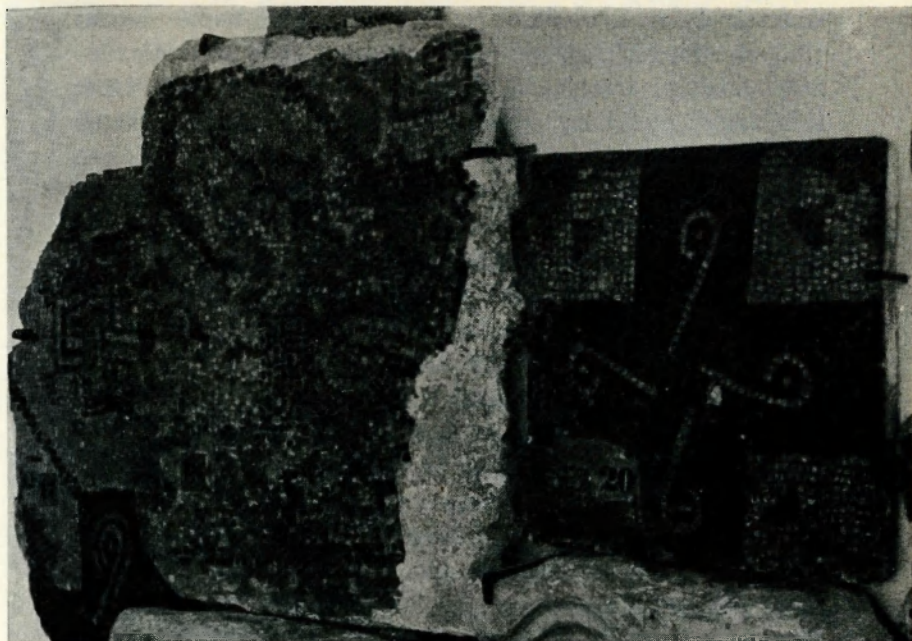
I M P

vagyis: imperatoris figlina, a császár téglavetőjéből. Ilyen téglából van építve a pécsi székesegyház előtti, földalatti őskeresztény cubiculum, a mint erről Koller tudósít. Ezt a téglát a székesegyház csúcsíves boltozatában találták. (Czobor: Egyházműv. Lap. 1882. évf. 352. l.) (C. I. L. Vol. III. Suppl. Fasc. III. 16694.)

16. *Római tégl.* 57 cm. hosszú élű épnégyszög, 8 cm. vastag. Az 1. számúhoz hasonlít. Gyenge hullámvonalak észlelhetők rajta.

A jobb falon:

17—22. *Mozaik töredékek.* A hat közül a legnagyobb (18. sz.) 85 cm. széles illetve hosszú darab. A 20. sz. épnégyszögű és sima élű, a többi töredékes. Haas szerint (Baranya 226. lap.) a jelenleg káptalan u. 6. sz. alatt, a székesegyházhoz közel levő pécsi kanonoki ház építésekor, 1841-ben 9 lábnnyira a föld alatt találták őket, mint egy római fürdő padlómaradványait. Az apró márványkövecskék cementbe illetőleg égetett mészgymarába vannak mintásan berakva s kék és vörös színűek. A minta motívuma az egyszerű és szalagfonatból összeállított kereszt. (Lásd Haas Mihály: „Gedenkbuch“ 1852. 11. lap.) A padló rajza állítólag a pécsi püspöki könyvtárban megvolt, én nem találtam meg.

2. 17—22. sz.

De ezeken kívül még több római kőmaradványnak kellett lennie Gerecze Péternek az Archeol. Ért. 1894. évi folyamában 388—392. lapokon közölt leírása szerint. Hollétüket nem ismerem.

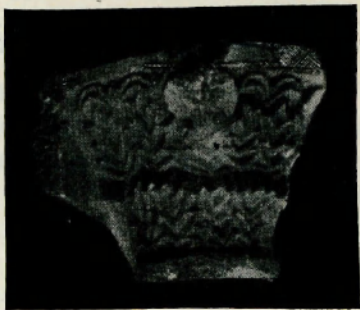
2. csoport. A pécsi székesegyház nyugati kapuja.

Az alsó udvaron 23 darab kő és a folyosón a lépcsőtől jobbra, a második ajtón belül a többi részlet.

23. *A pécsi székesegyház nyugati kapuja.* Bár az egész kapu darabokra szedve hever a fentemlitett két helyen és várja a szakszerű összeállítást, felépítést, mégis könnyebben leírható, mert a székesegyház restaurálói a később említendő két emberfejet, az egyik oszlopfejet és az alsó padot kivéve, hiven kifaragatták és a másolatot az eredeti helyére állították. Az ajtó-dobban (tympanonban) is van eltérés, mert abba a

régi festés helyett Dulánszky Nándor, pécsi püspök czimerét faragták bele. Lebontásakor, a restaurálási napló szerint 1883. ápril 13-án, az ajtó-keretek mögött római sirkőtöredékeket találtak. A faragványok nyoma az egyik kövön most is látható. Egy lovas, jobbában lándzsával, baljában kerek pajzsos. A vágató ló eleje látszik. Az egész kapu állítólag római fehérmárvány sarkövekből készült. Henszlmann finom, szürkés, jól csiszolható pécsi márványnak nevezi. Török feliratok is voltak rajta, erről tanuskodik Haas Mihály (Gedenkbuch. 1852. 100. lap.), de ezekből már semmi sem látható. Némely részletei festve voltak; egyik darabján ma is jól észlelhető egy mellre szorított balkéz vörös ruhaujjal.

Bazilikális templomoknál a nyugati volt a főkapu, annak diszítésére sok gondot fordítottak. A mi kapunk nem tartozik a diszesebb román kapuk közé; béléteről hiányoznak a dús ornamentumok, a milyenek például az esztergomi sz. Adalbert egyház porta speciosáján (ugy 1188—1198.) voltak, s a lébényi, jaáki és horpácsi kapukon ma is vannak. Igaz, hogy ez utóbbiak már az átmeneti stíl határán állnak. Még a rendesen őrt álló oroszlán-szobrok is hiányoznak itt a két szélső oszlop alól. Ezt az egyszerűséget Karácsonyi abból magyarázza, hogy a pécsi templom nyugati oldala előtt is volt csarnok, mint Székesfehérvárt. Alakja a román kapuké: egy belülről kifelé táguló félköríves keret. Maga a kapunyílás téglányalaku. A mi kapunk kifelé egy kissé erősebben tágul, mint más kapuk, a minek az volt a célja, hogy a néptömeg kijövetelét könnyebben lebonyolítsa. Hogy Henszlmannnal szóljak: kapunk béléte nem a közönséges, szokásban levő egyenszáru háromszög, hanem a köbháromszög hypothenusáján van alkotva. Bélétenek mélyedése az éjszaki román kapukkal való rokonságát tünteti fel,

3. A nyugati kapu oszlopfeje.

mert a déli, olaszországi kapuk laposak, legfeljebb egy kis csarnok van eléjük építve.

Leírását kívülről kezdem. Két szélén egy fehér márványpadon rendkívül karcsu, szürke márvány, most a másolaton gránit hengeroszlopok állanak. Lábuk az attikai, vagyis két domboru párna közé lemezekbe foglalt homoru tag van beékelve. A talpkő nagyon magas: 22 cm. Saroklevél is van. A négy kődarabból álló oszloptörzsek ifjodnak, vagyis alulról felfelé keskenyednek. Alul egy-egy törzs átmérője 14 cm. 24 cm. magas fejezeteik gyűrüből indulnak ki, a kelyheket 3 sor durván stilizált, fogasszéltű levelek fedik, a 30 cm. széles és 3 cm. vastag abacus alatti két szögletesen volutával.

4. A nyugati kapu oszlopfeje.

A másolaton a bal felőli fejezet, nem tudni minő okból, eltér az eredetitől, a mennyiben kihajló levelekkel van fedve. A fejezetekre vállkő következik, melynek profilja egy alul kidudorodó homoru párnából (karnies) és szögletes fedőlappból alakul. A két oszlopfejezetből azután az egész kaput összefoglaló félköríves hengertag indul ki. Az oszlopokon belül két ol-

dalról az oszlopokéval egyező lábbal és az oszlop-fejezetei irányában futó párkánynyal (fejjel) ellátott lemez-köteg következik egészen a kapu belső két száraig. E köteg profilja kívülről haladva a következő: két szögletes lemez, kajács (összefolyó két domboru és egy homoru tag), lemez, hengeres domboru tag, melynek fejénél két emberi fej rongált domborműve van alkalmazva, lemez, homoru tag, lemez, hengeres domboru tag, lemez. Ezeket, a belőlük kiinduló és hasonló profilu félkörívek kötik össze. A másolaton e tagozatok egy 44 cm. magas, ferde sima talpon (padon) állnak, mely az eredetin nincs meg.

Végre legbelül a sima ajtószárak következnek s ezekre a vízszintes gerenda borul, közte és az iv közti mező (tympanon, ajtódob) festve volt.

5. A nyugati kapu bélletfejezete.

A másolatban felállított kapu magassága a külső iv ormáig 6 méter, külső szélessége 3·75 m. A belső iv magasságáig 4·85 m., belső szélessége 1·86 m. A kapu mélysége 1·15 m.

Ismertette Henszlmann Imre „Pécs régiségei“ cz. művében, I. k. 20—22. l., a kinek méréseit itt közlöm. A sarokoszlopok alsó átmérője 0·48', felső átmérője 0·41', az oszlopfő és vállkő magassága 1·15', a tő 8·50', a láb 1·26', a mely méretek együttléve 10·91' magasságot adnak. A belső kapunyílás szélessége 6·67', a bélletközi 5·91', mélysége 3·14', a kapunyílás magassága 9·71', az egész magasság 17·38'. Írt róla Gerecze Péter dr. „A pécsi székesegyház“ cz. műve 40. lapján és egyes részleteit ismertette az Arch. Közl. XX. kötetében. Czobor Béla dr. Egyházművészeti lap. 1885. 195. lap.

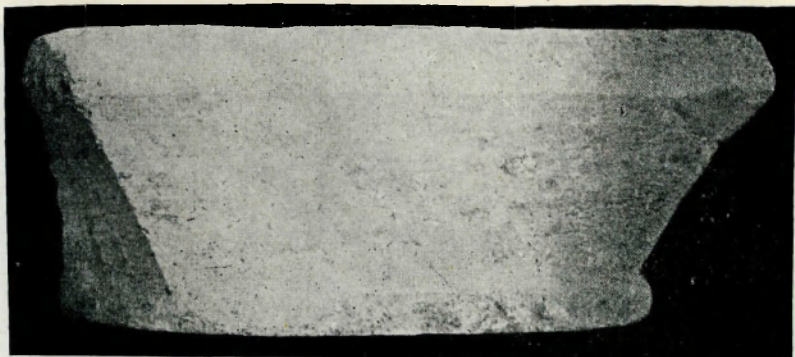
3. csoport. Pécsi székesegyházi román épületrészek és a Honsbruch-emlék.

Ez utóbbi a sírkövek közé tartoznának, s csak a múzeumot látogató kényelmére helyeztem e csoportba; a 34. és 36. sem idevaló. A számozás nem lévén látható, a kövek újra megszámoztattak.

A felső udvarban a csoport közepén a 2., 5. és 9. sorban:

24—27. *Féloszlopféjezetek* mészkőből. A félhenger-
oszloptörzstől gyűrűvel voltak elválasztva. A kehely egy ho-

moru tag, mely két szögletbe csucsosodik. A kelyhet egy lemez és egy fedőlap (abacus) fedi. Az abacus homlokvonala 78 cm., vastagsága 8·5 cm. Az egész fej 31·5 cm. magas.

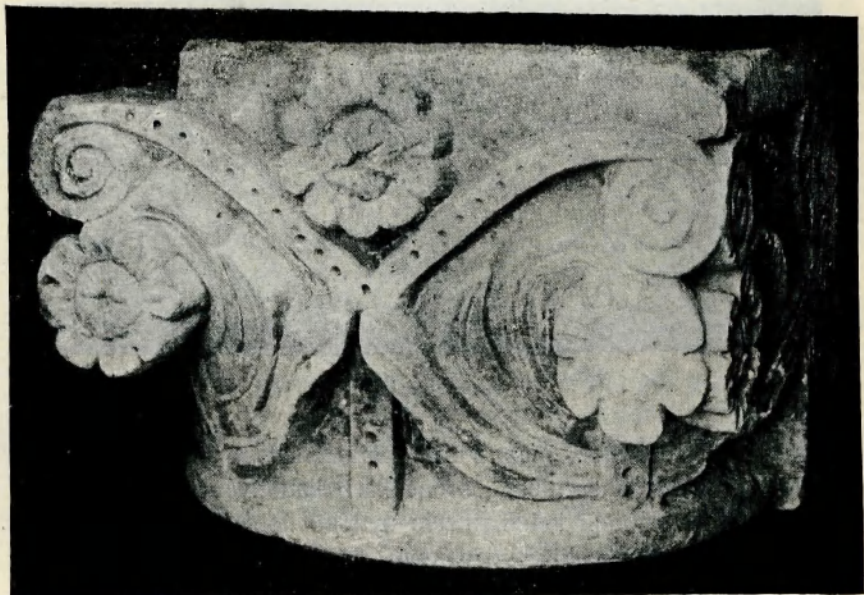
6. 24—27. sz.

Aranyozva lehettek, mert a cinóberaláfestés nyomai láthatók. A székesegyház szentélyi és énekkari diadalívének pilléreihez csatolt féloszlopok keleti, illetve nyugati keresztívét tartották. Ma az énekkari pillérekre vannak másolatban alkalmazva.

A 8. sorban :

28. *Féloszlopfejezet.* Mészkö. A félhengertörzstől gyűrűvel indult ki. A kelyhen közös helyről, a gyűrűből kiinduló, a kehely közepén szétváló, az abacus sarkai alatt spirális vonalban végződő két gyöngyös szalag, illetve minthogy az oldalakról is jó egy-egy, 4 szalag huzódik fel. Gyöngyösnek azért nevezem e szalagot, mert lapos felületén kis lyukak vannak sorjában bevésve, a melyek vagy a csatt nyelvének helyéül szolgáló szíjjlyukakat akarnak jelenteni, vagy pedig üveggyöngyök befogadására szolgáltak. A két szalag közt egy rózsza a homlokzati részen és a két oldalrészen egy-egy félrózsza van. A kehely élein a gyűrűből mélyen ujjazott két levél nyulik fel a szalagok görbülése alá. Mindegyik levél két rózsában végződik és közepén homorúan gyöngyözött érrel bir. Az egész fej 52 cm. magas, az abacus 8·5 cm. vastag, 78 cm. hosszú. A székesegyház énekkari diadalívének északi

pilléréhez délről odatámasztott féloszlopán volt és most újra kifaragva, aranyozva és mélyedéseiben kékre festve ugyanott pompázik.

7. 28. sz.

A 2. sorban :

29. *Féloszlopfejezet* mészkőből. Jelenleg újra kifaragva, aranyozva és festve, az előbbinek párja a déli pillér északi féloszlopán. Eredetileg erősen bemeszelve a szentély diadalívének déli pilléréhez tartozó nyugati féloszlop fejezete volt, a mint ez Henszlmann : Pécs régis. I. 16. l. olvasható, és a restauráció előtt felvett fényképen (közli Gerecze : Pécsi székesegyház. 31. lap) is látható. Innen tudom azt is, hogy a fejezet abacusa felett két, lécczel elválasztott horonyos tagu vállkő is volt még. Ugyanazon szalagdisze van, mint a 28. sz.-nak. A szalagok között az abacus alatt elől öt ujjú korcslevél, az oldalakon ugyanazon levél fele. A görbülések

alá a gyűrüből mélyen ujjazott, hegyén kihajló, gyöngyösen lyukasztott erekkel ellátott két levél huzódik fel. A méretek egyeznek a 28. sz. alattival.

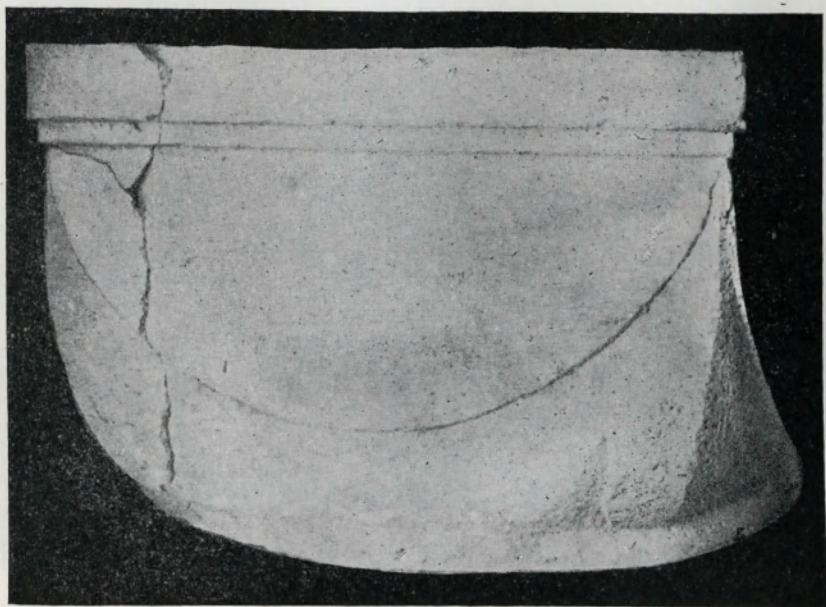

8. 29. sz.

Az 5. sorban :

30. *Féloszlopféjezet* mészkőből a székesegyház legnyugatibb, jelenleg a chorust tartó pillérpárjának egyik féloszlopáról. Az ugynevezett román kőb vagy koczkafejezet, melyet Henszlmann Imre (Pécs régis. 10. l. jegyz.) gömbszelvényesnek nevez, mert szerinte az egy félgolyó arányos leszeléséből eredt. De ennek ellenmond a kő természete, mely eredetileg inkább koczkaalakú tömb. Ez a koczka a gyűrű felé tompított le a négyszögből a körbe. Három oldalán egy-egy alul félköríves lemez van kivésve. A félhengertörzstől gyűrű választja el. A koczka felett egy lemez közvetítésével az abacus fekszik, melynek homlokvonala 78 cm. mélysége 50 cm. az abacus vastagsága 7 cm. Alul a fejezet 52 cm. széles, gyűrűjének átmérője 66 cm. az egész fejezet 58 cm. magas. Hogy a székesegyházban hol volt, biztosan nem tudom; hallomásból

értésültem, hogy az énekkari pillérek egyik féloszlopán. A székesegyház főhajóbeli négy pilléréhez erősítés céljából hozzátámasztott, de eredetileg nem létezett féloszlopokon ilyen fejezet van.

9. 30. sz.

A 6. sorban :

31. *Féloszlopfejezet* mészkőből. Abacusának homlokvonalala 81 cm. hosszú, 66 cm. mély. Az egész fejezet 54 cm. magas. A félhengertörzs és kehely közt volt gyűrűből kinövő kehelynek az abacus alatti két sarkán két, félköríves pikkelyes tollazatu sas ül. A jobbfelölínek feje rongált. Köztük elől Ádám magas domborművű alakja, ágyékán fügefalevél helyett szalaggal, mely azonban meztelenül hagyja. Felemelt bal kezében az almát tartja, jobb kezében felismerhetetlen tárgyat (ágot) emel. Az egész alak aránytalan rövid törzsével, idomtalan fejével, vésője primitív képességeiről tanuskodik. A kehely jobb oldalán gyűrűző testű kigyó ölti nyelvét a sarki

sas nyaka felé; feje fel van fordítva. A bal oldalon lótestű és domboru melléből következettve, női kentaur fejszével vág a másik sasra, de a fejét előre és nem a vágás irányába fordítja, a miből Gerecze azt következtette, hogy kentaur nem a sas felé vág. De én azt hiszem, hogy a sasra agyarkodó kigyó mintájára itt is a sast fenyegeti a fejsze. A kentaur a keresztény symbolikában a X. századtól kezdve a sziv vad indulatait jelképezi, eredetileg a görög mythologia alakja. A ló-

10. A 31. sz. eleje.

testű ember általában rossz szellem, legtöbbször nyilazás vagy harczolás közben van ábrázolva. (Kentaurok és lapithák harcza.) Az egész faragás értelme, misztikus jelentősége a bűnnel való illetve a bűn következményeivel: az elemekkel és a saját vad indulatainkkal való harczunkat tünteti fel. A kentaur az indulat, a bűn főoka a kigyó (a gonosz szellem), a bűn elkövetője Ádám, a bűnre csábító Éva a 35. sz. kövön látható szirén, vagyis a csábítás főeszköze az élvezetvágy. A fejezet a székesegyház szentélyének diadalívét támasztó déli pillérén

11. A 31. sz. jobb oldala.

12. A 31. sz. balfele.

dél felé volt a féloszlopon, a mint Henszlmannál: Pécs régis. I. 16. l. olvassuk, de most mással van pótolva. Ismertette Gerecze az Arch. Közl. XX. 96. lapján, a honnan a mondotakat, mint találó magyarázatokat átvettük, de a sast Gerecze nem magyarázza meg s valóban bajos is erre a két sarki sasra magyarázatot találni, őket a többi alakkal, főleg Ádámmal összefüggésbe hozni. Még bonyolultabbá teszi a kérdést, hogy a kigyó és kentaur a sast fenyegetik. Talán azt mondhatnók, hogy a sast, mint a világosság és értelem jelképét fenyegeti közvetlenül az ördög fondorlata, s az ember értelme áll harcban a sziv indulataival. Henszlmann egyáltalán nem tudta a kő jelképes értelmét megmagyarázni. Megjegyzem még, hogy Henszlmann a fejezetet nagy tévedéssel későinek tartotta, mert az u. n. chapiteau historié leginkább a román stílusnak a csucsivesbe átmenő idejében szokott előfordulni. De ez alaptalan vélemény.

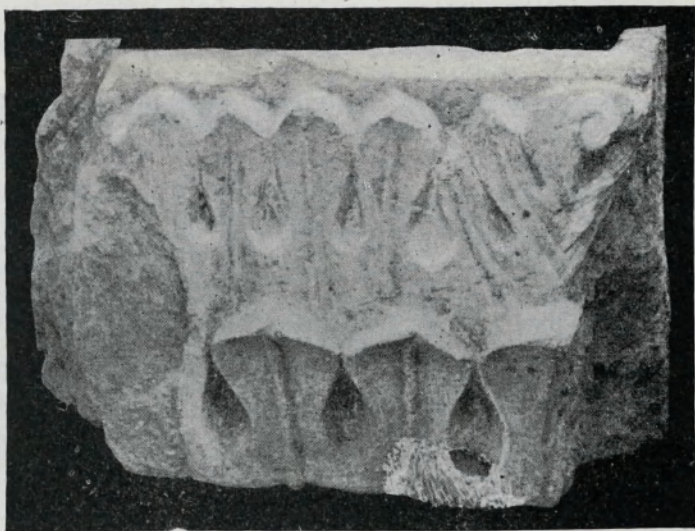
A 7. sorban :

32. *Féloszlopfejezet* mészkőből. Alul a félhengertörzstől elválasztó gyűrű. A kehely három sorban egymás fölé helyezett eres, durván alakított és már igen rongált levelekből áll. Felette az abacus, mely 78 cm. hosszú, 7 cm. vastag, 68 cm. mély. Az egész fejezet magassága 54 cm. Gyűrűjének átmérője 72 cm. vastagsága 5 cm.

A székesegyház szentélyi diadalívének északi pilléréhez északról hozzátámasztott féloszlopán volt.

A 4. sorban :

33. *Pillérfejezet* vagy *gyámkő*. Mészkőből. Gyűrűje nincs. Abacusának vastagsága csak 2·5 cm. Ez alatt egymás felett két sor mélyen hasított levéldisz. A leveleken az erek jelezve

14. 33. sz.

vannak. Az abacus alatt a levelek volutaszerűleg kihajlottak, de most le vannak törve. Az abacusnál 68 cm. széles, de valószínűleg 78 cm. volt, mint a többi fejezet, 64 cm. mély, az egész 49 cm. magas. Helye ismeretlen.

A 7. sorban :

34. *Oszlopfejezet* mészkőből. Az 57 cm. széles négyszegű abacus alatt gyűrűszerű párna van, ez alatt egy lemez és homorú kehely, alul a gyűrű. Az abacus négy sarka alá a gyűrűből négy lándzsás, eres levél nyulik fel. Nem tartozott a székesegyházhoz. A püspöki székházból került ide.

15. 34. sz.

A 3. sorban :

35. *Gyámkő*, szemcsés mészkőből. Gerecze az Arch. közl. XX. k. hibásan nevezi pillérfejezetnek. Előoldalán egy szirén van magas domborműben. Alsó teste két halfarokban végződik, melyeket két karjával testtörzsével párhuzamosan feltart. Henszlmann, mikor még e kő helyén volt jó magasan és vastagon bemészelve, azt hitte, hogy két hal szájából nő ki egy meghatározhatatlan alak, melyet a szirén két kezével tart. (Pécs régiségei I. 16. l. és III. 5. l.) A hol a szirén testéből a farkok kiindulnak, pikkelyek látszanak. Fejéről két hajfonat vagy kendő két csücske lóg le meztelen mellére. Homloka alacsony, arcformái durvák. Teste és jobb oldali farka közt egy kéz nyul be és tartja a farkat, tehát a kő jobb oldalán is ugyanaz a szirén volt, de némi, farkra emlékeztető részleten kívül más ott nem látható. A bal oldalon még ennyi se. A székesegyház déli mellékhajójának a diadal-

ivhez támaszkodó ivét tartotta a déli falon, mint Henszlmannnál: Pécs régis. I. 16. I. olvassuk. Restaurálva nincs, helyébe levéldiszes gyámkövet tettek. Jelképe volt az ének és bűnös élvezetek csábító voltának. A szirének, e mesebeli lények, Homeros Odysseájának XII. éneke 39. 158. s köv. verseiben fordulnak elő, hol Kirke úgy írja le őket Odysseusnak, hogy e nőalakok szigetek partjain, gyönyörű pázsiton ülnek s dalaikkal csábítják a tengeren érkezőket a romlásba, azért körülök számtalan ember csontjai fekszenek. A későbbi görög

16. 35. sz.

mythosok a halottakért zengő panaszdalok jelképeiül vették őket s azért sírköveken előfordulnak, Euripides szerint a föld leányai. A vázákon leányfejű madarakként, madárlábú nőkként, sőt fuvolázó és lantot pengető hosszuruhás nőkként is vannak ábrázolva. Halfarokkal ábrázolva már az ó-korban is előfordulnak, a középkorban pedig vagy halfarokkal vagy kezökben halat tartva, de a madárlábás alak is gyakori, pl. a lébényi egyház déli kapujának egyik fejezetén. A szent atyáknál, Danténál (Inferno XIX. 7.) és általában az irodalomban sűrűn emlegetik s a renaissance művészete is bőven

alkalmazza őket. Preller Frigyes híres weimari képén a szirének, szárnyas meztelen nők. Legtermészetesebb keresztény szimbolikus magyarázatuk az, hogy valamint Odysseus beviaszkolta társai fülét, hogy ne hallják a szirének csábos énekét, azonkép a kereszténynek is bedugott fülekkel kell a csábítás elől kitérni. Ismertette e követ az Arch. Közl. XX. 94. lapján Gerecze, utalva az idetartozó más magyar emlékekre.

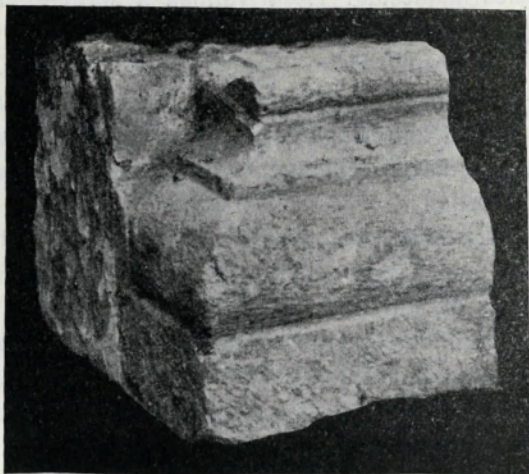
Az első sorban :

36. *Siremlék vagy oltár alsó része.* Barock mű. 1·27 m. hosszú, 79 cm. magas téglányalaku vastag kőlap, mely 2 darabból van összeállítva. Keretes mezejében domborművű, keresztbe tett két pálmaág felett szalaggal összefont babérkoszorú van s ennek oldalából balról egy tölgyág, jobbról babérág nyulik ki. Eredeti helye ismeretlen.

37. *Ivrészlet* valamely ablak vagy árkád bélletéről. Két lemez közé foglalt, széles homorulatból csekély domborulatba átmenő taggal. (Kajács, Karnies.) Mészkö.

A 2., 4., 4., 5., 6. és 7. sorban :

38—43. *Pillérlábrészletek* a székesegyház hajóbeli pilléreiről. Attikai profil. Az alapkő (plinthos) felett lemezek

közé foglalt két domboru párna közt a homoru tag. Az alsó domboru párna igen erős. Mészkövek. Emlékezet okáért feljegyzem ide Henszlmann: „Pécs régiségei“ cz. művéből, I. 16. lap, hogy a székesegyház hajójában a legnyugatibb pillérpárhoz épített féloszlopok lábain saroklevelek is voltak. Azt hiszem ezek csak egész egyszerű szelvényes sarkantyuk lehettek, mint a milyeneket most is alkalmaztak a restaurátorok.

A 2. sorban:

44. *Pillérlábtöredék.* Az alapkőre domboru tag, lemez, széles homoru tag és ferde vágású lemez következik. Mészkö.

A 3. sorban:

45. *Vállkő.* Vastag fedőkő alatt feltűnően erős domboru tag és alatta vékony lemez. Mészkö. A székesegyház szentélyének 4 pillére ilyen vállkővel van ellátva.

A 8. sorban:

46. *Vállkő.* Vastag fedőkő alatt lemezek nélkül, közvetlenül egymásba folyó domboru homoru és domboru tag. (Kajács.) Mészkö.

A 8. 9. és legelső sorban:

47 a) b) c). *Pillérvállkövek.* Fedőkő alatt 2 lemez közé foglalt domboruan kiinduló, aztán homorodó és alul domboru, széles kajácstag. Ezek vannak a székesegyház belső pillérein alkalmazva. Mészkövek.

Az 5. sorban:

48—49. *Ablakbéllet-részletek.* A 48. sz. profilja: Lemezek közé foglalt két hengeres domboru tag közt egy homoru. A 49. számé: három félhengeres domboru tag lemezek közt.

A 4. sorban:

50—51. *Ablakbéllet részletek.* Lemezek közt két gyengén homoru tag.

A 4. és 5. sorban:

52—53. *Vállkő vagy párkányrészletek* homokkőből. A fedőkő alatt két lemez közt a 47. sz.-hoz hasonló tag foglal helyet.

A 4. sorban:

54. *Vállkő vagy párkánytöredék.* A fedőlap alatt egy homorodó tag. Mészkö.

A 8. sorban :

55. *Vállkő*. A 47. sz.-hoz hasonló, csak nem oly vastag. Mészkö.

A 9. sorban :

56. *Pillérivírszlet*. A 47. számhoz hasonló profillal.

A 7. sorban :

57. *Ablakivírszlet*. Az 50. számhoz hasonló profillal. Mészkö.

A 4. sorban :

58—59. *Gyám vagy vállkövek*. A 47. számhoz hasonló profillal. Mészkövek.

Az 1. sorban :

60. *Vállkő vagy párkányírszlet*. Fedőkő. Alatta lemez és a 47. sz.-hoz hasonló tag. Mészkö.

Az 1. sorban :

61. *Ablakbillet részlete*. 2 lemez közt egy homoru tag. Mészkö.

A 3. sorban :

62. *Párkányírszlet*. Egyszerű profil : A fedőlemez alatt alig észrevehetően homorodó tag. Mészkö.

A 6. sorban :

63. *Attikai profilu, pillérlábrészlet*. Mészkö.

64. *Párkány vagy vállkőírszlet*. Lemezek közt erős domboru tag. Mészkö.

65. *Ablakivírszlet*. Lemez nélkül való, egymásba folyó 2 domboru részlet közt homoru. (Kajács.) Mészkö.

A 37—65. sz. felsorolt épületrészletek hossza 30—60 cm. közt váltakozik.

66. *Honsbruch Ferencz Bertram gróf siremléke*. Homokkő. Barock mű. Legnagyobb szélessége a talapzatnál 2 méter 72 cm., egész magassága 4 m. 30 cm. Talapzata egy előre ugró téglány alaku kötömbből és ennek két beljebb fekvő szárnyából áll. Az előreugró rész homloksíkján 1.72 m. hosszú és 60 cm. magas téglányalaku képmező van, melyen $\frac{1}{3}$ nagyságu alakokkal domborműben Honsbruch eleste van ábrázolva. Az előtérben egy ló ágaskodik, melyről a pánczélos és öves hős leesett és most egy török fe-

18. A Honsbruch-emlék (66. sz.)

léje sujt kardjával. Körüle folyik a harcz, a melyben a török harcosok nagyobb számban vesznek részt, mint a keresztények. Összesen 14 emberi alak és 4 ló látszik. A háttérben balról várbástyán 3 kopjas vitéz áll. A dombormű csinos faragás. Ezen alapzat felső befejezését az attikai oszlop-láb domboru és homoru részét feltüntető övpárkány képezi, melyről a felső domboru párnatag hiányzik és így befejezetlennek tűnik fel. Valószínűnek tartom, hogy nem is hiányzott eredetileg.

Az alapzat felső befejezésének közepéből egy kőhasáb nő ki, melyet két oldalán a barock stiltől jól ismert, a talapzathoz az átmenetet közvetítő csigavonalas faragvány diszit. A hasáb előoldala a sirfelirat mezeje. Feketére festett cementbe arany betűkkel a következő latin felirat van bevésbe, illetőleg volt bevésve, mert nagy része kitörött, de hiteles forrásból (a székesegyház egyházlátogatási okmányából) adhatom az egészet :

HIC REQVIESCIT
 A SACRAE PROFANAEQVE MILITIAE LABORIBVS
 FRANCISCVS BERTRAMVS GEVLLENVS
 EX ANTIQVA HONSBRUCHORUM COMITUM PROSAPIA
 E JULIA ORIUNDORUM HAERES VLTIMVS
 CAROLI VI. AUG IN EXERCITU
 SUPREMUS CASTRORUM METATOR LEGIONIS PEDESTRIS
 TRIBVNUS
 CESARE MILITAVIT ANNOS (. . . .) DEO SEMPER
 SIC ILLUM TUTATUS EST ARMIS VT HUNC NON
 OFFENDERET VOLUNTATE
 AD EXTREMUM PACTAM VTRIQUE FIDEM SAN
 QVINE FIRMAVIT
 CAESUS IN BELLO SACRO A TURCIS AD PETRIVARADINUM
 ANNO 1716. NON SEXTIL
 CUJUS FIDEI ET CONSTANTIAE
 REVERENDISS ILLUSTRISS. ET EXCELLENTISS
 GULIELMUS FRANCISCVS NESSEL
 RODIUS
 S. R. I. COMES EPISCOPUS QVINQUE ECCLESIAENSIS E SORORE
 NEPOTIS AESTVMATOR EGREGIUS HOC MONUMENTUM
 F C (fieri curavit). Innen kezdve hiányzik a fölírás, mely a követ-
 kező volt :

FIDEM ET CONSTANTIAM APPOSITAE LATERE EX UTROQUE
STATUAE ANIMI VIROREM ET MENTIS INVICTUM
ROBUR HOC SAXUM EXPRIMIT
CLEMENTIAM MANSVETUDINEM ET CETERAS VIRTUTES NEQUE
LAPIS POTUIT EXPRIMERE NEC MANUS SCIVIT ARTIFICIS DARE.

Magyarul :

Itt nyugszik a szent és világi katonáskodás fáradoimai után Ferencz, Bertram Vilmos, a Juliától (város, nemzetség, vagy a kiválóság jelzése? [Julius Caesar]) származó Honsbruch grófok régi nemzetségéből, ennek legutolsó örököse ; VI. Károly császár hadában legfőbb hadbiztos, gyalogos ezredes. A császár alatt szolgált évet, Istennek mindig (szolgált.) Azt úgy védte fegyverével, hogy ezt meg ne sértse akarásával. A mindkettőnek fogadott hűséget végre vérével pecsételte meg, megöletvén a szent háboruban a törökök által Péterváradnál, 1716. évben augusztus 7-én. Kinek, mint nővérétől származó unokaöccsének hitét és állhatatosságát főtisztelendő, méltóságos és nagymélt. Nesselrod Vilmos Ferencz birodalmi gróf, pécsi püspök kiváló becsben tartván, ezen emléket emelte.

Hitét és állhatatosságát a két oldalról elhelyezett szobrok, lelke szilárdságát és értelme győzhetetlen erejét ez a kö fejezi ki, kegyességét, szelidségét és többi erényeit sem e kö, sem a művész keze nem nyújthatá.

Ezekhez hozzáfűzzük, hogy a hős először a péterváradi ferenczrendiek templomában volt eltemetve a Jó Pásztor oltáránál.¹⁾ Innen hozatta Pécsre Nesselrod püspök. Az emlék először a pécsi székesegyház déli fala mentén, a déli kapu és a Corpus Christi kápolna ajtaja közt, benn a templomban volt felállítva. Még 1829-ben ott állt. Majd a déli mellékhajónak a chorus alatti nyugati falához került. Rácsal volt körülvéve. A székesegyház restaurációjakor rakárba tették. Az ezredes teteme, a mint szóbeli közlésekből tudom, még most is a déli mellék hajó nyugati falában, a chorusra vezető csigalépcső mellett van befalazva.

¹⁾ Brüstle Recensiojában I. K. 47. I. jelzi, hogy erre nézve Pavich Imre „Ramus viridant. olivae“ cz. munkájában vannak adatok. Ezt nem sikerült megszereznem.

Az imént leirt hasábon egy kőkoporsó nyugszik. Első oldalán domborműben egy mellvért, sisak, két zászló, két kopja és egy buzogány van kifaragva.

A koporsó felett az egész emlékművet egy kőpiramis koronázza.

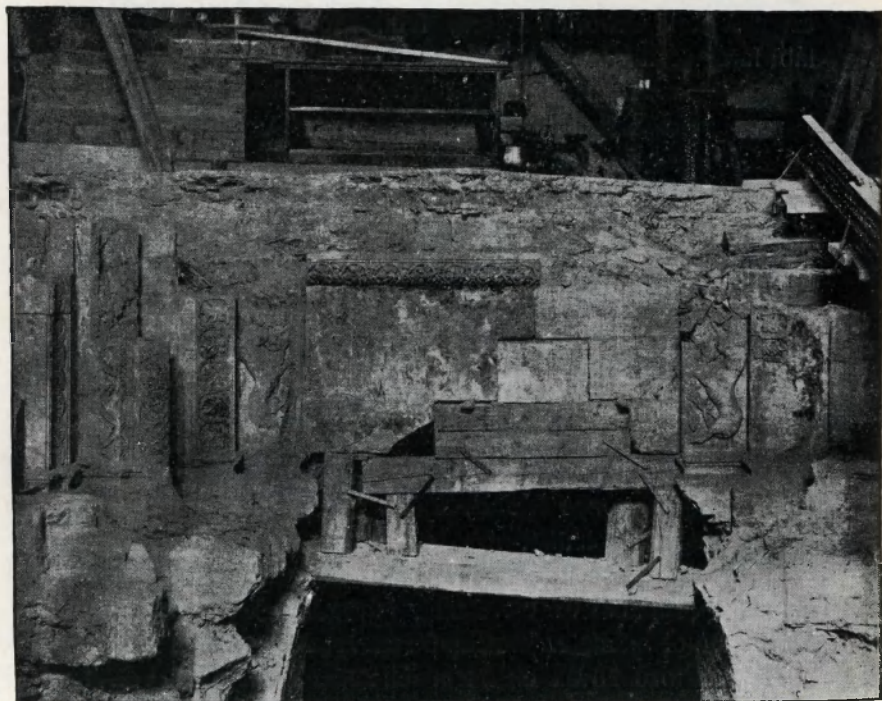
Az alapzatra két oldalról két életnagyságu szobor van felállítva, melyek tehát a koporsón felül nyulnak fel. Bal kézfelől a feliratban említett hit női alakja áll, jobbjaival keresztet fogva át, baljával bánatos arczkifejezésű fejét támasztva meg. A kar helyzete könyöklő. A mint a pécsi székesegyház 1829. évi visita canonica-okmányában (13. lap). olvasható, a hit alakja tényleg a koporsóra támaszkodott. Tehát magasabban kellett a szobornak állnia, mint most. Ép-ugy a másik szobornak is. A hit alakját lábíg érő tunica s ezt a fejét is beborító köpeny fedi. Lábai meztelenek, a bal láb faragott talpocskán nyugszik.

Jobbkéz felől az állhatatosság férfiszobra áll. Ő is bizonyosan magasabban volt eredetileg és jobb karjával a koporsóra támaszkodott. Arczát gyér szakáll és bajusz disziti, arczkifejezése büszke. Tunicája felett vértszerű, de testének arányait kitüntető bőrruhát visel, s erre köpeny borul, melynek szélét két fej disziti. Fején tollas sisak, lábán térdtől az ujjáig czipő, melyből a térdnél kendőcske lóg ki. Jobb lábát a bal elé veti. Karjai meztelenek, csak a hóna aljánál látszik a tunica csekély ujjfodra. Baljában czimer-pajzsot tart. A czimer három vízszintes pólyán balfelé ágaskodó, kétágu farokkal bíró, koronás oroszlánt mutat. E felett egy másik korona. Az említett visita-okmány arról tudósít, hogy a szobor lábánál egy koponya feküdt, annak jeléül, hogy az állhatatosság megveti a halált.

67. Az egész mű lábához a muzeum-rendező egy 31 cm. magas és talpánál 67 cm. széles követ tett, melynek ugyanazon számot adták az emlékmű szétszedésekor, mint a többi hozzája tartozó köveknek. Nem lehetetlen, hogy ez volt az egyik szobor talpa. Annyi tény, hogy körülbelül ennyivel kellett magasabban állniok a szobroknak.

4. csoport. A pécsi székesegyház népoltársátora.

A 69—174. számig terjedő faragvány-töredékek egy, a pécsi székesegyház jelenlegi főoltára előtt állott kőátor maradványai. Mikor 1883. február 16-án a szentélybe vezető lépcsősor közepébe vágott katakomba-lejáratot és a föléje kis sikra 1757-ben oda helyezett¹⁾ keresztoltárt szétbontották, a lépcső kövei alatt, több összefüggőleg egymás mellé épített faragvány-töredéket találtak, melyeknek állásából, építészeti elrendezéséből a szakértők előtt világossá lett, hogy itt egy kápolnaszerű építménynek kellett állnia. Schmidt Frigyes báró, a székesegyház restauratora — a mint ez 1883. február 21-én kelt leveléből (a püspöki levéltárban) kitűnik, azt

19. A kőátor romjai.

¹⁾ Aigl. Hist. Capit. 241. lap.

vélte, hogy ez az építmény a középkori templomokban gyakori népoltár vagy keresztoltár lehetett, mely rendesen a nagy sátoros (ciboriumos) főoltár előtt volt elhelyezve. Mégis e véleménye ellenére sem restaurálta azt, hanem egyes részleteit a főoltáron és az eléje egész más alakban épített népoltáron felhasználta. Valószínűleg azért járt el így, mert a restaurált építmény sok helyet foglalt volna el és így a szentélybe való feljárást akadályozta volna.

A leletről fölvett fényképekből, melyeket Gerecze: „A pécsi székesegyház“ cz. műve 57. lapján s az Arch. közleményekben (XX. k. 72—130. l.) közölt, azt látjuk, hogy a lejárati nyílás körül a szembenézőtől balra szélről állt a 84. számú töredék 6 medaillonjával, rajta 1 medaillonra terjedő töredék, mely elveszett, a 76. számú lábón. Mellette jobbra olyan helyzetben, hogy itt az építmény belső sarkára lehetett következtetni, állt a 72. sz. lábón a 80. sz. töredék, 54 cm. magasságban. Tőle jobbra a 73. sz. lábón a 88. és 89. sz., akkor egy darab töredék 5 medaillonjával. Aztán jobbra következett a 74. sz. lábón a 96. sz. oroszánrelief, ettől jobbra, épen a nézővel szemben, a középen kőkoczkákból álló falrészlet, melyet 113 cm. magasságban a 7 medaillonos 163. számú párkány metszett át vízszintesen, (akkor még nem volt ketté törve). A faltól jobbra a 75. sz. lábón a 97. számú másik oroszánrelief következett. Ettől jobbra, ismét a sarokba hajolva hézag volt és erre a 90. sz. töredék következett a 78. sz. lábón.

Már most a töredékek leírt helyzetéből, sorrendjéből és máshonnan, főleg a hajópillérek alapfalaiból előkerült, de faragásaiknak jellegéből következtetve biztosan idetartozó kődarabokból, főleg pedig a 123. sz. boltozati zárókőből és a hozzátartozó bordatöredékekből, melyek 125 és 55 foknyira hajlanak el egymástól, minden különösebb kombinatív lehetőség nélkül is rá lehetett jönni arra, hogy itt egy bordás élű keresztboltozattal fődött, téglány alaprajzu helyiségnek kellett állnia, a melynek négy szögletéből diszes félhengeroszlopos pillérek⁵ indulnak ki a hasonlóan ékes bordák, melyek az istenbárányát ábrázoló medaillonban találkoznak és a mely-

nek sarkait és a pillérek melletti falrészleteit faragványos ivekkel összekötött, domborműben képzett oroszlánok diszitették, s hátsó falát 113 cm. magasságban párkány metszette át. Ennyi bizonyosnak tetszhetett az első látásra. Számításra és további kombinációra van azonban már szükség a méretek pontos megállapításánál, a kőszátor külsejének rekonstrukciójánál, de főleg a főoltárhoz való viszonyának meghatározásánál.

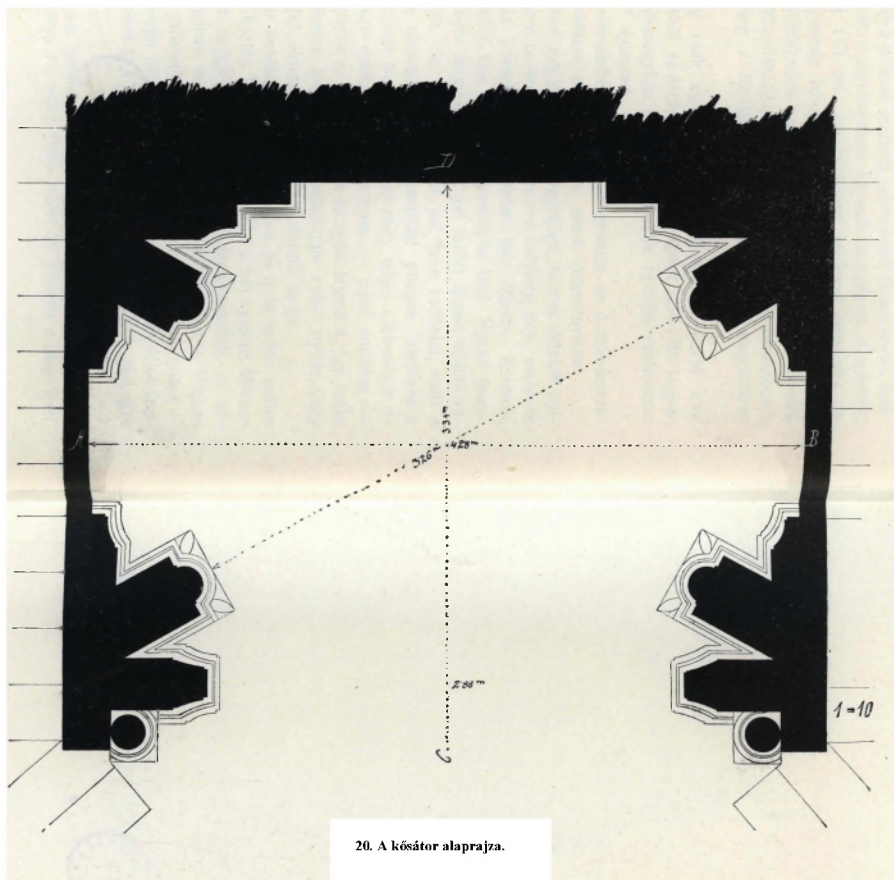
Eleddig csak egy rekonstrukció-kísérlet jelent meg Gerecze tollából az Arch. közl. XX. kötetének 72—130. lapjain „A pécsi székesegyház egykori oltársátra és többi szobrászati maradványa” címmel.

A következőkben röviden ismertetem az ő rekonstrukcióját, hozzáfűzve a részletekben eltérő véleményemet.

A kőszátor egy hosszukás négyszögű, három oldalról nyitott s vastagon boltozott kápolnaszerű helyiség volt, melynek belső falát az altemplom kiemelkedő fala alkotta. Kivülről, jobb és balfelöli fala mellett a szentélybe vivő lépcső huzódott fel, a mely természetesen a két falból rézsut fölfelé valamit elfödött, de hogy mennyit, azt nem tudhatni, mert a régi lépcsők eltűntek, mikor Nesselrod püspök idejében a kétkaru lépcsőzet helyett egy, a szentély teljes szélességét elfoglaló lépcsőt építettek oda, melynek — mint említém, — a közepébe törték az altemplomba szolgáló lejáratot. Így aztán azt sem tudhatni, hogy a szátor oldalfalain volt-e nyílás, vagy csak az elülső oldalán. Gerecze ez utóbbit tartja.

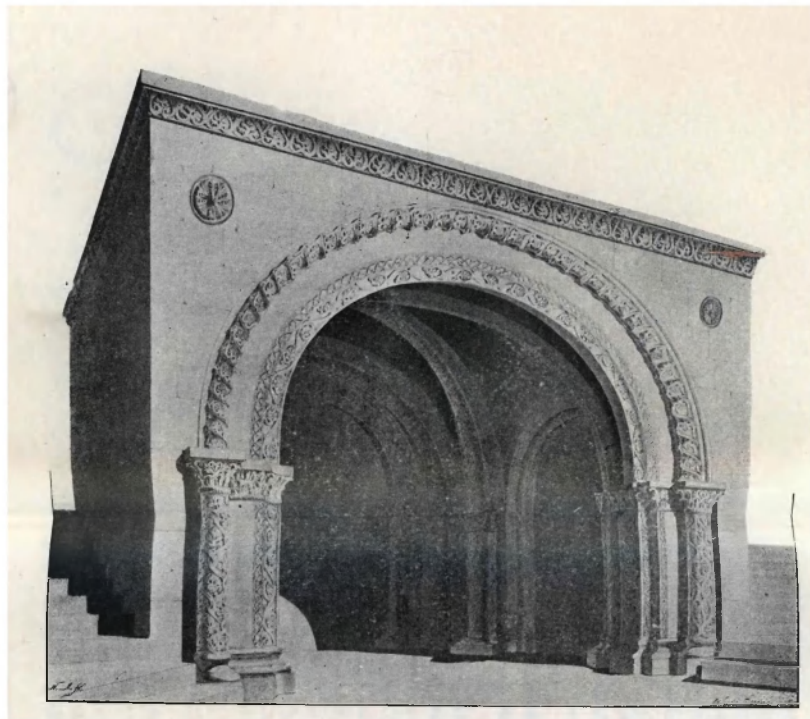
A szátor belvilága 4·28 m. hosszú és 3·34 méter széles lehetett. Ez tisztán kombináció,¹⁾ mert a két nyugati félhenger-oszlopos szögletpillér lábai ugyan megmaradtak, de helyükből ki voltak mozditva, a jobbfelöli hátsó sarok félhengeroszlopos pilléreinek lába pedig — mint fent mondtam — elveszett, helyén hézag volt. Már pedig e pillérek féloszlopfejeiből indultak ki a boltozat bordái, tehát helyzetük lényeges

¹⁾ Schmidt méretei mások. Szerinte az észak-déli hosszúság 4 méter, a szélesség $2\frac{1}{2}$ méter. (1883. május 25. jelentése a püsp. levéltárban.)

20. A kőszátor alaprajza.

Melléklet a 68. oldalhoz.

21. A Qerece által rekonstruált kőszár.

Melléklet a 69. oldalhoz.

a helyiség nagyságának megítélésében. Szerencsére helyén állt — mint mondtam — a 88—89. sz. homoru falszalag, vagy mondjuk pillértöredék, mely teljesen szimmetrikusan volt elhelyezve a szemközti 90. sz.-al, ami az ezen sarokban eredeti helyén talált többi töredékre is áll. Tehát bátran kimondható, hogy ez a sarok a szemköztivel teljesen egyenlően volt szerkesztve s ott volt a helye, a hol részleteit megtalálták.

Hozzájárul ehhez, hogy a jobb és balfelöli fal alsó részleteiből is állt még néhány kő. Mindezeket összevéve már a sátor belső hosszúsága az északdéli irányban adva van. A sátor boltozatának zárókövéből (123. sz.) pedig négy irányban bordatöredékek indulnak ki. Ezeknek kiindulási irányából következtetni lehet, hogy téglányalaku helyiség boltozatán lehettek s ha a bordákat a megmaradt töredékekkel kiegészítjük s elképzeljük, hogy mind a négy borda olyan pillérből indult ki, a milyen a sátor hátsó két szögletében állt, a mire a megmaradt töredékek feljogosítanak: akkor igazolva találjuk a sátor szélességére nézve adott méreteket is. Legfeljebb az oroszánok¹⁾ relíeffjének és a homoru pillérnek fölfelé irányuló természetellenes állásán s a relíeffek lábazatjának eltérő arányain (a jobboldalinak torusa 5 cm.-re szökik ki, míg a többi torusok 7.5 cm.-nyire) lehetne megütközni, de az összes részletek egységes összeállítása s az a körülmény, hogy a régiek-nél nem ritkák az egyszer öntudatos, máskor technikai fogatokozásokból eredő pontatlanságok, (pl. a 97—97. pendentok egyenlőtlen szélessége,) kizárja, hogy e faragványok eredetileg más hely díszítésére szolgáltak volna. Magam inkább azon csodálkozom, hogy az oroszánok relíeffjei a hátsó falra kerültek, holott rendszeren a bejáratoknál alkalmazzák őket, mint afféle őrköket.

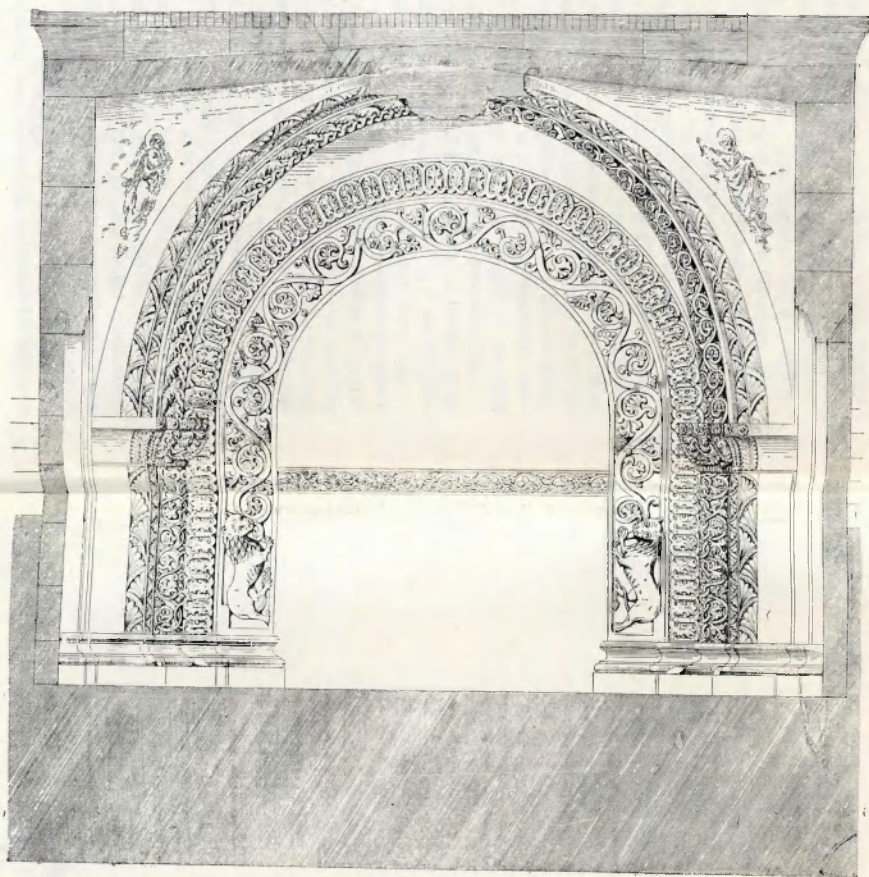
A két oroszános domborművet felül egy félkörívű falszalag kötötte össze, melynek részei volnának a 133. és 134. sz. töredékek. Ezen falszalagok és a relíeffek közt, úgy szintén a félhengeroszlopos sarokpilléreket kivéve, a homoru pillér-részleteken fejezetek aligha voltak, mert ilyeneknek nyomára

¹⁾ Gerecze párduczoknak mondja őket, de hibásan. Lásd 96. 97. sz.

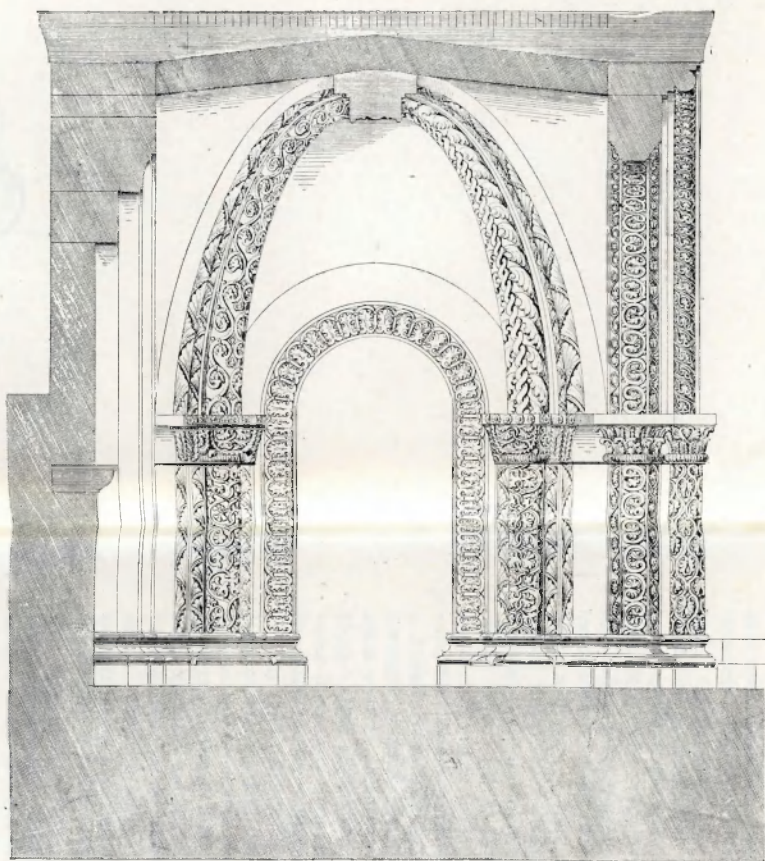
nem lehetett akadni. Véleményem szerint a 174. sz. töredék szóba jöhet, mint ilyen fejezet, a mit Gerecze is érzett, mikor ebbe a csoportba sorozta.

A kőszator belsejének eddig leirt képét még kiegészítik a hátsó keleti falat 113 cm. magasságban metsző párkány, a melyhez hasonló a többi falon is lehetett diszképen alkalmazva, bár ez utóbbi föltevést Gerecze épen nem igyekszik szemlélhetővé tenni a gyűjteményben, a mint erre a 163. számú kőnél rámutatok — és az ezen párkány alatt és felett épült falon talált falképnymok. A mikből először az következik, hogy a kápolna falai festményekkel voltak borítva, míg a falakból kiemelkedő faragott tagozatokat megaranyozták, a mire bizonyíték az aranyozáshoz szolgáló miniumos vörös aláfestés az egyes kődarabokon; másodsor az következik, hogy a hátsó falon, a párkány alatt nem lehetett nyílás, (ablak) le az altemplomba, a mint az a confessióknál szokásos volt, a hol e nyíláson keresztül lehetett a szentnek koporsójára látni, amely az altemplomban volt felállítva.

Ez utóbbi következtetéssel fölvetődik a kérdés, hogy *mi célra* szolgált ez a kápolnaszerű helyiség? Ha népoltárciborium (sátor) lett volna — mint Schmidt báró hitte — akkor benne *oltárnak* kelle állnia. Gerecze véleménye szerint a hátsó fal előtt oltár nem állhatott, mert asztalának magasságához még két oltárlépcsőt is hozzászámítva, az asztallap a hátsó falon talált párkányt vagy épen metszette volna, vagy felette érintette volna a falat, a mely esetben a diszes párkánynak itt nincs értelme. Ha pedig az asztal a párkány alatt állt, akkor e tagnak legalább annyira előre kellene szöknie, hogy az oltártábla és gyertyatartók is megállhassanak rajta. De ennek 7 cmnyi előre szökése e célra nem elegendő. A helyiség közepén sem állhatott oltár, a melynél a pap a nép felé fordulva misézett volna, mert még ha biztosak volnánk is abban, hogy a 390. és 392. számú párkánytöredékek a hátsó falon levő 163. számhoz hasonlóan a két keskeny falat diszitették, akkor is 12 m² terület nem elegendő, mert így az oltár ép a bejárathoz került és a pap mise elején (?) és végén le sem térdelhetett és bemenni is alig lehetett.

22. A Gerecze által rekonstruált kőszátor hosszmetsete.

23. A Gerecze által rekonstruált kőszőr keresztmetszete.

Melléklet a 71. oldalhoz.

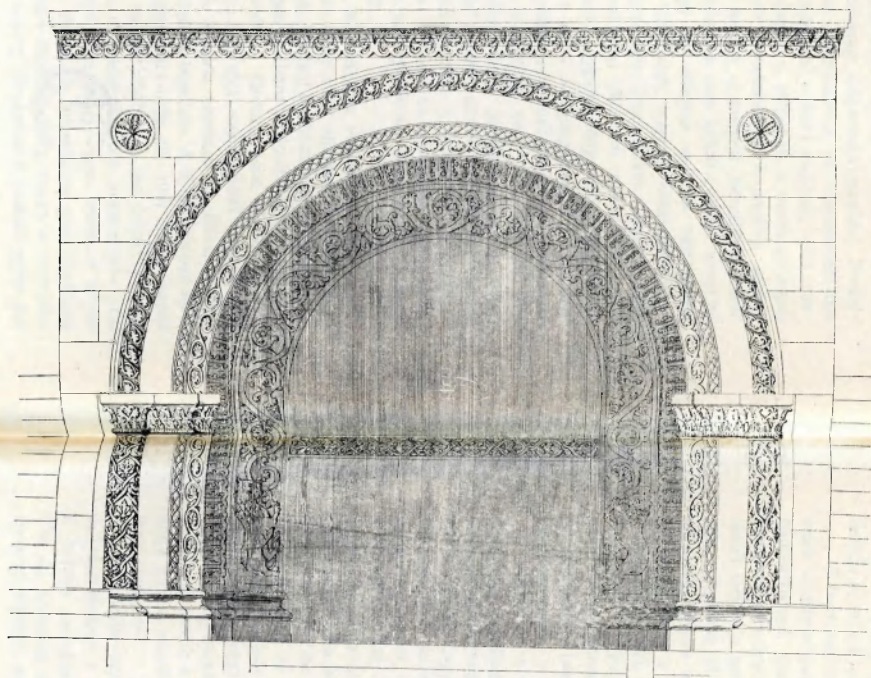
tett volna. Tehát a kőszátor nem lehetett oltárciborium — ugymond Gerecze „már alakjánál fogva sem“, hanem vagy *confessio*, azaz valamely szent tetemének sarkophágja számára emelt diszes fülke, vagy pedig *keresztelő kápolnácska*, baptisterium. Bizonyítja még ezen állítását Gerecze azzal, hogy a ciboriumok rendesen szellősek s csak függönyökkel zárattak el, ez pedig három oldalról tömör fallal van övezve s csak előlről hathat be a világosság. Aztán nincs arra eset a műtörténelemben, hogy a szentélynek a néphajóból kiemelkedő falához külön ciboriumos oltárt építettek volna. Hanem igenis szokásos a főoltár alatti *confessio*, hol a szent ereklyét tartják, s ilyenkor a falba ablakot vágnak, melyen át az ereklye látható és az altemplom világosságot nyer, sőt altemplomi lejárát is van itt sok helyütt. Mindezekre például szolgál Gerecze szerint a római S. Giovanni in Laterano, Araceli S. Maria, S. Giorgio in Velabro, S. Prassede, S. Lorenzo fuori le mura, a velencei sz. Márk, az anconai dóm, a S. Miniato Flórenczben, a veronai S. Zeno és a milanói S. Ambrogio. A lejárát Pécssett ki van zárva, mert két oldali lejárát vezet az altemplomba. A baptisteriumra vonatkozólag Fleury-t idézi: „Szokás szerint itt az oltárral szemben a két széles lépcső közt baptisterium van“ s erre példa volna a toscanellai sz. Péter t. (1093) s a veronai S. Stefano.

Az egész tetszetős okoskodással nem érthetek egyet. Hogy ott népoltár (keresztoltár) lehetett, bizonyítja egyrésztől a hagyomány, a melynek alapján állították helyére 1757-ben a keresztoltárt, másrésztől az a körülmény, hogy a pécsi székesegyházban tartotta közös istentiszteletét a székesegyházi káptalan, mely Koller szerint sokszor 30 tagot is számlált, és az a főoltárt lefoglalta a saját káptalani istentiszteletének céljaira, minek következtében a népoltár szükségessége nyilvánvaló lett. A kőszátor alatt pedig elfért az oltár.

A hátsó falon talált *párkány* semmi nehézséget sem okoz, sőt magassága valósággal kedvez azon nézetnek, hogy alatta a falhoz támasztva oltár állt. Az oltárasztal magassága egy lépcsőt számítva, a mi elég és ilyen helyen indokolt is, 113 cmből szépen kikerül. A székesegyház mai népoltára

lépcsőstől 113 cm. magas, lépcső nélkül 1 méter és a mint tapasztalatból tudom, céljának tökéletesen megfelel. Predellára, a melyen a kereszt, gyertyatartók és kánontáblák (ha ugyan ilyenek a sátor építésekor voltak) álljanak, nincs szükség, mert azok az oltárlapon is állhatnak, a minthogy a mai népoltáron így állnak, sőt a főoltáron is. A predella hiánya jobban megfelel azon kornak, a melyről beszélünk. Ebből következik, hogy a párkánynak sem kellett volna 7 cmen tul kiszöknie a falból, hogy az oltárpád szerepét betölthesse, hanem inkább azt kell feltennünk, hogy az oltárlapnak kere-től szolgált a fal mellett. Hely is van bőven. Gerecze maga állítja, hogy a párkánynál a fal 187·5 cm. széles volt. Ennyi pedig oltárlapszélességnek elegendő. Még a mai népoltár lap-jának 255 cmnyi, — a pécsi székesegyház oltárainak átlag-os 220 cm. és a sekrestye oltárának 200 cm. szélességé-hez képest rendkívüli szélességét véve, 107—107 cm. üres tér maradt két felől a lépcsőzetig. Az oltárlap, sőt az oltár-lépcső mélysége sem ad gondot, mert az előbbi ma 85 cm., utóbbi a mensát is beleszámítva a fölsőleges 225 cm., a mely méretek a kápolna 3·34 cm. szélességéhez, illetve mély-ségéhez képest számba nem jöhetnek. Tehát a pap kényel-mesen le is térdelhetett.

A *confessio* ellen szól maga az attemplom s épen a kül-földi analogiák mutatják, hogy a hol attemplom van, ott ilyen confessiót nem építettek. Például a hildesheimi székesegyház-ban a katakomba nyugoti falában, a népoltár alatt van a con-fessio ugy az 1022. évből. A Gerecze által felhozott példákat mind nem ismerem, de a saját szemeimmal látott veronai S. Zeno, a flórenczi S. Miniato, velencei sz. Márk, a mila-noi S. Ambrogio analogiáját tagadom. A S. Miniatoban épen ott a falnál Gerecze czáfolatára oltár áll, mely mellett annak ellenére, hogy a két mellék hajóban is van lejárát, két ka-takomba lejárát nyilik, s a középhajóból a szentélybe nem vezet lépcső. A S. Zenoban a lejárát olyan széles, a milyen széles a szentély, a S. Ambrogio attemploma nem emelkedik ki tetemesen, a sz. Márk főoltára pedig éppen a confessio-oltár felett áll. Tehát a helyi körülmények ezeknél egész má-

24. A Gerecze által rekonstruált kőszator homlokzata.

Melléklet a 73. oldalhoz.

sok és a mennyire jó fényképekből megítélhettem, a többi helyen is mások a viszonyok, mint Pécsett.

A *baptisterium* ellen, eltekintve Fleurynek hevenyén odavetett általánosításától, szólna az a műtörténeti tény, hogy a baptisteriumok általában kerek, vagy nyolcszögűek a keresztelő medencze miatt — akár bemártással, akár leöntéssel történt a keresztelés. Az Agnus Dei-vel diszitett zárókő nem mondana ellen a keresztelő kápolna eszméjének, bár az a szentmisére is épen úgy vonatkoztatható. A körülzárt helyiség pedig a bemártó keresztelésnél a levetközött keresztelendőzt zárta el a nézők elől. A keresztelő kut azonban általán a nyugati bejáratához közel volt felállítva és mivel gyakran két chorussal találkozunk a román templomokban, ily értelemben lehet szó az egyikbe vezető lépcsők közötti baptisteriumról.

Azt, hogy a sátor három oldalról tömör fallal volt-e körülvéve, egyáltalán nem tudjuk. Hogy a keskeny falak nélküly kövét megtalálták, még a fényképek után ítélve is csak annyit mond, hogy a feljáratí lépcsőfalak köveiből néhány megmaradt, de felettük lehetett nyílás. Az az érv, hogy a sátor építménye tömör, míg a régi ciboriumok rendesen szellős oszlopokon álltak, többet ér, de végre is a különös helyi körülmények adhattak az építőnek más ideákat, amint erre elég példa van. Talán hiányoztak az oszlopokhoz való monolithek. S ha a főoltárok elé építhettek a középkorban nép vagy keresztoltárokat, miért ne lehetett volna az ciboriumos, mikor a ciboriumot általán szerették és felállításának semmi sem állt útjában? Az, hogy erre példa nincs, a mellett, hogy ez állítás még megvizsgálandó volna, nem lehet döntő, mert ha számba vesszük a régi bazilikákat, azt fogjuk tapasztalni, hogy még a ciboriumos főoltárok is kevés helyen maradtak meg épségben.

A kő-sátor *bejáratát* félköríves nyílásnak képzei Gerecze, melynek bélietét a 141—148. sz. ivrészletek képezték volna. A bejárat sarkaiba kívül jobbról-balról helyezi a 135. és 136. sz. hengeres oszloptörzseket, persze hozzájuk képzelve elveszett fejeiket, melyeket a 149—155. sz. ívtöredékek köt-

nének össze félkörívben és már a külső homlokfalon, mely épszögű volna. Ormát egy vízszintes párkány zárná be, melyet a 172—173. számok alkotnának. A bejáratí ivec és a párkány által képzett falsarkokban diszül az 560a) sz. rosettát és annak elveszett párját alkalmazták.

A rosetta ott lehetett, de nem az 560a) számu, mert annak köve egészen más fajta, mint a sátor többi kövei, hanem talán az 560b) számu rosetta.

Hát-ra volna még a sátor *teteje*. De ennek meghatározása már átvezet bennünket a *kő-sátor* és a *főoltár*, mely a katakomba pillérei után ítélve ott állt, a hol most, egymáshoz való *viszonyának* kérdéséhez is.

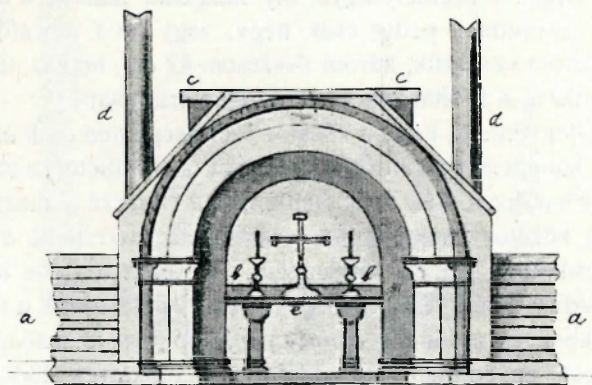
A 169—171. sz. alatt láthatók azon pikkelyes mintájú kőlaptöredékek, a melyek valamely tetőnek részeit képezték. Már most hajlandó volna az ember azt gondolni, hogy ezek a kő-sátor tetejéről valók is lehetnek, ép oly joggal, mint a főoltár ciboriumáról. De ezen hiedelmünknek ellenmond Gerecze, mikor először is kimondja, hogy ezek a pikkelyes fedélrészek gulaalaku fődélre engednek következtetést, és másodszor, ha ez áll, akkor a kő-sátor gulaalaku fődéllel nem lehetett borítva, mert ez már olyan magas lenne, hogy a háta mögött álló főoltárt elfödte és a misézőt láthatatlanná tette volna, hiszen a kő-sátor magassága, a vízszintes koronázó párkányt beleszámítva, már is 180 cm.-rel mulja felül Gerecze szerint a szentély padlóvonalát. Ezért aztán ugy kombinál Gerecze, hogy „a püspök oltárasztala baldachinjával együtt ezen az alsó, különben is igen erős, tömör szerkezetű kőmennyezetén állt“ s hogy a 180 cm.-es kiemelkedés, a melyre a főoltárhoz igyekvőnek egy magas lépcsőzetén kellett volna felmennie és a kő-sátor téglányalakja, a főoltárok rendesen négyzetes alaprajzával szemben se okozon zavart, úgy képzeli Gerecze, hogy a főoltár két keleti oszlopa nem állt a kő-sátoron, hanem keletfelé a szentélyben valami lépcsőzetén és a 180 cm.-res kiemelkedés a sátor keleti ivecinek alacsonyabb volta miatt (úgy 150 cm.) kelet felé enyhül. „Nyerünk tehát ilyképen — mondja ugyanő — a via episcopalisnak nyugati végén néhány lépcsőnyi emel-

kedést, melynek két oldalát diszes árkádcskák diszítették, s a mely a főoltárasztal és ennek két lépcsőfoku térdeplője alatt domborodó boltív fölött és attól kelet felé elegendő széles és mély plateau-t is engedett arra, hogy a püspök kellő segédlettel végezhesse az isteni szolgálatot“.

Ezen okoskodás több okból nem áll meg.

A kőátor 180 cm.-nyire áll ki a szentély padlóvonala felett, ha a következő méretek vágnak: a sarokpillérek lába 30 cm. magas, a pillértörzs 96 cm. a 135. sz. hengeroszlop analogiájára, tehát pusztá föltevással, mert az távolról sincs bizonyítva, hogy a 135. sz. egyáltalán a kőátorhoz tartozott-e? Ezt Gerecze is elismeri, sőt azt is lehetségesnek tartja, hogy ezek a kőátor elé vezető lépcsőkar korlátján szabadon állhattak, mint gyertyatartókat hordó angyalszobrok támaszai. A pillérfej 29 cm. a boltozatborda sugara a zárókőig 163 cm. és a sátorot koronázó párkány 28 cm. magas. Tehát az egész sátermagasság 346 cm. A szentély padlóvonala pedig a sátor padlója felett Gerecze szerint 166 cm. magasságra van. Ezen összeget levonva a 346 cm.-ből, marad 180 cm.

Én is megmértem az egyes részeket és ezeket találtam. A szentély padlóvonala a mai népoltár padlójától, mely Gerecze szerint megegyezik a kőátor padlójával, 162 cm-nyire

25. A népoltár rekonstrukciója.

aa = szentélybe vezető lépcsők.	dd = a főoltár oszlopai.
bb = a 163. sz. párkány.	e = a népoltár lapja.
cc = a főoltár asztallapja.	

van, a főoltár mensájának vonala pedig 306 cmnyire. Tehát ha Gereczének 346 cmnyi sátermagasságát összevetjük ezzel, még 40 cmnyire állna ki a sátor a főoltár mai mensája felett. Igen, de Gerecze 28 centimétert vesz fel a sátort koronázó párkány magasságára, holott a megnevezett 172—3. sz. részletek alakjuknál fogva nem szolgálhattak e célra, méreteik mások és a célra 12—15 cm. is elég, ha ugyan egyáltalán szükség van párkányra, mikor a főoltár a sátor tetején áll. Ezen kívül a főoltár elé a mostani hármon kívül még egy lépcsőt, 14 cmnyi magassággal bátran felvehetünk, tehát a 30cm. különbség is szépen kiegyenlítődik vagyis a főoltár négy oszlopon álló mennyezetével (ciboriumával) együtt állhatott volna a kőszátor mögött is, a nélkül, hogy a pap jobban el lett volna fedve, mint éppen manap is. Ez az állása a főoltárnak sokkal természetesebb, mint a Gerecze rekonstrukciója, a hol még az esetben, ha a sátor két nyugati sarkát a főoltár két nyugati oszlopa számára egy kissé (nagyon nem lehet a főoltár asztala miatt) le is tompítjuk, nem lehetett volna elkerülni azt, hogy a főoltár mennyezetét tartó nyugati két oszlop rövidebb ne legyen, mint a keleti kettő, hacsak föl nem tételizzük, hogy a kőszátor kiálló része mögé egy 180 cm. magas lépcsőzetes tribunát építettek, ami azonban nem lehet valószínű, mikor a szentély ugyis oly magasan fekszik a hajóhoz képest. Szerintem pedig csak négy, vagy ha a lépcsőfokokat magasabbra vesszük, három összesen 42 cm. magas lépcsőre van szükség a főoltár elé kelet-nyugati irányban.

Ellenvethető, hogy a kőszátor szélessége nemcsak az oltárasztalt, hanem még a ciborium oszlopait is elfödhetné, a mi ismét kellemetlen benyomást szül. Ámde maga Gerecze is megengedi, hogy a kőszátor teteje ferdén lementszhető, mert belül a boltozati bordák hajlása ezt megengedi. Ha tehát a sátor két keskeny oldala felé a tetőt leszeli, akkor közeledünk a nyerges tetőalakhoz és a főoltár ciborium-oszlopainak is szabad érvényesülést engedünk s ez esetben a pikkelyes födélrészek alkalmazást nyernek. De ezenkívül lehetséges a félkörívű tető is a sátor boltozatával párhuzamos irányban, a mely szintén hagy teret a főoltár oszlopainak. Sőt az sem lehetetlen, hogy a boltozati bordák vonala nem volt a félkörív, hanem a lapos

iv, mint például az attemplom két szélső hajójában az oszlopokból kiinduló ívek sem félkörösek, hanem laposak. Ez esetben a sátor pillérei is magasabbak lehettek. Találó analógiát találhatunk az itt szóban forgó terméretekre nézve a katakombba két mellékapsisának fülkéiben.

E helyen nem hallgathatom el, hogy a székesegyház restauratora, habár a kőszatórt nem is rekonstruálta, hanem annak összevont formáiból alkotta meg a népoltárt — ennek arányaiban és a főoltárhoz való viszonyának megállapításában finom érzékel alkalmazkodott az eredeti kőszátor vagy most már mondjuk népoltár-ciborium, illetve kápolna egyes lényeges méreteihez.

A kőszátor *korára* nézve fontos a bordás boltozat és a zárókő, melyek már a fejlett román stíl korára, tehát a XII. századra vallanak, míg a korai román stílusban mindkettő hiányzik, a boltozatoknak csak éle van.

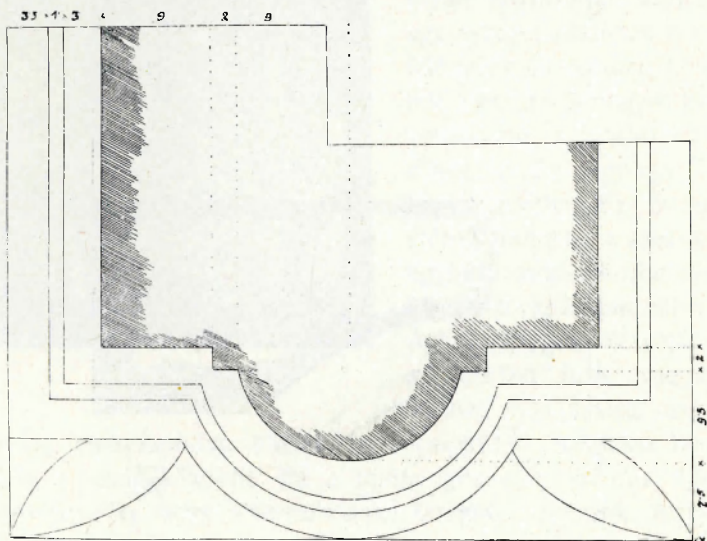
Az *anyag* aprószemű fehér homokkő.

A bejáratától jobbra eső folyosón 2. ajtó:

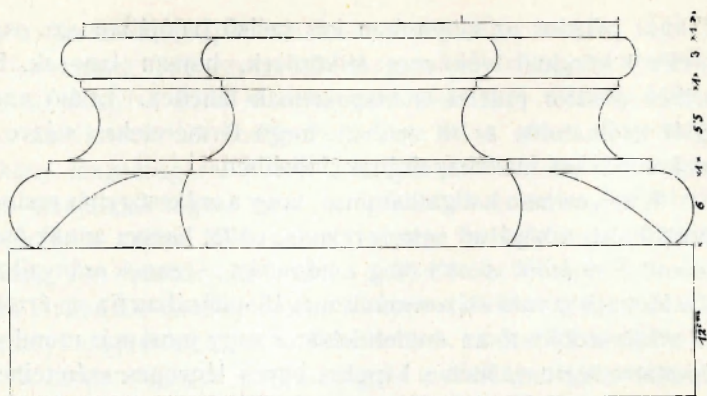
68. A kőszátor rekonstrukciójának képe.

Az ajtó mellett a földön jobbról és balról:

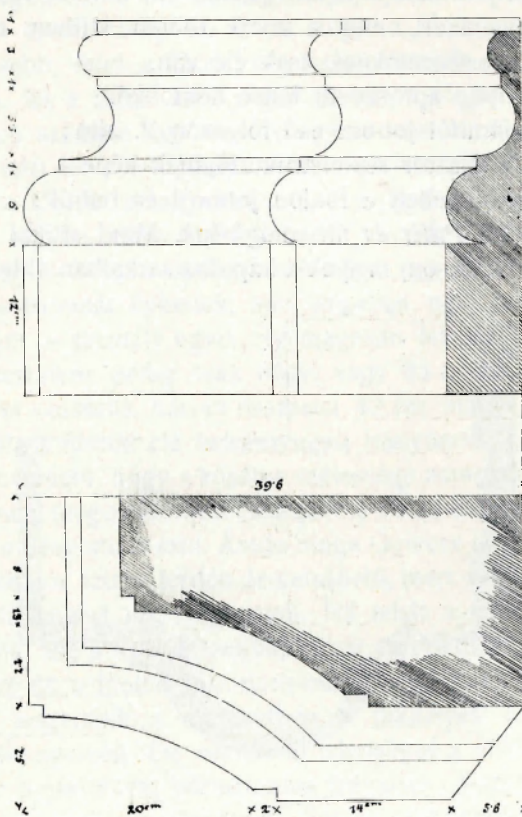
69—79. *Pillér és falszalaglábak*. Mind attikai tagozatu. A 69., 72. 77. sz.-on, melyek a kápolna sarkaiban álltak, a talp-

26. A 69. sz. alaprajza.

27. A 69. sz. előlről nézve.

28. A 74. sz. homlokrajza és metszete.

kőre közvetítő tag (levél, de egyszerű sima formában) vezet. A felettük levő pillérek és falszalagok alapvonalához képest tagozódnak, hajlanak, 29.5 cm. magasak. A 69., 72. 77. sz. legnagyobb szélessége a talpkőnél 53 cm., mélysége 39 cm. A 74. és 75. sz. tagozatok egymásközti aránya elüt a többiekétől.

Az ajtótól jobbra :

80. *Pillértörzs*. A kápolna sarkában állt s a boltozati bordákat hordta pl. a 99. sz. fejezet közvetítésével. Alaprajzában a hasábos hátsó tag elé 1—1 lemez közvetítésével egy félhengeroszloptörzs van támasztva. Magassága 54 cm., mélysége 28 cm., szélessége 40 cm. A hasábtág mélysége 16 cm., a lemezeké 2 cm., a henger sugara 11 cm. A hasábtágon, egyfelől zeg-zugos és gyöngyök mélyedéseivel pontozott ivszelvényes szalagok közt 5 hegyü pálmalevelek vannak diszül alkalmazva

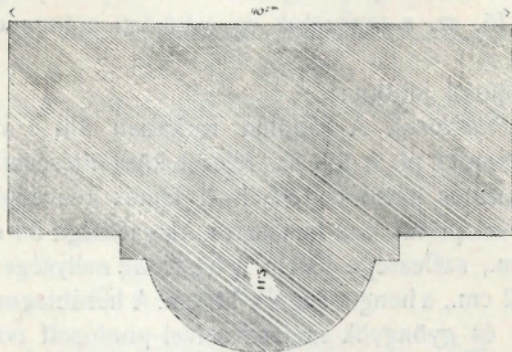

29. 80. sz.

(8 ép a jobb oldalon), mely diszitmény Gerecze szerint a levelekkel borított és szalaggal kereken font henger képzetét óhajtja kelteni, másfelől ugyanolyan lyukasított szalag egy nyerges részleten kétfelé válik és közeibe kétfelé váló 3—3 hegyes leveleket zár, a kisebb közőkbe pedig egy-egy 3 hegyü levelet. Ez és az előbbi motívum a székes-egyházi szentélykorlát ajtószárain van felhasználva. A hengertágon két vágással ellátott inda, vagyis hármas inda szalag sziv-

alakulag összefonódva három ujjú csipkézett leveleket bocsát ki a szalagközőkbe. Ez a minta igen szép és dús. Ha hozzáveszszük, hogy a domborúan faragott szalagok, leve-

lek, a mint a miniumos vörös aláfestés mutatja, aranyozva voltak s az alap kékre volt festve, a hatás igen előkelő lehetett.

30. A 80. sz. metszete.

Az ajtótól jobbra:

81. *Pillértörzstörödek.* Alaprajzában, méreteiben, kivéve magasságát, mely 30 cm. — egyezik a 80. sz.-al. Hasábrészének oldalai szintén ahhoz hasonlólag vannak diszítve. A hengeroszlopon az ornamentum ugyancsak szalag és levél-motivumokból áll, azon különbséggel, hogy a fonadékok találkozó pontjain egy kis 3 águ levél nő ki s ott, a hol az inda két felé válik, egy kis ékalaku szalaggal össze van kötve.

Az ajtótól balra:

22. *Pillértörzstörödek* a 80—81. sz. rokona. 55·5 cm. magas részlet. Hengeres féloszlopa lehorzsoltt.

83. *Pillértörzstörödek.* A 80. sz. fölé van helyezve s azzal rokon. 33 cm. magas. A hengeres tag diszitményében a szalagok-alkotta kis medaillonokban egy gomb váltakozik kis négylevelű rosettával.

84—95. *Falszalagtörödek.* Tagozásuk egyenlő: két lemez között egy átlag 18 cm. széles homoru tag foglal helyet, a melyre a diszítés van rávésve. Ez a diszítés is alapjában egy motivum csekély variálása, a mint az egyes daraboknál rámutatunk.

84. Az ajtótól jobbra. 68 cm. hosszú és 34 cm. széles, illetve vastag. Diszítése: két helyen, érintkezésüknél össze-

kötött hármás indaszalagok hosszukás, két oldalon körszele-
tes medaillonok sorát (6) alkotják. Mindegyik medaillonban
hosszukás 8—9 gömbölyű csipkézettel végződő levél nő ki
az indából. Festése lekopott.

31. 83. sz.

Az ajtótól jobbra:

85. Egyezik a 84.
számmal. 58 cm.
hosszu, 28,5 cm. vas-
tag töredék. A leve-
lek csipkái hegyesek
(5 medaillon). 86.
Jobb felől. A leve-
lek hegyes csipkái
közül az alsó kettő
lefelé hajlik, a felet-
tük következő kettő
felfelé, a felső négy
ismét lefelé. (5 me-
daillon). Ez a moti-
vum van felhasznál-
va a székesegyház
Corpus Christi- és
Mór-kápolnáinak

32. 95. sz.

mennyezeti iveit tartó gyámköveken, a Corpus Christi-kápolna orgonájának koronapárkányán. 87. Jobb felől. 10 cm. hosszú. A 86. sz. diszítésével. (1 medaillon). 88. Jobb felől. 30·5 cm. hosszú. Leveleinek mintája a 85. sz., de jobban elszélesednek, mert a medaillonok (2) is szélesebbek. 89. Jobb felől. 45·5 cm. hosszú, 35·5 cm. vastag. Diszítése a 86. sz. rokona, de a levél felső végén nem négy, hanem három csúcsban végződik. (3 medaillon). A 88—89. sz. egy volt. 90. Bal felől. 70 cm. hosszú, 35 cm. vastag. Diszítése mint a 86. sz. 3 medaillon ép. 91. Balról. 84 cm. hosszú. Diszítésében a 85. sz. és 86. sz. alatt leírt levelek váltakoznak. (7 medaillon). 92. Az állvány jobb felén a földön. 46 cm. hosszú, 62·5 cm. vastag. Mintája a 86. sz. 4 medaillon. 93. Ugyanott. 68 cm. hosszú. 86. sz. mintával. 94. Ugyanott. 86. sz. mintával 63 cm. hosszú. (5 medaillon). 95. Az állvány jobb felén az 1-ső lépcsőn, 40 cm. hosszú, a 86. sz. mintával. (5 medaillon).

Az ajtótól jobbra és balra a padlón:

96—97. *Oroszlánok domboru képe*. A 96. sz. kő 68 cm. vastag, 30 cm. széles, téglányalaku, alakos részén töredékes tábla, melyen az oroszlán függélyes irányban van úgy kifaragva, hogy teste en profil, feje en face áll. 51 cm. hosszú. Fejét pikkelyes sörény borítja, oldalbordái jelezve vannak. Hátsó jobb lába letört. Lábain 3 ujj van, megannyi hajlott éles körömmel. Farka hosszú és pikkelyes hegyes bojtban végződik. Bojtja az oroszlán farkának van és nem a párducz-nak, mint a hogy Gerecze ez állatokat elnevezi. Szájából levél-diszes indaszalag indul ki, melynek közvetlen folytatása a kövek közt nem volt megtalálható. Aranyozva volt kék alapon; a miniumos aláfestés látszik. A 97. számú épebb tábla. Hossza, illetve magassága az előbbivel egyenlő, szélessége 36 cm., csak 12·5 cm. állt ki belőle a falból. Itt sima keret veszi körül a táblát. Az állat farkát jobb hátsó lába köré kunkorítja. Bajusza és fogai jól látszanak.

Az ajtótól balra:

98. *Falszalag*. 79 cm. magas, 29 cm. széles és 21 cm. mély kőhasáb. Két (egy széles, egy keskeny) oldalán diszítve van. A homlokoldalon sima keretben hármasszögű inda huzódik

33. 96. és 97. sz.

Melléklet a 82. oldalhoz.

hullámvonalban (1·5 hullám ép), ebből kacsok nőnek ki, ezeken levelek és bogyfűrtök. Az indaszalag némely helyen össze van kötve. A keskenyebb oldalon körmedaillonokba fonódó inda vonul végig. A medaillonokban két szárból ki-

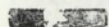
induló csipkés levelek, a hézagokban a medaillonokon kívül a keret felé háromcsipkés levelecskék vannak. Aranyozva volt kék alapon. Ez a falszalag az oroszánok valamelyike felett lehetett, bár a méretek eltérők. De ez csak a kődarabok teljes és nem kizárólag farragványos részeinek méreteire áll.

Az ajtótól balra a 82. szám felett :

99. *Pillérfejezet.* Alaprajza az alján egyezik a 80—83. sz. pillértörzsek alaprajzával. Abacusának alaprajza ott, a hol alul a henger tag van, szögletes. E kiugró rész homlokvonala 31·5 cm. Két oldalvonala 11·5 cm. A két szárny homlokvonala 12·5—12·5 cm., mélysége 18—18 cm. Az egész fejezet 29 cm. magas. Sodronymenetes vagy kötélfonadékos gyűrűből indul ki az előreugró rész. Ezen felül van a román koczkafej (a koczka alsó sarkain a gyűrű felé le van tompítva). A

34. 98. sz.

fej (a koczka alsó sarkain

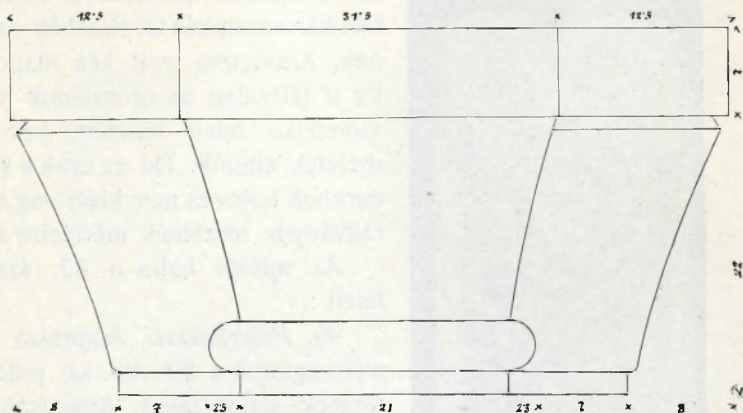

35. 99. sz.

36. A 99. sz. jobb fele.

hol a tompítások vannak, ott két csipkés levél hajlik ki, beborítva még egy-egy sima szélű bordázott levéllel. A koczka elől félköríves illetve jobbról és balról negyedköríves oldalain indafonadék és levelek láthatók, az íveket keretül hosszú, fűrészkes levél övezi. A szárnyakon, melyek homorodva ki-

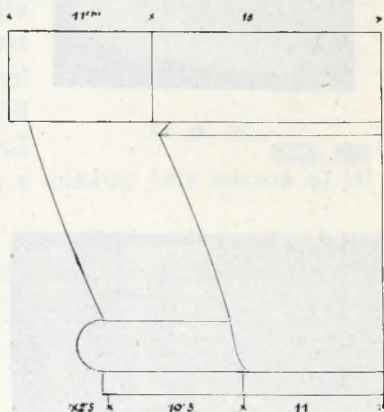

37. A 99. sz. vázlata, szemben.

hajlanak, hosszú pálmalevelek vannak. Itt az abacus alatt még vékony lemez is huzódik. Az ezeket fedő 7 cm. vastag abacust majd lyukasztott gombból kiinduló köríves, majd hegyes csipkéjű rosetták, összesen 10, díszítik. Feltűnő, hogy az e csoportban szokásos élénkvrös minium helyett barna-vörös festék nyomai láthatók az egész faragványon, a mi nem zárja ki az aranyozást. Ez a fejezet a kápolna sarkaiba támasztott pillérek egyikén állt s belőle indult ki az egyik boltozati borda.

Mellette :

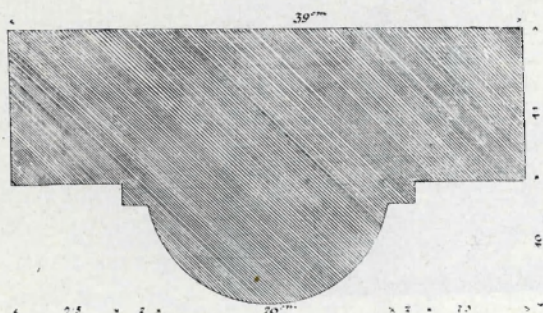
100. *Töredékes pillérfejezet.* Rokon az előbbivel, de

38. A 99. sz. oldalnézete.

teljesen nem osztályozható, mert eleje letörött s csak szárnyain látszanak a hosszukás pálmalevelek. Homlokvonala 36 cm. hosszú. Festésnek nyoma nincs rajta. De az lekophatott, a mint több más kétségtelenül festett darabról is.

101—122. *Boltozatbordák töredékei*. Profiljuk egyezik a 80—83. sz. pillértörzsekével. Pillérfejezetek közvetítésével azok folytatásai voltak. Diszitő faragványaik mintái is, a hengeres tagot kivéve, egyeznek azokkal. A főbb eltéréseket jelzem. 101. Az ajtótól jobbra a földön. 23 cm. hosszú. Hengeres

39. A 101—122. sz. metszete.

tagjának indái másképp fonódnak, mint a 80. számúéi. A következők az állvány bal felőli 1. és 2. lépcsőin találhatók. 102. 32 cm. hosszú. Hengertagja letörött. 103. 3 darab; 17 cm. hosszú. A diszitésből kevés látszik meg. Nem hajlik, tehát inkább pillértörzsdarab lehetett. 104. Két darab. Együtt 44 cm. hosszú. A hengertagon az indák közt egy sok csipkésű kerek levél és ennek belsejében egy hasonló kisebb levél látható, mely több más részleten és a 123. számun is előfordul, a kőátor északnyugati és délkeleti pilléreit összekötő boltozatborda része volt. 105. 12 cm. hosszú. Hengertagja letörött. 106—107. Diszitésük, mint a 104. sz. Együtt olyan hosszúak is. 108. 6 darab. 41 cm. hosszú. Hengertagja letörött. Zeg-zugos disz. 109. 21 cm. Hengertagja hiányzik. 110. Csak a hengertag egy részlete, 6 cm. hosszú. 111. 17 cm. hosszú. Egy kis oldaltöredék. 112. Két darab. 12 cm. hosszú. A hengertag fele megvan. 113. 23 cm.

40. 104. és 106.

121. 25 cm. hosszú. Ép. Előfordul rajta a 104.sz. alatti levél. 122. 22 cm. hosszú. A 114. szám alatti levéldisztiménnel.

Az állvány mellett balról a padlón :

123. *Boltozatbortatöredékek a boltozat zárókövével.* Négy bordarészlet a 101 —

hosszu, csak oldaltöredék. 114. 22 cm. hosszú. Hengertagján egy hosszú csipkés lándzs alakú levél jelentkezik, mely a 123. sz. is előfordul. A sátor északi és délnyugati pilléreit összekötő boltozati borda része volt. 115. Kis hengerrészlet. 116. Alig valami a zegzugos diszből. 117. Hengeres tag részlete. 118. 31 cm. hosszú. A hengertag felemegvan. 119. 25 cm. hosszú, csak a henger törött le. 120. 26 cm. hosszú. Nagyon kopott. A zegzugos disztiménnel nyomaival.

41. 114. és 122. sz.

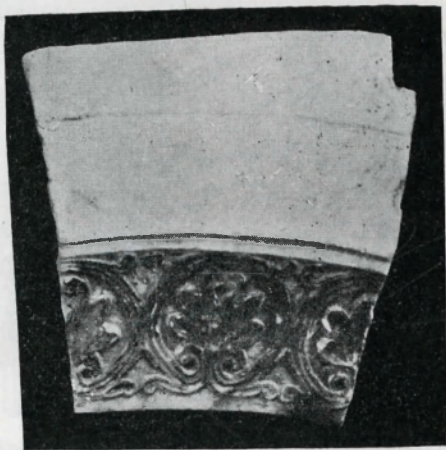
122. sz. alattiak profiljával, összefut a kerek medaillonalaku zárókő alatt, úgy, hogy kettő-kettő 125° alatt, a másik kettő 55° alatt hajlik el egymástól. Egy-egy bordarészleten az átlók irányában egyforma a hengertag diszitménye. Még pedig a 104. és 114. sz. alatt leírt levelek fordulnak elő rajtuk. A többi diszitmény egyezik a 101—122. számuakéval. Egy-egy borda-

42. 123. sz.

töredék hossza átlag 15 cm. Közepén a medaillon 30 cm. átmérőjű, keretes. Mélyedésében az Isten báránya (Krisztust jelképezi) van domboruan kifaragva. Fejét keresztes fénykör övezi, gyapja stilizáltan kunkorodó csomókból áll. Jobb első lábát felhajtja s azon teste mögé állítva kereszt emelkedik. 1882. decz. 21-én találtatott meg a déli katakomba lejárát kinyitásánál. (Restaurálási napló.) A medaillon a székesegyház népoltárának hátsó falán restaurálva van.

Az állvány jobbfelöli 1. és 2. lépcsőjén és a padlón:
 124—132. *Ivrészletek*. A 84—95. sz. alatt leírt falszalagokhoz tartoznak. Metszetük és diszitményeik, kivéve a némi eltérést mutató 125. sz., azokkal egyenlő. 124. 46 cm. hosszú. Diszítése a 85. sz. szerint. $3\frac{1}{2}$ medaillon. 125. 30 cm. hosszú. Ennél a medaillonok kör alakúak s nem összenőttek. Négy kis kacs ágazik mindegyikből. A medaillonokban a felső levélcsipkék befelé görbülnek. Egy egész éskétfélmedaillonép. 126—127. 45 és 26 cm. hosszú. A 85 sz. mintával, de kevesebb levélcsipkével. 5 és 2 medaillon. 128. 37 cm. hosszú. Mintája a 86. sz. 3 medaillon. Feltűnő erős az ivhajlata pl. a hosszabb 126. sz.-hoz képest. Ha tehát ez után akarnók az egész iv sugarát mérni, akkor számításunk balul ütne ki és igen kis ivet kapnánk, mely nem felelne meg az alatta volt falszalagok távolságának. 129—131. 37, 32 és 34 cm. hosszúsággal. A 86. sz. diszitménynyel, 2, 3 és $2\frac{1}{2}$ ép medaillonnal. 132. A padlón fekszik. 33 cm. hosszú. Mintája a 85. sz. 3 medaillon.

43. 125. sz.

44. 133. sz.

133. *Ivrészlet*. 26 cm. hosszú, 32.5 cm. vastag. Sima, hasábos profillal. Előlapján 2 keret közti homoru mezőben hármasszögletes indafonadékok hajló csipkés levelekkel, kacsokkal, közben legyezős levelek-

kel. Metszetéből következtetve és abból, hogy ivsugara Gerceze szerint fele a két oroszlános pillér távolságának, az oroszlános falszalag folytatása lehetett. Épígy a következő:

45. 134. sz.

134. *Ivrészlet*, mely 32·5 cm. vastag és 25 cm. hosszú. Profilja egyező a 133-éval. 2 keret közti bevájt homlokmezejében hármás indafonadék közt levelek és szőlőfürtök (2) vannak diszül.

Az ajtótól jobbra:

135. *Hengeres oszloptörzs*. Két darabból van összeragasztva. Magassága 96·5 cm. Hengerének átmérője 18 cm., alul 20 cm. Be van borítva domboru disztiményekkel. A hármás indaszalagok dülényalakú medaillonokat alkotnak úgy, hogy a dülények csucsaiknál egymásba fonódnak, illetőleg 2 zezzugba futó hármás indaszalag a zez-zug csucsánál öszszefonódik. Mindegyik medaillonban két indából három ujjú és mindegyik ujján külön csipkézett levél nő ki, alatta pedig 2 bogyófürt (szőlőfürt). A minta szép.

46. 135. sz.

136. *Hengeres oszloptörzs*. Az előbbi párja, azzal egyenlő magassággal, de 17 cm. átmérővel és más disztiménynyel. Ez két-két hullámosan egymás mellett futó hármass indaszalagból áll, a dülényhez hasonló medaillonokat alkotva, melyekben 2—2 csipkés levél nő ki. Ez és az előbbi a kápolna bejáratánál állhatott, vagy pedig az ambók mellett gyertyatartó oszlop gyanánt.

47. 136. sz.

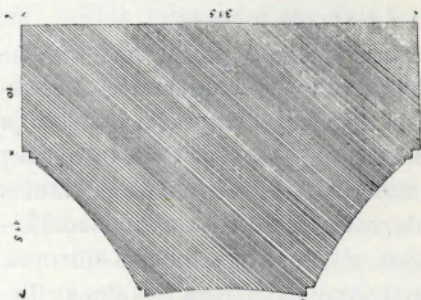
137. *Hengeres oszloptörzs töredéke*. A 18 cm. átmérőjű henger fele van meg. A 135. sz. rokona, de disztiményében az indafonadékok szögletében egy kis háromujju levél is előfordul. Mellette fekszik két kis töredék.

138. *Hengeres oszloptörzs töredéke*. 20 cm. hosszú. Az előbbiekhöz hasonló, de disztítése kissé eltérő.

139. Mint a 136. sz. 28 cm. hosszú.

140. Ugyanaz 30 cm. hosszú.

141—148. *Ivrészletek*. Együtt véve bizonyára félkörivet alkottak, mely 143·5 cméteres sugárral írva, a kápolna be-

48. A 141—148. sz. metszete.

járatán volt Gerecze szerint. A hozzávaló pillér nincs meg, de a pillérlábat a 84—95. sz. falszalagok lábai páronként össze illesztve megadják. Átmetszetük egyforma, vagyis egy 12·5

cm. hosszú, kevésbé homorú homlokvonallal két végéből 2,15—15 cm. hosszú homorú vonal hajlik ki, melyre 2, a homlokvonallalhoz képest függélyes 10—10 cm. hosszú vonal következik, ezeket egy 31,5 cm. hosszú és a homlokvonallal párhuzamos vonal köti össze. Egyszerűbben szólva, az egész tulajdonképpen egy homorú oldalvonalú trapezoid. Négy oldaluk egyenlően van diszítve, csak a két homorú oldal diszitményei közt akad egy-egy más mintájú levél, de az egész minta sémája egyforma. A homlokoldalon hármás indaszalag pe-

49. 141. sz.

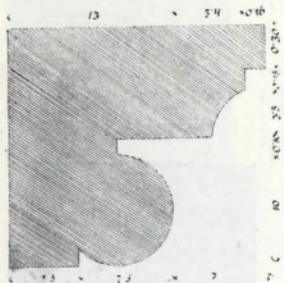
50. A 141. sz. más oldalról.

reczalaku medaillont alkot, melyben kétfelé váló három-három csipkés levél ül. A medaillonok egymás mellett sort képeznek. Az egyik homorú oldalon a hármás inda összefonódva alkot medaillonokat, melyekben ugyancsak két felé váló levél indul ki két szárból. Az inda fonódásánál még egy-egy háromcsipkés levél nő ki. A negyedik keskeny oldalon hullámvonalas hármás szalagok fonadéka húzódik (longobard szíjfonás). Az ötödik oldal üres. Az oldalak élein sima keret van. Aranyozva voltak. 141. Az ajtó mellett jobbról a padlón fekszik. 71 cm. hosszú. 142. és a következők az állvány legfelső lépcsőjén vannak elhelyezve. 28 cm. hosszú. Az egyik homorú oldal diszitményének sémája egyenlő a 141.-el; de részletei mások. 143. 2 darab. Együtt 31 cm. hosszú. Az egyik homorú oldal diszitményében kerek csip-

kés levél belsejében hasonló, de kisebb levél ül. 144. 48 cm. 145. 18·5 cm. 146—147. Együtt 55 cm. Igen szépen konzervált darabok. 148. 29 cm. hosszú.

Az állvány jobb oldalának 2 lépcsőjén :

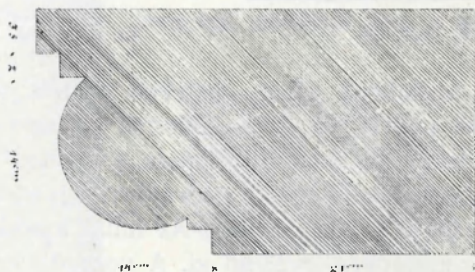
149—155. *Ivbéltreészletek*. Derékszögű sarokban két lemez között (3·5 cm. és 2 cm. vastag) egy homoru csavarmene-

51. 149—155. sz. metszete.

52. 150. sz.

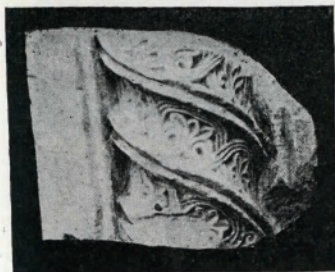

53. A 150. sz. metszete.

tekkel ellátott félhenger hajlik. Egy-egy menet 8·5 cm. széles. A henger 14—16 cm. átmérőjű, a kő 18·5 cm. vastag. A homoru menetekben hármasszalag fonata medaillonokat alkot, melyekben csipkés levél tölti ki a mezőt. Ezekben teljesen egyenlők a kövek, csak hosszúságuk különböző. 149. 56 cm. 150. 42·5 cm. 151. 46 cm. 152. 32. cm. 153. 31 cm.

154. 28 cm. 155. 40 cm. Ezek közül a vastagabb hengerűek Gerecze szerint a 141—148. sz. archivolt külső felén 180 cm. külső sugaru ivet alkottak. Jelenleg a népoltár hátának ivén s másképp stilizált levelekkel a főoltár ciboriumának archivoltjain van alkalmazva.

156. *Ivek találkozása.* Illetőleg kiinduló része. Egy közös pillérfejből indultak ki és váltak két felé 45 és 31 cm. sugárral a belvilágban. Van mindegyik ivrészletnek egy-egy külső párkánya, melyen leveles szalagmedaillonsor van diszül.

54. 152. sz.

55. 156. sz.

A medaillonok össze vannak kötözve. Ezen a párkányon belül lemez következik és aztán 10 cm. átmérőjű csavarmenetes negyed hengertag. A homoru menetek simák. Egy-egy ivrészlet 24 cm. vastag és 21 cm. hosszú.

157—162. Az *előbbi ivrészletek folytatása* ugyanazon profillal, diszitással. A 157. 25·5 cm. hosszú. A medaillonok közeiben kis szögletlevélke ül. 158. 19 cm. csak a csavaros tag egy részlete. 159. 25 cm. A medaillonok szögleteiben 3 csipkés levélke. A következők az állvány jobb felőli 2. lépcsőjének tulsó végén: 160. 32 cm. A csavarból egy részlet, ez is kopott. 161. 35 cm. Csak a csavar részlete. Nagyon hirtelen hajlik. 162. 20 cm. csavartöredék.

Az állvány előtt a padlón:

163. *Párkányrészletek.* 2 darab. Tagozásuk: Abacus alatt keskeny lemez, ez alatt $\frac{1}{4}$ hengertag. A párkányok 15

cm. szélesek, az egyik 41 cm., a másik 74·0 cm. hosszú. Diszítésük a hengertagon: két hullámosan futó egyes indaszalag kereszteződése által medaillonokat alkot, melyekben háromujju, csipkézett szőlőlevél és két hosszú fürt tölti ki a

56. 163. sz.

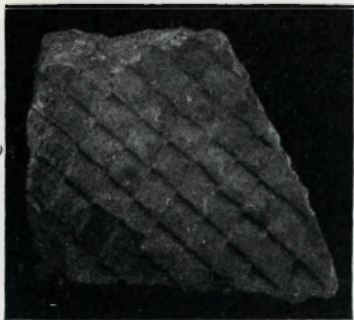
mezőt. A medaillonok külső szögleiteiben ugyancsak fürtök vannak. Aranyozva voltak. Füstnyomok láthatók rajtuk. Az égésnek tulajdonítom azt, a mit Gerecze hanyag és felületes munkának tart e faragványokon. A füst különben az alatta volt oltár gyertyáinak maradványa is lehet. Hozzájuk hasonlót Székesfehérvárt is találtak. A rendezésnek itt az a hibája, hogy e párkányból két olyan részlet helyezett ide, a melyeknek együttes hossza nem ad 187 cm-ert, a milyen hosszúnak kell lenni Gerecze állítása szerint a kőátor keleti falát 113 cm. magasságban vízszintesen metsző párkánynak. Annyi tény, hogy az itt leírt két darab, vagyis a 7 indamedaillonos, az a részlet, mely a fényképek szerint a falon találtatott. Tehát vagy nem áll, hogy a párkány 187 cm. hosszú lehetett, vagy nemcsak e két részlet, hanem még több más is (talán a 388. sz. is) alkotja a párkányt. Sőt következetesen a 390. és 392. számokat is ide kellett volna sorozni, mert ezek Gerecze szerint talán a kőátor északi és déli keskeny oldalait diszítették.

164—168. *Pillértörzsek töredékei.* Metszetük egy hasábos és egyik részén homoruan vájt tag előtt háromnegyed hengert tüntet fel, kivéve a 168. melyen csak a hengertag van 135. számhoz hasonlóan diszítve. A 162. sz. vájt oldalán a 85. számúnak disze, de kisebb alakban vonul végig. A hengertag átmérője 13 cm. A 164. 49 cm. hosszú, a 165. töredék-

kes; 27 cm. A 166. töredékes, 18 cm., a 167. 43 cm. A 168. 41 cm. hosszú, egész mélysége $37\frac{1}{2}$ cm. Hogy miért tette ide őket a kőszátor kövei közé Gerecze, nem tudom.

Az állvány keleti oldalának 2. lépcsőjén.

169—171. *Tetőlaptöredékek*. Dülényalakú pikkelyekkel vannak borítva. Egy-egy pikkely átlója 6·5 cm. A pikkelyek

57. 169. sz.

5—5 cm. szélesek, 6·5—7 cm. hosszúak. Miniummal dúsán be vannak festve, tehát aranyozva voltak. A legnagyobb darab 45 cm. széles. Egyik darab Gerecze szerint a 222. sz. dombormű mögül került elő, a hol építőkönek volt felhasználva, a pikkelyek lenyomása a habarcsban látható volt.

Az állvány elejének 2. lépcsőjén.

172—173. *Párkánytöredékek*. Metszetük két csucsba futó és a csúcs felé bevágással tagozott homorú oldalt és két 5—5 cm. vastag sima fedőszalagot tüntet fel. A 172. számnál az egyik homorú oldal 16 cm., másik 17 cm. széles és kettős indaszalagból alkotott, felül nyitott medaillonok és ezekben négy ujjú csipkézett levelek s köztük bogyfűrtök sorából létrejövő domborművű diszitménynyel van fedve. A másik oldalán ugyanez a diszítés, de még egy kis saroklevél járul hozzá a medaillonok aljához. A 47 cm. hosszú 173. számú egyik homorú oldalán indaszalagból alkotott nyolcz karaj-

58. 172. sz.

ból, két keresztbe tett szalagrészből négy összetartozó és együtt medaillont képező, szivalaku mező származik, melyekben egy-egy háromcsipkés levélke nő ki a karajok találkozó pontján. A medaillonok egymás mellett sorakoznak. Ez a moti-

59. 173. sz.

vum a főoltár kisebb ivbéletein van felhasználva. Másik oldalán kör alakú medaillonok sora húzódik, közeikben indafonadék van. Magukban a medaillonokban három ujjú levelek. Ide tartozik még a 405. sz.

174. *Pillérfejezet vagy vállkötőredék.* 17 cm. magas. Hosszukás csipkés pálmalevéllal van díszítve. Ha ezt ide helyezte a rendező, akkor a 400. sz. egyike is ide tartoznék.

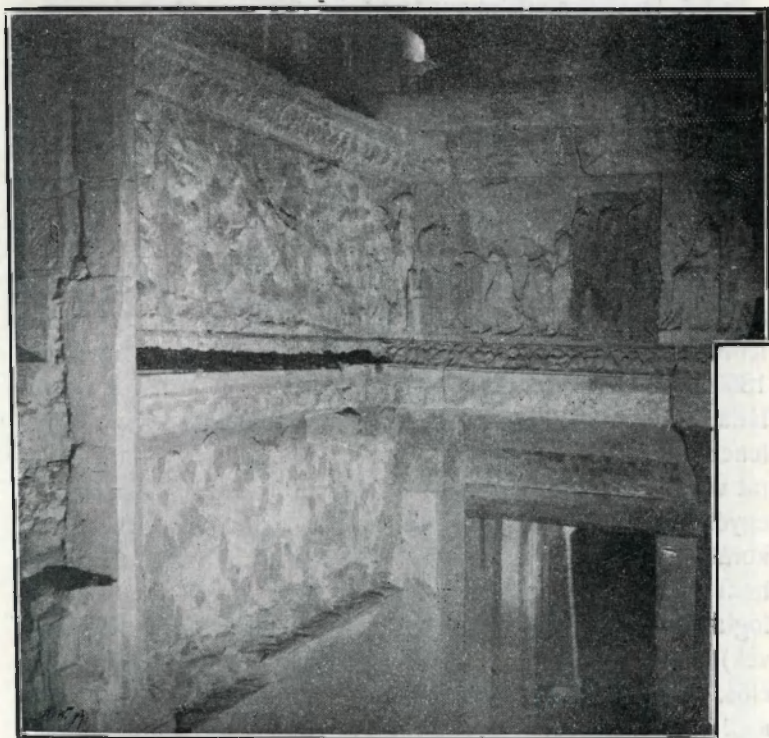
5. csoport. A pécsi székesegyház két katakombalejárata.

Ezen csoport emlékei a pécsi székesegyháznak északi és déli mellékhajójából az altemplomba vezető lejáratok maradványai. Miután e faragványokat az irodalomban bőven tárgyalták¹⁾ s a székesegyház restaurátorai azokat Zala György,

¹⁾ Koller József: *Prolegomena in Hist. Eppatus Qu. Eccl.* azután a *Historia Episcopatus Qu.-Eccles.* Tom. I. p. 127—128. Külön kötetben Henszlmann Imre: *Pécs régiségei* II. k. 1870. sajátkezű rajzai után készült fa- és rézmetszetekkel. Ipolyi Arnold kisebb munkái I. k. 82—93. lap. Czobor Béla értekezett róla az akadémiában, de ki nem adta. Dr. Gerecze Péter: *A Pécsi székesegyház* 77—112. l.

szobrász művésznk által újra elkészítette eredeti helyükön felállították s így azok e páratlan pontosságú másolatokban kényelmesen tanulmányozhatók, jelen leírásnak csak az idevonatkozó adatok hű felsorolása és összeállítása lesz a célja.

Nesselrod pécsi püspök (1703—1732.) nem sokkal a török hódoltság megszűnése után, a keresztény jellegből jó-

60. A déli katakombalejárat északi és keleti oldala.

formán kivetköztetett pécsi székesegyházat eredeti rendeltetésének visszaadni akarván, a rendelkezésére állott eszközökkel, de azon kornak a korai középkor műemlékei iránt való teljes érzéketlenségének nyomása alatt úgy vélt egyházának valami formát adhatni, hogy a hajókból a magasan fekvő, akkor a hajó padlója felett 7·75 lábnyira kiemelkedő szentélybe vezető

15 fokos s mind a három hajó szélességét elfoglaló lépcsőzetet építettett, a melynek a közepébe, épen a régi kőátor helyén félköríves ajtót vágatott, mely az altemplomba lejáratul szolgált. A lépcsőzet természetesen a régi két lejáratot elfödte. Hogy a lejárati üregek felett a lépcsőzet szilárdan feküdjék, lapos támasztó boltíveket húztak a lejárati falak közé, a melyek a domborművek egy részét is eltakarták.

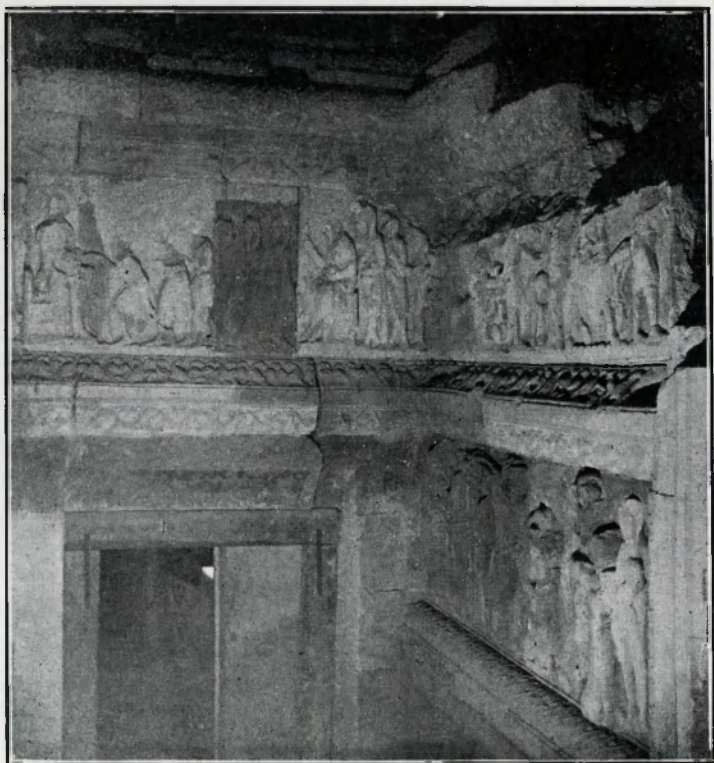
A lépcső alatt megmaradt üregbe az altemplomból a régi ajtónyílásokon, keletről lehetett bejutni. Kezdetben mindkét ajtó nyitva volt, még Koller korában (1804.) is, hisz ő mondja „Unde primum est conjicere, *utrumque* hiatus, veteris in Catacumbam descensus vestigium esse.” (Amiből könnyen következtethető, hogy mindkét üreg a régi katakombalejárati maradványa. Hist. Epp. I. 127.) Később azután az északit téglasorral befalazták, valószínűleg az 1805—1827. terjedő időben, úgy hogy általában el is felejtették az emberek, hogy ott is, az elzárt fal mögött épen olyan üregnek kell lennie, mint a déli oldalon. Henszlmann Imre azonban, mikor 1863. őszén Gerster építész társaságában ott járt, rögtön átlátta a helyzetet, hisz ismerte a külföldi példákat, pl. a velencei sz. Márk templomát, hol ugyancsak két oldalsó lejárati vezet a katakombába, — s a falat kibontatta.¹⁾ Henszlmann egyébként nem hitte, hogy a lejáratok befödése Nesselrod korában történt, hanem még előtte; s nem is a lépcső végett, hanem hogy a keresztények rejtekhelyet nyerjenek a török foglalás idején értékesebb tárgyak, pl. missale-k (miskönyvek) eldugására. Erre azonban az a megjegyzésünk, hogy először is a történeti bizonyítás teljesen hiányzik e föltevés mellől, és másodszor ennél jobb helyet is találhattak a mondott célra, a hol nem kellett veszélyes falazásokat végezni.

Ez a két rejtélyes üreg már Koller idejében azt a hiedelmet keltette a közvéleményben s később még a tudós Ipolyi Arnoldban is,²⁾ hogy itt kell keresni Péter magyar király sírját s a Sámson történetéről szóló domborművek tartalmát

¹⁾ L. i. m. I. 12. 1.

²⁾ A középkori emlékszerű építészet Magyarországon. Bpest 1862. 12. 1. és épígy a középk. szobrászatról szóló könyve 12. lapján.

kapcsolatba hozni igyekeztek a szerencsétlen király viszon-
tagságaival, pedig már Koller észrevette, hogy itt egyszerűen
bibliai történetek vannak domborművekben elbeszélve, ame-
lyek semmi összefüggésben nincsenek Péter királlyal. Henszl-
mann osztotta e véleményyt. Gerecze csak ráfogja az ellenkezőt

61. A déli katakombalejárat keleti és déli fala.

az Arch. Ért. 1895. évfolyamában, a mi abból is kitűnik, mert
H. szerint Péter királynak semmi köze a pécsi székesegyházhoz.

Mikor Henszlmann 1863-ban megvizsgálta a lejárato-
kat, a délinek üregét 11 láb hosszúnak, 6·50 láb szélesnek találta.
Nyugoti végfala alján nyitva volt s ott kőtáblatöredékek, a régi
lépcsőfokok, heverték. A bejárat déli falán a második sor-

ban a 230., 231., 232. sz. s az alsó sorban a 222. és 223. sz. táblát lehetett látni, északi falán semmit, mert ez elé vele párhuzamosan a lépcsőtartó boltív alátámasztására falat húztak, s nem — mint Gerecze mondja — boltívet, mert az iv északról délre nyult s így az sem áll, hogy az északi fal alsó képsorát csak felső részén fődte el az iv és fal. A falat Henszlmann egy kissé — a mennyire veszély nélkül lehetett — áttörte s akkor előtűntek a filiszteusok fejei (220. sz.) Az üregbe vezető ajtó felett, tehát a keleti falon két tábla volt szabadon (a 228. és 229. sz. míg a 227. sz. egy része nyult csak ide.) Vagyis a jelenetek közül ezek voltak láthatók: az alsó sorban a vak Sámsont vezetik, ugyanő fát tép ki, ledönti a Dágon-templomot és Gedeon alakja; a felette levő sorban a pásztorok hódolata a kisdéd Jézus előtt, ugyancsak a három királyé; a három király Heródes előtt; a három király az ágyban; Heródes öleti a betlehemi kisdedeket; a szent család Egyiptomba menekül.

Henszlmann az egyes jelenetek után nevezett el egy-egy részt táblának, s azért például azt mondja, hogy a déli falon két tábla volt látható, az ajtó felett egy, holott egy-egy jelenet nincs mindig egy táblán, hanem szétszakítva kettőn, mint p. a három király kérdezősködési jelenete Heródesnél.

Mindezen jelenetek Koller korában is láthatók voltak, a mint ez a *Prolegomena in Hist. Eppatus Qu. Eccles.* (megjelent 1804.) végén levő III. táblán közölt rézmetszetű képből is kitűnik, a melyről csak a pásztorok hiányoznak.

A képsorok közti disztiményes párkányokból, keretekből a 215. 216. és 217. sz. némely részletei látszottak. Minden mást elfödtek a falak és boltívek.

Az északi lejárati üregében Henszlmann közlései szerint csak az északi falnak az ajtóval szomszédos fülkéje volt az eredetileg benne volt alak nélkül szabadon, tehát alig valami. A restaurálás (1883. január 24-én) alkalmával azonban az északi falon a többi fülkék és a felettük levő egy képsor s a bejárat feletti mező is szabaddá tétetett, a déli fal azonban teljesen el volt pusztulva. Ugyanekkor találták

62. Az északi katakombalejárat északi fala.

meg az északi lejárát mellett a szentélybe fölvezető szűk lépcső nyomát.¹⁾

A bejáratok úgy vannak elrendezve, hogy a hajó padló-színétől kelet felé az altemplomba vezető tizenkét fokos lépcsőzetet északi és déli oldalon 4·5 m. hosszú, a keleti oldalon 1·80 cm. hosszú, a szentély padlója fölé mellvéd gyanánt 105 cm.-nyire kiemelkedő kőfalazat övezi, a melynek keleti részébe van vágva a katakomba ajtaja, (északi 2·50 m., déli 2 m. magas) még pedig az északi lejárátnál félkör-ives, a délinél vízszintes felső záródással. Az ajtók feletti falrészleten és a másik két falon belül vannak azután a vízszintes domborműves képszalagok, egymástól díszesen faragott keretekkel elválasztva, különösen a déli lejárátnál három — illetve az ajtó felett két sorban egymás tetején, míg az északi és déli fal alsó két szalagja szabadon álló kis oszlopokkal elválasztott fülkékre van osztva, ezek felett 2—2 sor képszalag, de a keleti oldalnak az ajtó feletti része egy képmezőt alkot. A képsorokat körös-körül párkányok közé foglalt rosettásor koronázza. (211. sz.) Egy-egy képsor az északi és déli falakon kerettestől úgy 1 méter magas, és 3 méter hosszú. A keleti falak, számítva az ajtó küszöbétől a mellvédő csúcsáig, 6 méter magasak.

Hogy képzeletünkben az alább felsorolt töredékeket a a lejáratok megfelelő helyeire illeszthessük, röviden leírjuk a lejáratok beosztását a székesegyházban felépített másolatok, illetőleg rekonstrukciók alapján.

Az északi lejárát déli falának legalsó sorában nyugatról kezdve az 1. fülkében van a világosságot teremtő Isten alakja, a 2. fülkében a vizet teremtő Isten alakja, a 3. fülkében a vizet a szárazföldről elválasztó Isten alakja, a 4. fülkében a növényzetet teremtő Isten alakja. Az északi fal alsó képsorában keletről az ajtótól kezdve az 1. (5.) fülkében a napot, holdat, csillagokat teremtő Isten alakja (175. sz.), a 2. fülkében a madarakat teremtő Isten alakja (177. sz.), a 3. fül-

¹⁾ Schmidt jelentése a vallás- és közokt. miniszterhez 1883. május 25-én. A püspöki levéltárban.

kében az egyéb állatokat teremtő Isten alakja (176. sz.), a 4. fülkében az embert teremtő Isten alakja (178. sz.). A fülkék felett rosetták (212. sz.) vannak alkalmazva s ezek felett egy mind a három falon végighúzódnó keretpárkány (187. sz.), a mely felett a déli falon a nyugatról kezdődő képsorban 1. Isten az agyagból alkotott embert életre kelti. 2. Isten megalkotja Évát. 3. Isten megparancsolja az első embereknek, hogy a fa gyümölcséből ne egyenek. Folytatólag az északi falon nyugatról kezdve: 4. Isten a teremtett világot megáldja, illetőleg ez volna a tilalom. (188. sz.) 5. Ádám és Éva vétkeznek. (189. sz.) 6. A paradicsomból kiűzetnek. (190—192. sz.) E képsor felett csak az északi és déli falon húzott keret párkány foglal helyet. (187. sz.) Ennek tetejében az északi falon a harmadik képsorban nyugatról kezdve 1. Káin és Ábel áldozata. 2. A vizözön. 3. Noé hálaáldozata. 4. Izsák feláldoztatása. 5. Izsák megáldja Jákobot. 6. József eladja testvérei. 7. Mózes átkel a zsidó néppel a vörös tengeren. Az ajtó feletti egyetlen képmezőn Krisztus, a világbíró, négy angyal által tartott mandorlában, (195. 199. sz.) feje felett hat angyal, három — kezében kereszttel, három — lilomos pálczával, (191. és 689. sz. hasonló stilizálásban) jobbról-balról oroszlánokon (193—194. sz.) egy pallost és mérleget, és egy pusztá pallost tartó angyal áll.

A déli lejárat baloldali északi falán a 215. és 216. sz. kerettel övezett legalsó képsorban nyugatról kezdve 1. Sámson megöli az oroszlánt. (219. sz.) 2. Sámson a szamar állkapcsával agyonveri a filiszteusokat. 3. Delila levágja Sámson haját. (220. sz.) 4. A megvakított Sámson egy pribék megkötözve vezeti. (221. sz.) A déli falon folytatólag keletről, az ajtó mellett kezdve 5. A vak Sámson egy ifju vezeti. 6. Sámson egy fát tép ki. 7. Sámson átkarolja az oszlopot (mindhárom 222. sz.) 8. Sámson összedönti a filiszteusok templomát. (223. sz.) 9. Gedeon. (223. sz.) Fölötte az északi falon nyugatról kezdve 1. Az angyali üdvözlés. (224. sz.) 2. Mária és Erzsébet találkozása. (225. sz.) 3. Jézus születése. (225. sz.) 4. A pásztorok imádják a kisdedet. (226. sz.) 5. A pásztorok látják a csillagot. (227. sz.)

Itt már a keleti falra az ajtó fölé kerülünk, hol folytatólag 6. A három király hódol a Kisdednek. (228. sz.) 7. Ugyanők kérdezősködnek Heródesnél. (229. sz.) Folytatólag a déli falon 8. Angyal inti őket álmukban. (230. sz.) 9. A bethlehemi kisdedek leöletése. (231. sz.) 10. A szentcsalád Egyiptomba menekülése. (232.) Az egész képsort madaras keret (216.) övezi s a harmadik képsortól a 217. sz. párkány választja el. A harmadik képsort a 218. sz. keret köríti s rajta nyugatról kezdve az 1. képen a 12 éves Jézus a templomban tanít. 2. A kánai menyegző. 3. Jézus csodája az 5 kenyérrel és 2 hallal. Szemben az ajtó felett folytatólag 4. Jézus bevonulása Jeruzsálembe (234.) 5. Az utolsó vacsora (233. sz.) A baloldali északi falon folytatólag 6. Jézust elfogják. 7. Krisztus Pilátus előtt. 8. Krisztus hordja keresztyét.

A két lejárát jelenetei egy ugynevezett „*Szegények bibliáját*“ alkotják, melynek a középkorban az volt a célja, hogy az írástudatlan nép ilyen képes ábrázolásokból tanulja meg a vallás igazságait. Az ó és az új szövetségi történetek nem voltak e bibliákban csak úgy találomra kiválogatva, hanem egy-egy ószövetségi jelenet előképéül szolgált egy-egy újszövetséginék, vagyis a két szövetség jelenetei eszmei vonatkozással voltak egymásra; az magyarázta ezt. Ez az ábrázolási mód a szentatyák irataiban leli eredetét, a kik megemlékezve Lukács ev. 24. f., 25—27. v. azon mondásáról, hogy Krisztusnak szenvednie és feltámadnia kellett, hogy teljesedjék, a mi róla előre volt jósolva, szorgalmasan kutatották azt, hogy mi volt az ószövetségben megjövendölve, a mi az újban teljesedett, mi volt abban előképekben (prototypen) megjelölve, a mi ebben valósággá lett. Az ő magyarázataik alapján párhuzamok keletkeztek a két szövetség történeteinek közt, a melyeket typologicusoknak neveztek. A művészi ábrázolásokban is ennek folytán valóságos rendszer keletkezett, melynek szabályai kulcsot adnak kezünkbe, ha hiányossá vált középkori bibliai képsorokat kell kiegészíteni, bár még így is óvatosan kell eljárunk, mert a mire már sz. Ágoston figyelmeztet, (De civitate Dei 1. XVI. c. 2. 3.) gyakran a tudákoság igen nyakatekert vonatkozásokat

állított fel a biblia két szövetségének története között, sokszor meg a szegények bibliájának jelenetei között semmi párhuzam nincs, mert a szerző nem is akart ilyent.

Henszlmannak kísérletei ellenére is — úgy hiszem — ez utóbbit kell feltételeznünk a lejáratok domborműveiről. Már az a körülmény is támogatja ezt, hogy a déli lejárathoz is kerültek ószövetségi jelenetek — Sámson története. — Tehát az egyik lejárathoz, az északi, nem tisztán az ó szövetséggel s a másik, a déli, nem kizárólag az újszövetséggel foglalkozik. S így egyik lejárathoz, mint egységes egésznek részletei a másikéival vonatkozásba nem hozhatók. De még a déli lejárathoz Sámsonról szóló képsora sincs typologicus vonatkozásban a fölötte levő két újszövetségi képsorral, mert például azon jelenet, mikor Sámson szétfeszíti az oroszlán állkapcsát, éppen az angyali üdvözlés alatt van; Sámsonnak a filiszteusok által való megvakítása Krisztus születése alatt; a fakitépés a bethlehemi kisdédek leggyilkolása alatt; Gedeon a szentcsalád menekülése alatt. Már pedig ezek között typologikus vonatkozást keresni nem lehet a nélkül, hogy a legképtelenebb föltevésekbe ne bonyolódjunk. Sámson oroszlánölése a pokol kapuinak megdöntését — *Samson cum leone destructio inferni* — (mondja egy régi typologia) jelenti, tehát az angyali üzenettel nem áll közvetlen kapcsolatban. Épigy a többi jelenet sem. Még Gedeon volna leginkább az angyali üzenettel vonatkozásba hozható, mint a 223. számnál jelzem. Csakhogy a két tábla távol áll egymástól.

De nem is érdemes ezt tovább kutatni, mert az eredmény csak olyanféle lehetne, mint Henszlmann-é, a ki Bertalan pécsi püspökre, (1219—1252) a képsorok tárgyának szerinte diktálójára, ráfogja, hogy járatlan volt az egyházi tudományokban, különben nem helyeztette volna Sámson fakitépését a bethlehemi kisdédek meggyilkolása alá, mert e kettő legfeljebb csak olyanformán lehet egymással vonatkozásban, hogy valamilyen kitépett fáról elrepülő madárfiak ártatlanul vesztek el, úgy a kisdédek is. Eltekintve attól, hogy Bertalan csak püspöksége kezdetén volt tudatlan, mert később a jakabhegyi pálosokat szabályzattal látta el, aztán diplomáciai küldeté-

sekben járt, a mi egyrészt idejét is elrabolta attól, hogy ilyen lejárati képekkel vesződjék, másrészt tanultságot föltételez; nyugodtak lehetünk, hogy Bertalan püspök Henszlmann elméleteit nem találta ki előre annál kevésbbé, mert a lejáratok nála régiebbek és valaki csak fölvilágosította volna a papok közül, hogy ne állítson tudatlanságának ilyen marandó emléket.

A kombinációk helyett azt kell tartanunk, hogy a lejárati kőképek készítőjének célja az üdvösség története kimagaslóbb eseményeinek elbeszélése volt, megtoldva valami különös, de kideríthetetlen okból Sámson történetével. Ez a gondolat tette lehetővé Czobor Bélának is, hogy az elveszett domborművek tárgyát megjelölhesse. Adva volt az ante legem (a mózesi törvény előtti) eseményekből a világ teremtése, az első emberek büntetése. Ehhez hozzáfűzte a középkori ábrázolásokban leggyakrabban előforduló jeleneteket, a mint már fönnebb láttuk; hozzáadta a sub lege (a mózesi törvény alatti) történetének egy jelenetét. Sámson története adva volt. A tempus gratiae — a kegyelem idejének, vagyis Jézus életének történetét az adott eseményeken kívül a legfőbbekkel csak kiegészítenie kellett. Ez utóbbihoz ugyan szó fér, de a választott jelenetek sem rontják le azon állításomat, hogy itt a fő bibliai események elbeszélése és nem a typologia volt a cél.

Hogy a faragó ezen elbeszélés folyamán vétett néhányszor a *chronologiai sorrend* ellen; hogy feleslegesnek látszó és a bibliában nem foglalt eseményt is közbeszótt, arról az egyes részleteknél lesz szó (lásd 188., 222—224., 228., 229., 232. számokat). De megjegyzem, hogy Karácsonyinak a „Szent István“ cz. műve 69—70. lapján közölt magyarázata tévedés, mert a történeti sorrendet ignoráló jelenetek egy kövön vannak, tehát azokat későbbi rossz elhelyezéssel nem lehetett fölcserélni. (228. sz.)

A lejáratok *korát* és *eredetét* illetőleg Bode azon véleménye,¹⁾ hogy azok a szász iskola művei, tárgyi alappal nem

¹⁾ Arch. Ért. 1891. 259. l.

birván, ismétlem, hogy Henszlmann azoknak tartalmi tervezését Bertalan pécsi püspöknek tulajdonítja, tehát a XIII. sz. első felére teszi korukat. Bertalan, II. István clunyi apát fivére, burgundi francia eredetű volt, hazájával egész életében szoros kapcsolatban maradt, sirhelyet is a clunyi híres apátságban rendelt magának, a hol atyja el volt temetve. Ebből folyólag Henszlmann szerint a lejáratok szoborműveinek kivitele is a clunyi szobrásziskolának volna tulajdonítandó. Ezt bizonyítaná az egyes részletek jellege s az említett iskola műveinek analógiája. Nem czélom, hogy Henszlmann idevágó állításait részletesen bonczolgassam; elvégezte azt már Gerecze Péter dr. „A pécsi székesegyház“ cz. művének 93—100. lapjain. Ha az egyes részleteket és a francia analógiákat vizsgáljuk, kétségtelennek mondható, hogy a XIII. század első felében, tehát a csúcsives stíl hajnalán már egész másképp faragtak épen Franciaországban. A mi lejárataink faragványai egy korábbi kor művészi felfogását lehelik. Az északi lejárát fülkekereteinek *diszitményei* még mindig a laposan kezelt kettős és hármas indafonadékokból alakulnak medaillonokká, mint a gyűjtemény faragványainak nagy részén, már pedig tudjuk, hogy ezek a longobard korszaktól a karolingeken át a korai román stíl alkotásai. Igaz, hogy a képsorokat elválasztó párkányok diszitményei közt az egyes ág is előfordul, de van az a kő-sátorban is. És azután nem kell-e még a bizánczi hagyományoknak tulajdonítanunk a szembenéző madarak sorát (216. sz.)? De még a 217. és 218. számú igazán fejlett, szép diszitményminta sem okozhat nehézséget, hisz a képfaragó művészi invencziójának is kell valamit tulajdonítanunk és annyit készségesen megengedek, hogy a lejáratok nem készültek a templomalapítás idejében, hanem csak akkor, midőn annak építészeti részei már álltak, sőt bizonyára az 1064. évi égés után. Elmehetünk a XII. század harmadik negyedéig, a mikor még a külföldön is fordulnak elő hasonló jellegű diszitmények.

Az alakos táblák meg épen korai eredetre vallanak, feltéve, hogy nem szolgai lemintázások. Így például az Ur alakjának ruhája a 190. számú táblán az ő szögletes, sema-

tikusan csoportosított merev redőivel szinte utal a bizánczi mozaikképek hasonló sajátságaira. Nem tagadható, hogy az alakok mozgásában van élénkség, a bethleheми pásztorok öltözéke az életből van ellesve, de ezen tulajdonságok akár a veronai S. Zeno templom kapuzatán látható vadászjelenetekben is feltalálhatók, pedig még a XII. század elejéről valók. S ezért ha áll is, hogy a középkori művészet nagyrészen a sémák másolása észlelhető, a természet szemlélete sohasem halt ki. Bizonyítják az előforduló naivságok, a melyek a természet jelenségeinek visszaadására való törekvést feltűntetik, a közügyesség, a technikai készség hiánya mellett.

A *ruházat* szokott egyébként a kormeghatározások legfontosabb alapja lenni. A korai középkor képein és faragványain még a tisztos régi tóga járja, a mely domborműveinken hiányzik. Keletrómai divat szerint vannak alakjaik felöltöztetve, tehát a testre felhuzott és nem felvetett ruhába (indutus-amictus). Jobbára az övvel felkötött, a klasszikus, de itt ujjas *tunica* (chiton) szerepel alsó öltöny gyanánt, melyre a *vállköpeny* (pallium) borul, csak Isten alakjának, a pallost emelő cherubnak és szűz Máriának van tunicellája is a tunica felett. Sámson tunicája nyakánál a melle közepéig fel van hasítva. A tunicák ujjai általában szűkek, csak Szűz Mária tunicellájának ujjai szélesednek ki a könyök alatt s lógnak le. Ilyen ujj épen Henszlmann szerint a XII. században volt divatban, míg a XIII. században már kimegy a divatból.

Jellemző a *szövetek mintázottsága* a három király utolsójánál és a sok gyöngysoros és csiszolt, rhomboid alaku drágakövekkel diszitett *paszománt*, ruhaszegély, (clavus) melyből nemcsak a köntös szélekre, kézelőkre, nyakkivágásokra és hasadékokra, hanem még Sámson felsőkarjára és tunicájának a czombok feletti részére is jut. Ez a gyöngyös, drágaköves paszomántdisz és a szövetmintázás jellemző bizánczi sajátosság, a melyről meggyőződhetünk, ha a ravennai mozaik képeket megtekintjük. Minél nagyobb valamely személynek méltósága, annál több gyöngy és drágakő disziti ruháját. Daczára a keleti császárság folytonos hanyatlásának, a divat-

ban hangadó maradt a középkorban, annál inkább, mert szöveteivel, mozaik munkáival, elefántcsont faragványával, valósággal elárasztotta Európát. Ezek azután a művészet mintái lettek. A bizánczi művészeti befolyást éppen nagyméretű elterjedésénél fogva ellenőrizni nem lehet, de majdnem mindenütt ott van a középkorban, míg csak a gótika az önállóbb lejlődésnek utat nem nyitott.

A köpenyek mind elől a mell fölött és nem a vállon — régebbi bizánczi szokás szerint — vannak rosettdiszes gombbal, csattal összefűzve.

Sámsonnál, Heródesnél és a három királynál nem szükséges Henszlmannal a lábszárhoz simuló *nadrágot* felvenni, mert a faragványokból el nem dönthető, hogy a lábszárak meztelenek-e vagy szűk nadrágba vannak-e öltöztetve. Az Úr alakjának lábain nincs cipő, de már Sámson, Heródes, a három király zárt és részben mustrázott cipőt viselnek, melynek nincs merev talpa, hanem a lábhoz simul. Sámson cipője felső részén ki van vágva s a kivágásnál látszik néhány szalag, melylyel a cipő fel van kötve. Általában azonban ezek a cipők nem hasonlítanak az antik sandálhoz, a szíjjal felkötött talphoz.

Figyelmet érdemelnek Heródes és a három keleti király *koronái*, melyek liliommal diszitett nyílt abroncsot tüntetnek fel. A liliomos virágdiszben Henszlmann faragványaink francia eredetét megerősítve látta, ámde már Ravennában a VI. századbeli mozaikképeken s a magyar koronázó paláston is előfordul ilyen alaku korona.

A betlehemi pásztoroknak a többitől elütő ruházatáról a 227. számnál szólok.

A faragványokon előforduló többi tárgyról, tehát a fák, a növényzet alakításáról általánosságban annyit jegyzek meg, hogy a stilizálásra való hajlandóságot kevésbé találom ezeken, mint inkább már a természetességre való törekvést párosulva a kifejezés ügyetlenségével. A paradicsomi almafa levelei, ha nem is természetesek, de stilizálva sincsenek. A táblák alján egy *levélsor* huzódik végig, ezen járnak az alakok.

Henszlmann¹⁾ ezeket a leveleket az antik tojássor-díszítmény korcsainak tartotta, de egy tekintet meggyőz bennünket, hogy itt mindenről lehet szó, csak tojássorról nem. Két-két félkör-ives fogacskát egy-egy félkörivecske koronáz és összefoglal.

Feltűnő, hogy a lejáratok faragványain a *festésnek* és *aranyozásnak* semmiféle nyomát nem lehet találni, míg például a kőátor maradványain oly szépen fenmaradt a kék festés és az aranyozáshoz alapul szolgáló vörös szín, pedig azok is be voltak falazva, égtek is, tehát sokat szenvedtek az idők folytán. Vagy azt kell ennél fogva feltennünk, hogy nem is voltak festve és aranyozva, a mi a középkori és a helyi szokást ismerve nem valószínű, vagy pedig hogy a becsurgó eső mosta le a festéket, a mint az koptatta le az egyes alakokat is. E mellett szólna az a patina-féle barnaság, mely a követ jellemzi és a melylyel teljesen elütnek a gyűjtemény többi fehér homok-köves töredékeitől. Hogy ez mikor történhetett, mikor lehetett ilyen hosszú ideig, a mennyi ekkora kopáshoz szükséges, a templom teteje nyitva, azt nem tudjuk, de valószínűleg az égések után.

Minden látszólagos tárgyi botlása mellett a lejáratok mesterének dícséretére kell kijelentenünk, hogy kiváló dekoráló érzéke volt. Ne keressük a részleteket, hanem álljunk oda a restaurált lejáratok elé és szivjuk magunkba azt a pompás harmoniát, melyet az északi lejárát alsó, ünnepélyes alaku fülkéi, majd a felettük könnyedén végighuzódó képsorok feltüntetnek. Majd szemünk a szemközti fal egyetlen mezejére, az ítélő Isten hatalmas alakjára irányul. Mily szépen ki van itt emelve, a mi fontos és hogyan hozzásimul ehhez mindaz, a mi magyarázatául szolgál. Csekélység, de finom szerkesztő tapintatra vall, hogy a fülkéék félkörívéhez hasonlóan az északi bejáró ajtó is félköríves, már a déli lejártnál vízszintes szemöldök-gerendával záródik, mert ott az elbeszélő képsorok folytonos vízszintes irányát csak ez az alak nem töri, zavarja meg. A déli lejáróban a három képszalagot hatalmas és különösen dús díszítményü párkányok választják el egymástól, mert

¹⁾ Pécs régiségei II. 242. l.

itt nincsenek az északihoz hasonló építészeti tagozatok, tehát a dekoráció teltségével kellett az egyhangu sorokba változatosságot hozni és e párkányokkal lehetett csak a képszalagok egymás fölöttiségét kellőleg hangsúlyozni.

63. 175. sz.

a) Északi lejárati :

175. A *teremtő Isten alakja*. Dombormű félkörívű fülkében, melyet keret vett körül. A félkörív alatt balról kiséledik a fülke. A kereten jobbról domborművű díszítmény

Mester a lejáratok alkotója a tér betöltésében. Az északi lejárati fülkesora felett maradt üres helyet rose-tákkal élénkíti. A díszítményekben a legcsekélyebb szögletet sem hagyja üresen s ha már a növénymotívummal ki nem töltheti, egy kis gömböcskét helyez oda, mely az inda és levélfonadékba változatosságot is hoz. Ugyanezt kell mondanunk az alakos képsorokról, pedig itt az alakok már nemcsak egymás mellett állnak, hanem néha egymás háta mögött is, a mi a csoportképzéssel való próbálkozását is sejteti, ha annak a perspektívához és a modern dombormű egyéb sajátosságaihoz nincs is sok köze.

nyomai: egy medaillon alakba kunkorodó inda három ujjú levelet zár magába; a medaillonok sort alkotnak, közöttük még egy levélcsomó. A restaurált északi lejárati fülkéinek négy szélsőjén látható külső keretdiszitmény mintáját a töredékek

64. A 175. sz. a. említett, elveszett keretdiszitmény.

közt sehol se találtam, jellegére nézve a 187. sz. keret rokona. Maga az alak lekopott. Az egész mű 1 m. magas 37 cm. széles. Az északi lejárati északi falának keletről szélső fülkéje volt. Most három darabból van összeragasztva.

176. *A teremő Isten alakja.* A 175. sz.-hoz hasonlít. A kő eredetileg a félkörív alatt mindkét oldalán kiszélesedett. Az alak és a keret teljesen lekopott. Az előbbinek szomszédja volt nyugat felé.

177. *A teremő Isten alakja.* Két darabból áll. 1·06 m. magas és 47 cm. széles, fenn félköríves s két oldalt kiszélesedő keretes fülke. A fülke mélyén szétterpesztett lábakkal áll a tunicába öltöztetett szakállas alak, a ki két kezével tart valamit, de a tárgy állítólag a nedvesség behatása, de az is lehet, hogy a sok fogdozás folytán lekopott, talán hal volt. Alul 3 madár domborművének nyomai láthatók. A keret bal felén a 175. sz.-hoz hasonló diszitmény részlete tűnik elő. Az előző fülke szomszédja volt nyugat felé a Gerecze által „A pécsi

székesegyház“ cz. műve 80. oldalán közölt és a romokat együttesen feltüntető kép szerint. A restaurátorok az északi fal keletről 2. fülkéjébe tették.

65. 177. sz.

178. A 175—177. sz.-hoz hasonló fülkében a *teremtő Isten alakja*. A fülke bal fele letörött. A hosszú tunicába öltözött alak kissé jobbra fordul, kezében tartott valamit, (könyvet) de az lekopott. Bal lába lépő. Lábai alatt volt valami, de az is lekopott. Talán görnyedő emberalak. A kereten a 175. sz.-hoz hasonló disztimén van, de a medaillonok közti levélcsonló

gyöngyös szalaggal (gyűrűvel) van átkötve. Nagysága a 177. sz. egyenlő. A negyedik fülke volt a lejárati északi falán.

179—181. *Hengeroszlop*. A 179. szám az oszlop lába. Attikai profillal: 2 domboru párna közt lemezek közé foglalt homoru tag. Ezek talpkövön állnak. A felső párnán szalagfonadék. A sarkokon összehajló és maguk közé golyócskát foglaló két levélből alkotott közvetítő sarkantyú a talphoz. 180. sz. A törzs és fej. A törzsen fonadékdísz, de igen kopott. A

66. 179. 180. sz.

67. 181. sz.

fej gyűrűből indul ki. Kelyhének nyolcz kihajló levele, a sarkokon levő voluták és köztük a rosetta lekoptak. 181. sz. A fedő válikó vagy párkány, mely 30 cm. hosszú és 11 cm. vastag és hullámos ágból kinövő levelekkel van díszítve. Ilyen oszlopok álltak a fülkék közt s belőlük indultak ki a fülkék keretivei. Ez az oszlop az északi fal 3. és 4. fülkéje közt foglalt helyet. *Ism. Gerecze: A. É. 1895. 411. l. 20. sz.*

182. *Vállkő*. A 179—181. sz. oszlopkőről. Az abacus és lemez alatt egy befelé ferdülő párkánytagon váltakozó három hegyes ujjú és öt ujjú (az alsó 2 bekunkorodik) levelek medaillont alkotó sora. A három ujjú levelek alatt egy kis hegyes levélke. 6 medaillon, mindegyik oldalon kettő. A homlokvonal hossza 29. cm. a két oldalvonalé 20—20 cm. A párkány vastagsága 10.5 cm.

183. A 182. sz. egyenlő *vállkő*. Az alsó levélke hiányzik és a hármás ujjú levelek felső vége szétnyílik.

184. *Vállkő* a 182—183. sz. hasonló, de töredékes.

185. *Fülke béléltive*. A 178. sz. felett. Félkörív, melynek külső átmérője 66 cm., belső átmérője 30 cm. Mélysége 23 cm. Két sor diszitménynyel van ellátva. A külső sorban gyöngyös körökben rózsák, (8 db.) a körök közeit három ujjú levélke tölti ki. A belső sorban indamedaillonok (7 db.) mezőiben levéldísz. Ism. Gerecze: A. É. 1895. 411. l. 17. sz. Az északi fülkék tetején van rekonstruálva.

68. 183. sz.

69. A 186. sz. részlete.

186. *Fülke béléltive*. A 177. sz. felett. A 185. sz.-hoz hasonló, de teljesen lekopott.

187. *Kőkeret*. Négy darab úgy 2·50 m. hosszúságban. Profilja: szögletes talpszalagon lemezzsalag. Erre domboru párna s erre két vékony lemez következik. A egész úgy 18 cm. vastag keresztmetszetben. A domboru párnán sorozatos diszitmény. Két ág fut hullámosan egymás mellett, a hullámok érintkező pontjain az ágak gyűrűvel össze vannak kötve. Öbleik medaillonokat alkotnak, melyeknek mezeit az ágakból kinövő liliomos (Gerecze szerint páfrán) és gyűrűvel összefogott hármas levelek töltik ki, ép így a többi közöket is. A mintázás szép és természetes, a mennyiben még az ág kéreggyűrődéseit is feltünteti. A bünbeesés domborműsorának alján szolgáltak e töredékek keretül, de a déli lejárásban ismét előfordulnak, csak a belső levelek vannak ott kissé másképp

70. 187. sz.

71. 188. sz.

stilizálva. Ismertetve voltak az Arch. Ért. 1895. foly. 406. lapján. (Gerecze.)

188. *Isten megtiltja az első embereknek, hogy az almáról egyenek.* Dombormű. 77. cm. magas, 69 cm. széles négyszögu tábla, melynek felső bal szöglete le van törve. Mandorlában rogyott tartással áll a tunicába és szegélyén

72. 189. sz.

gyöngydiszes palliumba (köpeny) öltözött Úr, jobbát áldásra emeli. Zala György balkezébe világgyolyót adott. Az alaknak csipőjén felüli része le van törve. Mellette balról nagy almafa, összecsomózott karajos levelekkel és egy száron 3—3 gyümölcsessel. A tábla alsó szélén levelek sora. Az északi lejárát északi falának 2. képsorában nyugat felől elül állt. A Gerecze által (Pécsi székesegyház 89. l.) konstatált ellenmon-

dás, hogy t. i. Isten először megtiltja az almafáról való evést, aztán áldja meg a világot, eredetileg nem létezik és csak a helytelen rekonstrukció okozza ezt a másolatokon. A mint ugyanis látjuk, a domborművek közt nincs még egy, a tilalmat ábrázoló kép.

73. 190 sz.

189. *Ádám és Éva esznek a tiltott gyümölcsből.* Dombormű. 77 cm. magas, 53 cm. széles négy szögű tábla. Jobb felől az almafa, melynek törzsére kigyó tekerődött fel. (Törédékes.) Balra tőle áll Éva baljában letört három gyümölcsös ággal, jobbját gyomrára teszi. Meztelen ; rokkant az állása, melle izléstelenül van faragva, feje letört. Tőle balra a meztelen Ádám áll, ki jobbját nyakához, balját ajkához illesztette, mint ha a halotti beszéd e mondását tartotta volna szem előtt a faragó : és torkukat megszakasztja vala (t. i. a tiltott gyümölcs evése). Hosszu

haja ketté van választva és hátul hosszan lelóg. A lap alsó szélén levelek sora, ezeken állnak az alakok. Az északi lejárát északi falán volt a 2. sorban, a 189. sz. után. Ismertette Gerecze A. É. 1895. 46. l. 10. sz. Utána következett a :

190. *Isten utasítja angyalát, hogy Ádámot és Évát üzze ki a paradicsomból.* Dombormű. Az előbbinél 2 cm.-el alacsonyabb, 40 cm. széles négyszögű tábla. Az Úr áll rajta

tunicába, alul és nyakánál gyöngyös és drágaköves szélű tunicellába és a karjain leomló köpenybe (palliumba) öltözött, fejét kereszt fénykör övezi. A kereszt négy végén egy-egy mandula alakú drágakő. Haja hosszú, szakáll és bajusz köríti arcát. Jobbjában irattekercset tart, balját intőleg

74. 191. sz.

felemeli. A ruhák redői szögletesek, sematikusok és merevek. I. Gerecze. A. É. 1895. 46. l. 11. sz.

191. *Az angyal veszi az Isten parancsát.* Dombormű. Az előbbivel egyenlő alakú és nagyságú tábla. A szárnyas angyal szögletes öblökkel csomózott redőjű tunicába és három sor gyöngypaszománnyal diszitett tunicellába és e felett palliumba van öltözve. Fejét fénykör övezi. Az Úr felé néz, mintha

várná a parancsot, de már jobbájával emeli a rövid, gombos, keresztfogantyus pallost és baljával mutat a köv. táblán levő emberpár felé. Mozdulatai dramatikusak. Lábai alatt levélsor. Gerecze A. É. 1895. 471. 12. sz. állítja, hogy az előbbi tábla (190) már csak egy régebbinek pótlása, míg az angyal ré-

75. 192. sz.

gebbi stilusu, mert az angyal hevesebb taglejtésű; keze, lába, feje más alkotású és ruharedői gömbölyűebbek. De mind a kettő egyformán kopott és az említett különbségek nem szembetűnők.

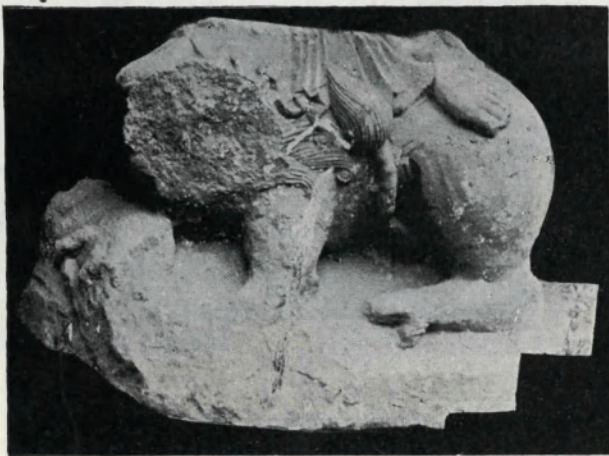
192. *Az első emberpár menekül az angyal elől.* Dombormű. Nagysága az előbbivel egyenlő. Jobb alsó sarka le van törve. Jobbról elől megy a meztelen Éva, követi a meztelen Ádám. Két kezüket mellőkre teszik és visszatekintenek. Az egész nagyon kopott, csak épen a körvonalak vehetők ki, amit Gerecze (A. É. 1895. 47. I. 13. sz.) a víz és hólé rácsurgásának tulajdonít.

193—194. *Oroszlánok szobortöredékei.* A bal felőli hossza 61 cm., a jobb felőlié 55 cm., magasságuk ugy 40 cm. Töredékes ruharészlet látszik a hátukon, mely alól 2 emberi lábfej néz ki. Czobor két angyalnak restaurálta e töredékeket, kik közül az egyik mérleget és pallost, a másik csak pallost tart. Az oroszlánok talpkövön fekszenek, fejeik le vannak törve, de a sematikusan felkunkorított szőrű sörény részletei szembetűnnek. Csak a 193. sz. hátsó lába látható jól.

Ez madárláb, melynek négy ujjá szorosan egymás mellett van, az ötödik külön. Gerecze grifflábnak mondja. Az ujjak éles körmökben végződnek. Csigolyaszerű farkukat hasuk

76. 193. sz.

77. 194. sz.

alatt az oldalukra csapják fel és bojtban végződik, épügy mint Henszlmann szerint a spalatói (Dalmácia) torony oroszlánjánál, vagy az elpusztult esztergomi sz. István vértanuról nev. templomnak helyén talált oszlopfőn (közli: Máthes: Arx

Strigon. VIII. t. gg.) A koronázási palást saracén eredetű bélés szövetmintájában a 4 párducz is így csapja fel farkát. Az északi lejárát keleti falán az ajtó felett jobbról — balról voltak elhelyezve. *Ism. Gerecze: A. Ért. 1895. 42. l. 2. sz.*

78. 196. sz.

195. *Töredékes domborműlap.* 73 cm. magas, 36 cm. széles. Ruha és fénysugár nyaláb töredékek láthatók rajta, egyébként le van faragva. Talán az északi lejárát keleti faláról való.

196. *Domborműlap töredéke* az északi lejárát keleti faláról. 62 cm. magas, 46·5 cm. széles. Fénykör és mandorla nyomai, a többi lefaragva. A világitelő Krisztus mandorláját tartó angyal lehetett.

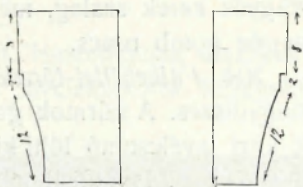
197. *Kisebb laptöredék.* Teljesen rom.

198. *Laptöredék.* 53 cm. magas, 51 cm. széles. Ruha-
redők nyomaival.

199. *Szabálytalan laptöredék.* Töredék a mandorla bal
feléből.

79. Lejárati töredék.

80. A 201. sz. metszete.

81. 201. sz.

200. *Laptöredék.* Úgy 40 cm. hosszú. Két fénykör lát-
szik rajta.

201. *Kőkeret* az északi lejárati 3. képsoráról. 10 db. A
legnagyobb 55 cm. hosszú. Tagozása: Egy lemez alatt kissé
homorodó ferde mező. Együtt 16 cm. széles. A homoru me-
zőn egy kettős ágú kigyóvonalat ír le, melynek minden haj-
lásánál, hol fel, hol lefelé egy három ujjú és egy-egy ujjon

hármás hegyes élű levél nő ki. A hol a levél kinő, kis sziklevél látszik.

202. *Laptöredéken rosetta*. 14·5 cm. átmérőjű vékony keretben, egy középső gombból kinövő 17 szirmu rózsza. Faldisz volt az északi lejárásban.

203. *Laptöredéken rosetta*. A 10 szirmu rózsza kerete gyöngyös kerek szalag, melynek átmérője 13 cm. A szirmok közepén gomb nincs.

204. *Fülkebéllet-töredék* rózsadiszzsel. A rózsák kerete gyöngydiszes. A szirmok gombból erednek. Az egyes rózsácskák közt levélcsomó tölti ki a hézagot. Az északi falfülkének külső bélletivéről.

205. *Rózsadisztítés*. Kerek, 14 cm. átmérőjű gyöngyös keretben 11 leveles rózsza.

82. 205. sz.

206. Egyezik a 204-el.

207. Egyezik a 203-al.

208. Egyezik a 204-el.

209. *Rosettadiszes laptöredék*. Csak a 9 cm. átmérőjű keret körvonala látható.

210. *Rózsza disztítés*. Az előzőkhöz hasonló, csak nagyobb: átmérője 22 cm.

211. *Kördisztítés*. 2 darab. A 24 cm. átmérőjű keretben négy küllő gyanánt legyezős pálmalevelek, ezek között ugyancsak négy fogaslevelű küllő. A lejáratok mellvédő falának külsejéről és belsejéről. Az 560 a) és b) rokona.

212. *Rosettadisz* két fülke bélletive közti szelvényen. A bélletivek részletein 2 sor leveles és bogycsomós disztimény. A külső sor alapja homoru, a belsőé hengertag.

213. a) *Bélletivtöredék* egy fülkéről. A 212. sz.-hoz hasonló a tagozása. A külső sorban a 183. sz.-hoz hasonló disztimény, a belső sorban szivalaku medaillonokban levél-disztimény.

213. b) *Ajtóbéllettöredék*. Az északi lejárát ajtóívének belső bélletéről. Hármás indaszalagok fonadéka, a melyek által

alkotott medaillonokban két száron álló csipkés levél; a medaillonok közeiben legyező alaku levelek.

b) A déli lejárát :

214. *Párkánytöredékek.* 3 drb. Egyszerű tagozással: egy szögletes lemez alatt homorodó tag. A falon huzódtak végig, alul a lejárati lépcsőfokok mentén.

215. *Képkerttöredékek.* 9 drb. Hasonlitanak díszítésükben a 187. sz.-hoz, csak néha a levelekalkotta hézagokba

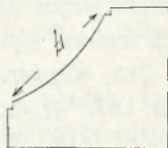

83. 215. sz.

egy fél gömböcske van belehelyezve. Azután az ágak némelyiken nem összekötve, hanem még egy hajtással összefonva vannak és a levelek az egyes medaillonokban különféleképp hajlanak. A medaillonokban a gyöngysoros leveleken kívül 2 bogyófűrt is nő ki az ágból. A medaillonok némelyiken szögletesek s a levelek az ágak találkozásánál két kis ágról nőnek ki. A Sámson-sor alatt voltak. Ism. Gerecze: A. É. 1895. 408. 1. 7. 8. Henszlmann: Pécs régis. II. 244. 245. II.

216. *Képkerttöredékek.* 24 darab. A leghosszabb darab 83 cm. Tagozásuk: alul 7 cm. vastag szögletes lemez, erre 1 cm. vastag lemez s azután 17 cm. vastag homorú tag és végre ismét 1 cm. vastag lemez következik. Mivel e keret képsor felett is volt alkalmazva, a tagozás ezeknél fordítva

veendő. A homoru mezőben domboruan faragott 3, néha 5 álló, majd hajló, csomós, majd csipkés szélű levélcsoportra jobbról-balról egy-egy szépen faragott tollu, hajlott csőrű madár (galamb, hollócsőr) néz vissza. Egyszer közelebb vannak

84. A 216. sz. metszete.

85. 216. sz.

a levelekhez, másszor távolabb. És ezek így sort alkotnak. Határozottan bizánczi eredetű,

igen régi motívum, a mely nem csak szövetmintákon, de számtalan plasztikus és festett emléken is előfordul, tehát nem szükséges

Henszlmannal (Pécs régiségei II. 55—6. l.) a bi-

zanci szövetmintákról való átvételt feltételezni. Már a pécsi IV. sz. őskeresztény sirkamrában látható két, virágcsokorra néző páva. Az esztergomi sz. István vértanúról nev. elpusztult bazilika maradványai közt is előfordul kifaragva. (Máthes: Arx. Strigon. VIII. t. hh. ii.) Ruskin a mykenei kapu oroszlánjainak hasonló helyzetére hívja fel figyelmünket.

Egyik keretdarabon, a melyik a három királynak Jézus előtti hódolata felett volt, stilizált hullámos felhőkből övvel és gyöngyös paszománnyal diszitett hosszú albába öltözött, fej-

fénykörös angyal van domborműben. Alig van válla, feje hosszúkas, nyaka igen vastag. Jobbját intőleg felemeli, baljában irattekercset tart.

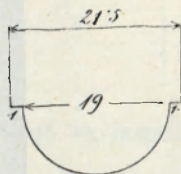
A Jézus gyermeksége domborműsor alatt és felett voltak e keretek, még pedig némely helyen a 187. sz. diszit-

86. A 216. sz. egy részlete.

ménnyel kombinálva, úgy, hogy egy közös lemez felső részéu a madarak, alsó homoru tagján az ágfonadékok vannak. Ez esetben a felső rész a déli lejárát 2. képsorának alsó, az alsó rész az 1. képsor (Sámson) felső keretéül szolgál. Ismertette Gerecze az Arch. É. 1895. évf. 333. és 402. lapján, ki az angyali üdvözlét fölé helyezi az angyalos keretrészletet, a mi tévedés.

217. *Párkánytöredékek.* Hat darab. A leghosszabb 82 cm. Tagozása : két lemez közé foglalt 18 cm. átmérőjű félhengertag. Ezen a hengertagon van a következő diszítés. Az egészen végigfut két zeg-zugba tört szalag, a melyek négyszögű medaillonokba fonódnak. Az egyik szalag két szélét gyöngysor disziti, a két soron belül keskeny zeg-zugos kettős szalag fut, mindegyik szögletében egy kis levéllel. A másikon négyszirmu virágsor huzódik végik. A szalagok alkotta négyszögű mezők közepéből egy gombból küllőszerűleg kiinduló s végükön behajtott 4 csipkés levél van. Az általuk hagyott közökben összesen 8 félgömböcske (gyöngy, szögfej, gomb.) A medaillonok külső közeiben a

87. A 217. sz. metszete.

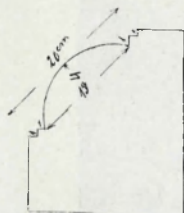

88. 217. sz.

belső levéldisz fele tölti ki a teret. A szalagok 4.5 cm. szélesek. Az egész muzeumban a legdusabb, a legszebb diszitmény. A déli lejárát 2. és 3. képsorának keretei közt van párkányul alkalmazva. Hasonlít a veronai S. Zeno-templom kapuján a Roland-szobor melletti oszlopon látható diszitményhez, csakhogy itt a szalagközöket rosetta tölti ki. Ism. Gerecze : A. É. 1895. 402. 1. 3. sz.

218. *Képkeret.* 9 darab. A leghosszabb 82 cm. Tagozása : két lemez közt kissé domboru, hengeres tag. Ezen sorozatot alkotva gyűrűvel összeszorított és ereiken gyöngyökkel ékített öt levél (Henszlmann szerint haraszt, Gerecze szerint páfrány. Sajnos, egyikhez sem hasonlít), úgy hogy kö-

zülök kettő alul szétágazik s több újra oszolv a többi körül körbe fut és medaillont képez. A többi három ezen medaillonokban foglal helyet. Végük behajlik és szélük kerek csipkészetű. A hol a medaillonok érintkeznek, ott egy félgömböcske tölti ki a hézagot. Ez is igen szép diszitmény. A déli lejárát 3. (legfelső) képsorának kerete gyanánt szolgált. *Ism. Gerecze: A. É. 1895. 401. l. 2. sz.*

89. A 218. sz metszete.

90. 218. sz.

219. *Sámson szétfeszíti az oroszlán állkapcsát.* Dom-bormű. 69 cm. magas és 65 cm. széles töredékes tábla. Sámson története a Birák k. 14. r. 5—6. v. olvasható, Sámson, a ki övvél átkötött és ott öblösen az övre hajló tunicába és mellén rózsás kapocscsal összetűzött köpenybe van öltözve, az oroszlán hátán térdel és az oroszlán két ajkát szétfeszíti. Sámson feje ugyan töredékes, de láthatók még szakállának részletei és hosszú hajfürtjei. Ruháját drágaköves szegély övezi, a ruharedők merevek, szögletesek. Az oroszlán a 193—194. sz. mása. Ugyancsak madárlábu. Viaskodásában első bal lábát felemeli. A kép középkori feliratok szerint szimbolikusan Krisztusnak a halál és pokol kapuin kivivott diadalát jelenti és a déli lejárát északi alsó képsorának nyugatról első képét alkotta. *Ismertette Gerecze: az Arch. Ért. 1895. évf. 133. és köv. l. a hol az oroszlánölő Sámson legrégebb ábrázolásait is felsorolja. De már a pogány bikaölő Mithras kultuszával kapcsolatba hozni Sámson — helytelen tulzás.*

A bécsi udvari könyvtárban levő IX. sz. codex elé tett és az oroszlánölő Sámsonot ábrázoló szövetvédő lapról a Czobor szerkesztette Egyházművészeti Lapban 1880. 196. l. van szó és képe a 198. lapon. Előfordul e jelenet a gyulafehérvári székesegyház északi mellékhajójának apsisán kívül egy oszlop felett.

91. 219. sz.

220. *A filiszteusok lesik Sámson, a kinek haját levágja Delila.* Dombormű. 79 cm. magas és 46 cm. széles tábla. Csak egy roncsolt alak, (Sámson Delila ölében) modorosan göndörített haju fej, előtte kivont kard és egy másik fej szakállrészlete látszik. (Gerecze: A. É. 1895. 137. l.)

221. *Az előbbi folytatása.* 79. cm. magas, 28 cm. széles tábla. Alig látható valami rajta, néhány ruharedőn, fejkörvonalon kívül. A filiszteusok akkor lesték Sámson, mi-

után Delila, az áruló filiszteus asszony levágta haját, a melyben ereje rejtlett. Judás árulását jelképezi a typológiában.

222. *A vak Sámson vezet egy ifju. Sámson kitép egy fát. Átkarolja a filiszteus templom oszlopát, hogy ledöntse.* Dombormű. 3 jelenet egy 79 cm. magas és 1·55 cm. hosszú

92. 220. sz.

táblán. Balról vezetik Sámson-t. (Birák k. 16. r. 26. v.) Elöl megy biztos lépéssel a Sámsonnál kisebb vezető gyermekifju, baljával nagy botra támaszkodva, jobbjaival előre mutat, mintha az utirányt magyarázná. Öves és nyakánál gyöngysoros szegegyü tunicát visel. Az övre nézve megjegyzem, hogy az a derékon átkötött tunica felső részének ráomló redőcsomói miatt nem látható. Lábszárai vagy meztelenek vagy szorosan simuló nadrágba vannak öltöztetve. Czipőjének nyoma látható. Arcza letörött, fejéből csak egy hajfürt ép.

Mögötte Sámson fejét mereven visszahuzva, bal kezét az ifju vállára téve s a jobb kezében tartott keresztfogantyus bottal kutatva az utat, csoszog előre, mint a hogy a vak szokott. Arcza letörött, csak a füle látszik. Szakállas volt. Ruhája a derékon átkötött tunica, mely karja közepén és szélén gyöngysoros és drágaköves. A tunica felett mellén rózsás gombbal összetűzött köpenyt visel. Lábán gyöngyös czipő. lábszárai, mint a vezetőnél. E

jelenetre vonatkozólag a bibliában (Birák k. XVI. 21.) annyit találunk, hogy Sámson megvakitva Gázába vitték.

A lap közepén az előbbi ruhába öltözött, orrától kezdve lefelé törött arczu Sámson, a kinek itt már ismét sörényes hosszú a haja, két karjával átkarolva tartja a gyökerestől kitépett fát, mely jobb válla felé esik. A fonadékosan össze-

93. 222. sz.

rakott faágakból realizztikusan mintázott levelek állnak ki, a fatörzsek is elég természetesek. A fáról 2 madár messze röpül, a harmadik még a fán van, de már repülni készül. Ez a jelenet a szentírásban nem fordul elő, s jellemzi a mi kőfaragó mesterünk elbeszélő kedvét. Némelyek, így Koller (Hist. Epp. Qu. Eccl. I. 127—8.) és Ipolyi (Középk. szobr. 13. l.) magyarázata szerint a faragó a fakitépéssel Sámson erejét akarta bemutatni, mások szerint mivel nem ugyan a fakitépés, de a hegykitépés, a zsidó hagyományi iratokban előfordul, a képfaragót az Árpád vezért kísérő zsidó kábarok nemzetségéből valónak tartják. Így Gerecze Péter dr. (A. É. 1895. 144. l.) Henszlmann még Krotoni Milora is gondolt.

A lap jobb oldalán Sámson bal lábát előre vetve, a jobbot hátra, két karjával átfogja az oszlopot, mely olyan magas lehet, mint ő. Fejéről csak a szakáll nyoma és a hosszú haj látszik. Ruhája a tunica, nyakánál gyöngysorral ékitve, köpenye nincs. Az oszlop sarokleves attikai lábból kiinduló hengertörzs; feje és az a fölött levő házikó, melynek ablakaiban filiszteus-fejek látszottak ki, letörött. Gerecze még látta s szerinte az oszlopfej minden oldalon és szögleten lecsapott volt, melyet igen mesterségesen összefont hengerinda és 3—5 ujjú pálmalevelekből font diszitmény egészen elborított. Az indák azonban nem a gyűrüből indultak ki, hanem ferde irányban és egymást keresztezve vég nélkül fonódtak egymásba. (A. É. 1895. 141. l.) E lap a déli lejárát déli falán az alsó képsorban volt.

223. *Sámson ledönti az oszlopot. Gedeon álló alakja.* Dombormű. 79 cm. magas, 55 cm. széles négyszögű tábla. Balról a hosszú hajú Sámson neki szorítva bal térdét és jobb lábát hátravetve, megrázva ledönti és nem eltöri az oszlopot, mely négy darabba hull. A rázás magyarázza meg azt, hogy az oszlop középső darabja jobb felé, a kapitel pedig Sámson feje fölé esik. Tányérok, kancsók esnek le az oszlopról. A kancsó amfora-alak fül nélkül. Sámson ruházata a 123. sz. 3. jelenetéhez hasonló. Az oszlop egyezik az előbbi sz. alatt leírttal, csak hogy itt már a fejezet, mely növénydiszes és a felette volt házikó csúcsos pikkelyes tetejével és filiszteus fejekkel megrakott árkados ablaknyílásaival is látszik. Sámson története a Birák Könyve 13—16. részében van megírva. Innen tudjuk, hogy Sámson két oszlopot rázott meg. A mi ábrázolásunkban pedig Sámson kétszer fordul elő, egyszer átkarolja az oszlopot, másodszor ledönti. Már most ezt Koller úgy magyarázta, hogy a faragó azért járt el így, mert nem tudta egyszerre két oszlop rázását kifejezni. Henszlmann ellenben azon kívül, hogy a szokatlan ábrázolási módot a képtárgyakat diktáló Bertalan püspök tudatlanságának tulajdonítja, odanyilatkozik, hogy az első jelenet Gaza kapujának vitelét ábrázolja, s a feltámadást jelenti, a második a filiszteus templom ledöntését, Sámson önfeláldozását jeleníti meg.

(Pécs régiségei II. 138. l.) Gerecze az Arch. É. 1895. f. 134. és köv. l. egyrészt azt véli, hogy a szentírás elbeszélése szerint Sámson először Istenhez fohászkodik az oszlop átkarolása közben s aztán dönti le, másrészt nem tartja lehetetlenségnek, hogy egyik vagy másik vagy mindkét kőtábla eredetileg

94. 223. sz.

máshová készült, tehát külön képsorokhoz tartozott, mert az egyik lap kopottabb a másiknál. Leghelyesebb Gerecze első véleménye. A faragó igen bőbeszédű.

Jobbról lábujjhegyen áll bal felé fordulva Gedeon. Bal kezével hosszú botra támaszkodik. Jobb karjáról a gyapjas bőr lóg le, jobb kezében sisakját tartja, ha ugyan az, mert nagyon kopott. Henszlmann annak tartja Gasser után, a

restaurátorok nem így fogják fel, hanem országalmát tettek a kezébe. Arcza letörött, de szakállas volt. Haja kunkorodó fürtökben hull le. Ruházata tunica, diszítés nélkül. Ez feltűnő, mert oly előkelő személyt, mint Gedeon, diszruhába szoktak öltöztetni. A Gedeon gyapjára vonatkozó elbeszélés a Birák

95. 224. sz.

könyve VI. részének 36—40. verseiben foglaltatik. Gedeon ugyanis, hogy az izraelitákat isteni küldetéséről meggyőzze, isteni csodajelül a gyapjút kitette a szérűbe s az egyszer harmatos volt, míg a föld száraz maradt, máskor fordítva történt. Jelenti a boldogságos Szüzet, a legtisztább gyapjút, a ki felett Jézus volt a harmat, míg a világ körüle a bűn szárazságában maradt. — *Rore madet vellus, pluviam sitit arida tellus* — mondja a régi leoninus vers.

Koller kapcsolatot igyekezték köze és

Sámson története közt megállapítani, Gedeont Sámson hadvezérének (dux) nevezte, a ki Sámson halála után az ország almáját, a hatalom jelét és köpenyét elviszi, de helyesen jegyzi meg Henszlmann, hogy Sámson halálakor a filiszteusok szolgája volt, tehát hatalmi jelvény nála nem lehetett és mégis erre az álláspontra helyezkedtek a restaurátorok is. Hogy miért szerepel itt Gedeon, annak igazi okát adni nem lehet.

224. *Gábor angyal köszönti Szűz Máriát.* Dombormű. 79 cm. magas, 48 cm. széles négyszögű kőtábla. Balkézfelőli végén jobbra fordulva áll Mária. Feje letörött, csak fényköre látszik. Ruhája a hosszú tunica, nyakánál, mellén és szűk ujjainak szélén gyöngysor diszitással, de e felett még egy tunicella van gyöngyös, drágaköves szegélyű s könyöktől lefelé kitáguló ujjal. Bal kezét intőleg emeli fel, jobbából mondatszalog lóg le. Jobb felől áll Mária felé fordulva az angyal. 2 szárnya, fejének fényköre, ujjának gyöngyös szegélye és a bal kezéből függő hosszú mondatszalog látszik, a többi le van faragva. A mondatszalagra vésvé lehetett: „Ave Maria gratia plena, ecce ancilla Domini“. (Üdvözlégy Mária malaszttal teljes. Ime az Ur szolgáló leánya.) Az angyal feje előtt madár nyoma látszik, valószínűleg a Szentleket jelképező galamb. A két alak lábai alatt levélsor van. Története Lukács ev. 1. rész. 26—38. v. A déli lejárát 2. képsorának az északi falon, nyugat felé első képe volt. *Ism. Gerecse Arch. Ért. 1895. 334. lap.*

225. *Mária meglátogatja Erzsébetet. Jézus születése.* (Lukács ev. 1. r. 39—56. v. és 2. r. 7. v.) Dombormű. Kétjele-

96. 225. sz.

net a 79 cm. magas, 65 $\frac{1}{2}$ cm. széles négyszögű kőtáblán. Mária és Erzsébet találkozása a lap bal felén volt, de 2 fejfénykörön kívül minden le van faragva. Jobb felé a perspektivikusan ábrázolt négy lábu széken jobb felé fordulva ült Mária.

Csak lába fölött néhány ruharedő és fejének fényköre látszik. Előtte volt a jászol s benne pólyákban a kised Jézus. Ebből semmi sem maradt meg. A jászol felett látható az istálló-
nak két árkádivé, koczkaköves falazása, két román koczkafejes oszlopa. A jobbfelöli iv ormárol függ egy lámpa. Gyűrűből indul ki tartó sodronya. Edénye ovális alaku és pán-
tolva van függélyesen és a hasán vízszintesen, alul csúcsban

97. 226. sz.

végződik. Az árkádok nyilásaiból nézett ki az ökör és szamár, de fejeik letörttek. A jászol előtt, Máriától jobbra is látszik egy ülő alaknak gyér nyoma, bizonyosan szt. József volt. *Ism. Gerecze A. É. 1895. 334. 1.*

226. *Angyal hirdeti a Megváltó születését.* Lukács ev. 2. r. 8—20. v. Domborműtöredék. 79cm. magas, 63 cm. széles négy-
szögű kőlap. Fenn kosárszerű, hullámos szélű felhőtömegből bal felé fordulva, vízszintesen angyal lebeg. Feje körül fénykör.

Jobbját intőleg felemeli. Alatta egy fejfény, ettől jobbra kereszt-
tes fejfény, mely felé egy kar nyúl és e felett ismét egy harmadik fejfény látszik ruharedők nyomaival, a többi le van töredezve. Bizonyára a szentcsalád ült ott. *Ism. Gerecze A. É. 1895. 336. 1.*

227. *A pásztorok égi jelre figyelnek.* Dombormű. Szögbe törő tábla. A törésig 37 méter széles, a megtört rész 17 cm.; 79 cm. magas. Alul hajlott szarvu kos fekszik. Ennek hátán kecske kapaszkodik fel egy fára, melynek lombjait rágja, egy másik kecske a földön fekszik s felnéz a fára, akárcsak Niccoló Pisano szószékén a pisai baptisteriumban.

98. A 227. sz. két nézete.

Aztán egy pásztor következik, ki egy alsó végén kampós botra támaszkodik, melyet lábai közé szorít. Jobb kezét mutatva fölemeli, baljában almát tart. (Ajándék a kis Jézusnak.) Lábain papucs, lábszárát szíjfonadék (bocskor) fedi, de térdei szabadok. Törzsét rövid tunica, olyan uszónadrág borítja, melynek kézzujjai rövidek és bőszájuak. Elöl összekapcsolt báránybőrbunda van a nyakába vetve, amelyről szíjjon hálószerű tarisznya lóg le, benne kenyér. Feje letörött, csak kis részlet látszik a hajából. A megtört laprészen az előbbivel teljesen egyenlően öltözött pásztor áll egy összegömbölyödött hosszufarku kutyán, jobbával az előbbiéhez hasonló botra támaszkodik, baljával felfelé mutat. Szakállas, bajuszos fejét merev tartással fölfelé fordítja. A lap alján levélsor huzódik. Valóságos zsánerkép. A pásztorok öltözéke hálás tanulmány. Eitelberger József a *Mittelalt. Kunstdenkm. des Oesterreichischen Kaiserstaates* (1857. évf. I. B. S. 77. l.) magyar pásztoroknak nézte őket és így az egészet magyar faragványnak ítélte. A művön füst nyomai láthatók, bizonyára a templom valamelyik égése idejéből. Ez a tábla fejezte be az északi fal 2. képsorát és szolgált átmenetül a keleti falhoz. *Ism. Gerecze A. É. 1895. 336. l.*

228. *A három király hódol a kis Jézusnak és Heródesnél tudakozódik.* Dombormű. 79 cm. magas, 1.25 m. hosszú négyszögű kőtábla. Bal felől 2 sor árkados, román széken, gyöngyös és négylevelű rosettákkal diszitett szegélyű párnán ül a bő ujjú, gyöngyös-drágaköves paszománnyal szegélyezett ruhába öltözött szűz Mária. Ruháját derekán öv tartja össze, fején gyöngyös, drágaköves kendő csücske látszik, egyébként feje letörött. Őlében tartotta a kis Jézust, de csak keresztes fejfénye és ruhájának néhány foltja látható, a többi töredékes. Feléje lépked a 3 király, a kiknek fejei letörtek, de bizonyára koronások voltak. Az első már szinte letérdel. Ruhájuk a rövid, derékon összekötött és az utolsó királynál egész felületén négyleveles rózsácskákkal diszitett tunica és erre omló köpeny. Lábszárakon vagy semmi, vagy szűk nadrág, czipőjük hegyes és gyöngyös. Nyakukból balfelükre gyöngyös mintázással diszitett tarisznya lóg le.

A tábla jobb felén jobb felé fordulva ugyanazon 3 király áll. Jobbjukkal az égre (csillagra) mutatnak fel, baljukat övükre teszik, az első azzal köpenye szélét fogja. Fejük itt is hiányzik. Heródes, a kinél így a kis Jézus után tudakozódnak, a következő táblán van. Ezen a táblán is láthatók az égésnek nyomai. Itt, a mint látható, az események időrendjét fölcsé-

99. 228. sz.

relte a mester. Előbb hódolnak a királyok Jézusnak, mielőtt Heródesnél lettek volna. (Máté evang. 2. r.) Okát semmiféle kombinációval nem lehet földeríteni. Tudatlanság, tévedés, mind csak lehetőségek. Ism. Gerecze A. É. 1895. 337. 1.

229. *Heródes fogadja a három keleti bölcset.* 79 cm. magas, 75 cm. széles négyszögű kőtábla. Balról balra fordulva, 3 soros vakárkados, támla és karfa nélküli, ugynevezett cathedra-széken ül lábait összefonva Heródes. Feje letörött. Válláról mellén összekapcsolt, gyöngyszegélyes köpeny borul tunicájára. Jobbját mutatva fölemeli a bal sarokban látható hat águ csillag felé, baljában liliosos végű, gombos uralkodói almát tart; lábán czipő.

Háta mögött czipős, tunicás, bajusztalan alak áll, ki két kezével kardot tart hegyével fölfelé. Mintha ő lenne azon alak, a kihez egy freisingi, középkori karácsonyi miszteriumban Heródes e szavakat intézi: „Armiger eximie, pueros fac ense perire.“ (Dicső fegyverhordóm, öld le kardoddal a gyermekeket.) Utána hátra néző tunicás alak következik, ki baljával

100. 229. sz.

előre mutat, jobbjá mellén nyugszik. Csak fejének fele ép. A sort bezáró alak baljával az előtte állónak könyökéhez nyul, mintha figyelmeztetné őt, jobbjával fascest (vesszőnyalábot) szorít melléhez. Ezek a király szolgálai, hóhérai. A lap alsó szélén ugyancsak levélsor van. Ismertette Gerecze az Arch. Ért. 1895. f. 338. lapján. Kiemelem, hogy a 3 király tarisznyája specialis baranyai népszokásra emlékeztet, a mennyiben a baranyai ember mindig tarisznyát hord. Nevezik is baranyai tarisznyásnak.

230. Az angyal megint a három királyt álmában, hogy ne menjenek vissza Heródeshez. 58 cm. széles, felső része letör-

vén, csak 54 cm. magas négyszögű kőtábla. A 3 király szabályos redőkbe szedett lepedővel letakart ágyon, apró körökbe foglalt négylevelű virággal és hullámos zsinóros, szegélylyel diszitett közös paplan alatt fekszik. Csak koronás fejük látszik ki alóla. Az alsóé csupasz arcú (Menyhért), a másodiknak

101. 230. sz

körszakálla, (Boldizsár), a harmadiknak hosszú szakálla van (Gáspár). A koronát abroncson liliomok alkotják. A jobb felső részen iratszalg (melyet Henszlmann kardnak nézett,) lóg be a képbe. Az angyal, a ki tartotta, letörött. A tábla a déli fal keleti végén állt a 2. képsorban. *Ism. Gerecze A. É. 1895. 340. 1.* Innen jegyezzük ki, hogy Beda szerint Menyhért lenne a legidősebb, ki aranyat, Boldizsár mirrhát, Gáspár, a legif-

jabb tömjént adott a kis Jézusnak. Mulatságos Henszlmann azon véleménye, hogy a középső király feje magyar, a két szélsőé tót jellegű.

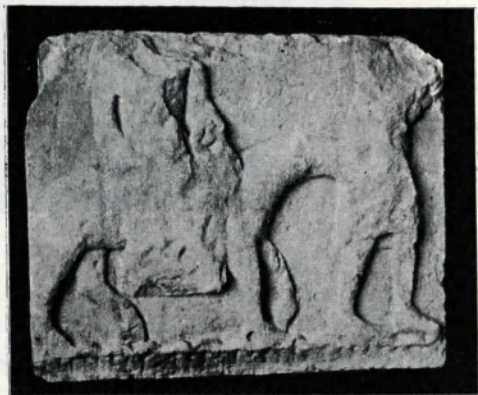
231. *Heródes megöleti a bethlehemi kisdedeket.* (Máté ev. 2. r. 16—18. v.) 54 cm. magas (felső széle letörött,) 85 cm. hosszú négyszögű kőlap. Balfelől ül Heródes, ugyanazon alakban, mint a 229. sz. Feje letörött. Trónján 2 vakárkádív sor van. Előtte leölt meztelen gyermekek halma. Egy cipős, tunicás, letört fejű pribék baljával egy gyermek fejét fogja, jobbját fölemeli, hogy lesujtsa. Hátával hátához támaszkodik egy tunicás, kardot tartó pribék, előtte a faragó naivságát élénken megvilágító, fejetlenül is egyenesen álló gyermek. Vele szemben áll egy nő, kinek feje letörött; hosszú derekán összekötött köntöse és ruhaujján vonalas disz látszik, kezében valamit tart. Talán a gyermekeit sirató Ráchel, vagy Atália királynő, ki bátyjának trónörökös fiait legyilkoltatta s így Heródes előképe. Megjegyzendő Gereczével, (A. É. 1895. 342. 1.) hogy e

képsorban nincs példa arra, hogy az előkép mellett mindjárt ott volna a teljesülés is. A lap alsó szélén levélsor fut végig, ezen állnak az alakok. A déli fal 2. sorának középső képe volt.

102. 231. sz.

232. *A szent család Egiptomba menekül.* Felső felén letört, 54 cm. magas, 65 cm. széles négyszögű kőlap. Az egész töredékes, le van faragva. Mária ül egy számaron, ölében a kis Jézust tartja; a számarat jobb felől sz. József vezeti bottal a kezében.

103. 232. sz.

Mária alakjából csak két karja és ruharedőinek némi nyoma látható, sz. Józsefnek tunicája van. A lap alján levélsor. Ism. Gerecze A. É. 1895. 343. l. Feltűnő, hogy e dombormű a 231. sz. után következett, holott előbb menekült a sz. család, mint

a bethlehemi gyermekgyilkolás megtörtént. Ám a faragó bizonyára először Heródes cselekedeteinek sorát akarta befejezni; továbbá azt, a mit az angyal az előző képen a 3 királynak álmában megmond, rögtön fel is akarta tüntetni és végre ha a menekülés jelenete megelőzte volna a gyilkolást, akkor vagy az alvó 3 király felé, vagy éppen a gyilkolás felé kellett volna fordulniok a szent személyeknek, míg így a képsor végén a rémes esemény elől kimenekülnek az ismeretlen világ felé.

104. 233. sz.

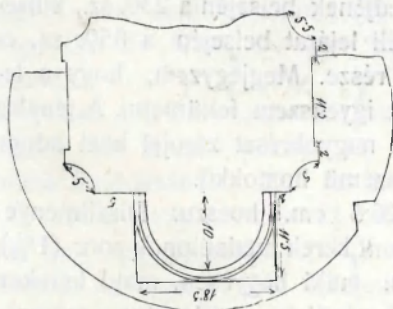
233. *Töredékes lap.* 50 cm. magas 35 cm. széles. Egy szabályos, törött redőkbe vont abroszszal terített asztal látszik rajta, melyen két zsemlye és font perecz fekszik. Az asztal háta mögött 2 alak dereka és 3 ölbe tett, szépen alakított kéz. Valószínűleg az utolsó vacsorát ábrázolja. *Ism. Gerecze: A. É. 1895. 344. l.*

234. *Töredékes lap.* 80 cm. magas, 90 cm. széles. Keresztes fejfény és két sima fejfény, három emberi, két állati láb, lándzsa alakú leveles galyak, ruhák részletei s egy oldalra

fektetett, kifeszített ujjú ruha (tunica) láthatók még rajta. Krisztusnak jeruzsálemi bevonulását ábrázolta. Ism. Gerecze A. É. 1895. 343. l.

105. 234. sz.

106. A 235. sz. metszete.

235. *Félhengeroszlopos pillér töredéke.* Az egész 1.17 m. magas és egy kőből van faragva. Köralaku alapkövön ismét egy 32 cm. magas hasábalaku pad áll, ezen a 18 cm. vastag, attikai lábbal bíró félhenger-oszloptörzs töredéke emelkedik, mely a háta mögötti hasábos pillér-

törzshöz van növe. A láb szögletein levél közvetíti az átmenetet a torusról a plinthusra. A törzsön 3 egymásmelletti sorban gyűrűvel összeszorított, legyező alakra stilizált, gyöngyös erű 5—5 levél vonul végig. A pillér oldallapjain is dülény-

alaku medaillonok sora van behajtott szélű hosszukás levelek-ből, a közökben kis levélkével. Gerecze : Arch. Ért. 1895. 401. l. 1. sz. páfrányleveleknek mondja. A székesegyház restaurációja alkalmával a déli lejárát északi falának éle előtt találták.

Ezen kívül van még e szobában néhány számozatlan oszlopláb és levéldiszes párkánytöredék.

6. csoport. Román stílű faragványok.

A) *Diszitők.*

A bejárattól jobbra eső folyosón a 2. ajtó. Az ajtó melletti állvány legfelső lépcsőjén kezdve :

236—260. *Párkányrészletek* körülbelül egyforma metszettel, vagyis egy 3 cm. vastag szögletes abacus alatt, 2 cm. széles ferde metszetű, 1·6 cm. vastag lemez s ez alatt negyedhengeres tag, a melyen a domborművű diszitmény húzódik végig. A diszitmények alaprajza szintén egy sémát tüntet fel csekély eltérésekkel.

Ezen csoportból mintázták le a katakomba-lejáratok a szentély padlója felett kiálló mellvédjeinek két-két sor szegélypádkányát.

Az északi lejárát mellvédjének belsején a 236. sz., külsején a 251. és 254. sz. A déli lejárát belsején a 659. sz. és külsején a 251. sz. bogyós része. Megjegyzem, hogy a leírásban a diszitmény sémáját igyekszem feltüntetni. A tényleg meglévő medaillonok számát nagyjából zárójel közt adom.

Az anyag : fehér, aprószemű homokkő.

236. *Párkányrészlet.* 26·5 cm. hosszú. Diszitménye : Hármasszalagból összefont kerek medaillonok sora (1½). A medaillonokban háromujju, majd hegyesen, majd kerek csipkés levelek egyszer felső végükön széthasítva, másszor behajlítva fordulnak elő. A medaillonok fonódásánál fel- és lefelé egy-egy csipkés levél nő ki.

237. *Párkányrészlet.* 16 cm. hosszú, abacusa le van törve. Kettős indaszalagból font medaillonjában két levél és három bogyófürt, s a levelek közt kacsok fordulnak elő.

238. *Párkányrészlet.* 24 cm. hosszú. Egyes szalagból font medaillonjai (2)] hosszukás szár két oldalán ritkásan elhelyezett 4 levelet s köztük 2 bogyófürtöt foglalnak magukban.

239. *Párkányrészlet.* 17 cm. hosszú. Diszítésében rokon a 238. számuval, de egyik medaillonjában fürtök helyett levelek vannak.

240. *Párkányrészlet.* 21 cm. hosszú. Hármasszalagból fonódó medaillonjában ($1\frac{1}{2}$) hatujju csipkés levél van. A medaillonból kacsok hajlanak ki.

M. 1:10

107. A 238. sz.
metszete.

108. 238. sz.

109. 243. sz.

241. *Párkányrészlet.* 30 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonokban (2) kétujju levelek közt három bogyófürt és felső végükön behajló ötujju levelek változnak.

242. *Párkányrészlet.* 28 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonokban (2) fürtök és levelek. A medaillonok fonódásánál a 236. sz. a. leírt levelek nőnek ki.

243. *Párkányrészlet.* 21 cm. hosszú. A hármasszalagból font medaillonokban ($1\frac{1}{2}$) egymásba helyezett 2 levél; kacsok hajlanak ki alsó oldalaikból. A medaillonok fonódásánál a 236. sz. a. levelek nőnek ki, de csak a felső soron.

244. *Párkányrészlet.* 20 cm. hosszú. Kettős szalagból font és kacsokkal ellátott medaillonjaiban ($1\frac{1}{2}$) háromujju levelek.

245. *Párkányrészlet.* 24 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonjaiban (2) háromujju levelek között 2 bogyófürt.

246. *Párkányrészlet.* 2 darab. Együtt 31 cm. hosszú. A medaillonokban ($1\frac{1}{2}$) háromujju levelek, a medaillonok fonódásánál 2 csipkés levél fenn és alul. Miniummal van festve.

Ugyanott felülről a második lépcsőn :

247 *Párkányrészlet.* 45 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonjaiban (3) 4 ujjú levelek vannak, melyek felső két ujjuk közé kis bogyfűrtöt zárnak. A medaillonok fonódásánál, mint a 236. sz.-nál, alul-felül kacsok nyulnak be a mezőbe.

248. *Sarokpárkány részlete.* Egyik oldala 33 cm. hosszú, a másik, mely a derékszögben megtörő saroktól 5 cm.-nyire 2 függélyes szögletes lemezzel van ellátva (az abacusból nőnek ki) 24 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonokban (2—2) háromujju levelek és kívül kacsok vannak. Jó példa a katakomba-lejáratok koronázó párkányának saroktöréseire.

249. *Párkányrészlet.* 27 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonjaiban (2) 2 ujjú levelek és bogyfűrt, azután behajtott végű 3 ujjú levelek váltakoznak. A medaillonokból kacsok nőnek ki.

250. *Párkányrészlet.* 20 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonjában (1 ép) behajtott ujjú hármasszalag levelek. A medaillonok fonódása mint a 236. sz. a.

251. *Párkányrészlet.* 31·5 cm. hosszú. A hármasszalagból font medaillonokban (2) négyujju levelek közt egy bogyfűrt van ; minden másodikban a fűrt el van hagyva. A medaillonok fonódása mint a 236. sz. a.

252. *Párkányrészlet.* 36 cm. A 3-as szalagból alkotott medaillonok (3) nem fonódnak, csak érintkeznek s az érintkező ponton 2 saroklevélke van. Bennük 3 ujjú levelek.

253. *Párkányrészlet.* 32 cm. hosszú. Diszitményi mintája eltér az előbbiektől, a mennyiben egy-egy szétváló és közében bogyfűrtös levél háromszögű mezőt (2) alkot, melyben négyujju, csúcsán bogyfűrtös levél van. A levelek bárázdáltak.

254. *Párkányrészlet.* 2 db. Együtt 38 cm. hosszú. Díszítményének alaprajza a 236. sz.-hoz hasonló. A 3-as szalagból font medaillonokban ($1\frac{1}{2}$) négyujju levelek vannak.

255. *Párkányrészlet.* 35 cm. hosszú. A hármasszalagból font medaillonokban ($2\frac{1}{2}$) bogyfűrtös négyujju levelek az ötujju levelekkel váltakoznak. A medaillonokból kacsok hajlanak ki.

Ugyanott a legalsó lépcsőn:

256. *Párkányrészlet.* 56 cméter hosszú. A hármasszalagból font medaillonokban ($3\frac{1}{2}$) 3 ujju levelek és két fűrt; majd 4 ujju levelek és 1 fűrt váltakoznak. Miniummal van festve.

110. 254. sz.

111. 256. sz.

257. *Párkányrészlet.* 57 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonjaiban ($2\frac{1}{2}$) 3 ujju levelek és 2 bogyfűrt. Miniummal van festve.

258. *Párkányrészlet.* 44 cm. hosszú. Hármasszalagból font medaillonjaiban (3) négy ujju levelek vannak. Az ujjak közül a két alsó szét, — a két felső összehajlik. A medaillonokból kacsok nőnek ki a medaillonok fonódása fölé, míg alattuk egy levél van.

259. *Párkányrészlet.* 39 cm. hosszú. A hármasszalagból fonódó medaillonokban ($2\frac{1}{2}$) 4 ujju levelek vannak bo-

gyófürttel és e nélkül. A kacsok és levelek a kisebb medail-
lonok fonódása felett és alatt, mint a 259. sz. a.

260. *Sarokpárkány részlete.* Egyik törése 70 cm. hosszú,
a másik kopott 40 cm. A hármasszalagból fonódó medail-

112. 259. sz.

113. A 261—271. sz. csoportból.

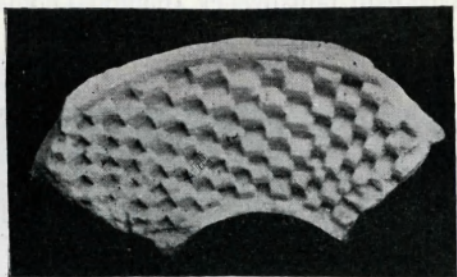
lonokban (7) egymás felé hajló négy ujju levelek. Egyik-
másikban 2 boggyófürtt is fordul elő. A medaillonok fonódása
mint a 236. sz. a. Miniummal van festve.

261—271. *Ivhomlokzat-részletek.* Metszetük egyenlő. 1·5
cm. vastag, szögletes fedő párkány alatt 16 cm. széles, 30
cm. magas sík képmező van, a melyen a domboru diszit-
mények is hasonló laposak. A 261. és 265. számun függé-
lyes ágból két oldalt négy-négy csipkés levél hajlik ki (261.

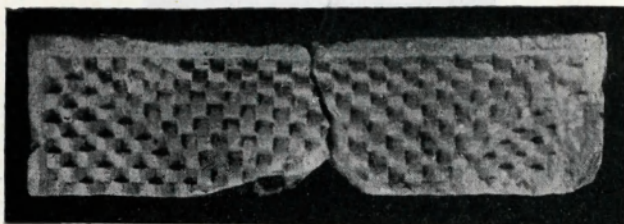
263. sz. 3 pár, 265 sz. 5 pár ép) a többin két ág összefonódik és hasonló leveleket bocsát ki. A 261. számúnak ága vájt vonalakkal van diszítve, a többié gömbölyded. A 261. és 265. sz.-al teljesen egyenlő alakú diszitmények vannak a konstantinápolyi Sophia (Aja Sofia) templom nagy oszlop-

114. 265. sz.

115. 272. sz.

116. 280. sz.

fejein. Ez az u. n. famotivum kedvelt alak a longobard plasztikában is. (Stückelberg i. m. 70. l.)

Ugyanott a 2. lépcsőn: 272—282. A 3. lépcsőn a 271. sz. után: 283—6. Az alsó lépcsőn a 260. sz. után 287—297. sz.

272—297. *Párkány- és ivhomlokzattöredékek.* Diszítésük élükre állított kis koczkákból áll. Saktábla-diszitmény. 272. 16 cm. széles, 35 cm. hosszú erősen hajló, tehát kis teret átfogó ivmező két lemez közt. A képmező függélyesen áll. 272—286. Átlag 40 cm. hosszú ivdarabok fenn szögletes

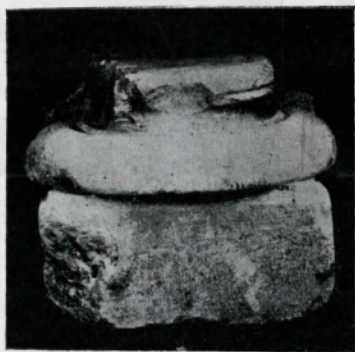
lemezzel ellátva. 287—294. Átlag 25 cm. hosszú darabok. A fedőlemez alatti képmező befelé ferdül.

295. *Vállkő*. Homloklapját két oldallap határolja, melyeken a 261. sz. a. ismertetett disz van.

296—297. mint 287—294.

Folytatólag :

298. *Háromnegyed hengeroszlop lába*. Attikai tagozásu. Az oszlop törzs $\frac{3}{4}$ henger volt, egy hasáb elé ragasztva. Négysegű talpkövének (plinthos) homlokvonala 26 cm., mélysége a hasábig 19 cm., magassága 12 cm. Felső élei le van-

117. 298. sz.

nak tompítva. Felette a párna (torus) átmérője 29.5 cm., tehát a plinthoson túl dagad. A rákövetkező lemez mintegy a torusban uszik. Azután a homoru tag és a második lemezzel egybeforrt felső párna következik, melynek átmérője 17 cm. Teljes lábmagasság 23 cm. Késői román oszlopláb a XIII. századból. Ilyen fordul elő Somogyvárott is, az alsó torus itt 2.5 cm.-nyire dagad a plinthoson túl. (Gerecze : Arch. Közl. XX. 154. lap.) Az e fajta oszloplábat nevezi Ruskin (Velence kövei. ford. Geöcze S. I. 336. l.) szerkezeti értelmetlenségnek.

299. *Háromnegyed hengeroszlop lába*. Metszete és méretei a 298. sz.-al egyenlők, kivéve az alsó torust, mely laposabb és nem dagad a plinthoson túl.

300. *Hengeroszlop lába.* Alsó torusa 36 cm. átmérőjű és a plinthuson túl nem duzzad ki. Felső torusa hiányzik.

301. A 299. párja. Ennek is hiányzik a felső része.

302. = 299. 2 darab. Egyikből látszik, hogy háromnegyed henger volt az oszloptörzs.

303. *Hengeroszlop lába.* Teljes hengertörzs alatt volt. Feltűnő magas (27 cm.) Az összes tagok lemezek közé vannak foglalva. Alsó torusa 30 cm. átmérőjű s hármás inda-

118. 304. sz.

119. 305. sz.

szalaggal és levelekkel van díszítve, s belőle saroklevelek indulnak ki a plinthusra, de ezek töredékesek. A többi tagok simák.

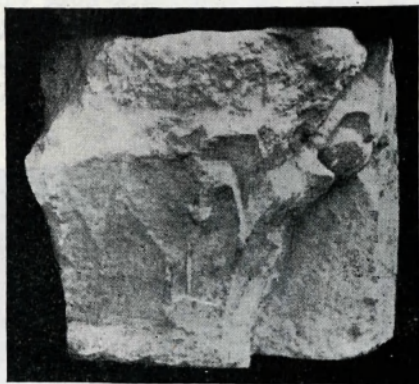
304. *Negyed hengeroszlop lába.* Fehér márvány. Attikai tagozású. Plinthus 7·5 cm. magas, a többi tagok együtt 17 cm. magasak. Az alsó torusból kezdetleges saroklevelek (sarkantyuk) állnak ki.

305. *Fél hengeroszlop lába.* Fehér márvány. 19 cm. magas. Alsó torusának átmérője 25·5, a felsőé 21 cm. A törzs 17 cm. átmérőjű volt. Az alsó párnából állatkörmök közvetítik az átmenetet a talpkőre. Az arányok szépek. Gerceze ellenben azt állítja, hogy a basis a törzshöz képest nagy, az alsó torus nem eléggé domboru és a trochilus túlságosan nyulánk. Csakhogy ehhez szükséges volna tudni az oszlop összes arányait.

A második lépcsőn 282. után :

306. *Háromnegyed hengeroszlop fejezete.* 31 cm. magas. Egy hasábhöz van ragasztva. Gyűrűből indul ki. Durva faragású levelek és voluta nyomai láthatók rajta.

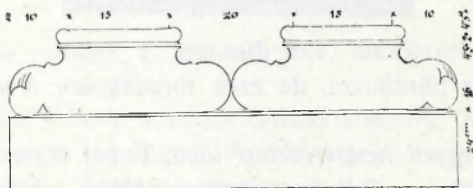
Az alsó lépcsőn :

120. 306. sz.

121. Elveszett oszloptörzstörödek.

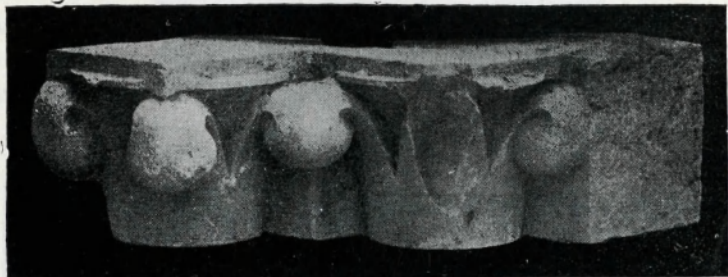
122. 307. sz.

307. *Ikeroszlopláb.* A közös talpkő 11.5 cm. magas. Ezen a két láb egymás mellett. Alsó torusaik duzzadtak, 35 cm. átmérőjük s érintkeznek. A felső torusok átmérője 21 cm. Az oszloptörzsek átmérője 15 cm. lehetett. Az alsó torusokból négy bordázott saroklevél indul ki a talpkőre. Egy-egy láb 11 cm. magas.

308. *Háromnegyed hengeroszlop lába.* Hasáb elé van ragasztva. Metszete a 298.-al azonos.

Az ablakközben:

309. *Pillérláb.* Egy előreugró és a négyszög 3 oldalából képzett rész egyik sarkában félhengeroszlopláb. Az oszlopláb és az előreugró rész egyforma metszettel bír, az attikaival. Az oszlop láb 24 cm. átmérőjű alsó párnájából gumós saroklevél áll ki. A kő szélessége 60 cm.

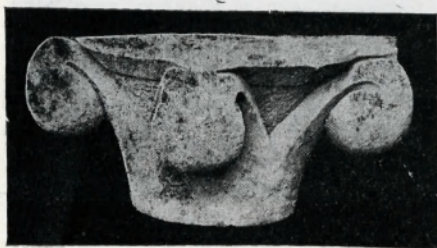
123. 317. sz.

310. *Hengeroszloptörzs töredékei.* 2 darab. Simák. Átmérőjük 14 cm. Egyik 85 cm., másik 15 cm. hosszú.

Az állványra visszatérve:

311—322. *Oszlop-és pillérfejezetek.* Kemény mészkőből. Gyűrűből indulnak ki. A kelyhet az abacus alatt ketté hasadó és a sarkon kihajló, erős gumóban végződő lemez fűdi. A négyszögű abacus (fedőlap) alatt egy függélyes és ferde lemezből összerakott vízszintes korong fekszik, mely az abacuson túl 2,5 cm-nyire dagad ki. Egy-egy fejezet 24 cm. magas, a 314. számú azonban 30 cm. Hasonlítanak az esztergomi sz. István kápolna oszlopfejeinek némelyikéhez. A pillérfejezeteiken (311—3, 315—17.) két-két oszlopfejezet között egy sarkos pillértag nyomul előre. Az oszlopfejezetek ezeknél fedőlapjaik sarkával vannak a pillértörzs elé állítva. Gerecze polychromiáról beszél, mely ezen fejezetek zordon formáit enyhítette. Ennek nyomait nem találom, ellenkezőleg mind erősen meg vannak patinásodva, tehát a székesegyház külsején voltak valaha alkalmazva, de hogy hol, nem tudom. A tornyokon nem lehettek, mert mint Henszlmann állítja (Pécs régiségei I. 23. l.) már az 1805—27. terjedő restauráció alatt pótolták a torony-

ablakok régi oszlopait a jelenlegiekkel, de a régieket hiven utánozták. Erről Henszlmann meg is győződött, mikor a mostaniakat a székesegyháznak északi oldalán volt udvarán heverő és azóta eltűnt régiekkel összehasonlította. Már pedig a mostaniak nem hasonlítanak a szóban forgó fejezetekhez, a mint erről Koller : Proleg. in Hist. Epp. Qu. Eccl. Tabula V—VIII-on adott képekről meggyőződhetünk, a honnan az is kitűnik, hogy még a mostaniak az 1805—1827. restauráció előttiekhez sem hasonlítanak minden részletben, főleg nem az elrendezésben, bár Henszlmannon kívül a székesegyházi visita is azt állítja.

124. 321. sz.

125. 323. sz.

323. *Féloszlopfejezet.* 22 cm. magas töredék. Gyűrűje és fedőlapja hiányzik. Kelyhén 2 egymásfeletti sorban 7 ujjú, vajt erü, hosszukás, csipkés levelek és 2 voluta töredéke látható.

324. *Féloszlopfejezet.* 32 cm. magas, fehér márvány. Fedőlapja letörött. Nagyjából kifaragott gyűrűből nő ki. Kelyhét két egymás fölé helyezett sorban lándzsás sás levelek fődik, melyeknek hegye letörött. A levelek erei domboruan (naturalisztikusan) vannak faragva. Ezek és a levelek élei csiszolva vannak, míg a többi részek érdesek. A fejezet domboruan faragott erü levelei miatt csúcsíves izlésűnek látszik, bár maga a levélmotívum a román stílusban sem idegen.

325. *Oszlopfejezet töredéke.* 13 cm. magas. Csavaros, kötőfonatos gyűrűből erősen rongált akanthus-levelek indulnak ki. Gerecze szerint ez a 326. sz. és a 328. sz. a köme nyezet korából való. Legyen.

326. *Oszlopfejezet töredéke.* 17 cm. magas. Gyűrűje sima és 15 cm. átmérőjű. Az abacus alatti sarkokon kihajló és bordázott levelek látszanak.

327. *Oszlopfejezet.* 20·5 cm. magas. Csavart sodronyos gyűrüből indul ki. A sarkokon kihajló, csipkés levelek látsza-

126. 324. sz.

nak. Csak a fejezet fele van kidolgozva, homlokzatán a részek csak jelezve vannak. Fölmerülhet itt a kérdés, hogy miért maradt abba a fejezet teljes kidolgozása? Erre feleletet nem adhatok, legfeljebb azt említhetem, a mit Gerecze gondolt (l. 329. sz.) De ezt nem tartom valószínűnek, mert a középkorban még a sarokba állított oszlopfejeket is minden oldalról kidolgozták, nem úgy, mint a renaissance szobrászai.

328. *Oszlopfejezet.* 27 cm. magas. A sima gyűrű felett kihajló, fűrészszélű levelek sora 2 egymás feletti rendben. Barnavörös festés nyomai láthatók rajta.

329. *Oszlopfejezet töredéke.* Mészköből, hasonlít a székesegyház északi ambójának oszlopain levő fejezethez. 28·5 cm. magas, karcsu. Gyűrűjének átmérője 14 cm. Kelyhén két

127. 325. sz.

128. 326. sz.

129. 328. sz.

130. 329. sz.

egymásfeletti sorban kihajló akanthus-levelek. Egyik fele kidolgozatlan, mert Gerecze szerint sarokban állt, a hol a belső felét nem látta senki.

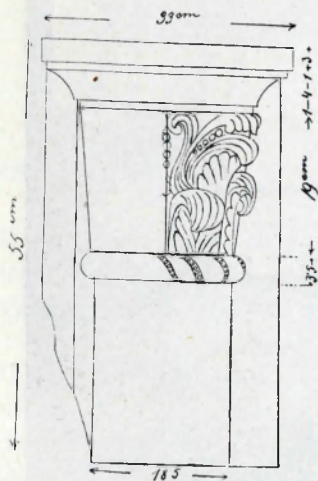
330. *Oszlopfejtöredék.* Díszítésében a 324. sz. rokona. 16. cm. magas. Homokkő.

331. *Félhengeroszlopos pillértörzs és fejezet.* A pillér lap elé van a $1\frac{1}{2}$ henger és a fej állítva. A hengertörzstörődék magassága a gyöngysorral font szalagos gyűrűig 24 cm. A

131. 330. sz.

fejezet 22 cm. magas. Egész magasság 55 centiméter. A hengertörzset a fonadék közt levelek és bogyófürtök fedik. Az ágon a levelek indáinak eredő helyén a kereg feszülése és ránczossága is jelezve van. A fejezet kelyhén három egymás feletti sorban kihajló és egy-egy bordázott másik levéllel fedett csipkés levelek láthatók. Az alsó sorban négy, a két felsőben kettő-kettő. Az abacus sarkai alatt levők gyöngyözve vannak és alkatban eltérnek az alsóktól, melyek gyengén

132. A 331. sz. vázlata.

133. 331. sz.

faragott akanthus-levelek, míg azokat Gerecze (A. É. 1895. 410. l. 9.) páfrányleveleknek nevezi. Az abacus homlokvonala 33 cm., vastagsága 9 cm. s úgy van tagozva, hogy két lemez közé egy homoru tag esik. (Vesd össze 235. sz.)

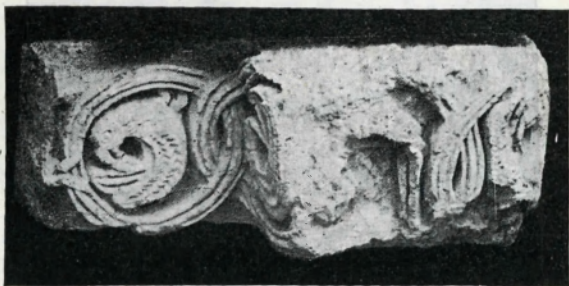

134. kép. 238. 239. 260. 265. 331. 414. 415. 418. 472. sz.

A keleti állványon: 332—341.

332. *Párkány sarokrészlete.* 48×40 cm. Rajta inda és levelek nyomai.

333. *Pillértörzs darabja.* 60 cm-es teste derékszögbe törik. Diszítését összefonódó hármasszalag-medailonokban önmagát rágó, hajlott testű és csőrű madár alkotja. Két madár ép. Gerecze szerint pillérfej lehetett, de ehhez nagyon lapos.

135. A 333. sz.

334. *Pillértöredék.* Egyes szalag nyoma és a vadgesztenyefához hasonló, legyezős levél látható rajta.

335. *Pillértöredék.* Sarokrész. Egyik oldal 47 cm. másik 38·5 cm. hosszú, vastagsága 22 cm. Az éleken lemezek vannak, a képmezőben keresztbe rakott szögletes ágakból három-ujju csipkés levelek nőnek ki, (4 ép) tövüknél gyűrűvel.

336. *Pillértöredék.* Sarokrész. Egyik vonala 38, másik 31 cm. hosszú. Diszítése azonos a 335-el. Attól csak egy a homlokoldalán végighúzódnó dudoros él különbözteti meg. Gerecze a 334—336. számokat stilizálás tekintetében a 333. számhoz hasonlónak tartja, de ennek ellenkezőjéről meggyőző egy rájuk vetett tekintet.

337. *Párkánytöredék.* 41 cm. hosszú, 21 cm. vastag. Mélyen vájt, széthajló csipkés levelek alkotják diszítését.

338. *Ivrészlet.* 22 cm. hosszú töredék. A mennyire kivehető, hármasszalagból font medailonok voltak rajta.

339. *Párkánytöredék*. 26·5 cm. hosszú a faragott része. Hosszu szögletes végű levelek között fenyőtobozok láthatók (4). A levelek is a fenyő tűjére emlékeztetnek; de óriásilag nagyítva vannak.

136. A 335., 334. 336. sz.

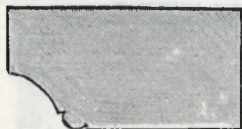
330. *Töredék*. 15 cm. hosszú. 2 levél és az indából egy kis rész látható rajta.

341. *Töredék*. 37 cm. hosszú. Hármaz indaszalagból fonódó szivalaku medaillonban egy T alakú levél, alatta két szétágazó levéllel látható. Az északi katakombalejárat keleti falának béléten ez van alkalmazva.

A következő északi állványon: 342—395.

342. *Párkányrészlet*. 2 darab. Egyiknek metszete 9·5 cm. vastag szögletes lemez alatt mélyen befelé homorodó, 12 cm. széles képmező s alatta két 3 cm. vastag félhengertag.

Valószínűleg volt fedőlemeze is. Hossza 65·5 cm. A fedőlemez és homoru tagon egybefolyik a diszítés, mely kettős indaszalagból font 8-asok sorából (2) áll, melynek köreiben és szögleteiben csipkés levelek töltik ki a teret. A másik darab 68 cm. hosszú, metszete egyenlő az előbbiével. Diszitménye ugyancsak a kettős indából való 8-asok sora (7), de ezek össze vannak fonva.

M 1·10

137. A 342. sz. metszete.

343. *Párkányrészlet.* Kis darab.

Azonos a 342-vel.

344. *Ivpárkányrészlet.* 48 cm.

hosszu. Metszete és diszítése azonos a 342-vel. Barnavörösen van festve. Négy 8-as.

345. *Párkányrészlet.* Metszete 6·5

cm. széles fedőlemez, [alatta 3·8 cm. vastag félhenger, majd 8·5 cm. magas homoru tag. 30 cm. hosszú. Diszítése egyenlő a 342-vel. 3 nyolczas.

138. Elveszett párkánytöredék.

346. *Ivpárkánytöredék.* Hasonló a 345-höz. Kis darab. $\frac{1}{2}$ nyolczas.

347. *Párkányrészlet.* 34 cm. hosszú. Csak a felső fele van meg a 8-asnak három indaszalagból, (3) melyhez két-két kihajló levél sora járul a homoru tagon.

348. *Párkányrészlet.* 27 cm. hosszú hármás indaszalagból való 342. sz. minta. 3 nyolczas.

349. *Ivpárkány.* 20 cm. hosszú. Metszete a 345-é, díszítése a 342-é. $1\frac{1}{2}$ nyolczas.

350—353. *Iv- és párkánytöredékek* a 349. és 345-ből. $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ nyolczassal. A 352. sz. vörösre van festve.

M. 1:10

139. A 345. sz. metszete.

140. A 348. sz.

354. *Párkányrészlet.* 40 cm. hosszú. Azonos a 345-el. Vörösre festve. 3 nyolczas.

355—357. *Kisebb párkánytöredékek.* a 345-höz hasonlóak. A leghosszabb 21 cm. A 357. sz. vörösre van festve. 2—2 nyolczas.

358. *Ivpárkányrészletek.* Két kisebb darab 8-as alaku diszszel.

359. *Ivrészlet.* 39 cm. hosszú. Homlokoldala törött, füstös és barnavörösre van festve. 8-as alaku diszítéssel. 4 nyolczasnak $\frac{1}{4}$ -e ép.

360—370. *Párkánytöredékek.* A leghosszabb 50 cm. 8-as alaku a díszítésük kettős és hármás indaszalagból. A 363. nyolczasaiban levő levelek kétfelé hasadnak. A 360. sz. alig valami, 361. sz. $1\frac{1}{2}$, 362. sz. $1\frac{1}{2}$, 364. sz. kettő fele, 364. sz. $1\frac{1}{2}$, 365. sz. 3, 366. sz. $\frac{1}{2}$, 367. sz. 3, 368. sz. 369. sz. $1\frac{1}{2}$, 370. $\frac{1}{2}$ nyolczas ép.

141. A 369. sz.

142. A 374. sz.

143. A 375. sz.

144. A 378. sz.

145. A 383. sz.

371—373. *Párkánytöredékek.* A 371-en (37 cm. hosszú) a fal folytatása is meglátszik, a 373. sarokdarab. 371. sz. $2\frac{1}{2}$, 372. sz. kettő fele, 373. sz. alig $\frac{1}{4}$ nyolczas.

374—376. *Ivpárkányrészek.* Ivük erősen hajlik. Metszetük azonos a 345-el, de csak a 2-es indaszalagból való fél nyolczas alaku díszszel a domboru léczen, míg a belső béllet sima. A levelek közt egy és kétujjuak vannak. A leg-hosszabb 34 cm. 374. sz. 3, 375. sz. 3, 376. sz. $1\frac{1}{2}$ nyolczas fele.

377—378. *Párkánytöredékek* 33 és 30 cm. hosszúsággal. Mint 374—6. 3—3 fél nyolczassal.

379—380. *Ivpárkánytöredékek.* 26 cm. Azonosak a 374-el. A 380. vörösre van festve. 379. sz. két darab egy-egy fél-nyolczassal, 380. sz. kettőnek negyedével.

381—385. *Párkányrészek.* Metszetük egyenlő a 345-el. Diszítésük a kettős indaszalagból alakított fél nyolczas, két felé való levelekkel. Leghosszabb a 383, mely 54 cm. Öt fél nyolczassal.

386. *Kettős ivpárkányrészlet.* Áll egy 13 cm.-nyire előre-ugró és a 345-el egyenlő metszetű részből, melyen a diszítés a 8-as alak (2), de egy indából és az érintkező pontokon összekötve. A belső párkányiven egyes indából font medailonokat (2) 3, hullámos kacsával fonódó levél tölti ki. Az egész 29 cm. vastag és 43 cm. hosszú.

387. *Ivpárkányrészlet.* 27 cm. hosszú. Azonos a 374-el. Két félnyolczas.

388. *Párkányrészlet.* 54 cm. hosszú. Metszete: két egymás alá helyezett szögletes fedőlemez alatt 16 cm. széles domboru képmező. Ezen hullámvonalba (3 hullám) futó egyes szögletes inda (ág) mélyen csipkézett leveleket és bogyó fürtöket bocsát ki. A közökben kacslevelek és fürtök. E diszítés rokon a kőszator 163. számával. A faragás hanyag.

389. *Párkányrészlet.* 54 cm. hosszú. Metszete: 388. Ágai több kisebb hullámvonal kapcsolatai. Szintén durva faragású.

390. *Párkányrészlet.* 47 cm. hosszú, 16 cm. vastag. Metszete: két szögletes fedőlemez közt befelé ferdülő képmező. Diszítése = 389. Gerecze szerint a kőszator valamelyik keske-

nyebb falát diszithette, tehát a 163. számhoz kellett volna sorozni. De metszete eltérő.

391. *Párkányrészlet.* 61·5 cm. hosszú. Hullámvonalas ágból 3—3 levél és 2—2 fürt nő ki. Festetlen.

146. A 390. sz.

392. *Párkányrészlet.* 46·5 cm. hosszú, festetlen, faragása igen éles és friss. Diszítése = 388. Ez is a kőszoborban lehe-
tett Gerecze szerint, mint a 390. sz.

147. A 392. sz.

393. *Párkányrészlet.* 37 cm. hosszú. Metszete = 390. Diszítése = 388. töredékes 2 levéllel.

394. *Párkányrészlet.* 33 cm. hosszú. Metszete = 390. Diszítése = 388. töredékes 2 levéllel.

395. *Párkányrészlet.* 21 cm. hosszú. Mint a 394. 2 fél levéllel.

396. *Párkányrészlet.* 69 cm. hosszú. Metszete = 388. Diszítése eltérő, a mennyiben az inda medaillonok sorába fonódik. Azokban levelek és bogyófürtök, kívül kacsok. Barnavörösre van festve. Rokona a 163. számnak.

A bejárat melletti bal szekrényen:

148. A 397. sz.

397. *Falszalagtöredékek.* 6 darab. Diszítésük egyforma: az ugynevezett longobard szíjjfonat, mely hullámosan futó három hármás, illetve kétszer vágott szíjjaknak szövődése. Csak a szélességük különböző a) 18 cm. széles, 34 cm. hosszú, b) 10 cm. széles, 34 cm. hosszú, c) = a, d) = a, 20 cm. hosszú,

e) = a, 26 cm. hosszú, f) = a, 20 cm. hosszú, d–f töredékesek és kopottak. Gerecze (A. É. 1895. 411. l. 15.) a köveket pillérlaptöredéknek és a diszitményt rozmaringfonásnak nevezi, mert a délmagyarországi nép hajfonatát így viseli.

149. A 398. sz.

M. 1:10

150. A 400. metszete.

398. *Párkányhomlokzattöredék.* 30 cm. hosszú. 19 cm. vastag. Diszítését kettős szalagból font medaillonok sora (2) alkotja, melyekbe 7 csipkésű kerek levelek vannak.

399. *Ugyanaz.* 2 darabból van összeragasztva. 74 cm. hosszú. Metszete hasábalaku, melynek lapját sima lemez határolja. 4 medaillon.

400. *Párkánytöredékek.* 4 drb. A leghosszabb 20 cm. Metszetük: A 3·5 cm. széles szögletes fedőlemez alatt 3 cm. vastag domboru lemez és az alatt 12 cm. magas homoru képmező, melyen hosszukás csipkés levelek sora vonul végig. Egyik darab pillérfejezetnek szárnya volt. Hasonlít a 174. számhoz a kőátorban.

401. *Párkánytöredék.* 18 cm. hosszú. Homoru képmezeje van, rajta kettős indaszalag fonódik.

402. *Párkánytöredék.* 20 cm. hosszú. Csak a szivalaku medaillonok hegye látszik még.

151. A 403. sz.

403. *Párkányrészlet.* 28 cm. hosszú, 25 cm. vastag. Metszete: két homoru tag egymás alatt. A felsőn függélyes ágból két oldalról vékony csipkés levelek nőnek ki. ($3\frac{1}{2}$) Ezek az ágak sort alkotnak. Az alsón hármás indából medaillonok sora (2) fonódik. Azokban kétfelé váló levél, a fonódás felett egy-egy legyezőalakú,

csipkés levél. Gerecze a székesegyház főoltár sátorának részleteként nevezi, hogy mi jogon, nem tudom.

404. *Ivpárkánytöredék.* Van egy függélyes homloka s ez alatt homoru tag. A homlokon hármás szíjjból való longobard fonat, a homoru tagon medaillonok 3-as szalagból font sora (2) levelekkel. Vörösrre van festve. 25·5 cm. hosszú.

405. *Párkánytöredék.* 23·5 cm. hosszú, 17 cm. vastag, nagyobb 3-as szalagból való nyílt medaillonok sora (egy ép) négy ujjú levelekkel és bogyófürtökkel. Vörösrre van festve. Két oldalról levén faragva, a népoltár sáternak Gerecze által koronázó párkánynyá tett részletéhez (172—3. sz.) hasonlít.

406. *Párkány és ivrészlet.* 20 cm. hosszú, 24 cm. vastag. A felső párkányon a disz egyenlő a 403. felső részével; az ivhomlokon hármás szalagból font szivalaku medaillonok sora ($1\frac{1}{2}$ ép) bennük kerek, csipkés levelek (4). Vörösrre van festve.

407. *Párkányrészlet.* Összefonódó medaillonok sora, (kettő fele ép), 2 ujjú levelekkel és bogyófürtökkel.

408. *Párkányrészlet.* 17 cm. hosszú. A medaillonokban (kettő fele ép) levő levelek ere táján gyöngysor látszik.

409. Laposan vésett *párkánytöredék.* Két hármashajlat.

410. *Ivtöredékek.* 2 drb. 14 cm. hosszúak. Csak a hármashajlat inda és kacsainak kis töredéke látszik.

411. *Párkánytöredék.* 44·5 cm. hosszú, 26 cm. vastag. Metszete és diszitése hasonlít (6 pálmalevél) a 403.-hoz. A két tag közt kettős szalag húzódik. A diszitmények fel vannak cserélve.

412. *Párkányrészlet.* 40 cm. hosszú. Töredékes hármashajlat szalagu medaillonok sora (2 ép) disziti.

413. *Ivpárkány.* 24 cm. hosszú, 15 széles a homoru képmézeje, mely egy függélyes, széles homloklemez alatt van. A homoru tagon hármashajlat szalagból font medaillonok sora ($1\frac{1}{2}$). Ezekben hasított csipkés levelek és kívül indakacsok. Az északi lejárati ajtóbélletén van alkalmazva.

152. A^{414.} sz.

A középső állványon:

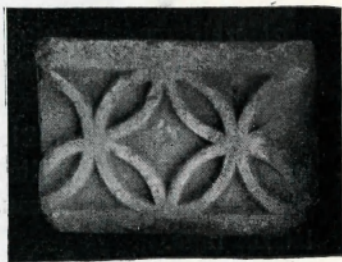
414. *Kettős vakfülke.* Tulajdonképp egy 53 cm. széles, 21 cm. magas kőlap, melybe egymás mellett két félköríves homoru keretes fülke van bevésve, melyeknek nyílása 11 cm. széles, a keret világa 23 cm. széles. A kereteken kettős indából alkotott medaillonok, (4 és 3.) bennük kétfelé való levelek. Vörösre van festve. A fülkék fenekén is lehetett festés. Gerecze szerint valamely oltáron oltárpad (predella) lehetett.

415. *Félkörives fülke és kerete.* 38 cm. széles, 43 cm. magas kőlap, melynek két szögbe törő vonala mentén 14 cm. széles diszitményszalag húzódik. Ez medaillonok ($3\frac{1}{2}$) és ezekben ötujju levelek sorából áll. A lap többi része és maga a fülke sima.

416. *Párkánytöredék.* 21 cm. hosszú. Hármass fonatu indaszalag kétfelé váló gyöngyös szárú levelekkel. 1 medaillon. Rongált.

153. A 415. sz.

154. A 418. sz.

417. *Töredék.* 14. cm. Csak a fél medaillon, ebben három csipkés levél, kívül csigavonalas kacsok látszanak.

418. *Falszalag.* 36 cm. hosszú, 24 cm. széles. Fehér-szürke márvány. Két lemez közt negyedkörszelvények (szalagszelvények) által négy részre osztott körök (körszalagok) sora (egy egész és 2 fél) húzódik. A szalagok simák és magasan állnak ki az alapfelületből, olyanformán, mint a zománczműveknél a sejtek ércbordái. Lehet, hogy a mélyedések színes márvánnyal vagy üveggel voltak kitöltve, (relief en creux) de ennek biztos nyomai nem maradtak fenn, egyedüli alap e feltevésre a faragás módja. A genti (Belgium) sz. Bavo-

apátság romjai közt állított muzeumban látható sirkövek közt van sok, ilyen technikával készült sirkő a XIII. sz.-ból s a muranoi (Velence mellett) S. Donato templom apsisán márványból és téglából.

419—420. *Falszalag*. A 419. 23 cm. hosszú, 15 cm. széles, a 420. rövidebb. Szürkés márvány. A faragás módja egyezik a 418-al, a diszitményi minta más. Két keretlemez

155. A 420. sz.

közt szalagmedaillonok sora huzódik végig, melyekből gyöngyös erü levelek hajlanak ki. A gyöngyök csak bekarczott vonalakkal vannak jelezve.

A következők: 421—441. Apró *párkány-töredékek*, melyeknek diszitménye változó mintájú.

421. 17 cm. hosszú. Lemez, fürt és 3-as szalagfonás látszik rajta.

422. 24 cm. hosszú. Egyes indamedaillonok bogyófürtökkel.

423. Hármasszalagból font medaillon, benne levél, külsején csigavonalu kacs.

424. 33 cm. hosszú. Esetlen faragásu levelek egyes indából képzett medaillonban.

425—429. Úgy 25 cm. hosszú töredékek; rokonok a 424-el; a 427-nél a levelek faragásában kevés naturalismus észlelhető (pálmalevelek). A 429. a levelek sokredősek.

430. Hármasszalag levelekkel.

431. = 424.

432. Hármasszalagból alkotott medaillonok.

433. = 424, de bogyófürttel.

434. Csipkés levelek között fenyőtoboz.

156. A 424 és 442.

435. = 424 bogyófürttel.
436. Diszítése egyezik a 388-al.
437. Kopott. Hármasszalag töredéke.
438. = 424.
439. Kopott. Egyes inda bogyófürttel.
440. Sarokrészlet. Két keretlemez közt hármasszalag.
441. Több apró töredék. Köztük egy oszloptörzs töredéke függélyes leveles ágdiszitménynyel.
442. *Falszalag*. 45 cm. hosszú, 21 cm. széles lapos laza kő. Diszitménye lekopott, indamedaillonokban összehajló levelek voltak.
443. *Párkánytöredék*. Egyes indafonat, hosszú fűrészes levelekkel.

157. A 444. sz.

444. *Diszitett lap*. 34 cm. hosszú. Egyes ágfonadékokból medaillonok ($1\frac{1}{2}$ ép) alakulnak, melyekben levél és eper-vagy tán stilizált fenyőtoboz alakú gyümölcs van. Ez a diszítés 18 cm. széles.

445—446. Ugyanaz. 43 és 45 cm. a hosszúságuk. 2—2 medaillon.

447. *Párkányrészlet*. 45 cm. hosszú, 11 cm. vastag. Két szögletes fedőlemez alatt homoru képmező. Medaillonok, (2) melyek befelé hajló levelek közvetítésével fonódnak össze, köztük bogyófürtök.

448. *Ivpárkányrészlet*. 36 cm. hosszú, 13 cm. vastag. Szabálytalanul futó kettős indaszalag levelekkel.

449. *Ivpárkányrészlet*. 39 cm. hosszú, 18 cm. vastag. Kettős szögletes fedőlemez alatt homoru tag. Diszitése kettős szalagból két keresztbetett szalagrészszel összefont medaillonok sora (2) s ezekben négyujju csipkés levelek.

450. *Párkányrészlet*. 20 cm. hosszú. Diszitése = 449, csak a levelek háromujjuak. 1 medaillon.

451. *Ivpárkányrészlet*. 34 cm. hosszú. Diszítésének sémája a 449-ei azonos. 2 medaillon.

452. *Ugyanaz*. 53 cm. hosszú. $2\frac{1}{2}$ medaillon.

453. *Párkány sarokrészlete*. 27×14 cm. hosszú részekkel és 449-es diszitéssel.

454. *Párkányrészlet*. Két szögletes lemez alatt 8 cm. vastag homoru képszalaggal. Rajta kettős szalagból alakuló hullámvonalak (2 hullám) és levelek. 22 cm. hosszú.

158. A 455. sz.

455. *Párkányrészlet*. 61 cm. hosszú, homoru képszalagja 10 cm. széles. Ághullámaiban egy-egy medaillon (5) levéllel. A hol az ág a medaillonból kiindul, az ág kérgnéek redőzöttsége jelezve van.

456—458. *Párkányrészletek*. 33, 30 és 55 cm. hosszsal. Diszítés, mint 455.

459. *Párkánytöredék*. 12 cm. hosszú. 2-ös indaszalaggal.

460. *Párkányrészletek*. 2 db. 17—17 cm. hosszúak, 16 cm. vastagok. Kettős szögletes fedőlemez alatt homoru kép-

159. A 460. sz.

szalag, melyen kihajló és csúcsokon szétváló akanthuszlevelek sora húzódik. (1) Vörösrre van festve. Most a székesegyház déli kapuja felett alkalmazták mását.

461. *Ivrészlet.* 19 cm. hosszú. Ugyanazon akanthuszlevéldiszzsel. Az akanthuszlevelek sora többféle stilizálással többhelyt alkalmaztatott a restaurált székesegyházban, pl. a déli kapu feletti ivpárkányon, a chorus mellvédjének alsó párkányán, a déli kapu szélfogójának koronapárkányán, az ambókón stb.

462. *Ivrészlet.* 34 cm. hosszú, kopott és törött. Akanthuszlevél disz. (3) Vörösrre van festve.

463. *Párkányrészlet.* 16 cm. vastag homoru taggal, melyen hármasszalagból alkotott medaillonok sora, ($1\frac{1}{2}$) bennük kétfelé váló levelekkel.

160. A 466. és 467. sz.

464. *Ivrészlet.* 27 cm. hosszú, 16 cm. vastag. Két lemez közt fonódó medaillonok sora ($1\frac{1}{2}$) hármass indafonadékból levelekkel.

465. *Párkányrészlet.* 22 cm. hosszú. Lapos. Diszitése lant alaku nyílt medaillonok sorából áll, ($1\frac{1}{2}$) ezek közeiben kis bogyfűrt.

466. *Párkányrészlet.* Lapos. 25 cm. hosszú. Körmedail-

lonok sora (2) hármásindából, bennük begömbülő levelek és közeikben legyező alaku levelek. A harmadik levél fészekben ül.

467. *Párkánytöredék.* Lapos metszet. 29 cm. hosszú. Azonos a 466-al.

468. *Párkánytöredék.* Lapos metszet. 20 cm. Medaillonok fonódó sora ($1\frac{1}{2}$) és háromujju levelek.

469. *Párkány- vagy falszalagtöredék.* Hasábalaku, három oldalán keretszalaggal övezve. Homlokoldala 19·5 cm. széles. Hármás szalagból font medaillonokban ($\frac{1}{2}$ ép) 8 csipkés levél gyűrűvel összetartva.

470. *Párkánytöredék* ferde képmezővel. Keskeny, 12 cm. hosszú. 3-as szalagból alkotott medaillondiszitással ($\frac{1}{2}$ ép).

471. *Párkány- vagy falszalagtöredék.* Lapos metszésű. 18 cm. hosszú. Medaillonok fonadéka.

161. 472. sz.

472. *Ivpárkányrészlet.* 46 cm. hosszú, 16 cm. vastag. Medaillonok hármás indából font sora (3). Azokban háromujju levelek, kívül spirális kacsok.

473. *Párkányrészlet.* Lapos metszésű, 18 cm. hosszú. Kettős indából font medaillonok sora (1).

474. *Ivpárkányrészlet.* 26 cm. hosszú. Kettős szalagból font medaillonok sora ($1\frac{1}{4}$) bogyfűrtökkel és levelekkel.

474. *Ugyanaz.* 27 cm. hosszú. 3-as inda és bogyók nincsenek. $1\frac{1}{2}$ medaillon.

476—479. *Párkánytöredékek.* Az előbbiekhöz hasonló jelleggel. A 578-on összefont medaillonok közében legyezős levelek ($1\frac{1}{2}$).

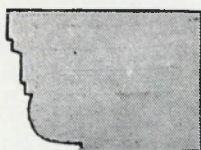
480. *Párkányrészlet.* 16·5 cm. hosszú, 19 cm. vastag. Diszítése gyöngyös, kerek keretekbe foglalt rosetták sorából ($1\frac{1}{2}$) áll, melyeknek közeiben kis csipkés levél van.

162. 474. sz.

A következő szobában az ajtótól balra eső szekrényen:

481. *Ivpárkányrészlet.* 47·5 cm. hosszú, 19 cm. vastag. Metszete: négy szögletes fedőlemez alatt (egy vastagabb váltakozik egy vékonyabbal: 4·5, 1·5, 4, 1·5 cm.) 7 cm. magas domboru képmező s ez alatt egy 1 cm. vastag lemez. Diszitménye kettős indából van szerkesztve úgy, hogy egy-egy inda felső részén két félkörívre válva és oldalán a következő indával fonódva a talpvonalon kaput alkot, (4) melynek közepén csipkés levél van. A diszitmény vörösré van festve. Az alap kék volt.

M 1:10

163. A 481. sz. metszete.

M 1:10

164. A 484. sz. metszete.

482. *Ivpárkányrészlet.* 37 cm. hosszú. Azonos az előbbivel, festésében is. (2 kapu fele.)

483. *Ivpárkányrészlet.* Azonos a 481-el, de a diszítés felfordítva van rajta (2 kapu). Vörös-kék.

484. *Ivpárkányrészlet.* Töredékes. Metszete: felül 2·5 és 1·2 cm. vastag lemezek közt 7 cm. magas domboru kép-

mező, ez alatt 7 cm. magas homoru képmező. 21·5 cm. hosszú, 22 cm. vastag. A domboru képmezőn hármasszalagból alkotott ives ajtók illetve a lebújtott vesszőkből készített kerítésre emlékeztető ives sora, ($1\frac{1}{2}$) ezek függőlegesen metszve vannak egy szalaggal, melyen apró pontok sora van bevájva (Gerecze szerint üveggyöngyök számára, de inkább a csat nyelve számára, lévén a diszitmény eredete a szíj) ezen szalag oldalain fűrészes levél. (A lyukasztott szalag mintegy a levél szára és ere.) A homoru képmezőn hármasszalagból alkotott medaillonok sora, ezekben a levelek, kívül spirális kacsok. A domboru diszítés vörös, kék alapon. Füstnyomai is észlelhetők rajta. Motivuma fel van használva a székesegyházi sekrestye faoltárának asztalán.

485. *Ivpárkányrészlet*. 21 cm. hosszú, azonos a 484-el. Vörös-kék. $1\frac{3}{4}$ ajtó.

486. *Ivpárkányrészlet*. 34 cm. hosszú. Azonos a 481-el, de függőleges szalag metszi a leveleket. 2 ajtó. Vörös-kék.

487. *Ivpárkányrészlet*. 24 cm. hosszú. Egyezik a 481-el. 2 ajtó. Vörös-kék.

488. *Ivpárkányrészlet*. = 486. 25 cm. hosszú. 2 ajtó. Vörös-kék.

489. *Ivpárkányrészlet*. 25 cm. hosszú. Metszete = 481. Diszítése = 484, de a homoru képmező hiányzik. 2 ajtó. Vörös-kék.

490. *Ivpárkányrészletek*. 2 db. Azonos a 484-el, de homoru képmezeje nincs. 12 cm. hosszú. 1 ajtó. Vörösre van festve.

491. *Ivpárkányrészlet*. = 490. 33 cm. hosszú. 3 ajtó. Barnás vörösre van festve.

492. *Ivpárkányrészlet*. = 490. 20 cm. hosszú. $1\frac{1}{2}$ ajtó. Barnás vörös.

493. *Ivpárkányrészletek*. 2 drb. Együtt 29 cm. hosszúak. $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ ajtó. Egyeznek a 490-el. Barnás vörösek.

494. *Ivpárkányrészlet*. = 490. 2 darab. Együtt 21 cm. hosszú. 2—2 ajtó. Nincs festve.

495. *Ivpárkányrészlet*. = 490. 22 cm. hosszú. Barnás vörös.

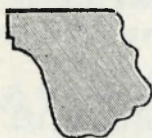
496. *Ivpárkányrészlet.* = 484. 35 cm. hosszú. Ép. $3\frac{1}{2}$ ajtó. Barnás vörös.

497. *Ivpárkányrészletek.* 2 drb. A 484 mintája. Együtt 36 cm. $1\frac{1}{2}$ ajtó. Barnás vörösek.

498. *Ivpárkányrészlet.* = 484. 38 cm. hosszú. Barnás vörös.

499. *Ivpárkányrészlet.* = 484. 45 cm. hosszú. 4—4 ajtó ép. Nincs színezve.

500. Kisebb töredék.

M. 1:10

165. Az 501. sz. metszete.

166. 501. sz.

M. 1:10

167. Az 502. sz.
metszete.

168. 502. sz.

501. *Párkányrészlet.* 78 cm. hosszú, 18 cm. vastag. Metszete: két szögletes, 4:2 és 1:5 cm. vastag fedőlemez alatt 13 cm. magas homoru képmező, melyen kisebb és nagyobb T alaku levelek sorakoznak (6). Száraik gyöngyökkel vannak díszítve és kettős vágásokkal ellátva, a kiágazó levelek alját gyűrű köti össze. Vörös-kék festés nyomai láthatók.

502. *Párkányrészlet.* 36 cm. hosszú, 13 cm. vastag. Metszete: egy 3 cm. vastag fedő és egy 0:5 cm. vastag talplemez között 10 cm. magas homoru képmező, melyen egy-egy

függélyesen álló hosszukás levélszár mellé (2) két hármás inda hajlik fel s ezeken egy-egy csipkés levél. A levelek ujjai egymást fedik.

503. *Párkányrészlet*. 37 cm. hosszú, 17 cm. vastag. A képmező függélyes, diszitése = 502. ($1\frac{1}{2}$ levélszár.)

504. *Párkánytöredék*. 21. cm. hosszú. Diszitésének sémája egyezik az 502-vel, de a levélszárakon gyöngyök vannak.

505. *Sarokpárkányrészlet*. Töréseinek hossza 26×35 cm. Diszitése = 502, de kettős indából. 5 fél levélszár.

506—7. *Kisebb párkány töredékek* az 502. mintájára.

508. *Ivpárkányrészlet*. 40 cm. hosszú, 14 cm. vastag. Metszete = 502. Diszitése 3-as indából alkotott félköríves ajtóalakok sora, (3), melyekben felülről és alulról három ujjú levelek töltik ki a mezőt.

509. *Párkánytöredék*. 71 cm. hosszú. Az 502. mintájára. $4\frac{1}{2}$ szár.

510. *Párkányrészlet*. 24 cm. hosszú, 16·5 cm. vastag. Diszitése közös, kettős indából kétfelől kihajló 4 levélinda, melyeken körcsipkés levelek vannak.

511—517. *Töredékek*. 11 drb. ugy 20 cm. hosszú egy-egy. Az előbbieik változatai, köztük egy erősen kopott dupla tagozatu párkányrészlet csucsíves szalagmedaillonokkal, ($1\frac{1}{2}$) melyekben összehajló levelek vannak.

Az ajtótól jobbra eső állványon:

518. *Párkányrészletek*. 13 drb. Metszetük: szögletes lemez alatt homoru képmező. Együtt 3 méter hosszúak, 13 cm. vastagok. A képmezőn szögletesen faragott, hullámosan futó két faág kereszteződik és mindegyik kereszteződés után kerek medaillont alkot, (összesen 21) melyben sokszor ügyetlenül rovátkolt, háromujju levél ül. A medaillonból kacsok ágognak ki s néha az ág körül fonódnak. Barnás vörösre vannak festve. Tévedés Gereczénél (Arch. Közl. XX. k. 107. képhez) hogy ezek közül bármelyik részlet is ivhomlokzat záróköve lenne.

519. *Falszalag vagy pillérlap*. 19 cm. hosszú, 19·5 cm. széles, lapos. Három oldalán lemezes keret. Ezen belül egyes hullámvonalas ág hajlásaiból leveleket (3) és kacsokat bocsát ki.

169. 503. sz.

170. 506. sz.

171. 508. sz.

172. 509. sz.

173. 510. sz.

175. 519. sz.

174. 518. sz.

174. 518. sz.

520. *Falszalag*. Töredékes. 20 cm. hosszú. Az előbbi rokona, de az ág szövényesebben hajlik és medaillonokat alkot. ($2\frac{1}{2}$) Hasonlít a 445-höz is.

521. *Ugyanaz*. 33 cm. hosszú. Az ág hajlása eltér az előbbitől. 4 levél ép.

522. *Ivhomlok*. Lapos metszettel. Két szalagkeret közt hullámosan (2 hullám) futó és kapcsolódó 2 faág csipkés leveleket bocsát ki. A kéreg gyűrődése jelezve van. Vörösre van festve. 36 cm. hosszú, 21.5 cm. széles.

523. *Ugyanaz*. Medaillonokba (2) fonódik a faág és fürtöket is bocsát ki. Vörösre festve. 42 cm. hosszú.

524. *Ugyanaz*. 70 cm. hosszú. Keresztbe tett hullámos faágak kerek medaillonokat alkotnak ($2\frac{1}{2}$) melyekben függélyes szárból kétfelől kinyuló keskeny levelek és keresztalakba helyezett 4 legyezős levél közt az előbbihez hasonló leveles ágak váltakoznak. Az 518. és 560. sz. motívumok egyesítése. Gerecze szerint (Arch. Közl. XX. 100. képhez) fenyőgalyak. Vörösre van festve.

525.—6. *Ugyanazok*. 10—19. cm. h. csekély részletek vörösre festve.

527. *Fülke iv- és homlokrészlete*. Az ivbéllet hossza 30 cm. diszitményi mezeje 10 cm. széles és ezen két sorban széthajló indák és levelek. A homlokon egy 11 cm. átmérőjű s gyöngyös szalaggal körülvett rosetta.

528. *Ugyanaz*. 3 darabban 19. cm. hosszú részlet, vörösre festve.

529. *Ugyanaz*. 26. cm. hosszú. Rosetta nélkül. Az ivbélleten kettős inda elnyult hullámvonalakban huzódik és leveleket (6) bocsát ki. A székesegyház ambóin van alkalmazva. Vörös-kék.

530. *Fülke félkörivbéllete*. 14 cm. vastag. A külső ivnyílása 56 cm. Metszete: egy külső homoru tag alatt egy 7.5 cm. széles, függélyes lemezzel ellátott tag következik. Az utóbbin hármasszifon (longobard), az előbbin leveles medaillonok sora. Egy kis töredék is oda van helyezve melléje.

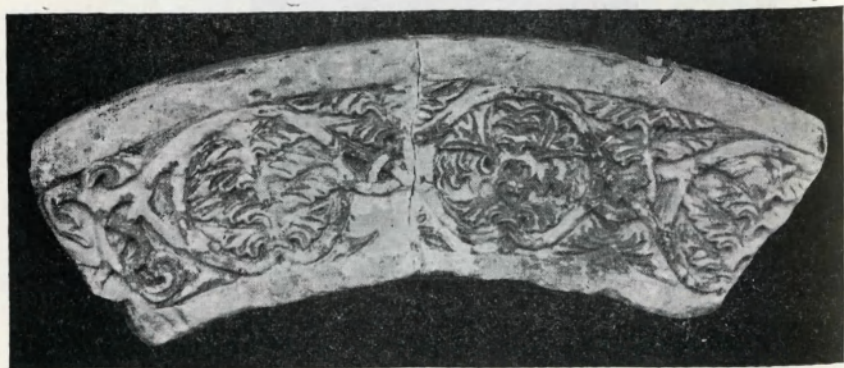
176. 520. sz.

177. Az 522. sz.

178. Az 523. sz.

179. Az 524. sz.

531. *Fülkének háromszögű homloka*. Lemezes keretbe van két oldalán befoglalva. Ezen belül hármás inda, mely gyűrűvel van átszorítva. A keretek méretei 29×23 cm.

180. Az 527. és 528. sz.

181. Az 530. sz. részlete.

M. 1:10

182. Az 530. sz. metszete.

183. 532. sz.

532. *Fülkehomlok*. Ivrrészlet is látszik rajta. Itt is lemezes keretek: 30×24 cm. Hullámos hármás indaszalag és csipkés levelek.

533—534. *Töredékes ivhomlokok*. Hasonlítanak az 531—2-höz. Vörösre vannak festve kék alapon.

535—6. *Fülkeivbélletrészletek*. A homoru és pálmalevelekkel díszített bélletivről hullámos kettős szalag közt medaillonok indulnak ki. Vörösre vannak festve.

537—8. *Félköríves fülkebélletrészek*. Az ivbéllet még külön csavarodik. Rajta hármás szalagból alkotott leveles medaillonok sora. Vörösre vannak festve. A nagyobbik 36 cm. hosszú.

539. *Sarokpárkányrészlet.* Metszete lapos. Rosetták sorával van diszitve és vörösre festve.

540. *Sarokpárkányrészlet.* 2 éle 35×31 cm. hosszú, 11 cm. vastag. Metszete: szögletes fedőlemez alatt homoru képmező, melyen felül nyílt medaillonok sora (6) s ezekben csipkés levelek. Vörösre van festve. Gerecze szerint (Arch. K. XX. 99. sz.) gyámkő pillérfejezet abacusáról, de erre más bizonyítéka nincs, mint a kő alakja.

541. *Ugyanaz.* 46×29 cm. vörösre van festve. 9 rosetta.

542. *Kőlap.* 62 cm. hosszú 23 cm. széles, 10 cm. vastag. Oldaléle kettős indaszalaggal és 3-as ujjú levelekkel van diszitve, lapján kettős indából alkotott rosetta alaku disz, melynek belsejében átlósan két keresztbe tett lécz és három-ujjú levelek vannak. A főoltár kisebb árkádiveinek bélétein ehhez hasonló motívumok vannak alkalmazva.

543. *Fülkebélletivtöredék.* Az iv nyílása 39 cm. Diszitése rongált. Vörösre van festve.

544. *Fülkebélletivtöredék.* Köve a lejárati kőképekéhez hasonlít. Metszetében egy külső homoru és belső domború tag fordul elő. Mindkettőn kettős szalagból alkotott medaillonok sora (5) levelekkel, a homorun bogyófürtökkel is. 16 cm. vastag.

Ennek háta mögött több apró jelentéktelenebb töredék van felhalmozva.

545. *Félkörivtöredék.* Hármasszalagból alkotott diszitése hasonlít a minuscula S-hez. 15 cm.

546. *Keretes félkörivű fülke töredéke.* A fülke feneke is megvan. Az ivnek $\frac{3}{4}$ része látható. Belső nyílása 25 cm., külső 39 cm. lehetett. A fülke ferde mezejű keretén hármasszalagból alkotott medaillonok sora, (4 ép) melyek belsejében az inda kétfelé válik és szembenéző leveleket bocsát ki. Kívül kacsok.

547. *Fülke félkörivű béléte.* A félkör külső világa 51 cm., belső 21 cm. A béllet kevésbé homoru, melyen lemezek közt csipkés, bogáncsalaku levelek sora bogyófürtökkel foglal helyet s ezeket egymástól orsószerű s két végén kétcsipkés levélkével ellátott ornamentum (4) választja el.

184. Az 540. sz.

185. Az 542. sz.

186. Az 544. sz.

187. Az 546. sz.

548. *Félkörívű fülkebéllet töredéke.* 41 cm. hosszú. Homoru mezőben hármasszalagból alkotott leveles medaillonok sora.

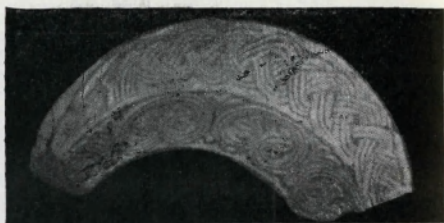
549—550. *Ugyanaz.* Metszet = 530. A homoru tagon, mely az 550-ről letörött, egymással szembe helyezett háromcsipkés legyezős levelek sora. (7)

551. *Ugyanaz.* 15 cm. hosszú. Hármasszalagból indadiszitással. Homlokán rongált.

552. *Ugyanaz.* 28 cm. hosszú. Hármasszalagból indamedaillonok. Rongált.

188. 547. sz.

189. 553. sz.

190. 554. sz.

553. *Félkörívű fülkebéllet.* Függélyes homlokmezőjén (9.5 cm. széles) egyszer barázdált hármasszalagból (longobárd), alatta homoru és 9.5 cm. széles mezőn medaillonok sora, (4) belül szétváló levelekkel és közeikben legyezős levélkével. (546.) Ge-

recze szerint (A. É. 1895. 411. l.) az éjszaki lejárati éjszaki falán egyik keleti fülkén állott. Méretei miatt lehetetlen. Nincs is restaurálva.

554. *Ugyanaz.* Metszete = 530. A félkörív belső világa 34 cm., külső 62 cm. Külső tagján kettős inda és levelek, belső tagján az 549. diszitése.

555. *Párkánytöredék.* 27 cm. hosszú, 21 cm. vastag. Metszete: szögletes lemezek közt egy felső homoru és alatta

hengeres domboru tag. Előbbin hármasszalagból medaillo-nok sora levelekkel, utóbbin az 502. diszítése.

A keleti állványon :

556. *Két iv sarkon találkozó homlokrésze.* A sarkokban 19·5 cm. átmérőjű 2 rosetta. Mély vágás övezi őket. Belül homoru tányéron rovátkolt gombból négy legyezős csipkés levél s ezek közt négy 7, majd 3 leveles ágacska indul ki a sugarak irányában. A rosettákon kívül a sarokban hajló levél és bogyfűrt.

191. 557. sz.

192. 560. a) sz.

557. *Rosetta egy kölapon.* Gyöngyös szalagba van fogtalva a 15 szirmu rózsa. Az átmérő 19 cm. A szirmok mélyen vannak vágva. A rosetta sokhelyt nyert alkalmazást a restaurált székesegyházban. Így a déli kapu szélfogóján, a chorus archivolt-közeiben, a szentélykorlátnak a mellékhajók felé néző részén, a Corpus Christi-kápolna faajtaján, a Jézus sz. szíve kápolna oltárának predelláján stb.

558. *Rosetta.* Az 556-hoz hasonlít. Átmérője 16 cm.

559. a) *Párkányrészlet* kis, 7 cm. átmérőjű rosetták sorával. De csak kettő ép. b) *Rosetta* kemény mészkőből. Gomb-

193. Az 579. sz.

194. Az 580. sz

195. Az 581. sz.

ból indulnak ki reálistikusan mintázott, bordás, háromujju levelei. Elüt az eddig tárgyalt rosettáktól.

560. a) Kemény mészkőablán *rosetta* 25 cm. átmérővel. Mély vágás övezi, melyen belül a tányéron gombból a sugarak irányában kiinduló négy legyezős, csipkés és négy oldalán 4–4 levélkével ellátott szár indul ki. b) *Rosetta*, az előbbihez hasonlít, de faragása nem oly éles és levélkéi a 4 száron begömbülnek. A középső gombon lyuk. Építőkönek használták, az összekötő vas vágása látszik rajta. 24 cm. az átmérője. Ilyen alaku rosetták sora van az északi és déli katakombalejárat mellvédjének külsején és belsején.

561. *Iv homloktöredéke*. Az iv belső nyílása 24 cm. volt. Rajta magas domborműben egy krokodil, mely valamit harap (ruharedők látszanak; talán embert) 4 lába ép, farka gumók sorából áll.

562. *Ugyanaz*. Térdelő 4 lábu állat, melynek feje, farka letörött, látható rajta magas domborműben. Az állat szőre is jelezve van.

563. *Falszalag*. 28 cm. hosszú, 12·5 cm. széles. Diszítése hasonlít a 84—95. számúakéhoz, de a hármas indából való medaillonok (2) szélesebbek s a levelek csipkéje hosszabb. A medaillonok találkozó pontjaikon szögbe tört két gyűrűvel vannak összefogva.

564—567. *Párkányok vagy képeretek*. A négy darab együtt 140 cm. hosszú, 20 cm. vastagok. A lemezekbe foglalt képmezőn két-két madár egy-egy bogyófürtös leveles ágra visszanéz s azt csőrével rágja. A madarak alakja és faragása hasonlít a katakombalejáratoknál leírt 216. sz. keretek madaraihoz. 564. sz. egy, 566. sz. két madár ép.

568—578. Nagyobbára *ívtöredékek*. Lehettek boltozat-bordák, ajtóívbéletek. Metszetük hasáb elé állított félhengert tüntet fel. Vastagságuk 30 cm. Diszítésük hengeres ágak fonadéka, melyen a kéreggyűrődések is jelezve vannak. Az ágból levelek nőnek ki. Az 572—573-nál ezek behajlottak és kerek csipkéjük, az 576-nál gyöngyösek. Meg vannak rongálva. Ezek a töredékek kétségtelenül későbbiek a kettős és hármas lapos indaszalaggal diszített köveknél. Az 572—573.

sz. faragványok olyan jellegűek, mint a Henszlmann által li-liomosnak és késői román stílusnak jellemzett francia (vezelay-i) faragványok.

Az északi állványon :

579. *Ivpárkányrészlet*. Külső vonala 72 cm. hosszú, 24 cm. vastag. Metszete : fedő lemez alatt homoru tag, lemez, függélyes tag. A homoru tagon akanthuslevelek sora (4), a függélyes tagon hármás indából alkotott medaillonok sora, (4). A medaillonok alján az inda kereszteződik és egy-egy levelet bocsát ki. A medaillonok külsején fenn, jobbról egy-egy kacs.

580. *Párkányrészlet*. 60 cm. hosszú, 26 cm. vastag. Egyezik az 579-el. $4\frac{1}{2}$ medaillon.

581. *Ivpárkányrészlet*. Metszete = 579. Homoru tagján jobbra dült fél akanthus levelek sora, a függélyes tagon medaillonok sora (3) csipkés levéllel. Külső vonala 62 cm. hosszú. Az ilyen dült akanthus levelek előfordulnak a velenzei Fondaco de' Turchi nevű XI. sz. román épület felső oszlopsorának fejezetein ; a milanói S. Ambrogio-templom VI. századbéli szószékének egyik ivhomlokán. Most a székes-egyház déli szentélykorlátjának átjáró aijtáján az árkádív szentély felé néző homlokán van kifaragva.

582. *Ivpárkánytöredék*. Egyezik az 581-el, csak az akanthus levélsor balra dül.

583. *Párkánytöredék*. Csak a balra dülő akanthus levelekből látszik kevés.

584. *Keret sarokrészlete*. A kő hossza 43 cm., magassága 26 cm. 18 cm. széles homlokszalagja és 10 cm. széles homoru tagja van, ez utóbbin akanthuslevelek sora.

585. Az 584. kis töredéke.

586. *Párkányrészlet*. 52 cm. hosszú, 23 cm. vastag. Homoru lemez alatt függélyes. Ezeken hármás indából alkotott kerek medaillonok sora (4), levéllel, kacsokkal.

587. *Párkányrészlet*. 40 cm. hosszú. Diszítése = 586. A felső sorban egy csipke hiányzik a levelekből. 3—3 med.

588. *Ivhomlok*. 40 cm. hosszú, 16 cm. vastag. Lapos. Hármás szalagból alkotott kerek medaillonok sora, (3) ezek-

ben háromujju csipkés levelek s a medaillonok közt legyezős levélke. Felső tagozata valószínűleg hiányzik.

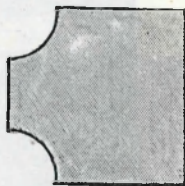
589. *Párkányrészlet*. 33 cm. hosszú. Az 586. mintája.

590. *Ivpárkányrészlet*. 30 cm. hosszú. Metszete, diszítése = 586.

591. *Párkány vagy ajtókeret*. Metszete: egy sima, 10 cm. széles homloklemez mellett két 8—8 cm. magas homoru

196. 586. sz.

M. 1:10

197. Az 591. sz. metszete.

képmező. Ezeken az 586. diszítése. Egész vastagság 24 cm. hosszúság 51 cm. 4, 2 és két fél medaillon.

592. *Ivtöredék*. 18 cm. hosszú. Diszítése az 586. felső részének mintájára.

593. *Párkányrészlet*. 34 cm. h. Azonos az 587-el. 3 és 2 medaillon.

594. *Ivrészlet*. 35 cm. h. Metszete és diszítése egyezik az 587-el.

595. *Homloklap sarokrésze*. Két ép vonala 24×21 cm. Diszítése hármasszalagokból és csipkés levelekből áll.

596. *Párkányrészlet*. 26 cm. hosszú. Hármasszalagokból alkotott medaillonok sora, melyekben szétvált csipkés levelek, kívülök kis kacslevelek láthatók.

597. *Ivpárkánytöredék*. 40 cm. hosszú. Az 586. mintájára, de felső sora lekopott.

598—600. *Ivrészletek*. 30, 51 és 34 cm. hosszúságban, az 587. mintájával. A 600-nak felső sora letörött. 3—3 medaillon.

601—608. *Ivrészletek*. Kivéve a 601. és 605., melyek párkánytöredékek. Diszítésük, metszetük azonos az 598-al. Legnagyobb a 608, ez 33 cm. hosszú. (2 med.) A 601-en hármasszalagból alkotott medaillon, saroklevelek és fűrtöredékek vannak, a 605. hullámvonalba futó hármasszalag indával van diszítve, mely hajló száron leveleket és görbülő kacsokat bocsát ki.

609. *Ivtöredék*. 30 cm. hosszú. Azonos az 587-el. 2 és 3 medaillon.

198. 611. sz.

610. *Ivtöredék*. Hasonlít az 586-hoz; csak a felső sorában nem kacsokba hajló, hanem csipkés levelek vannak.

611. *Párkányrészlet*. Metszete: lemez alatt csekély homorodású képszalag, melyen hármasszalagból alkotott, vízszintesen fekvő 8-asok sora ($1\frac{1}{2}$) van; ezekből befelé csipkés levelek, kifelé spirálisan hajló kacsok indulnak ki. Faragott része 21 cm. hosszú, az egész kő 42 cm. h.

612. *Párkány- vagy falszalagrészlet*. 17 cm. hosszú, 22 cm. széles. Metszete lapos. Diszítése két keretlemez közé foglalt hármasszalagból álló medaillonok sora. Ezekben két alsó levél között hármasszalag levelet hordó, hosszú szár áll.

613. *Ugyanaz.* Csak egy szétnyíló levéllel diszitett, hármás indából alkotott medaillon-töredék van rajta.

614. *Falszalag.* 36 cm. hosszú, 18·5 cm. széles. Metszete lapos. Diszitése két keretlemez közé foglalt, egymásból kinövő, spirálisan hajló hármás indarészek sorából áll. Ezekből két ujj, hajlott végű és csipkés nagyobb levelek és kisebb kacslevélkéik nyulnak ki.

615. *Ivpárkánytöredék.* 42 cm. hosszú. Valószínűleg a 342-es 8-as diszitmény volt rajta kis módosítással, a mennyi-ben a levelek szétválnak és egymásnak szembe vannak állítva. Felső fele letörött.

199. 624. sz.

616. *Töredék.* Hármás inda, egy hosszukás fűrész és egy hajló levél látható rajta.

617. *Töredék.* Hármás inda és kétujju csipkés levélrészlet.

618. *Töredék.* Hármás inda, szögbetörő gyűrű és kis gömbölyű csipkés levélrészletek.

619. *Töredék.* Hármás indából font medaillon és indakacs részlete.

620. *Töredék.* Hármás indaszalag, kis hegyes csipkés levelek részletei.

621. *Párkánytöredék* az 586. mintájára, de felső sorának fele letörött. 44 cm. hosszú.

622. *Párkányrészlet.* 29 cm. hosszú. Hármasszalagból alkotott és csipkés levelű medaillonok. ($2\frac{1}{2}$)

623. *Töredék.* Hármasszalag hajló és kacsos levelekkel.

624. *Falszalag vagy pillérlap.* 53 cm. hosszú, 23 cm. széles, lapos. Két keretlemez közt hármasszalagból font medaillonok ($2\frac{1}{2}$) háromujjú levelekkel, ezekből két ujj spirális kacsban végződik.

625. Legyezős levél és hajló inda *töredéke.*

626. *Töredék.* Apró hármasszalag, spirális kacs.

627. *Párkánytöredék.* 37 cm. hosszú, 15 cm. széles homorú képmű. Ebben jobbfelé lépő és egymás szárnyát harapó madarak sora. 2 madár ép. Testük és szárnyuk felső

200. A 628. 627. sz.

fele pikkelyes, farkuk tolla párhuzamos vágásokkal van jelezve. Egyik szárnyuk fel van emelve, a másik lefelé hajlik; a lábak jól vannak faragva. Koller Prolegomenái XIV. tábláján 3. fig. alatt hozza a kő képét, csak hogy itt a madarak balra vannak fordulva. A magyarázó szövegben megjegyzi Koller, hogy e követ a püspöki palota falában építő kő gyanánt használták. Mikor a falat lebontották, a követ kiszedték és a püsp. könyvtár alsó előcsarnokába helyezték. Itt nem a mostani könyvtárpépület értendő, hanem a püspöki palota azon része, a hol a torony áll. Említést tett róla Gerecze: A. É. 1895. 361. l. 63. sz. Jelenleg a székesegyház főoltár-ciboriumján az északi archivolt homlokán van e faragvány másolata.

628. *Ugyanaz.* A madarak (3) egyik lábukat felemelik, fejük le van törve. 46 cm. hosszú, töredékesebb.

629. *Oroszlán domborművü képének töredéke.* 31 cm. hosszú, 15 cm. széles kő. A törött fejen a szem és száj látszik, a sörény és bordák vájásokkal vannak jelezve, a lábak töröttek.

630. *Oroszlán domborművü képének töredéke.* 24 cm. hosszú, 20 cm. magas kő. Az oroszlán bojtos farkát hátsó lábai közt a hátára csapta fel. Egyébként töredékes, a sörényből látszik meg egy részlet.

631. *Domborműtöredék.* 21×21 cm. kő. Két madár (fejük letörött) balra fordulva áll. A szárnyak és farok faragásában realisabb felfogás észlelhető.

632. *Dombormű.* 21 cm. széles, 27·5 cm. magas kő. Két madár közül a balfelöli beleharap a jobbról álló nyakába. A tollak itt is pikkelyesek. (627.)

633. *Szoborműtöredék.* 12 cm. hosszú kő. Oroszlánkörmös lába egy kos fején van. Az oroszlán sörényéből látszik kevés.

634. *Domborműtöredék.* 17 cm. hosszú kő. Egy oroszlánból 3 láb és csekély sörény látszik.

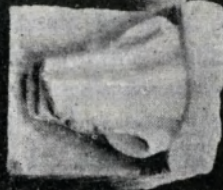
635. *Domborműtöredékek.* 4 drb. Körmös láb töredékei.

636—659. *Konzolok* (gyámkövek). a székesegyház apsisainak földélpárkánya alatt huzódó frizről. Henszlmann szerint: Pécs régis. I. a főapsison 7 gyámkő maradt, a déli apsidiolon 9, míg az északi apsidiol ilynemű faragványai elpusztultak, de a mint látjuk, több maradt meg. Az lehet, hogy a restauráció előtt nem voltak láthatók. Jelenleg a 657. 659. restaurálva van, de a fejek nem másoltattak le hiven, hanem hogy úgy mondjam, megfinomítottak. Tagozatuk: Szögletes, 21 cm. széles és 12 cm. mély homloklemez alatt alján íves lemez, mely emberi és állati torzfejeket fed. Ezek a fejek a bünöket és szenvedélyeket jelképezték s azért hordják a terhet, mert a bün bünhődik. 24 cm. magasak. Mind erősen patinásak az idők viszontagságai következtében. A fejek a szemek rendesen bevájt kerek vonalakkal vannak jelezve. 636. Állatfej. 637. Emberi torzfej. 638. Állatfej. 639. Nagyon durva állatfej, mely szinte csak vájásokkal van jelezve. Henszlmann hozta fametszeti képét (Magyarorsz. ó-kereszt. stb. műemlékei 1876. 71.

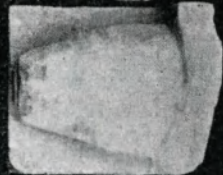
637.

639.

638.

643.

646.

645.

651.

642.

652.

647.

653.

636.

201. kép.

lap. 86. ábra.) 640. Emberfej. A butaság találó képe négyszögletes tátott szájjal. 641. Töredékes. 642. Szarvas állatfej. 643. Emberfej. 644. Állatfej. 645. Állatfej, nagyon torz. 646. Kerek békaszerű fej. Henszlmannál (I. m. 83. á.) fametszetű képe. A déli apsison volt. 647 = 639. 640. Nincs fej, hanem csak durva vájások. A főapsison volt. Henszlmannál fametszetű képe (I. m. 85. á.) Gerecze (Arch. Közl. XX. 86. l.) Sarokoszlopfejnek nevezte el, de azért ide helyezte, a minthogy ide is tartozik. 649-ből csak a fej van meg. 650. Töredékes. 651. Állatfej előre álló fülekkel. 652. Szarvas állatfej. 653.

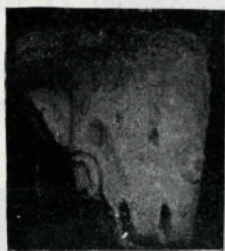
202. 649. és 640. sz.

203. 648. sz.

Vájásokkal bordázott fej. 654. Töredék. 655. Állatfej, a lemezek letörtek. 656. Eltérő. A lemez alatt lefelé vékonyodó homoru tag. 657. Eltérő. A fedőlemez alatt domboru (hengeres,) szögletes és homoru lemezek. 658. Nagyfülű fej. 659. Nincs fej. A fedőlemez alatt homoru alapon egy domboruives tag. Irt ezekről Gerecze: A. É. 1895. 357. és 359. l. 47—65. sz. azt állítván, hogy ezek nem tartoznak a székesegyház legrégibb faragványai közé, de azért a XIII. századnál semmiesetre se fiatalabbak. Ezzel szemben bizony nagyon régieknek, pl. a 31. sz. korabelijeinek kell őket tartanunk, ha a faragás jellegét és azt tekintjük, hogy éppen a szentélyen foglalnak helyet és építészeti tagokat alkotnak.

660. *Konzol.* Az előbbiektől méretekben és faragásban eltér. Sokkal naturalistikusabb, de mégsem oly finom, mint pl. a 666. sz. 16 cm. magas, széles és mély. Szögletes fedőlemez alatt oroslánfej van, mely szétfeszíti száját, úgy hogy fogai látszanak oldalvást. Orra felett egy bütök. Gerecze: A. É. 1895. 389. l. 46. sz.

204. 655. sz.

206. 663. sz.

205. 660. sz.

661. *Konzol.* Az előbbi mása, de az oroslánfejből csak a fülek és sörény részletei épek.

662. *Konzol.* Alakja a 660-hoz hasonlít. Homloklemez 16 cm. széles, mélysége 14 cm. Az oroslánfejből a sörény és néhány kopott részlet látható.

663. *Konzol.* Szögletes, 13 cm. homlokvonala lemez alatt durva faragású emberfej. Szakállának szőre vágott vonalakkal van jelezve. 16 cm. magas.

664. *Konzol.* 18 cm. magas és nem, mint Gerecze mondja 25 cm., 17 cm. széles, 13 cm. mély. A sarkokon kihajló és bordázott levéllel fedett levél és azok közt közös szárból kétfelé váló, majd egyesülő hármasszerű inda és ezen szögbe törő

gyűrűvel összefoglalt levelek diszitik. Most mint féloszlopfej van alkalmazva a székesegyház szentélykorlátjának a déli diadalívhez támaszkodó árkádján.

207. 664. sz.

208. 665. sz.

665. *Konzol.* 26 cm. magas, 18 cm. széles, 12 cm. mély. Három oldala felső részén hármasszalagból alkotott medaillon foglal helyett, a sarkokon kacsok hajlanak ki. A medaillon belsejében szembenálló két levél. Az alsó részen 16 cm. magas oroszlánfej, melyből a két fül és sörény látszik.

666. *Konzol.* Mint az előbbi. Az oroszlánfej ép. Nagy szemlyukai és szinte emberi orra van. *Ism. Gerece A. É. 359. l. 44. sz. ki e konzolt a népoltármennyezetre helyezi minden ok és alap nélkül.*

667. *Oroszlánfej töredéke.* 24 cm. hosszú kő. Csak a sörényből és szájnylásból maradt meg valami.

209. 666. sz.

A középső állvány alsó lépcsőjén: 668—680. Az északi szekrény keleti végén: 681. Ugyanazon szekrény elején: 682—686. Annak nyugati szárnyán 687.

668—687. *Diszitett négyszögű lapok*, melyek nagyobb területek élénkítésére, oltároidalak, de főleg a szentélykorlátok (cancelli) ékesítésére stb. szolgáltak és a bizanczival vegyült longobard disztítésben casették fenekét képezték. Van köztük falszalag is. Ilyen lapok vannak a restaurált pécsi székesegyház tornyain is a legfelső emeleteken.

210. 669. sz.

211. 670. sz.

668. 28 cm. széles, 13 cm. magas. Két szélén és közepén sima szalag húzódik, melyek a disztítmény keretéül szolgálnak. A disztítmény kettős indából alkotott négy medaillonból áll.

669. 32 cm. széles, 37 cm. magas. 2 sima szalag határolja. Ezek közt egy rózsából két kettős inda nő ki, a melyek részarányosan szívalaku medaillonokat alkotnak hajlésaikkal.

670. Két szélén és közepén sima szalag. Ezek közt kettős inda és csipkés széthajló levelek fonadéka. 38×29 cm. Gerecze ezt (Arch. Közl. XX. 126. képhez) pilléroidalnak nevezi, ami épen nem lehetetlen. Balfelöli mezeje most mint ívbéllet van alkalmazva a székesegyház jobbfelöli (déli) szentélykorlátjának az átjáró melletti árkádján.

212. 672. sz.

213. 673. sz.

671. 35×31 cm. Hármás inda hajladozik, kisebb-nagyobb csipkés leveleket és kacsokat bocsát ki.

672. 31.5×37 cm. Három szélén sima keretszalag. Faalaku diszítés. Közös törzsből ágak hajlanak ki. A fa csucsán két levél közti bogyfűrt. A kerek csipkés levelek kettősek: egymásra van fektetve egy kisebb és egy nagyobb. Sok tekintetben hozzá hasonlólk a Jézus szíve-kápolna oltárának predelláján jobb és balfelől látható parapetumok.

214. 675. sz.

673. 42.5×58 cm. töredékes, nagyobb volt. Hármás inda kigyózik mezejében részarányosság nélkül, de a teret szépen töltve ki. Az inda leveleket bocsát ki, a melyek szárán szögbe tört gyűrű látható.

674. A 673. kis töredéke.

675. 31×36 cm. Faalakra elrendezett diszítés hármás szalagból és levelekből három sima keretszalag közt. Rekonstruálva van a székesegyház Mária-kápolnájának oltárán az oltárasztal bal felén.

676. 22.5×42 cm. Törött falszalag. Hármás indából és levelekből alakuló fa módjára elrendezett diszitménynyel.

677—678. Kisebb darabok. Kevés kettős indafonadék és a sima keretszalag van meg.

679. A két keretszalagon kívül a középen is sima szalag vonul. Kettős indából stilizált 8-as alakú diszítés van két mezején. 29,5 × 41 cm.

680. 31 × 35 cm. Két sima keretszalag közt a Krisztus-monogrammhoz (a görög K és R) hasonló diszitmény van, apró csipkés levelekkel stilizálva. A levélszárak gyöngysorral vannak diszítve. Ez a motívum előfordul a muranoi (Velenceze mellett) dóm apsisának berakott művű szalagdiszítésén. A székesegyház főoltárának kisebb ivbéletein is alkalmazták.

215. 680. sz.

216. 681. sz.

681. 31 × 37 cm. Mind a négy oldalán sima szalaggal van keretelve. A mezőben latin kereszt van, a tövéből kinövő ágak fonadékaival és hajló levelekkel diszítve. Szép lap.

682. A 681-hez nagyságban, diszítésben hasonló. Itt is a kereszt az alapmotívum, hármas indákkal, csipkés és dupla levelekkel diszítve. Hiven rekonstruálva van a székesegyház Mária-kápolnájának oltárán az oltárasztal jobb felőli oldalán.

683. 35 × 30 cm. Töredékes. A két sima keretszalag közti mezőben hármas inda és széthajló levelek fonadéka.

684. Kis töredék hármas indaszalaggal.

685. 40 × 32 cm. keretszalagjából csak egyik oldal van meg. Diszítése a 671. és 673. stilusára alakult.

217. 682. sz.

218. 683. sz.

686. Kis töredék. Hármás indából font medaillon és háromujju levélrészletek.

687. 37×31 cm. Keretszalagjából 2 oldal van meg. Diszitése a 671. és 673. rokona, hármás indából alakítva. A domboru disz vörösre van festve, az alap kékre.

B) *Alakos dombormű és szobortöredékek.*

Már az előző csoportból (A) sok szám idetartoznék. Mivel azonban ott az alakos kövek közé a rendezés folytán ismét diszitményiek kerültek, ezt a csoportot itt kellett kezdenem.

219. 688. sz.

A középső állványon :

688. *Kettős fülkében két szent alakja.* Dombormű. A fülkék félkörívesek. Belső ivnyílásuk 16 cm. Az egész kő 40×38 cm. A két fülkét hengeres, sima törzsű és gyűrűből kiinduló koczkafejes oszlopocska választja el. A balfelöli fülkében álló alaknak csak a feje és ennek fényköre látszik kevéssé, a jobbfelölinek ruházata a derékon átkötött szögletes redőzetű tunica. Az alak bal tenyerét kifelé fordítva maga elé tartja. Feje letörött. *Ism. Gerecze : A. É. 185. 354. l. 34. sz.*

689. *Angyal en face* alakja, magas domborműben egy kőlapon. 55,5 cm. magas, kiterjesztett szárnyainak szélessége

33 cm. Feje letörött. Öltözete a mellén két rosettával disztett tunica, mely lábai felé töredékes és e fölött a mellén rosettával összetűzött köpeny (pallium). Jobbjában liliumvirágos végű pálczát tart, balját mellére teszi. Lábainak csak nyoma látszik, bal szárnya törött. Gerecze az Arch. Ért. 1895. 44. lapján ezt a 703. anyag másolatának tartja és az északi katakomba-lejárat töredékei közé sorolja és most még is ide tette. Hozzá hasonló angyalos-lap képét hozza Gerecze az

220. 689. sz.

Arch. Ért. 1895. 350. lapján. Csakhogy ott a hol a mienknek tunicellája töredékes, egy harántos, gyöngyökkel és drágakövekkel disztett szegély húzódik végig.

690. *Valamely szent alakja.* Magas dombormű négyszögű (80×27 cm.) lapon. Az alak 76 cm. magas. Szakállas feje lekopott, de fényköre látszik. Hosszu haja végén felgöndörödik. Két kezével melle előtt könyvet tart. Lábai meztelenek. Ruhája a tunica és e felett a pallium. Nyakáról mellén át szíjj függ le. Gerecze: A. É. 1895. 357. l. 42. sz. a 715-el egykorunak tartja és liliumot (?) lát az alak kezében.

691. *Koronás fej.* Szobortöredék. 20 cm. magas. Mészkö. Szakálla és két felé fésült haja van. Arczkifejezése egyénies. Koronája egy két sor gyönggyel diszitett abroncs, (stephanos) melyből liliomos levelek nőnek ki. Olyan félék, amilye-

221. 690. sz.

222. Angyal (Lásd 5. lap és 689. sz.)

neket a koronázási paláston a sz. István képén is látunk. Kék és vörösre volt festve. A székesegyház középső apsisának fődélormán Péter király feje gyanánt mintául használták. Gerecze A. É. 1895. 351. lap a lejárati kőképekkel egykorúnak tartja.

692. *Oroszlánölő Sámson.* 29 cm. magas, 21 cm. széles. Töredékes dombormű. Sámson fölemelt karja, az oroszlán söré-

nye és lábainak részletei épek. A kőlap balsarkából kiindulva a jobb sarok felé ezen betűk vannak bevésve: SA Ω SON. Mint a déli katakombalejáratnál is láttuk, Sámson kedves témája volt a székesegyház faragóinak. Irt róla Gerecze: A. É. 1895. évf. 134. l. és 361. l. 64 sz.

223. 691. sz.

224. 692. sz.

225. 693. sz.

693. *Isten álló alakja.* Az északi lejárát stíljében tartott dombormű. 77 cm. magas. Az alak balra fordul. Feje letörött, csak fényköre ép. Jobbjával felfelé mutat, balja letörött. Lábai mezitelenek. Ruhája 2 sor gyöngy között drágakövekkel szegélyezett tunicella a tunica felett. Ezen a pallium. Hibás Gereczének az Arch. Ért. 1895. évf. 39. lapján olvas-

226. 694. sz.

227. 695. sz.

ható azon állítása, mintha e faragvány az északi lejárathól való lenne és azt ábrázolná, a mint Isten megtiltotta az első embereknek, hogy a fa gyümölcséből egyenek. Mert ha stilusa nem is mondana ellene, de a kő alakja, főleg a lejárati táblákkal szemben való nagyobb vastagsága, igen.

694. *Angyal en face álló alakja.* Töredékes dombormű. 37.5 cm. széles, 81 cm. magas. Feje letört, a sima szalagkeretes fénykör ép. Bal kezében irattekercset tart. Bal szárnya ép. Palliuma lebegő. Ism. Gerecze : A. É. 1895. 356. l. 35. sz. Szerinte a gyöngyös ruhadiszü szobortöredékeknél későbbi koru.

695. *Domborművű képfülke.* Az alak ki van faragva belőle, de annyi még látható, hogy szakállas volt és bő ruhába volt öltözve. Sima szalagkeretes, nagy fényköre ép. 67 cm. magas, 53 cm. széles. A fülke bizonyosan félköríves volt, de az iv letörött. A fülke 21 cm. széles homoru képmezővel ellátott keretbe van foglalva. A képszalagon hármass indából font medaillonok sora (13). Azonban a keret balfelén spirális hegyű szétváló levelek, jobb falán 7 ujjú levelek, a fonódások felett és alatt a keret bal felén és alján legyezős levelek vannak, a keret jobb felén pedig két-két 3 csipkés levélke indul ki a nagy medaillonból a kisebbek fölé. Ism. Gerecze : A. Ért. 1895. 46. l. 8. sz.

696. *Kettős arc.* Mészkőből való szobortöredék. A két összenőtt arcot a lapos orr és széles száj jellemzi. Egy-egy fej 12 cm. széles. Szinezve volt. E töredéket Gerecze Péter dr. római eredetűnek állította, talán a Janusfejekre gondolt.

697. *Angyal en face álló alakja.* Dombormű két keretes félkörív találkozó helyének 41 cm. magas, 35 cm. széles homlokán. Az angyal kitarja karjait. Ruhája a tunica és tunicella elül szögletes redő-öböllel. Gloriolája (fejfényköre) keretes.

698. *Domborműtöredék.* 19×11 cm. Egy kis szalagkeret részlet és egy rojtos végű szalag látszik csak.

699. *Buzakalászköteg,* melyet egy kéz tart. Dombormű. 21 cm. hosszú. A kalászhok veresre, az alap kékre van festve. Talán a középkorban szokásos 12 hónap-ábrázolatok június haváról való részlet. (Pl. a pisai baptisterium főkapujának bélletén.)

700. *Angyal álló alakja*. 58 cm. magas, 36·5 cm. széles dombormű. Nagy szemmel és nagy orral jellemzett arcza mereven előre fordul. Haja kétfelé van fésülve. Bal tenyerét maga előtt kifordítva tartja, jobbjaiban keresztet világolyót

228. kép. 485. 690. 696. 699. 700. sz.

tart, lábai mezítenek. Ruhája a tunica, felette a két sor gyöngy között drágakövekkel szegélyezett tunicella, mely derekán össze van kötve úgy, hogy a ráhajló redőktől a kötés nem látszik. Fedi a 2 sor gyöngy között drágakövekkel ékes szegélyű, s elöl hat ágú rosettával összetartott pallium, mely-

nek két alsó csücske kifelé lobog. Az északi katakomba-lejárat keleti falán látható angyalokhoz mintául szolgált.

701. Sz. Bertalan apostol képe. Durván faragott dombormű félköríves, 54 cm. széles, 52 cm. magas, homoru lapon, melyet szalagkeret övez. A kövek alsó része hiányzik, 2 darabból áll. A szembenéző alak szakállas fejének felső része letörött, fényköre keretes. Jobbját mellére teszi, balkarján keretes

229. 700. sz.

könyvet tart. Ruhája a tunica és felette a köpeny. A fej körül be van vésve S C S. B A R T H O L O M E V S. A szent mellett 2 felől domboru faragásban hosszú akanthus-levél nyulik fel. Ez az elrendezés olyanforma, milyen a magyar sz. korona mozaikképein Krisztus és az apostolok melletti disztményen látható. Gerecze: A. É. 1895. 357. l. 43. szerint XIII. száz évi pótlás lehet e kő, amit gyarló ruharedőzéséből és a termet aránytalanságaiból következtet, mintha a többi nem ilyen volna.

702. *Az Isten alakja.* Domborműtöredék kőlapon. 39 cm. magas, 31 cm. széles. Feje, mely balra fordult, letört, csak fényköre ép. Ruhája a tunica, tunicella, melynek ujjja szegélyén 2 gyöngysor közt drágaköves diszítés látható. Köpenye jobb karjára borul, melylyel balfelé mutat, bal kezében iratszalag van. Az alak alsó része letörött. Az alak állása hasonlatos a 693-hoz. Mintául használták az északi katakombalejáratnak Évát teremtő Istenalakjához.

230. 701. sz.

703. *Angyal álló alakja.* Dombormű. 55 cm. magas, 29·5 cm. széles. Feje letörött, fényköre keretes. Bal kezét fölemeli, jobbját letörött. Tunicellája ujján és alján, palliuma köröskörül gyöngyös-drágaköves szegélyű. A pallium jobb vállán rosettával van összetűzve. Stílusa a 689-hez hasonló. Ismertette Gerecze az Arch. É. 1895. 43. lapján mint az északi katakombalejárat keleti falán Krisztus feje felett volt faragványt.

704. *Négy meztelen emberi alak* egy kőlapon. Magas dombormű. Az egész kő 66·6 cm. magas, 41 cm. széles. Közepén 7·5 cm.-nyire kiugró 9·8 cm. vastag vízszintes, lemez parkány van. E felett és ez alatt két-két csupaszarczu,

szétfésült hajja s ágyékgig kifaragott meztelen alak (férfi) foglalt helyet. Előre néznek. A két felsőnek feje le van törve, az alsóknak fejei kidülledő szemük és csunya vágású szájuk miatt durva kifejezésűek. (A. É. 1895. 7. hibás.) Kezüket mellükre teszik. A kő vörösre volt festve. Hogy mit jelentett e faragás, meg nem állapítható. Gerecse (A. É. 1894. 391. 15. sz. és 1895. 74. 1.) leírása szerint sarkó vagy kőkoporsó ol-

231. 702. sz.

232. 703. sz.

dalának betéte és disze gyanánt szolgálhatott, mely az elhunytak ártatlan lelkét akarta jelképesen ábrázolni, ámde e véleménynek tárgyi alapja nincs.

705. *Szobortöredék.* 28 cm. magas. Valamely fülkébe állított szent alakjának alsó része. Tunicellája szélén gyöngyök közt 8 levelű rosetták sora húzódik, köpenyének is látszik csekély töredéke.

706. *Női fej.* Szobortöredék. 11 cm. magas. Haja kétfelé van fésülve, fájdalmasan fölfelé néz. Gerecse (A. É. 1895. 254. l. 25. sz.) a déli lejárati bethlehemi gyermekgyilkolás jelenetén levő asszony fejének tartja a haj stilizálása és pa-

233. 705. sz.

234. A 707. 706. és 708. sz.

235. 709. sz.

236. 710. sz.

237. 711. sz.

238. 712. sz.

tinája miatt, mely esőtől származott és korábbinak tartja a 691-nél.

707. *Kar töredéke.* Az ujj szegélye gyöngyös.

708. *Dombormű alsó része.* A ruha alól kiálló 2 láb töredéke.

709. *Szobortöredék.* Köpenynyel borított testtörzs, a kar és kéz töredékeivel.

710. *Ugyanaz.*

711. *Domborműtöredék.* Egy alak alsó része. A tunicából és gyöngyszegélyes, drágaköves tunicellából látszik valami. Ruhájának elrendezése a 700. sz.-hoz hasonlít. Jobbról egy mandolin alsó része vehető ki.

712. *Domborműtöredék.* Gyöngyszegélyes ruharészlet.

713. *Szobortöredék.* Gyöngyszegélyes ruha alsó részlete szögletes öböllel.

714. *Szobortöredék.* Ruha alsó részlete.

715. *Sz. Márk evangelista képe.* 44·5 cm. magas és 20·5 cm. széles domborműtöredék. Feje, lábai és jobb karja le vannak törve. Baljában keretes könyvet tart. Tunica, tunicella a ruhája. Az alaktól balra függélyesen egymás alá állított betűkkel be van vésve: M A R C V S.

716—717. 32 cm. magas *domborműtöredék.* Egy meztőlábos előrenéző alak. Feje letörött. Jobb kezében pálczát tart. Tunicája, gyöngysor közt drágaköves (rhombus-alak) szegélyű tunicellája és palliuma van. Ez a töredék és a 720. 724. 725. 726. számúak Gerecze szerint (A. É. 1895. 356. lap. 36—39. sz.) a lejáratú kőképeknél későbbi, hanyatló kor szüleményei. Ugyan a ruházat egyszerűsége, a redőzés szabadabb volta, helyesebb, nyulánkabb alak előnyeik, de pl. a ruharedők gépies ismétlése hanyatlást mutat. A betűk is más jellegűek. Véleményemet az I. részben elmondtam.

718. *Szobortöredék.* 53 cm. magas. Feje és lábfejei hiányzanak. Két kezében három hurok mandolinálaku hangszert tart, illetőleg azon játszik. Jobb lábát a bal elé veti. Sima palliumát rosetta tartja össze. Talán sz. Dávid királyt ábrázolta. Ism. Gerecze: A. É. 1895. 357. l. 42. sz. Ki a 715. sz.-al egykorunak tartja, de nem oly szabad alakításának.

719. *Szobortöredék.* 31 cm. magas. Feje és lábai hiányzanak. Mandolinalaku lyukasztott hangszert tart. Ruhája nyakán gyöngyös, drágaköves paszománnyal szegélyezett hasítás van. Derékán a ruharedők az öv fölé hajolva, azt eltakarják.

239. 713. sz.

240. 714. sz.

241. 715. sz.

242. 716. sz.

Köpenyén kör alakú gyöngysoros mintázat van. E töredék rokonát, mely a Nemzeti Múzeumban van, Gerecze leírta az Arch. Ért. 1895. évf. 348. lapján. Itt szakállas, koronás az alak. Ezt leírta A. É. 1895. 354. l. 31. sz.

720. *Sz. Máté evangélista képének töredéke.* Dombormű volt. Csak e két betű S · M . . . maradt meg, más semmi.

721. *Szobortöredék.* 21 cm. magas. Feje, kezei és lábai hiányzanak. Tunicellája nyakánál a 719-nél leírt hasítás van. Gyöngyös. Palliuma össze van tűzve rosettával.

243. 718. sz.

244. 719. sz.

245. Sz. Dávid. (Lásd. 5. lap.)

722. *Szobortöredék.* 33 cm. magas. Feje, lábai hiányzanak. Jobbjában fel nem ismerhető tárgyat tart, baljában 2 lyukkal ellátott mandolinalaku hangszert. Tunicája sűrű hullámvonalas és rhombusalaku díszítésekkel van elborítva, jobb vállán összetűzött köpenye, mely karjaira hull, gyöngysorok

246. 721. sz.

248. 723. sz.

247. 722. sz.

249. 724. sz.

250. 725. sz.

közt öltésszerű diszszel van szegélyezve. Ism. Gerecze A. E. 1895. 354. l. 30. sz.

723. *Szobortöredék. Öv és ruharészlet.*

724. *Sz. Lukács evangelista képe.* Domborműtöredék. 25 cm. magas. Az alakból csak mellére tett jobb keze látszik. Balján függélyesen egymás alatt e két betű van bevésve : L V (Lucas).

251. 726. sz.

252. 728. sz.

725. *Sz. Mátyás apostol képe.* Domborműtöredék. [35 cm. magas, 20·5 cm. széles. Az alak feje hiányzik, a többi része is töredékes. Bal felől függélyesen egymás alatt ezen bevésett betűk láthatók : A T I A S (Mathias).

726. *Sz. Simon apostol képe.* Domborműtöredék. Az alak feje, mellrészlete letörött, csak ruhája látszik. Balján függélyesen egymás alatt bevésett betűkben olvasható : S I M O N.

727. *Domborműtöredék.* A 697. ivhomlokának alsó részlete.

728. *Domborműtöredék.* 26 cm. Ruharedők.

729—730. *Szobortöredékek.* Két fej. Hasonlítanak a 706-hoz, de rongáltabbak.

Ezek után van állítva egy szám nélküli, 19 cm. magas, figyelemreméltó domborműtöredék. Egy alak törzse. Az alakon tunica volt. Jobb válláról bal hóna alá vetett köpeny csüng le. Diszítés nincs a ruhákon. Bal kezében könyvet tartott. A ruharedőzés természetessége előrehaladt izlésről és technikai készségről tanuskodik.

7. csoport. Csúcsives és renaissance- emlékek.

Helyén valónak tartom, hogy itt bevezetésül e csoport-hoz, a pécsi székesegyház románkori emlékeinek tárgyalása után, csúcsives és renaissance-kori és azutáni viszontagságainak néhány sort szenteljek.

A *csúcsives stíl idején* székesegyházunknak is át kellett esnie az új irányzat átalakító hatásán, mely az egész keresztény világ templomait majdnem mind érintette. Itt még a tatárok pusztítása (1241.) is különös indokul szolgált az építkezéshez. Ez új irány a régi lapos famennyezet helyébe boltozatokat kívánt. 1303-ban (Henszlmann hibás olvasás miatt mond 1335-öt) fejezték be a szentély csúcsives átalakítását, (csillagalaku téglaboltozat kőbordákkal) a mint ez a főapsis homlokzata feletti boltozatra festett, de eltűnt feliratból következtethető: „1303. Labor(e) Magistri Demetri Lapidice“ vagyis: 1303-ban Dömötör¹⁾ kőfaragó mester munkájá(val) (készült). A főapsist a középhajó magasságáig emelték fel. A régi román hasábos szentélypillérek elé a padlótól kezdve gerinczhordótagokat építettek, a melyekből a boltozat körtés profilu bordái indultak ki.

Nemsokára ezután, annál is inkább, mert a templomot 1345-ben újra fölszentelték,²⁾ boltozhatták be a hajókat, a

¹⁾ Koller: Proleg. in Hist. Epp. 5. Eccl. Tab I. fig. 5. E fölírat Czobor Béla szerint (Egyházműv. lap 1882. évf. 289. s köv. l.) szerint csak a régi vésett felirat másolata 1745-ből.

²⁾ A mint VI. Kelemen pápa 1345-ben október 9-én kelt bucsuleveléből (Koller: Hist. Epp. II. k. 493. l.) magyarázza Czobor. Némelyek szerint ez évben ismét égett volna a templom, de az okmányban csak ennyi van: „Ecclesia Quinque ecclesiensis, que sicut fertur, multociens combusta, et per tyrannos, persecutiones, ac propter hoc in pri-

mellékhajókon kezdve, téglával vegyes tufával.¹⁾ Ekkor a pilléreknek a főhajóba néző fejezetrésztől fölfelé építettek hármastagozatu gerinczbordákat, míg a mellékhajókban a pillérek fejből a szemben levő falra alkalmazott egyszerű gyámkövekre vitték át a körtealaku metszettel bíró boltozati bordákat. A szentély apsisában szentek domborművü képeivel diszitett fülkéket állítottak a falhoz, kék alapon dús aranyozással. — Ez időben létesültek az északi oldal kápolnája és a sekrestye is. A délnyugati toronyhoz pedig lépcsőház és előcsarnok épült Henszlmann szerint,²⁾ mely egy későbbi épületben eltűnt³⁾ míg a ma ennek helyén álló Corpus Christi-kápolna csak XIX. századbeli építmény lenne. Ez utóbbi állítás nem felel meg a valóságnak, mert ha a XIX. században épült volna, akkor ez csak az 1805—1827. terjedő Pollák-féle restauráció alatt történhetett. Már pedig a székesegyház 1829-ben kelt visita canonica-okmánya már mint régi kápolnát sorolja fel, s csak a szent András-, ma Mór-kápolnáról szól, mint újonnan építettről, bár ez utóbbi helyén is volt csúcsíves kápolna, melynek alapfalai a Mór-kápolna alatti fűtőkészülék készítésekor sok és nehéz munkát adtak⁴⁾ s ott sok csontmaradványt találtak. Talán ez volt az alább említendő halottak kápolnája. Valószínű, hogy a Corpus Christi-kápolna egykoru az északiakkal, vagy ha nem, akkor a renaissance korában, talán Ernest Zsigmond püspök alatt készült (1473—1505).

De ezeken kívül olyan kápolnák is toldattak a csúcsív korában a székesegyházhoz, a melyeknek ma már nyoma sincs.

vilegiis indulgencialibus, et aliis utilitatibus magna dispendia passa est . . .“ „A pécsi egyház, mely mint mondják, többször leégett és zsarnokok, üldözések következtében kiváltságaiban, bucsuleveleiben és más jogaiban nagy kárt szenvedett,“ — tehát az égés előbb volt, talán még 1303 előtt, az Árpád-házi királyok kihalása utáni zavaros időkben.

¹⁾ Tégla keresztbolt a mellékhajókban, mely fölött még egy boltozat volt, a főhajóban a restaurálási napló szerint tégla-Kappengewölbe. Az orgonakarzat keresztboltozattal volt fedve.

²⁾ Pécs régiségei I. 22. l.

³⁾ Koller, VIII. t.

⁴⁾ Gerecze : A pécsi székesegyház 28. l.

Igy 1439-ben már állt egy sz. Andrásról nevezett kápolna; a délkeleti toronynyal határos halottak kápolnáját pedig csak 1777-ben bontották le; sőt a 8 oltárral bíró Ecclesia Collegiata Beatae Mariae Virginis aureata-t (aranyos) is, mely északra volt a székesegyháztól s állítólag Miklós püspök idejében, 1348 körül épült, kápolnának minősíthetjük, tekintve azt, hogy a székesegyháztól északra a sánczok miatt hely nem lehetett önálló épület emelésére. Ebben volt eltemetve Vilmos püspök (1360—1374) kinek arany gyűrűjét¹⁾ Klimó püspök idejében megtalálták s azóta nem tudom hova került. Volt a székesegyház körül sz. Katalinról, aztán sz. Móricz és társairól nevezett kápolna, mely utóbbit Henrik püspök (sirköve 770. sz. a.) alapította 1428-ban.

Már a *renaissance* korába esik VI. Sándor pápának *Ernest Zsigmond pécsi* püspökhöz 1500. október 10-én intézett levele, melyben többek közt ez is olvasható: „Quasdam testitudines et nonnulla aedificia in Ecclesia tua Quinque-Ecclesiensi partim fabricari, partim vero reparari feceris,” vagyis a püspök az ő pécsi székesegyházában némely tetőzeteket és építményeket létesített, részben kijavíttatott. Hogy mik lehetek ezek, nem tudjuk.

Ugyancsak Zsigmond püspök kért engedélyt Jakab benczés festő művész számára, hogy egy évig kolostorán kívül tartózkodva, a püspöki palotában lakhassék és ez idő alatt a székesegyházat kifesse. A vonatkozó pápai engedély felületes olvasása azt a balvéleményt keltette a tudományos világban,²⁾ hogy ez a Jakab olasz ember volt, holott a szöveg figyelmes olvasása meggyőz minket az ő magyar voltáról, sőt nem valószínűtlen, hogy a Pécshez közeli pécsváradi benczés kolostor tagja volt.³⁾ Henszlmann és Haas értesítése szerint⁴⁾ az

¹⁾ Koller : Proleg. Tab. I. fig. 6.

²⁾ Pl. Czobor : Egyhműv. I. 1882. 167. I. Németh Béla : Baranya multja és j. II. 357. I. Koller IV. 506. után Haas : Baranya 236. I.

³⁾ „sitque quidam frater Jacobus Monachus professus Ordinis Benedicti in arte picturae in partibus istis, sicut asseris, celeberrimus” vagyis : „van azon a vidéken egy Jakab nevű fogadalmas benczés szerzetes, ki állításod (a püspöké) szerint, a festőművészetben igen jeles.” Koller : Hist. Epp. I. k. 193. I.

⁴⁾ Pécs régis. I. 11. és 22. I. és Gedenkbuch 23. I.

akkor levéltár, ma kincstárnak használt északkeleti torony-nak a katakombával egyszínes, alsó osztályzata boltozatán az 1882—1891. évi restauráció előtt festés nyomai: 2 angyalfő voltak láthatók, — talán ezek az ő művészetének maradványai.

A székesegyház régi festett diszére vonatkozólag Czobor Béla dr.-nak az Egyházművészeti lap 1882. évfolyama 227—232. 257—262. és 280—296. lapjain megjelent leírása alapján megemlítjük, hogy a mai orgona-karzat környékén egy lovag-szentnek XIV. századbéli stílusban festett alakját, a főapsis északkeleti ablakának béléten XII. századbéli 9 medaillon-képet találtak, melyek az Üdvözítőt és az apostolokat ábrázolták, tőle jobbra egy kisebb román ablakon ugyancsak medaillon képek voltak. A főapsis közepe táján a consecrationalis kereszt volt festve, a főapsis conchájának ivén dülény idomokból szerkesztett disztimény, ugyanott egy vaddisznó-alak került elő. (1882. július 18-án.) A szentély északi második árkádivével szemben az északi templomfalon Miklós pécsi éneklőkanonok halála után a XIV. sz. elején festett Madonna-kép maradványa került el, (1882. júl. 12. találták) melyen a donator kanonok és védőszentje 2 felirással is látható, illetve kivehető volt. A szentély pilléreit négy oldalukon apostolok képei disztítették. A hajó pillérei is mind színekben pompáztak, még pedig márványozást utánzó festéssel. Az oszlopfők abacusa vörös, a fejezet maga zöld színű volt. 1745-ben Rieder János pozsonyi festő festette ki a szentélyt.

Zsigmond püspök utóda, *Szakmár György* (1505—1521.) ki szintén szeretett építkezni, a székesegyházon úgy látszik, nem épített, hanem azt csak disztítette. Ő készítette a Corpus Christi-kápolna renaissancestíli vörös márvány-oltárát.

Ennyi és két századra terjedő építkezés után méltán csodálhatjuk, hogy oly kevés emlék maradt fenn e korból. A románkori emlékek szerencsésebbek voltak, mert a falakba kerültek építő kő gyanánt és így megmaradhattak.

De nem szabad felednünk, hogy a templomot két ízben is átalakították. A XVIII. század elején, Nesselrod püspök idejében és az 1805—1827-ig terjedő időben. Az első átalakítás inkább a templomnak használhatóvá tétele volt a török hó-

doltság után, mely alatt a török templomnak, iskolának, magtárnak, sőt állítólag istállónak is használta és ezért karban tartotta, sőt a villám által 1631-ban leütött délnyugoti tornyot ki is javította és ezt a tornyon felirattal is megörökítette, mely még Koller Prolegomenáinak VIII. rézmetszetű tábláján látható. 1588—9-ben is történt valami bedőlés.¹⁾ Nesselrod a templom mindahárom hajóját a kápolnákkal együtt egy nagy ólomtetővel borította be, a templom padlóját kelheimi lapokkal kirakatta, a szentélybe lépcsőt, s a katakombába e lépcső közepén lejáratot építtetett és bizonyára a felszerelést, oltárokat stb. a szükségletnek megfelelőleg beállította. Közben-közben a quadereket utánozva vonalakkal kifestették, majd kimeszelték a templomot, s a mészréteg a faragványok felett folyton vastagabb lett.

Az 1805—1827. Pollák, pesti építő által teljesített átalakítás a templom külsejére vonatkozott, belsejét itt-ott érintette, de nem jelentékenyen. Pollák, hogy a boltozatok nyomását ellensúlyozza, a déli és nyugati homlokzathoz 2—2·5 m. vastag falat épített, melyet bizarr csucsivekkel, oszlopokkal, csucsives hosszukás ablakokkal tagolt. A déli fal ormára állították 1854-ben a 12 apostolnak Bartalics, pécsi szobrász által készített 4 méteres szobrai, melyek most a papnevelő udvarán vannak az 1882—1891. restauráció óta. Az északi templomfalhoz iveket huztak támasztóul s a templom belsejében a boltozatokat vasrudakkal huzták össze.

a) *Csucsives stílű faragványok.*

A folyosón a felső udvarra vezető ajtó mellett bal kéz felől:

731. *Fülkébe állított magas domborműtöredék.* Fehér homokkő, 68·5 cm. széles, 40 cm. magas. Mélyen bevájt csucsives fülke, melyet két töredékes féloszlop határol. Benne egy alaknak alsó, ruhás része. Valószínűleg alba és tunicella volt e ruha. A fülke feneke kékre van festve, az alak és féloszlopok miniummal vörösre, ami az aranyozáshoz szolgált alá-

¹⁾ Koller VII. 352. 1.

festésül. A mint a pécsi székesegyház restaurálási naplójából értesülünk, 1882. július 5-én a főapsis déli oldalán a falból került elő az apsis padlójától 2·85 m. magasságban. Ez és a következő fülketöredék volt az, amelyet Henszlmann: Pécs régiségei cz. művében I. 18. l. tévesen a Bertalan püspök által állított román faragványoknak gondolt. Lásd még Czobor Béla dr. az Egyházművészeti lap 1882. évf. 295—6. lapján, ki ezen és a következő két fülkét fogadalmi ajándéknak tekinti. Ezért helyezték őket a szentély szembetűnő pontjára.

732. *Fülkébe állított magas domborművek töredéke.* Fehér homokkő. 88 cm. széles, 1·8 m. magas. Két fülke, melyeket fenn egy hármás karaju (trifolium) csucsiv zár be. A két fülkét egymástól féloszlop választja el, másik két szélső oldalukon ugyancsak egy-egy féloszlop áll. A féloszlopokból egy-egy fiala nő ki, közöttük mérőművek vannak domboruan faragva. A balfelöli fülképen magas domborműben, termete után itélve, női szent alakja áll. Feje hiányzik. A másik fülkében férfi szent áll. Feje ugyancsak hiányzik. Püspök lehetett, mert al-bája, tunicellája, casulája és pásztorbotjának szára a balkezében jól kivehető. A mű ugyanugy van festve, mint a 731. sz. s ugyanott találtatott.

733. *Szent György lovasdomborműve.* Fehér homokkő. 82·5 cm. széles, 1·8 m. magas. Keretbe foglalt, kékre festett mély fülkében a jobbra forduló lónak és a rajta ülő szentnek alakja látszik. A szent feje rongált. Testét sodronyos pánczéling fedi, balján a pajzs, jobbjaiban a lándzsa lehetett. A ló nyakán a kettős kantár látható. A ló alatt a két lábán kuszó szárnyas sárkány látható. Bal felől a háttérbe stilizált növények nyulnak fel. Az alakok és a növények az aranyozáshoz miniummal vörösre vannak aláfestve, az aranyozás lekopott. Lelőhelyére lásd a 731. sz.

Az udvar ajtajától jobbra:

734. *Kővályu.* 1 m. hosszú, 30 cm. magas, 35·5 cm. mély, hasábalaku. A vályu mélyedése választófal által két egyenlő rekeszre oszlik. Előoldala két szélén czimerpajzs alakú mélyedés, ezeken belül egy emberi és egy állati fej áll ki domboruan, mint két vizöntő.

253. kép. 733—735; 737—740 ; 759, 761, 763, 764. sz.

Melléklet a 230. oldalhoz.

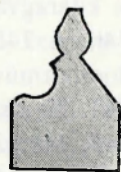
735. *Ablakmérőmű felső része.* Szürke márvány. Az egésznek keretül szolgáló, 61 cm. sugaru körtágban két gyengén csucsíves tag egymás mellett és felső közükben egy teljes körtág.

736. *Konzol.* 66 cm. Mészkö. Fialás, mérőműdiszes, rongált dombormű. Hátnagy 46 cm. mély kötömeeggel volt a falba illesztve.

737. *Boltozatzárlókő.* Homokkő. Köralakú. Sugara 34 cm. Közepén kiterjesztett szárnyú galamb van kifaragva, melynek fejét keresztcs fejfény övezi. A galamb alól 10 sugárkéve indul ki a kör periferiája felé. Mindegyik sugárkéve végén egy emberfej volt, még pedig úgy, hogy egy csupasz arcot követett egy szakállas. Most csak 6 látszik belőlük; a többi le-törött. A galamb a Szentleket jelenti, de a fejek szimboli-kája nem világos. Kombináció gyanánt álljon itt: a három főerény és hét főbün; az Isten tíz parancsolata. A kő oldalán a 6 borda kiindulási része látható.

738. *Boltozatzárlókő.* Mészkö. Köralakú 24 cm. átmérő-vel. Belőle 6 bordarész nyulik ki, melyeknek profilját jól látni oldalvást. Sima felülete közepén, egész vastagságában keresz-tül van lyukasztva.

739. *Boltozatbordatöredék.* Mészkö. 73 cm. hosszú darab Két homorú rész közt egy $\frac{3}{4}$ hengeralakú pálczatag. Ilyen bordák voltak a főhajó csúcsíves bolt-jain. Rajtuk Czobor szerint (Egyhműv. Lap. 1882. 351. l.) kőmívesjegyeket ta-láltak, a melyekből konstatálható volt, hogy a boltozással 9 kőfaragó volt elfog-alva. De ezek a jegyes bordarészek el-tűntek.

A. 1:10

740. *Boltozatbordatöredék.* Mészkö. 85 cm. hosszú darab éles körtealakú 254. A 740. sz. metszete. profillal és orral. Ilyen bordák voltak a mellék-hajók és a szentély csúcsíves boltjain. A mellék-hajókban egyszerű gyámkövekből indultak ki, míg a szentélyben a ro-mánkori pillérek elé helyezett féloszloptagozatokból.

741. *Kőpárna*. 72 cm. széles mészkő. Feltűnő vastag. A rajta nyugvó fej ki van belőle faragva. Sirkő része volt. 1882. július 17-én a székesegyház hajójának padlójában felnyitott 2·25 m. hosszú és 0·80 m. széles sirban találták. A sir a lejárati faragványokhoz hasonló faragványtöredékekből volt összetákolva, valószínűleg a 236. számtól kezdődő sorozat egyes darabjaiból. A sirt Czobor (Egyházműv. lap. 1882. évf. 296. l.) a XVII. századból valónak tartotta az ott talált szövetmaradványok után.

A szobaaajtótól jobbra:

742. *Boltozatborda és vállkőtöredék*. Mészkő. 34·5 cm. hosszú, 35 cm. széles. A borda profilja 3-szögű és durva. Alján vállkőül egy száját nyitva tartó női fej szolgál. Ez a vállkő a főhajó valamelyik románkori pillérének feje fölé volt illesztve s úgy hordta a belőle kiinduló gerincet.

743. *Konzol*. Mészkő. 24 cm. magas, 29 cm. széles. Bajuszos fej. Orra lapos és rövid, szemhéjai dagadtak. Szeme zöldre, bajusza barnavörösré van festve.

744. *Konzol*. Mészkő. Ötszögben megtört párkány elé ferdén előredülő csucsives czimerpajzs van fektetve, melynek hossza 18·5 cm., szélessége 14·5 cm. Vörös és kék festés nyoma és egy madár festett körvonala látható lapján.

745. *Diszitő faragványtöredék*. Mészkő. Oldalain domborműben cipőczimmel diszitett és abban végződő ormok vannak kifaragva. Valami oltárnak lehetett része.

746. A 745. sz.-hoz hasonló jellegű, de még mérőművek apró domborművei is diszítik.

747. Nincs helyén. Ismeretlen.

748. *Párkánytöredék*. Mészkő. 60 cm. hosszú, 14 cm. széles. Egy szélesebb és egy keskenyebb lemez alatt homoru tag, melyen domborműben levelek és azok szárai húzódnak végig.

749. *Párkánytöredék*. Profilja a 748. sz. azonos. Mészkő. 64 cm. hosszú. Szőlőlevelek, fürtök és kunkorodó kacsok szalagja.

750. *Párkánytöredék*. A 748. sz. kisebb darabja.

751. *Párkánytöredék.* Mészkő. 20 cm. hosszú, 14 cm. széles. Profilja: egy szögletes lemez alatt homoru tag. Ezen domborműben egyszerű levél, ennek indái és ezeken 2 eperforma gyümölcs.

752. *Szobortöredék.* Mészkő. 30 cm. magas. Egy alaknak alsó részéből a ruházat.

753. *Szobortöredék.* Mészkő. 50 cm. magas. Ruharészlet egy alak fejtől lefelé való tagjairól.

754. *Boltozatzárókő.* Finom mészkő. 25 cm. az átmérője. Rajta egy stólás angyal kiterjesztett szárnyakkal, ki melle előtt két kezével keresztet tart. Feje rongált. 4 boltozati bordarész nyulik ki belőle. Kisebb fülkén lehetett.

755. *Szoborfülke kerete, vagy sirkőrészlet.* A szoborból csak az alak ruhájának alsó redői látszanak. 62 cm. hosszú. A kereten két hullámosan futó és fonódó szalag ellyptikus mezőket képez, melyekben rosetták vannak. Finom mészkő.

756. *Konzol.* Mészkő. 41 cm. magas. Felső széles párkánya 5 szögbe törik. A párkány alatt egy emberfej faágfonadékok közt. A pécsi székesegyháznak az énekkartól második északi hajópillérén volt.

757. *Szobortöredék,* 32 cm. magas. Borotvált arcú dús hajfürtökkel, melyekre két drágakövel és paszománttal diszitett püspöksüveg borul.

b) *Renaissance-stilű faragványok.*

A folyosó északi szobaajtájától jobbra a csucsives emlékek között:

758. *Diszitő táblatöredék.* Fehér márvány. 40 cm. magas. Lapos domborművű féloszlop attikai lába, mely két sor szalagdiszitményen áll. A felső sor inda-, az alsó palmettadiszszel ékes.

Az udvarajtótól jobbra:

759. *Ismeretlen rendeltetésű* szürke márvány hasábtöredék. 35 cm. magas, 28 cm. mély. Egyik oldalán széles szalagfonadék, melynek köreiben ötlevelű rosetták vannak. Másik oldalán egy virágtól jobbra és balra farkaikkal összeérő két delfin van domborműben. 3. és 4. oldala nem látható.

255. kép. 731. 732. 765. 766. sz.

Az ajtótól balra :

760. *Vörös márvány kerettöredék* valami nagyobb lapról. 48 cm. hosszú. Palmetákkal váltakozó rosetták sora.

Az ajtótól jobbra :

761. A 760. sz.-al azonos. 29 cm. hosszú. Ezen még egy kis levélsor is látható.

256. kép. 762. sz.

Az ajtótól balra :

762. *Kerettöredék* nagyobb műről. Vörös márvány. 27 cm. hosszú. Külső szélén szögletes lemez, beljebb gyöngysor, ezen felül hosszunyaku váza domborműben. A váza hasán finom lapos reliefben egy kentaur kettős sipot fujva vágat. Rajta

egy meztelen nő (amazon) ül puzdrával a hátán. Jobbját a kentaur nyakához, balját annak felkunkorodó hal farkához támasztja. (Groteszk.) A váza nyakát finoman metszett akanthusz levelek borítják.

Az udvarajtótól jobbra:

763. *Kerettöredék* a 762. számhoz hasonlít, csak a gyöngysor hiányzik róla. A váza domborműve rongált. Még egy fáklya és szalag töredéke látható rajta. Valamely pilaszter része volt. 22 cm. hosszú, vörös márvány.

764. *Kerettöredék*. Azonos a 762. sz.-val, de a váza már nem látszik. 18 cm. hosszú.

Az udvarajtótól balra:

765. *A Szakmáry-oltár oromvirága* (acroterion.) Vörös márvány. 39 cm. magas. Domborművesen faragott 6 gránátlevél. Ezekből kettő csukott és a bogyókat zárja be, a többi legyezősen áll. Az oltár, melyről való, Szakmáry vagy Szathmáry György pécsi püspök (1505—1521.) később esztergomi érsek építtette s jelenleg a pécsi székesegyház Corpus Christi kápolnájának fő ékessége, de Koller szerint (V. 5.) eredetileg a hajóban állhatott. Az oltárt, illetőleg akkor még valószínűleg szentségtartó pastoforiumot a török hódoltság alatt állítólag elásták, 1783-ban találták meg és a székesegyház sekrestyéjébe állították ki, hol is egy bécsi szobrász megvizsgálta és felállítását 3000 forintért elvállalta. (Aigl: Hist. Capit. 239. 240. l. és a székesegyház 1829. évi visitatio canonica okmányából.) Ez a körülmény és a faragás modernebb jellege azt sejteti, hogy az oromvirág nem is az eredeti faragvány, hanem a restauráló bécsi szobrász másolata. (Lásd A. É. 1891. 292—293. l.) A pécsi püspöki levéltárban 54/1782. sz. a. van két levél, az egyikben (kelt 1782. ápril 3.) a pécsi káptalan Eszterházy gróf püspöknek tudtára adja, hogy kívánságát „ut extruendae in sacello Corporis Christi arae manus quamprimum admoveatur (hogy a Corpus Christi-kápolna oltárának felállításába mielőbb kapjanak bele) pénz hiányában nem teljesítheti és arra kevésbé is van szükség, mint a közlevéltár épületének folytatására, mely 8 év óta befejezetlen. Ugyanakkor egy olasz szobrászsal az oltár felállítására nézve tervet

és költségvetést is csináltatott a káptalan. A másikban (kelt 1782. ápril 17.) biztosítja a püspököt a káptalan az oltárra vonatkozó szándékának teljesítéséről, mihelyt alkalmas szobrászt kap, mert az említett olasz elment Pécsről. Azt hiszem a Szakmáry-oltárról van itt szó és akkor aligha találták meg 1783-ban. Közeli vizsgálva az oltárt, azt láthatjuk, hogy a rajta levő angyalok két elsejének fejei le voltak törve, itt tehát nincs kizárva a toldás sem. A Szakmáry-oltár művészeti megítélésében az állítólag Peruzzi Boldizsár római építész terve után készített s Ferucci András, fiesolei szobrász által három szoborral díszített esztergomi Bakács-kápolna s a budapest-belvárosi plebánia templomban levő két pastoforium (Némethy Lajos: Arch. É. 1890.) veendő figyelembe. Lásd még a köv. sz.

766. *Ablakhomlok.* Rétegesen hasadó, kőfaragók véleménye szerint pécsi fröhweisz-völgyi kő. 1·31 m. széles, 65 cm. magas. A félköríves ablaknyílás, melyet felsőrészen bekeretelt, 86 cm. átmérőjű. A nyílás félkörívét profilozott keret övezi, melynek ormán van Szakmáry György püspök czimere. A czimerpajzsot egy ferde pólya két mezőre osztja, ezek mindegyikében egy-egy rózsa és lilium. A pólyán oroszlán ágaskodik bal felé. A pajzsot balfelé néző s nyelvét kiöltő sárkány övezi hosszú testével. Nyakán kigyó tekerődzik. Ugyanez a czimer van a 765. sz. a. tárgyalt oltáron is. A kassai városház lépcsőházában pedig ezen felirással fordul elő: „Lilia bina rosis totidem coniuncta gerebam, rex dedit auratum corvinus et ipse leonem.“ MCCCCLXXXII. vagyis: két liliumot viseltem ugyanannyi rózsával kapcsolva, a hollós király adta az arany oroszlánt is 1492. Az esztergomi Bakács-kápolna (1507.) kupolaszeletei közt is feltalálható a Szakmáry-czimer. A mi kövünkön a félkörívű és külső keret által alkotott háromszöges cikkelyekben 2—2 farkánál összekötött delfin rosettákat fon körül, melyekből körték és levelek nőnek ki. Ezen ablakkeret Szakmáry püspök valamelyik épületéről való, valószínűleg a forrásokban „Aedes Sacmarianae“ név alatt előforduló s hajdan, 1780-ig a székesegyház délkeleti tornya előtt állt épületről. A püspöki székház kertjének lépcsőfalában volt elhelyezve idehozataláig.

8. csoport. Sirkövek és vegyesek.

Általánosságban megjegyzendő, hogy az ezen csoportban felsorolt sarkövek mind a pécsi székesegyházból valóak. Az alattuk eltemetett püspököket és kanonokokat (csak a 787. sz. alatt volt világi) a templom restaurációja alkalmával, 1882. július 12-én kivették sirjaikból és közös koporsóba helyezve a székesegyház melletti püspöki, illetve kanonoki sarkoltba temették el. A köveket egyelőre az Imre-, ma Mária-kápolnába raktározták el, később a püspöki magtárba, ahonnan idekerültek. A 785—802. számok alatt elhelyezett sarkolapok egy-egy 62 cm. hosszú oldalvonallal bíró épnégyszöget alkotnak. Ugynevezett kehlheimi lapok. Együttal a régi székesegyház padlólapjaiul is szolgáltak. Czobor Béla dr. (Egyházműv. lap 1882. 226. l.) arról tudósít, hogy midőn a templom talaját fölszedték, (1882) húsz egyházi és egy laicus beboltozott sarkjára akadtak, azon év július hava 17-én még egy huszonkettedik sark került elő (l. 741. sz.).

A folyosó északi ajtaja mellett a jobb falon:

767. *Sarkötöredék*. Vörös márvány. 60 cm. széles, 40 cm. magas. Az eredetileg téglányalaku sarkö közepső részlete. Látható rajta egy bő miseruha (casula) részlete, az alak jobbkeze, melylyel kelyhet tartott, de ez utóbbinak csak körvonalai vehetők ki, és bal keze, melyben a püspöki bot szárának egy darabja van. Két szélről a keret töredékei határolják, melynek bal felőli részén { T O · h I N C } jobb felőli részén O · F I T · H olvasható bevésett, 6 cm. magas majuscula (gömbölyű) betűkben. Valamelyik püspök sarköve volt, még pedig a betűk alakjából ítélve a XII. sz. végéről, vagy a XIII. századból, de a feliratból semmit sem lehet megállapítani. Azt sem tudtam kikutatni, hogy hol akadtak rá e köré.

768. *Grocus püspök sarköve*. Mészkö. 174 cm. magas, 71 cm. széles. 3 darabból van összeragasztva, sőt jobb alsó sarkán a keretrészlet homokköpótlás. Alakja téglány, mely felső végén két lemetsszéssel trapézvá lesz. A keretén belül levő homorodásban van a püspök alakja. Feje, négy sarkán bojtval ellátott párnán nyugszik, circulusán (körületén) és titu-

257. kép. 742—749; 752—758; 767—768. sz.

Melléklet a 238. oldalhoz.

lusán (középütt metsző szalagján) drágaköves infula (püspöksüveg) fedi domboru homlokát. Arcza sovány, borotvált; szemei nyitva vannak. Testét a hosszú és lábait is elfödő alba (miseing) felett, mely nyakánál a casulára hajló parurában (gallérban) végződik, a szépen redőzött harangalaku casula (miseruha) fedi. Balkarjáról a végén rojtos manipulus csüng le, jobbával melle előtt, nodusán (gombján) apró göbecsekkel diszitett csúcsives izlésű kelyhet tart, baljával a két csattal zárt evangeliumos könyvet és a velummal (kendőcskével) ellátott pásztorbotot fogja, melynek felső görbülése csúcsives stílusú levelekkel ékes. A kezeket keztyük fedik, azért mereveknek látszanak. A sirkő keretén, a püspök feje felett kezdve, jobb felé haladó felirat van 5·5 cm. magas gótikus minuscula (tört) betűkkel, még pedig ha az olvasás helyes, a következő :

hic † iacet † sepultus † grocius † episcopus †
amiensi(s) † anno dni mcccc.

Magyarul: Itt nyugszik eltemetve Grocius, amiensi püspök. Az Úr 1400. évében. A bal keretrészre csak az „anno Dni 1400.“ esik.

A feliratban két szó (Grocius, amiensis) és az évszám vitás. A püspök nevét Koller „Prolegomenái“-ban és a Hist. Epp. Qu. Eccl. II. k. 238. s. k. I. Demetriusnak olvassa, míg a Prolegomenák végén közölt rajzon (Tab. IV. fig. 2) Aemccus-t ad. Egyik sem helyes. Demetrius-hoz nincs elég betű és különben is lehetetlenség Demetriust olvasni, ehhez még csak nem is hasonlítanak a meglevő betűk. Az Aemccus pedig ismeretlen tulajdonnév. Koller után Ipolyi Arnold (A középkori szobrászat emlékei Magyarországon 62. l.) szintén Demetert olvas, de megjegyzi, hogy ez kétes. Henszlmann Imre „Pécsnek középkori régiségei“ cz. művében (II. 268—270. lap és a sirkő fametszetű képe) a Demetrius, de a Georgius lehetőségét is állítja. Végre Gerecze Péter dr. a mint ezt tőle a muzeum rendezése alkalmával hallottam, Grocius-t olvas. A Georgius-t egy betű hiánya miatt el nem fogadhatom, de a Grocius sem feltétlenül biztos, mert az első betű lehet „G“

is, „A“ is, a második „e“ is, „r“ is, de mégis ez a legész-
szerűbb olvasás, úgy a betűk számánál, mint alakjánál fogva.

Az „amiensis“ szó vitás, mert egyrészt a végső „s“
hiányzik, a keretnek ottani folytatása homokkő pótlás s ott
egy törés huzódik keresztül. Tehát lehetett ott akár a szónak
más folytatása is. Felületes ítélettel hajlandó volna az ember
amiensis-ben a mai Amiens francia püspöki székhelyet ke-
resni, de ezt kizárja az a körülmény, hogy Amiens latin neve
Ambianum és a mint Amiensből, a püspöki udvarból kapott
közlésekből tudom, semmiféle amiensi latin sírfeliraton nem
fordul elő a helymegnevezés Amiensis alakban. Azért azután
Henszlmann e szót Quinqueecclesiensibus (?) elferdítésének
tartotta, mert, mint mondja, ilyesmi a középkorban előfordult
a szobrászok ügyetlensége folytán. De ez nagyon kemény vád
és nincs okunk ép itt ilyent feltételezni, mert ez olyan go-
romba tévedés lett volna, a melyet a sirkő megrendelői bizo-
nyára el nem néznek. Az is tény, hogy soha a katolikus
egyházban Amiensis nevű püspökség nem létezett. Tehát az
olvasás nem lehet helyes, de jobbat nem adhatok.

Az évszámot Koller, Ipolyi, Henszlmann 1301-nek ol-
vasta. Az utolsó szám egészen ép és C, de ezenkívül a kő
stílje is indokolja, hogy az utolsó számot is egy C(százas)-nek
tartasuk és így 1400-at olvassunk.

Mindezen homályosságokat történelmi adatok sem osz-
latják el. Mert Koller azon állítása, hogy ez a Demetrius
suffraganeus püspök volt, minthogy páztorbotján kendőcske
lóg, a mi az egyházi szabályok szerint az alárendeltség jele,
semmi alappal nem bír. Ipolyi meg éppen csak állítja, hogy
ez a Demetrius pécsi püspök vagy püspöki helynök lehetett.
A Henszlmannál olvasható találgatások, hogy Koller nem tud-
ván más okmányt felhozni annak bizonyítására, hogy 1302
és 1307 közt Péter volt a pécsi püspök és nem Demetrius,
a hogy Schmidt Miklós és Pray György 1304-re nézve állí-
tották, — mint azt, hogy Miklós pécsi éneklő kanonok nem
ismerte el Pétert püspökének, tehát Dömötör pécsi püspök
volt ezen időközben s az 1301. mint halálozási évszám a
szobrász ügyetlenségének tulajdonítandó, önmagukban hordják

a gyengeség bélyegét. Az Amiens-al való kombinációt pedig még azért is ki kell zárni, mert az 1301 és 1400 körül meghalt amiensi püspökök neveit ismerem, sőt az is bizonyos, hogy azok közül egyet sem temettek el Franciaországon kívül. Az egész kérdés tehát függőben marad és egyelőre meg nem oldható.

Megemlítem még, hogy a sirkő a pécsi székesegyház sz. Imre, ma Mária-kápolnájában a nyugati falhoz támasztva állott; előtte padok voltak és azért nehezen lehetett látni. (A székesegyház visitája.) Az egész kékes festékkel, a betűk fekete festékkel vannak bemázolva. Eredetileg nem volt festék rajta.

769. *Alsáni Bálint, pécsi bibornok-püspök sirköve.* Mészkö. 2·58 méter magas, 1·13 m. széles. Nincs külön kerete, hanem az életnagyságu alak az alsó és a közepe felé kissé domborodó lapból domboruan áll ki, a felirat pedig a lap szélén van homoru betűkkel bevésve. A lap alsó bal szélén töredékes. A bibornok feje, a mint hiszem, arczképszerű hűséggel kifaragva, nagy tonsurával (pilis) ellátva és szigoru arczkifejezéssel, borotvált állal — párnán nyugszik, bár az alak állónak van felfogva. Középkori sirköveken ez a rendes felfogás. Ruhája a lábát elfödő, bőredőjű albából, felette a két oldalán hasított tunicellából és e felett gyöngyszemes paszománynyal szegélyezett bő harangalaku s a nyaknál parurával (himzett betéttel) diszitett miseruhából (casulából) áll. Kezein kesztyűk láthatók. Feje felett néhány centiméterre a nagy bibornoki kalap (galerus) van, melyből két szélén kilencz göbbel ellátott két zsinór huzódik le a mellen kereszteződve a lábfejig. Kezdetük és végük bojtos. Manapság a bibornoki kalap már nem ilyen, a mennyiben karimája vízszintes, bojtjai rövidebbek és hálósan font zsinórzaton függnék. Felemelt jobb kezének két ujjával áldást oszt, baljával a gót virágdiszes görbülettel és három szögletes gombbal (nodus) ellátott szögletes nyelű pásztorbotot tartja, melyről kendőcske (velum) lóg le. A bibornok mellén gömbölyded idomu, romános, széles öblü (cuppa) kehely fekszik. A gombján a gót göbecsek nyomai láthatók. A feje alatti párnán jobb keze felől ércze-

258. kép. Bálint bibornok sírköve. (769. sz.)

retes és 2 göbecscsel diszitett, csattos evangeliomos könyv, bal keze felől a párnán kívül, a galerus mellett circulusán és titulusán drágaköves infula (püspöksüveg) fekszik. A felső balsarokban czimerének pajzsa. Egy kar, mely jobbfelé három gyökérágban végződő rózsát tart. Ezenkívül ugyanott és a felső jobb sarokban még két rózsza domborodik ki, melyek mintegy az emléket a falhoz erősítő szögek fejei gyanánt tűnnek fel.

A minuscula-betűs, 5 cm. magas és jelenleg feketére festett felirat a fej felett kezdődik, ekkép:

Hic † iacet. † Bal felől így folytatódik: reverendis-
mus † pr † dnus † valetinꝯ † tituli † ste † sabine
† prbr † . . . törés (cardinalis). Alul: . . . ubnator †
ecce † qu quea: † filiꝯ † qđ. Jobbról: Johis † bani
† fili † lugredii † palatini † de † alsan † de † que
(vagy: gne) zinthemaguch † obit † autem. Ezen belül
egy sorban kisebbre vésett betűkkel: in festo † snc †
elisabeth † regine † ano † di † m cccc viii.

Koller „Prolegomena“-iban (Tab fig. 1.) közli rajzban a követ. Itt „ruthemaguch“ van jelezve, ámde a „z“ betű világosan látszik a szó előtt és a tolnamegyei sz. Miklósról nevezett madocsi apátság alapítólevelében (1145) előfordul, hogy Kömlődöt (Tolna m.) Joachim de genere Zeenthemagoch birta. (Fejér: Cod. Dipl. II. k.)

Kiegészítve az egészet: Hic iacet reverendissimus pater dominus Valentinus tituli sanctae Sabinae presbyter cardinalis, gubernator ecclesiae quinque ecclesiensis, filius quondam Johannis bani Lugredii filii palatini de Alsan de que (vagy: de genere) Zenthemaguch. Obiit autem in festo Sanctae Elisabeth reginae anno Domini 1408.

Magyarul: Itt nyugszik főtisztelendő atyánk s urunk, Bálint, szent Szabináról címzett áldozár-bibornok, a pécsi egyház(megye) kormányzója, fia a hajdani János bánnak, a ki alsányi és zenthemaguchi Lugredius palatinus (nádor) fia volt. (Vagy: a ki alsányi Lugredius palatinus fia volt a Zen-

temaguch nemzetségből.) Meghalt pedig szent Erzsébet királynő ünnepén, az Úr 1408. esztendejében.

Atyja, János neve mellett Kollányi szerint egy római oklevélben Bam-Baroni czim is előfordul.

A sírkő a székesegyház Corpus Christi kápolnájának északi falánál az ajtó mellett volt felállítva.

A szóban forgó Bálint az Alsan-ok nemes családjából származott, melynek tagjai közt előkelő főméltóságok fordulnak elő s 1374. július 21-től 1408-ig volt Pécs püspöke. Már 1348-ban esztergomi olvasó-kanonok, királyi káplán volt. 1373-ban királyi alkanczellár. Mint három fejedelmünknek: Nagy Lajos, Mária és Zsigmond királyainknak kedvelt embere és úgy látszik ügyes diplomata, többször követségben járt. Így Turinban 1381-ben a Velenczével folytatott háboru érdekében, midőn Rómában és Velenczében is megfordult, majd Zsigmond megbízásából 1407-ben a pápánál. A bibornoki kalappal VI. Orbán pápa tüntette ki 1380-ban. Vádolják Durazzói Károly megöletésében való részvételtől, de alaptalanul. Alatta igen virágzott a pécsi egyetem. Ő hozta el Velenczéből Budára remete sz. Pál tetemeit. Kollányi szerint valószínűleg ő a „névtelen magyar“, a pálosok magyar szerzetének első történetírója. 1376-ban Alsánban, születési helyén, sz. Ferencz tiszteletére fényes templomot emeltetett, a melynek a pápa különféle bucsukat engedélyezett. (Koller: Hist. ep. Quinque eccl. III. k. 138. l., Henszlmann: Pécsnek középkori régiségei II. r. 270. l. képét is hozza fametszetben. Életrajza Kollányi Ferencznél: Esztergomi kanonokok. 51—52. l. a hol a vonatkozó források mind fel vannak sorolva.)

770. *Heinricus, pécsi püspök sírköve.* Mészkö. 2·16 m. magas, 1·06 m. széles. Téglányalaku. Bemélyített vonallal van a keret jelezve. A püspök alakja domborműben van kifaragva úgy $\frac{2}{3}$ nagyságban. Lehorzsolt feje párnán nyugszik, mely négy bojjtal van diszítve. Infulájának (süvegének) hegye két homoru vonalból alakul és kissé idomtalan. Az infula alól a füleit elfödő hajfürtjei csüngnek le. Ruhája a lábát is elfödő alba, két oldalán hasított tunicella és ezek felett a harangalaku, parurás, (himzett galléros) de egyébként disznélküli casula

259. kép. Heinrichus püspök sírköve. (770. sz.)

(miseruha.) Két kezével a melle előtt igazi gótikus kelyhet tart, melynek kuppája nem gömbölyded, mint Valentin biboros sirkövén láttuk, hanem csengetyű alakú. Jobb keze mellett áll külön a viráglevéldiszes görbületű és egy gombbal (nodus) tagozott pásztorbot, melyről kendőcske (velum) függ le.

A tört (minuscula)-betűs és jelenleg feketére festett, 9 cm. magas felirat a fej felett egy kis mérműdiszes, gyengén bemélyített vonalu casettával kezdődik és a jobb felőli kereken folytatódik. Ennyi olvasható:

Hic † est † sepultus † Heinricus episcopus
quq ecclesiensis.

Magyarul: Itt van eltemetve Heinricus pécsi püspök.

Alul és a baloldalon is látszanak betűk nyomai, de olvashatatlanok. Valószínűleg a halál évszáma: anno domini MCCCCXLV volt kivésve. Henszlmann ezeket nem vette tudomásul s a körül adott fametszetű rajzában (Pécs régiségei II. 272. l.) se jelzi őket.

A sirkő a székesegyház fájdalmas Szűz, ma Jézus szt. Szivéről nevezett kápolnájának nyugati fala mentén, közvetlen Radonay püspök sirköve mellett (773. sz.) volt felállítva. Koller közli képét a Prolegomena IV. tábláján 1. sz. alatt és annak magyarázó szövegébe még a Heinricus neve után Joannes nevet is tesz előttem ismeretlen okból. Henszlmann: Pécsnek középkori régiségei cz. munkájában a II. r. 272. lapján beszél róla és hozza fametszetű képét.

Heinricus püspök az Alben és Medve-családból származott. 1420—1445. ült főpásztori székén. Ügyelt papsága erkölcsre és szónoklataival küzdött a manicheusok, patareusok, hussiták ellen. Midőn a Szentszék Jakab de Marchia minoritát küldte a pécsi egyházmegyébe az eretnekség kiirtására és reformáció végett, őt Henrik és a pécsi káptalan elűzte. E miatt sok kellemetlensége támadt, de élete vége felé úgy látszik csend volt meggyében. (Koller: Hist. ep. Quinquecl. III. k. 324. s k. l.)

771. *Kutkáva.* Mészkö. 88 cm. magas, 75 cm. széles. Felül széles, egyszerű ívbe hajló párkány, mely alatt az ugyan-

csak ivesen hajlott felirati lap s alatta egy talppárkány huzódik. A felső párkány belső része ki van vájva s a vízcső lyukja látszik közepén. A lapon domboruan van kifaragva egy vízszintes szalagon jobbra néző sassal diszitett czimerpajzs, felette a püspöksüveg. A pajzs körül 8 cm. magas betűkkel be van vésve: I. E. E. Q. 1540. Vagyis: Joannes Ezek (Eszéki) Episcopus Quinquecclesiensis. Magyarul: Ezek (Eszéki) János, pécsi püspök. A székesegyház mögötti kut része lehetett, de ezen ma a Berényi püspök czimere (774. sz.) látható.

Eszéki János, 1539—1541. pécsi püspök, azelőtt esztergomi kanonok. János király és Izabella királyné hű embere, 1540-ben Verböczy István kíséretében Konstantinápolyba járt Szolimánnál követségben. Hazatérve csak rövid ideig tartózkodott Pécsett, mert itt a Ferdinánd királyhoz szító polgárság miatt nem érezte magát biztonságban. Erdélyben halt meg 1541. márczius havában. Életrajza Kollányinál: Esztergomi kanonokok 137. lap; a források is itt vannak felsorolva.

772. *Csáktornyai, vagy Hampó Ernest (Ernust) Zsigmond, pécsi püspök czimere.* 1'34 m. magas, 84'5 cm. széles, téglányalaku mészkő. Fönn széles homokszalag a felirat számára. Ebből 3 oldalú keskeny keret indul ki, a melynek közében, homoru mezőben és egy kis zsámolyon hatoldalú czimerpajzs áll, melyet két oldalán két meztelen, fügefaleveles, szárnyas, de bajuszos génusz tart és a püspöksüveg koronáz. Maga a czimer egy koczkakövekből rakott bástyafalból áll, melyet két párkány koszoruz, a köztük maradt hézagban lőrés látható. Ebből emelkedett ki a letört falorom (Zinne) és e mellett jobbról-balról két hatágu csillag van kifaragva. A geniuszok derekáról szalag lobog. Nyakuknál törés látható. Valószínűleg restauráltattak a fejek. A felirati mezőn 7 cm. magas, bevéssett betűkből olvasható:

SIGISMV̄dVS : ERNES

TVS EPVS QVINQVEECL

ESĪESIS ME FIERI FECIT

A czimer alatti polczon pedig:

1498.

260. kép. 772. sz.

Magyarul: Ernest Zsigmond pécsi püspök csináltatott engem.

A kő eredetileg a pécsi várnak a püspök által emelt bástyatornyában, a kapu felett volt befalazva. A torony pedig a pécsi székesegyház előtt, a templom terét és a sétateret elválasztó vaskerítés közepe táján állt s 1819-ben bontották le. Kövünk később a püspöki székház kertjének lépcsőfalában volt s onnan került ide. Ismertette annak a zágrábi muzeumban őrzött mását, mely eredetileg a zágrábi dómban állott s 1488-ból való, Csergheő Géza az Arch. Értesítőben U. f. XI. k. 1891. 24—26. l. A mienket u. o. 152—157. l. Boncz Ödön. Koller hozza rézkarczu képét a Prolegomena I. tábláján 4. sz. alatt. Karczolta Bombelli 1777.

Zsigmond püspök zsidó származásu volt; atyja pénzműveleteivel szerezte meg Zsigmond és Mátyás királyok kegyét. A püspökséget Janus Pannonius, a híres humanista költő után még Mátyás királytól kapta 1473 szeptember 10-én. Mátyás halála után egy ideig Corvin Jánost pártolta, de aztán II. Ulászló hive lett és az is maradt. 1494-ben a horvát bánságot kormányozta. Bár többször meggyanusították hűtlen pénzkezeléssel, mégis 1494-ben királyi kincstárnok lett. Ez azonban majdnem vesztére szolgált, mert midőn egy év múlva hivatalától vissza akart vonulni, hűtlen kezeléssel vádolták s a bajból csak 400.000 aranyforint lefizetése árán tudott szabadulni. Tényleg tiszta kezű volt. Bonfinius is elismerőleg szól róla. Élete végéig (1505) aztán csendesesen élt püspöki hivatalának. Szeretett építeni; a pécsi várat megerősítette; a székesegyházat 1500-ban egy Jakab nevű valószínűleg magyar benczéssel, ki VI. Sándor pápától engedélyt nyert, hogy egy évig a kolostoron kívül a püspök palotájában élhessen, kifestette. (Brüsztle: *Recensio cleri Qu. Eccles. I. 371.*)

773. *Radonay Mátyás pécsi püspök sírköve.* Sima mészkő. 1·12 m. széles, 2·17 m. magas. Téglányalaku lap. Sima szalagkeret két mezőre osztja. A keret sarkaiban barock levéldisz. A felső nagyobb, homoruan vájt mezőben a püspök címere van domboruan kifaragva. Barokkeretes pajzsban egy szarvasfej látható, agancsai közt a feszülettel. A pajzs felett a

püspöksüveg és jobbról a pásztorbot. Az alsó mező a kerettel egyszínes, attól csak egy bevájt vonal választja el. A feliratnak volt szánva, de nincs rajta semmi. Koller Prolegomenái IV. tábláján 3. fig. alatt hozza rajzát. A fájdalmas Szűz, ma Jézus sz. Szíve kápolna nyugati falán volt e kő.

Radonay Mátyásnak (élt 1630—1703), ki 1687-től kezdve ült a pécsi püspöki széken, rendkívül viszontagságos élete volt. A török hódoltság után kerülván a püspöki székre, óriási küzdelmekkel állította lábra a pécsi egyházmegyét. Pap és katona volt és színmagyar hazafi, a kiről kortársai e mondással emlékeztek meg:

Oh Deus, Adonai,
Da nobis plures Radonay,
Oh Istenünk, Adonai,
Adj nekünk minél több Radonayt.

(Brüsztle : Recensio I. 432. Ott idézve Koller VII. Katona II.)

774. *Gróf Berényi Zsigmond, pécsi püspök sírköve.* Fekete márványlap. 173 cm. magas, 78·7 cm. széles téglányalak. Felső jobb sarka és két alsó sarka le van törve. A közepén homoru, ovalis mezőben a foszladékkal körülvett czimerpajzs. A pajzsban egy koronán ülő, diót evő mókus. Előtte egy csillag. A pajzs felett rostélyos sisak, a melyen a mókus ismétlődik. Az egésztest koronázza a 12 bojtos püspöki kalap. Balról a püspöksüveg, jobbról a pásztorbot támaszkodik a pajzsra. A czimer körül ezen felirat olvasható:

EXCLLMS ILLMS AC RDSSMS

D, D,

SIGISMUNDUS E COM. BERENYI, DE KAR
ANCS BERENY, PP, IN BODOK, DEI, ET, AP, S,
G EPS, 5, ECCL. ABB, BMV, IN, POROZ
LO, I, COTTUM DE BAR. TOL ET VALP S,
AC, PP COMES, SSAE, C, R. MTTIS C, A, I,
ANNO 1748, DIE 25, SEPT, AET, SVAE
50 OBYT

CUM HIS QUI, ODERUNT PACEM
ERAM PACIFICUS, CUM LOQUE
BAR ILLIS IMPUGNABANT ME

GRATIS. —

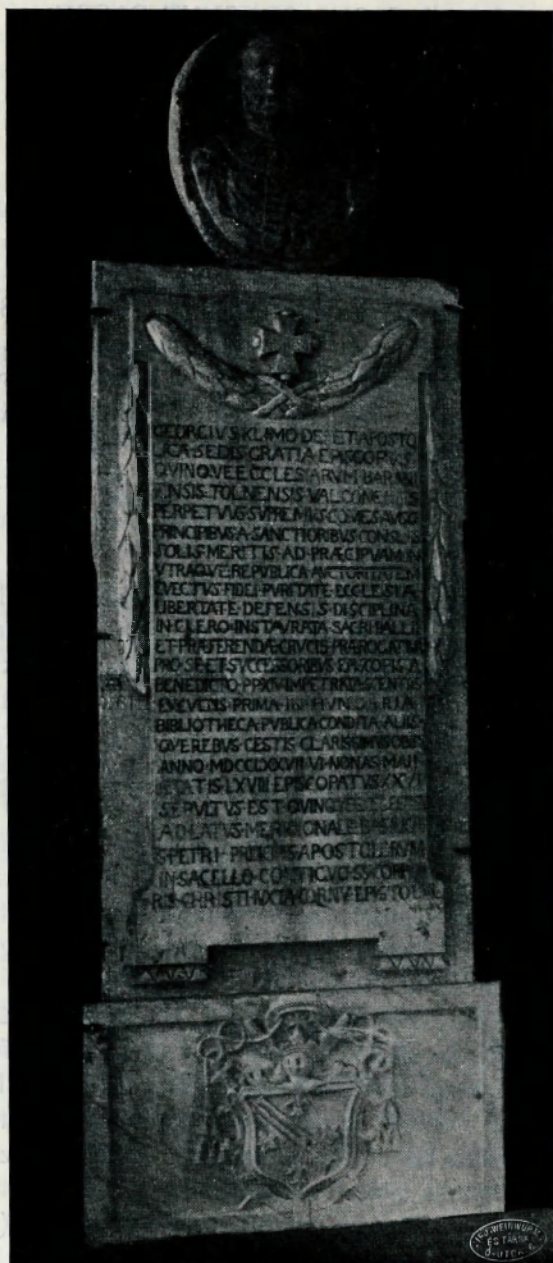
PS. 119. V. 6.

Magyarul: Nagyméltóságu, méltóságos és főtisztelendő ur, gróf Karancsberényi Berényi Zsigmond, örökös ura Bodoknak, Isten és az apostoli szék kegyelméből pécsi püspök, a szent Szüzzről nevezett poroszlói apát, nemzetes Baranya-, Tolna- és Verőcze (illetve Valkói) vármegyék fő- és örökös ispánja, Ő csász. és kir. felségének valóságos belső titkos tanácsosa. Meghalt 1748, szeptember 25-én, életének 50. évében. A békegyűlölőkkel békeséges voltam, mégis ha szoltam nekik, ok nélkül ostromoltak engem. 119. Zsolt. 6. v.

A kő a székesegyház Corpus Christi-kápolnájának déli falában volt, a 769. sz.-al szemben.

Berényi (1739—1748) püspök építtette a pécsi papnevelőt. Született 1694-ben szeptember 24-én Nyitra megyében, Bodokon. Életrajza Kollányinál: Esztergomi kanonokok 335—7. lap, hol a többi életrajzi források fel vannak sorolva.

775. *Klimó György, pécsi püspök sírköve.* Kékes, fehér márvány. Két részből áll. Az alsó 1 méter széles, 55·5 cm. magas, a felső 1·75 m. magas, 89·5 cm. széles. Az alsó darabot lapos keret övezi, az ennek belsején levő mezőben van domboruan faragva a püspök czimere. A foszladékkal körülvett pajzsot balról jobbra harántosan eső szalag metszi, ezen egy nyilvessző. A szalagalkotta képmezőben egy-egy lilium és rózsza van. Ez utóbbi részlet azonos Szakmáry püspök czimerével. (766. sz.) A pajzs felett lánczocskán függő keresztel diszitett rostélyos és szárnyas sisak van, e felett egy csillag. Az egésztest fedi a 12 bojtos püspöki kalap. Balról az érseki kereszt, jobbról a pásztorbot (pedum) áll ki a pajzs alól, melyet alul az érseki pallium övez. Felső része a sir-
emléknek a felirati tábla. A lapból még egy lap emelkedik ki, alsó részén két vízcseppes (mutuli) görög párkánynyal (szarufő). Felső részébe egy végein gömböcskével diszitett keresztet övező

261. Klimó püspök sirköve. (775. sz.)

babérfüzér van befonva. (Klassziczizáló irány.) A táblán fekete, lapidaris nagy betűkből a következő felirat olvasható:

Georgius Klimo Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Quinque Ecclesiarum Baraniensis Tolnensis Valconensis perpetuus Supremus Comes. Augg. Principibus a Sanctoribus consiliis Solis meritis ad praecipuam in utraque republica auctoritatem evectus, fidei puritate Ecclesiae libertate defensis disciplina in clero instaurata sacri pallii et praeferendae crucis praerogativa pro se et successoribus Episcopis a Benedicto PP. XIV. impetratis, Scientiis excultis prima in Hungaria Bibliotheca publica condita aliisque rebus gestis clarissimus obiit anno MDCCLXXVII. VI. Nonas Maii aetatis LXVIII. Episcopatus XXVI. Sepultus est Quinque-ecclesiis ad latus meridionale basilicae S. Petri Principis Apostolorum in sacello contiguo SS. Corporis Christi iuxta cornu epistolae.

Magyarul: Klimó György, Isten és az Apostoli Szék kegyelméből pécsi püspök, Baranya, Tolna és Valkó megyék örökös főispánja, fejedelmeknek egyházi tanácsadója, egyedül érdemeinél fogva emelkedett mindkét államban (egyházi, világi) kiváló tekintélyre. Miután a hit tisztaságát és az egyház szabadságát megvédte, papságában a fegyelmet megalapította, a pallium (érseki palást) és a kereszttvitel kiváltságát magának és püspöktódainak XIV. Benedek pápától megszerezte, a tudományokat művelte, Magyarországon az első nyilvános könyvtárt felállította és más jeles dolgokat művelt, meghalt az 1777. év május 2-án, élete 68. püspöksége 26. évében. Eltemetettet Pécsett a Sz. Péter apostolfejedelemtől nevezett bazilika déli oldalán, az odaépített Corpus Christi-kápolnában a leczke-oldalon.

A többire nézve lásd 776. sz.

776. *Klimó György, pécsi püspök mellképe a sirjáról.* Ovális, fehér márvány dombormű életnagyságban. A püspök fürtös, szép feje egy kissé balra van fordulva, mellén a reve-renda, püspöki kereszt és pallium. Ez a dombormű volt a 775. sz. a. leirt sirkő tetején. Két génusz tartotta, kiknek egyike a kép felé tükröt mutatott — a mint erről a pécsi székesegyház visita-okmánya tudósít.

A 775. sz. a. közölt felirat ugyan bőven tudósít Klimó püspök érdemeiről, de külön is ki kell emelnem, hogy egyike volt Pécs legnagyobb püspökeinek, a ki alatt a pécsi egyházmegye a török hódoltság után megerősödött. Sok templom és plébániaház épült alatta, Pécsen a Tettye alatt papirgyárat létesített. Koller nagyprépost, a híres történetíró az ő neveltje volt. (Életrajza bővebben a források idézésével Kolláyninál: Esztergomi kanonokok 351—352. lap.) Megjegyzem végül, hogy mindkét (775. 776. sz.) kő egy eldarabolt római márvány szarkofágból készült.

777. *Nesselrod Ferencz, pécsi püspök emlékköve.* Porhanyó mészkő. 95 cm. magas, 48 cm. széles ovalis alak. Felső részén a püspök czimere. A nyakörves kutya és koronás oroszlán által tartott barokkeretes pajzs egy függélyes, rovátkás szalaggal, egy vízszintessel és egy harántossal osztatik mezőkre. Két mezőben kutya és oroszlán. A középső függélyes szalagon kis pajzs fekszik. A czimerpajzs felett 4 sisak; a két szélső szárnyas, a két belsőn ismét a kutya és oroszlán. A püspöki jelleg csak az egészre ráboruló püspöki kalappal van jelezve. A czimer alatt a következő felírás olvasható:

LAPIS ISTE
IN
AEVITERNAE GRATITVDINIS TESSERAM
EXTRA LOCATVS
PIENTISSIMO PRAESVLI
ECCLESIAE PRAESENTIS FVNDATORI
COMITI NESSELRODIO
QVI 29. 7 BRIS IN DOMINO OBÝT
PRECATVR
REQUIEM SEMPITERNAM.

Magyarul:

Ez a kő az örök hála jeléül külön (vagy kívül) helyezett ide a kegyes főpásztornak, ezen templom alapítójának, Nesselrod grófnak, ki elhunyt az Úrban szeptember 29-én. Örök nyugalomért esedezik.

Magyarázatul megjegyzendő, hogy a püspök az általa török mecsetből keresztény templommá alakított pécsi kórházi kápolnában van eltemetve, hol azonban, most semmi sem jelöli sirját. Ez volt a sírköve, (Koller Tom. VII. pag. 198. m. jegyzet) mely már Aigl Pál korában (Hist. Capit. 1838. 223. lap) a régi könyvtárpépület (püspöki palota) alsó előcsarnokában őriztetett. A nagy betűkkel jelzett chronosticon az 1732. évet adja. Nesselrod gróf 1703—1732. pécsi püspök, vesztfáliai eredetű, katonatermészetű, de nagy tevékenységű férfin volt. Egyházmegyei zsinatot tartott, a székesegyházat restauráltatta, a pécsi kórházat alapította.

778. *A székesegyház Imre-kápolnájának emléktáblája.* 42 cm. épnégyszögű kelheimi sima lap, melybe ezen felírás van bevésve nagy betűkkel: † Divo Emerico Principi Juventutis Castitatis Prodigio Emericus Bohussius vita et moribus integerrimus AEdiculam hanc sacram iniuria temporum ac vetustate conlapsam Instaurari aramque in ea construere ac Divi sui Tutoris honoribus sacrari testamento moriens legavit. Anno 1739.

Magyarul: Szent Imrének, az ifjúság fejedelmének, a tisztaság csodájának tiszteletére, az életében és erkölcsében feddhetetlen Bohuss Imre ujitotta meg ezt a szent hajlékot, mely az idők viszontagságai és régisége miatt romba dőlt és benne halála előtt végrendeletében oltárt emeltetni és azt szent pártfogójának tiszteletére szenteltetni rendelte az üdvösség 1739. esztendejében. Az Imre-kápolna, ma Szűz Mária-kápolna, még az 1882-es restauráció előtt Császár István és Vörös Mihály pécsi kanonokok által restauráltatott és kifestett. Lásd még 800. sz.

779. *Deszericzky másképp Ország András, pécsi kanonok sírköve.* 1.60 m. magas és 62.5 cm. széles téglányalaku szürke márványlap. Homorú vonallal van keretelve. Közepén ovalis keretben van a domború czimer. A pajzs mezején nyakán három nyíllal átlőtt szarvas. A pajzs felett koronás rostélyos sisak, melyből foszladék indul ki. A sisakon a szarvas ismétlődik. Balról püspöksüveg, jobbról pásztorbot. Az egészet a püspöki 12 bojtos kalap koronázza.

A czimer felett ez a felírás van bevésve: Illmus. ac. Redissus. D. Andr: Deszericzky. de Eadem. alias. Ország. Dei et Apost: Sedis gratia consecratus eppus. Mindensis. Praep. S: Joann. Bap. de. Castro. V: Ecclesiensi. Catli. Eccl. V. Eccl. Cantor. et Canonicus. Proto. Not. Apost: Nec. non per. Dioecesim. Nom: Eiusd: in Pontificalibus. Suffraganeus. Obiit Die XVIII. Febr. Aetatis suae anno LXIII. A czimer körül: 1788. A czimer alatt:

Quem legis exemplum Cleri fuit optima Plebis
Norma Sui generis Pontificumque decus
Hic jacet! at surget cum tempore carne Beatus
Crede: diu virtus Nulla Sepulta iacet.

Magyarul: Méltóságos és fötisztelendő deszericzki Deszericzky másképp Ország András, Isten és az Apostoli Szék kegyelméből minden fölszentelt püspök, kereszt. sz. Jánosról nev. pécsi várbeli prépost, a pécsi székesegyház éneklő kanonokja, apostoli főjegyző, nemkülönben az egyházmegye kinevezett segédpüspöke. Meghalt február 18-án élete 63. évében 1788.

Kit ez a sir fed, jó pap volt s mintája a népnek,
Őseinek disze s főpapok éke vala.
Itt nyugszik! De dicsőn feltámad majdan e sirból!
Hidd: az erény nincsen sirba temetve soká!

A kő a székesegyházi szent Imre, ma szűz Mária-kápolnában volt. (Brüsztle: Recensio. I. 605.)

Ugy ezen, mint a következő pécsi kanonokok részletes életrajzi adatait illetőleg utalok Aigl „Historia Capituli“ és Brüsztle „Recensio Cleri“ cz. munkáira.

780—781. A székesegyház északi katakomba-lejáratainak és a pécsi őskeresztény cubiculum emléktáblája. A 780. 43·5 cm. széles és 38 cm. magas, sötétszürke, téglányalaku márványlap. Bevéselt aranybetűs felirata:

RVDERA
ARTIS PRISCAE
RETECTA
CVLTORI REDDITA

781. Ez világosabb színű, 50·5 cm. hosszú és 26 cm. magas, téglányalaku márványlap. Felirata

NE LABEFIAT
DIGNÉ ET SOLLICITE
CAVTVM

Fordítása: A régi művészet feltalált romjai az érdeklődőknek feltárattak. Hogy romba ne düljön ismét, méltóan és buzgóan gondoskodva van.

A nagybetűk-alkotta chronostichon mind a két lapon külön az 1864. évet adja. Az első táblát annak emlékére készíttette a pécsi káptalan, hogy Gerster építész Henszlmann Imre régész társaságában 1863 őszén az északi kriptalejáratot, melynek ürege kelet felől téglasorral el volt zárva, ismét megtalálta és kinyitatta; (Henszlmann I. Pécsnek régiségei I. 13. l.) a másodikat ugyancsak a pécsi káptalan készíttette a székesegyház előtt a föld alatt levő őskeresztény sirkamra körüli biztosító munkálatok emlékére. (Henszlmann I. Pécsnek régiségei. III. 80. l.)

782. *Pethő József, pécsi kanonok sírköve.* 1·57 m. magas, 62·5 cm. széles, téglányalaku, világosszürke márványlap. Felső részén ovalis keretben a címer van. Pajzsában 3 vártorony, melyek közül a két szélsőn egy-egy tincses, borotvált koponyájú, bajuszos fej (törökök), a középsőn csőrében ágat tartó madár. A pajzs feletti szárnyas, foszladékkal diszes sisakon ismétlődik a madár. Bal felől a püspöksüveg, jobb felől a pásztorbot, az egész felett a 12 bojtos püspöki kalap.

A címer alatt a következő nagybetűs felirat van bevésve:

Illmus ac Rmus Dominus Josephus Petheő, consecratus Episcopus Methonensis, electus Drivestensis, C. E. Quinque Ecclesien. Lector et Canonicus, Praepositus S. Joan. Bapt. de Castro Quinque-Ecclesien per Dioecesim eiusdem nominis sede vacante in Pontificalibus Sufraganeus et in Spiritualibus Vicarius Generalis Capitularis, Excelsae Tabulae Septem. viral. Assessor. Obiit die 3. Julii anno 1809, aetatis 78.

Fordítása: Mélt. és főtiszt. Petheő József, Methonei felszentelt és Drivestei választott püspök, a pécsi káptalan olvasó kanonokja, kereszt. sz. Jánosról nevezett pécsi várbeli prépost, ugyanazon nevű egyházmegyének püsp. széküresedés alatt segédpüspöke és általános káptalani helynöke. Meghalt július 3-án 1809. évben, élete 78. évében.

A kő a nep. sz. János oltára előtt volt a padlóban. Az ő örkanonoksága alatt meszelték ki a pécsi székesegyházat, a középhajó boltozatát azonban már egy századdal előbb meszelték. (Brüsztle: Recensio. I. 607.)

A szemközti falon:

783. *Beniczky Károly, pécsi kanonok sirköve.* 89 cm. magas, 60 cm. széles téglányalaku, rózsaszínű márványlap. Ovalis mezőben van a domboru czimer. A pajzson balra fordult átlótt nyaku hattyu uszik vizen, jobbra tőle félhold, balra csillag. A pajzs felett sisak, melyből 3 strucztooll áll ki s belőle foszladék csüng le. A pajzstól jobbra püspöksüveg, balra pásztorbot; az egész felett 12 bojtos püspöki kalap. Felirata: Illmus ac Rendmus D. Joannes Carolus Beniczky de Eadem et in Micsinye electus Eppus Scardonensis, Praep: S: Joannis Bapt: De Castro V-Eccles. C. Ecclesiae V. Eccles. Lector et Canonicus. SS. Theologiae Doctor, et II. CC. Zoliensis et Baranyiensis Tabulae Judriae assessor. Obiit 25 7 bris 1817. aetatis Suae anno 71.

Magyarul: Mélt. és főtiszt. beniczkei és micsinyei Beniczky János Károly, scardoniai választott püspök, kereszt. sz. Jánosról nevezett pécsi várbeli prépost, pécsi káptalani olvasókanonok, theologiai doctor, nemzetes Zala és Baranya vármegyék táblabírája. Meghalt szeptember 25-én 1817. Élete 71. évében.

A székesegyház sz. Imre, ma Sz. Mária-kápolnájának padlójában volt. (Brüsztle: Recensio. III. 764.)

784. *Aggregationalis czimer.* 79 cm. oldalas, épnégy-szögű, vörös márványlap. Szélét hengertaggal profilozott keret fogja be. A lap közepén domboru faragásban dús barokkkerettel övezett czimerpajzs, melyben bojtos fonalon két kulcs függ. A czimer felett a hármás pápai tiara. Ez a jelvény már

1829 előtt valószínűleg 1778 óta, (jul. 28) mikor a székesegyház Garampi József pápai nuncius közbenjárására a vatikáni basilikához aggregáltatott és bucsu kiváltságokkal ellátatott (Aigl: Hist. Capit. 246. l.) a szent Sebestyén oltár feletti, vagyis a szentély diadalívének északi pillérein volt alkalmazva annak jeléül, hogy a pécsi székesegyház a római anyaszentegyházhoz tartozik. (A székesegyház visita-okmánya szerint.)

785. *Szemenich Ferencz, pécsi kanonok sirköve.* Az oldalára állított kő közepén a czimer, melynek pajzsa egy vízszintes szalag által két mezőre oszlik, az alsóban egy, a felsőben két hat águ csillaggal. A pajzson egyszárnyas, rostélyos, foszladékkal diszitett sisak; a szárnyon egy kisebb czimerpajzs, ebben is két mező, az alsóban egy, a felsőben három hatágu csillag. A sisak mellett balról infula (püspöksüveg) jobbról pásztorbot. Az egész felett a bojtos kanonoki kalap. A czimer körül be van vésve: Rmus D. Franc. Szemenich Ecclae Cath. V. Eccl. Canon. Proto: Notar: Aplicus; Aetatis annorum 40 obiit 12. Novembris Anno 1773.

Magyarul: Főtiszt. Szemenich Ferencz, pécsi székesegyházi kanonok, apostoli főjegyző, meghalt élete 40. évében 1773. november 12-én. A sarkő Contáé mellett (790. sz.) a sz. Anna oltára előtt volt elhelyezve a padlóban. (Brüstle: Recensio I. 607.)

786. *Szalágyi István, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén domborműben a czimer. Fenn csúcsba futó 2 szalag három mezőre osztja a pajzsot. A jobb szélsőben hold, a balban csillag, a középsőben lábaival szalagot tartó, balra ágaskodó oroszlán. A pajzs feletti rostélyos s foszladékkal diszitett sisakból ismét oroszlán ágaskodik ki, de első lábai közt csillagot tart. A sisak mellett balról püspök (inkább apáti) süveg, balról pásztorbot. Vésett felirata:

Revmus D. Stephanus Szalagyi Cath. Eccl. Quinque-Eccles. Canonicus, SS. Theol. Doctor. Obiit die 27. Oct. anno 1796. Aetatis 58.

Magyarul: főtiszt. Szalágyi István, pécsi székesegyházi kanonok, theologiai doctor. Meghalt 1796. okt. 27-én élete 58

évében. E sirkő a szt. Borbála oltára előtt feküdt. Szalágyi egyik dicsősége a pécsi káptalannak. Klimó püspök Rómában taníttatta. Négy kötetes „De statuta Ecclesiae Pannonicae“ cz. történelmi műve kritikai észről tanuskodik, és sok kérdésben alapvető. Hire Rómába jutott s ott egy tudományos intézet vezetőjévé akarták kinevezni, de II. József nem engedte ki az országból. (Brüsztle: Recensio I. 615.)

787. *Petrovszky József sirköve.* A szögére állított lap közepén a barokk keretes, domboru czimer. Az ovalis pajzs közepén kisebb ovalis pajzs, ebben egy hegyen álló bárány. E pajzsból négy szalag indul ki a nagyobb pajzs kerete felé, ezek abban négy mezőt alkotnak. A felső bal mezőben és az alsó jobb mezőben ötágu csillag és patkó, a felső jobb és alsó bal mezőben két keresztbe rakott zászló. A pajzs feletti sisakból bárány áll ki, s foszladék indul ki.

Bevésett felirata: Jos : Petrovszky de Mindszent : S : C : R : M Dist : Eszek Prov : R : C : & I : C de B : & T : T : I A & Aip ÆSA 49 D 24 Nov : ID : 0 : S : & P : D : 1737.

Magyarul: Mindszenti Petrovszky József, az eszéki kerület cs. és kir. helytartója, kir. tanácsos és Baranya és Tolna vármegyék táblabírája meghalt az Urban élete 49. évében november 24-én 1737.

788. *Fonyó Sándor, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén volt, foszladékkal övezett, domboru czimerből csak a püspöksüveg, a pásztorbot és a sisak, melyből zászló emelkedik ki és a bojtos kalap látszik, a többi lekopott.

Bevésett felirata:

Illustrissimus ac Rndmus Dnus Alexander Fonyó, Elect. Eppus Scutar. ven. cap. Cathedr. Eccl. 5. Eccles. Praepost. Maior et canon. S. C. et R. Apost. Maiest. Excei Stab. Sept. viral. Assess. Obiit aetatis suae 69, Die 21 April 1767. Fordítása: Méltóságos és főtisztelendő Fonyó Sándor ur, scutarii vál. püspök, a pécsi székesegyházi káptalan nagyprépostja és kanonokja, ő cs. és apost. kir. felsége hétszemélyes táblájának ülnöke. Meghalt kora 69. évében, 1767. ápril 21-én. A kő a sz. Sebestyén oltára előtt, vagyis a szentélyi diadalív északi pillére előtt volt. (Brüsztle: Recensio I. 584.)

789. *Fodor István, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén a domboru czimer. Foszladékkal övezett pajzsában pálmafa alatt felfelé néző oroszlán, rostélyos sisakján fiait etető pelikán. Egyházi jelvény nincs rajta.

Bevésett felirata :

RR. Dnus Stephanus Fodor Cathet. Ecclae, 5 Ecclesiensis Canonicus ae. suae 57. Obit 8 May 1766.

Magyarul: Főtisztelendő Fodor István, pécsi székesegyházi kanonok, meghalt élte 57. évében 1766. május 8-án. A kő a hajó közepén a sz. Flórián oltára felé volt. Ő építtette a Kardoss Kálmán-utca 8. sz. kanonoki házat.

790. *Conta Jenő, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén domboruan faragott czimerpajzsa vízszintes szalag által két mezőre oszlik; a szalagon három kör alakú szögfej, a mezőkben vonalas disztimény. A sisak helyén a pajzs felett kereszt 2 szalaggal. Szép a pajzs keretének kagylós barock disztimése. Bevésett felirata :

Rssimus Dnus Eugenius Conta Vbilis Cap. Cath. Quinq. Eccle canonicus aetatis suae annor 66, Obyt Die 22. Septbris 1750.

Magyarul: főtiszt. Conta Jenő, a pécsi székesegyházi káptalan kanonokja meghalt élete 66. évében 1750. szept. 22. A kő a Corpus Christi-kápolna ajtója mellett, sz. Anna oltára előtt volt. (Brüsztle : Recensio. I. 574.)

791. *Nunkovits György, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén volt czimerből csak a szárnyas, foszladékkal disztimett sisak, pásztorbot, püspöksüveg és bojtos kalap látszik, a többi lekopott.

Bevésett felirata :

Illmus ae Rdmus Dnus Georgius Nunkovits, Elect. Eppus Serbiensis, Cathed. Eccle VEcllis Praepos. Maior et canon. per Dioec. VEccles. Spiritb. vicar et auditor grlis SS. Theol. Doct. . . . obiit die 21. Nov. 1790. aetatis suae 58 annorum. Magyarul :

Mélt. és főtiszt. Nunkovits György, serbiai vál. püspök, a pécsi székesegyház nagyprepostja és kanonokja, a pécsi egyházmegye lelkiekben helynöke és általános ügyhallgatója,

theologiai doctor Meghalt 1790. nov. 21-én élete 58. évében.

A kő a székesegyház sz. Mihály-oltára, vagyis a szentély diadalívének déli pillére előtt a padlóban volt.

Nunkovits Gy. a magyar irodalom lelkes pártfogója volt. (Brüsztle : Recensio. I. 609.)

792. *Domsics Mátyás, pécsi kanonok, sirköve.* A szögére állított lap közepén elhelyezett domboru, foszladékkal övezett czimerpajzsban két egymásfelé ágaskodó, első lábaikkal összefont oroszlán és 2 kürt van. Felette a 2 kürttel diszitett rostélyos sisakból jobb első lábával korongot tartó, koronás oroszlán emelkedik ki. Balról mellette a püspöksüveg, jobbról a pásztorbot. Ezek felett a 6 bojtos kanonoki kalap.

Bevésett felirata :

Rndissmus Dnus Math. Domsics. Ecc. Cath. 5Ecc. cus. et can. Obiit aet 77 Die 24 Maii 1768.

Magyarul :

Főtiszt. Domsics Mátyás a pécsi székesegyház örkanonokja. Meghalt élete 77. évében, 1768. május 24.

A kő a nep. sz. János oltára előtt volt. (Brüsztle : Recensio. I. 584.)

793. *Nevéről ismeretlen pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén a czimer. Foszladékkal körített pajzsában várkapu felett jobbra néző, kiterjesztett szárnyu sas. A pajzs felett korona és pásztorbot, a koronán püspöksüveg.

Felirata olvashatatlan. A székesegyházban az itt felsoroltakon kívül még Skerletz Miklós († 1699), Kapucsy György (1664—1730), Reinprecht József (1679—1725) és Glavinics Sebestyén († 1719) kanonokok voltak eltemetve. Reinprecht a sz. György oltár pillére előtt a déli oldalon, Kapucsy közvetlen a katakomba lejárataánál (a restauráció előtti közép-sőnél), Glavinics pedig Kapucsy lábánál.

A jelen kő, a czimer után itélve, valószínűleg Kapucsy-é volt.

794. *Bakich Gábor, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított kőlap közepén hermelinpaláston a czimerpajzs, melyet 2 vízszintes szalag 3 mezőre oszt. Ezek mindegyikében 3—3

szárny közt 3 félhold van. A pajzsot alul 2 pálmaág övezi és 5-águ korona fedi; jobbra a pásztorbot, balra a püspöksüveg van elhelyezve.

Bevésett felirata :

Rmus Dnus Gabriel Bakich de Lach Ven. CCE 5 : EP : M : Inful. Em : & R. D. Alvari Cienfuegos : S : R : E : C : & Epp : C : A : V : V : G : Aetatis Suae An 49. Obiit die 6. Martii 1737.

Magyarul :

Főtiszt. Iachi Bakich Gábor, pécsi székesegyházi kanonok, püspöksüveges nagyprépost, főmagass. és főt. Cienfuegos Alvarus, bibornok és püspök ügyhallgatója és általános helynöke. Meghalt élete 49. évében, 1737. márczius 6. A kő a katakombában a déli lejárati ajtajánál volt. „Jacuit ad pedes putatitii regis Petri“ — mint egy magánföljegyzésben olvastam. Ő építette a káptalan-utca 4. sz. kanonoki házat. (Brüstle : Recensio. I. 576.)

795. *Keszthelyi György, pécsi kanonok sírköve.* A szögére állított lap közepén a fiait etető pelikánnal ellátott czimerpajzs, felette koronás, rostélyos, foszladékkal ékes sisak, püspöksüveg, pásztorbot és kalap.

Bevésett felirata :

Rmus D. Georgius Keszthelyi C. E. V. Eccl. Cancus Paenitentiaris Protonota. Apostolicus Seminarii Episcopalis Praefectus. Obiit 19. Martii Aetatis suae 66 Anno 1805.

Magyarul : Főtiszt. Keszthelyi György, pécsi székesegyházi gyóntató kanonok, apostoli főjegyző, a püspöki papnevelde kormányzója. Meghalt 1805. márczius 19. élete 66. évében. A kő sz. Borbála oltára előtt a padlóban volt. (Brüstle : Recensio I. 620.)

796. *Andrási László, pécsi kanonok sírköve.* A szögére állított lap felső szögletében a halálfejre és csontokra állított czimerpajzs. Benne kivont karddal kezében egy harcos. Felette a sisakból zászlót tartó harcos áll ki s a foszladék csüng le. Püspöksüveg, pásztorbot és 6 bojtos kanonoki kalap fedik. Bevésett felirata :

Rdmus Dominus Ladislaus Andrásii CathCEcl Quinque Eccl. Canoc. Poeniten. Parochiae Q. Eccl. Administrator. Sacr. Can. Licent. Prot. not. Apost. Obiit die VI. Julii MDCCLXXII. Aetatis suae XXXIV.

Magyarul: Főtiszt. Andrási László, pécsi székesegyházi gyóntató kanonok, a pécsi plébánia gondozója, (akkor még egy volt) a sz. kánonok licentiátusa, apost. főjegyző. Meghalt 1772. júl. 6. élete 34. évében. A kő sz. Borbála oltára előtt a padlóban volt. (Brüsztle: Recensio I. 608.)

797. *Kapuváry Márton, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén balrafordult egyszarvuval diszitett czimerpajzs. Felette a foszladékkal ékes sisakon az egyszarvu ismétlődik. És e felett a kanonoki kalap. Bevéselt felirata:

Rmus D. Martinus Kapuváry V. C. E. C. Q. E. C. P. A. I. Cottus de Bar. T. I. A. Aetis Suae Annor. 48 Obyt die 8. Dec. 1781.

Fordítása: Főtiszt. Kapuváry Márton, pécsi székesegyh. kanonok, apost. főjegyző, nemzetes Baranya vármegye táblabírája. Meghalt 1784. dec. 8. élete 48. évében. A Kardoss Kálmán-u. 4. sz. a. kanonoki házat ő építtette. (Brüsztle: Recensio I. 592.)

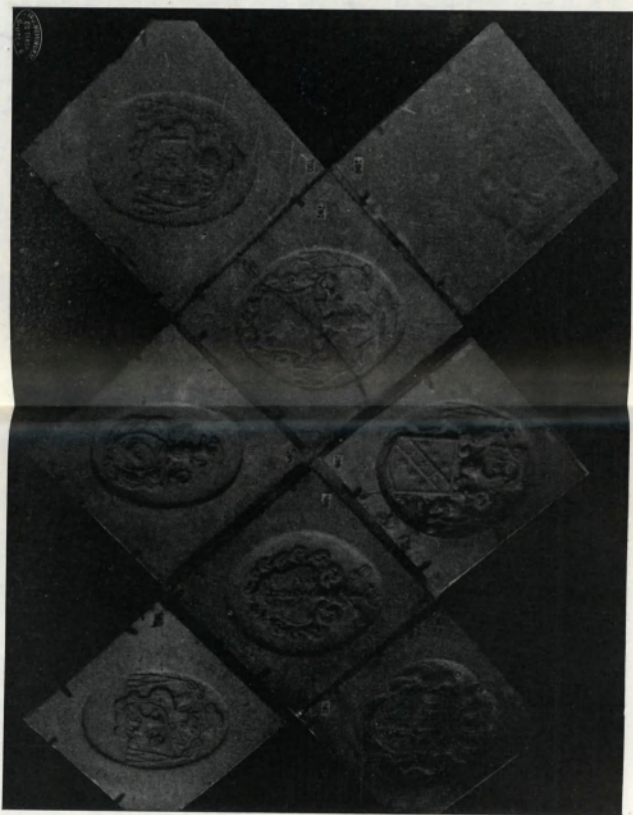
798. *Kovárszky Márton pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén egy balrafordult, kardot tartó karral diszitett czimerpajzs. Felette a rostélyos, foszladékkal ékes sisakon kardot tartó, balrafordult oroszlán, balról püspöksüveg, jobbról pásztorbot.

Felirata:

Rssmus Donus Martinus Kovárszky Cdlis Eccae V. Eccsis Cancus Ilti Cottus Tolnensis Tblae Idrae Assessor. Obiit 19. Martii Aetatis suae 79 Anno 1805.

Magyarul: Főtiszt. Kovárszky Márton, pécsi székesegyh. kanonok, nemzetes Tolna megye táblabírája. Meghalt 1805. márczius 19. élete 79. évében. A kő sz. Borbála oltára előtt a padlóban volt. (Brüsztle: Recensio I. 619.)

799. *Wittmann József, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén domborműben a foszladékkal körített czimerpajzs van, melyet egy a jobb felső szögletből bal felé

262. kép 795-802. sz.

Melléklet a 264. oldalhoz.

harántos, három kereszttel ékes szalag két mezőre oszt. Ezek mindegyikében 3—3 hatágu csillag. Felette 2 szárnyas sisak, a szárnyak közt csillag. Ettől balra püspöksüveg, jobbra pástorbot. Az egész felett a bojtos kanonoki kalap.

Bevésett felirata:

Rms Dnus Josephus Wittman Ecclesiae Cathed. Quinque Ecclesiensis Canonicus et Lector. Pie obiit 1. Aug. aet. suae Ao 50. Anno 1776.

Magyarul: Főtiszt. Wittmann József, pécsi székesegyházi olvasókanonok. Jámborul elhunyt 1776. aug. 1-én élete 50. évében. A kő a főhajó közepén a padlóban volt. „Jacuit in meditullio infra Luster“ olvasom egy magánföljegyzésben. (Brüstle: Recensio I. 608.)

800. *Bohuss Imre, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén a czimerpajzsban egy balkezével pajzsot, jobbjaival madarat tartó férfi és csillag van. A pajzs feletti sisak szárnyai közt egy kar kürtöt tart.

Bevésett felirata:

Rmus D. Emericus Bohuss ven. Cap. Cathedral. Eccl. Quinque Ecc. Cantor et Canonic. Obiit die 13. Jan. Aetat. Suae An. 50. 1739.

Magyarul: Főtiszt. Bohuss Imre, pécsi székesegyházi káptalani éneklőkanonok. Meghalt 1739. jan. 13. élete 50. évében. A kő nep. sz. János oltára előtt a padlóban volt. (Brüstle: Recensio I. 578.) Lásd még 778. sz. a.

801. *Zsivits Mátyás, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén balra egy csillagra néző oroszlánnal ékes czimerpajzs, mely felett ötágu korona, balról püspöksüveg, jobbról pástorbot van.

Bevésett felirata:

Redssmus D. Mathias Zsivits C. E. 5 Ecclis Canonicus SS. Theologiae Doctor Annorum 62 obiit die 8. Decemb. Anno 1814.

Magyarul: Főtiszt. Zsivits Mátyás, pécsi székesegyházi kanonok, theologiai doctor, 62 éves korában meghalt 1814. december 8-án. A kő Szemeniché mellett (785. sz.) a sz.

Anna oltára előtt volt a padlóban. (Brüstle: Recensio I. 620.)
Úgy ölték meg rablók.

802. *Gutierrez János, pécsi kanonok sirköve.* A szögére állított lap közepén négy félkörívből alkotott, karajos keretben két oroszlán tartja a czimerpajzsot, mely egy függélyes és egy vízszintes szalag által négy mezőre oszlik. A bal felsőben három sorba helyezett 12 kör alakú lapocska van. A jobb felső mező egy harántos szalag által ismét két mezőre oszlik, az egyikben egy syrén látszik. A bal alsó mező szalagjára rá van vésve: Ave Maria gratia plena. A mezőben 2 delfin egy szalagot tart a szájával. A jobb alsó mezőben egy oroszlán ágaskodik. A pajzs felett bárói korona.

Bevésett felirata:

Illmus ac Rmus Dnus I : B : L : B : Gutierrez Eccl. Cath.
Quinque Eccl. Canonicus in regno Siciliae S. Jacobi de Alto
Passo Prior aet. Suae ann. 34. Obiit. 20. February 1784.

Magyarul:

Mélt. és főtszt. báró Gutierrez, pécsi székesegyházi kanonok, Sicilia országában sz. Jakabról nevezett altopassoi perjel. 34. évében elhunyt 1784. február 20-án. A kő a sz. Flórián oltára előtt a padlóban volt. (Brüstle: Recensio I. 585.)

A bejárattól balra huzódó folyosón balról a falon:

803. *Klimó püspök könyvtárának emléktáblája.* 1.3 m. hosszú, 93 cm. széles négyszögű fehér márványlap. Barock csigavonalas, domboru keret övezi a feliratot, mely a következő:

HAS · ÆDES · GEORGIVS · KLIMO · EPISCOPUS
QVINQVECCLESiarum · A · FVNDAMENTIS ·
EXCITAVIT · MVLTa · OMNIGENÆ · ERVDITIONIS ·
LITTERARIÆ · SVPELLECTILE · COMPLEVIT ·
CLERI · PRIMUM · ECCLESIAE · SVÆ · TVM ·
PVBLICÆ · OMNIVM · VTILITATI · DICAUIT ·
APERVIT · AN · DO · MDCCLXXIV.

Magyarul: Ezen épületet alapjától kezdve Klimó György, pécsi püspök emelte, a tudományosság sok eszközével fel-

szerelte; először egyházmegyéje papságának, majd a közhasználatnak szentelte. Megnyitotta az Úr 1774. évében.

Klimó György pécsi püspök (1751—1777.) a püspöki székház nyugati szárnyában és a toronyban helyezte el 15000 kötetes könyvtárát. Csillagvizsgálót is akart létesíteni, néhány hozzávaló eszközt meg is szerzett.

804. *Klimó püspök könyvtárának használati szabályai.* Alakja és anyaga egyezik a 803. sz.-al. Bevésett felirata a következő:

GEORGIVS · KLIMO · QVINQVECCLESIARVM ·
 EPISCOPVS · BIBLIOTHECÆ · SVÆ ·
 VSVM · COMMVNEM · FACIT · NEMO ·
 LIMEN · CLANCVLVM · TRANSCVRRITO ·
 NEVE · LOCVLIS · MANVM · ADMOVETO ·
 QVEM · OPTAS · LIBRVM · PETITO ·
 VTITOR · PVRVM · SERVATO · NE · IGITVR ·
 CÆSIM · PVNCTIMVE · FERITO · NEVE ·
 NOTIS · COMPVNGITO · PHILYRAM ·
 INTERSERERE · ET · QVÆVIS · EXCERPERE ·
 FAS · ESTO · IN · EO · NE · INCVMBITO ·
 EXSCRIPTURUS · NE · PAPYRVM ·
 IMPONITO · ATRAMENTVM · ET · ARE-
 NAM · LONGE · DEXTRORSVM · ARCETO-
 IDIOTA · FAMVLVS · INERS · FABVLATOR ·
 EXESTO · SILENTIVM · TENETO · NEVE ·
 ALTIVS · LEGENDO · ALIOS · OBTVNDITO ·
 ABITVRVS · LIBRVM · CLAVDITO ·
 PARVVLM · IN · MANVS · REDDITO ·
 MAGNVM · MINISTRO · ADMONITO ·
 SVPER · TABVLA · RELINQVITO · NIHIL ·
 SOLVITO · DITIOR · ABITO · FREQVENTIVS ·
 REDITO.

Vagyis: Klimó György, pécsi püspök, könyvtárát közhasználatba bocsátja. Senki titokban be ne osonjon, se kezével a rekeszekhez ne nyuljon, ha könyvet akarsz, kérd, azt tisztán tartsd, tehát ne sértsd meg vágással, szurással, jelekkel se bökd át, papírt beledugni, vagy bármit kitépni tilos. Ne feküdj rá; ha ki akarsz belőle jegyezni valamit, a papírt ne tedd rá; a tintát és porzót jobb felől, jó távol tartsd, hülye, lusta, fecsegő szolgának kinn a helye, csendben légy

és fenhangon olvasva mást ne zavarj. Ha elmégysz, csukd be a könyvet, a kicsit add vissza, a nagyot pedig, figyelmeztetve az őrt, hagyd az asztalon; nem kell fizetned semmit; gazdagodva távozz; térj vissza gyakorta.

Ugy ez, mint a 803. sz. tábla állítólag római fehér márvány szarkofágokból készültek. Idehozataluk előtt a püspöki székház kertjében a lépcső falához voltak támasztva.

III. Az emlékek javított sorrendje.

1. *Római régiségek* 1. 16. 2. 15. 13. 14. 3. 4. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 6. 17—22.

2. *A nyugati kapu.* 23.

3. *Rómán építészeti tagozatok.* 28. 29. 32. 30. 24—27. 31. 35. 33. 45. 46. 47. 55. 58. 59. 60. 54. 38—43. 44. 63. 52. 53. 50. 51. 57. 48. 49. 37. 65. 56. 61. 62. 64. 311—322. 636—659.

Az oszloprészeket és konzolokat is ideveszem. 300. 304. 309. 305. 303. 307. 299. 301. 302. 298. 308. — 235. 310. — 306. 323. 325. 326. 327. 328. 329. 331. [Talán inkább a csucsívesek közé tartoznék: 324. 330.] 310. 664.

4. *A népoltársátor.* 69—79. 80. 81. 82. 83. 84—95. 563 (?) 96. 97. 98. 99. 100. 174. 400. (egyik darab.) 101—122. 123. 124—132. 133. 134. 163. 388. 392. 396. 141—148. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 149—155. 169—171. 560 b) 156. 157—162. 164—168. (?) 172—173. (?) 405. (?)

5. *A katakombalejratok.* a) *Északi:* 175. 176. 177. 178. 185. 186. 204. 213. a) 179—181. 182. 183. 184. 188. 189. 190. 191. 187. 201. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 212. 202. 203. 205—210. 211. 213. b) 214. 341. 413. b) *Déli:* 219. 220. 221. 222. 223. 215. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 216. 217, 233. 218.

6. *Római stílusú faragványok*, melyeknek alkalmaztatása ismeretlen. A) A melyeken csak díszítmények vannak, lehetőleg motívumaik szerint csoportosítva, de tekintettel építészeti rendeltetésükre is.

Fülkebélletek: 404. 530. 553. 549—552. 554. 414. 415. 527. 528. 529. 531. 533—534. 532. 535—536. 537—538.

543. 544. 546. 547. 548. Hármás inda: 409. 338. 410. 412. 417. 421. 423. 430. 432. 437. 440. 463. 466. 467. 469. 470. 586. 621. 610. 599. 587. 593. 594. 598—600. 588. 589. 590. 591. 592. 595. 596. 601—608. 609. 612. 613. 616. 617. 618. 619. 620. 622. 623. 625. 626. 252. 253. 614. Fonódó medaillonok hármás indából: 236. 240. 241. 242. 243. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 464. 468. 471. 472. 624. Kettős inda: 237. 244. 407. 474. 475. 476—479. 473. 447. Egyes inda, ág: 332. 238. 239. 422. 424. 425—429. 431. 433. 435. 438. 439. 441—442. 443. 334. 335. 336. 337. 339. 340. Ugyanaz homoru mezővel: 401. 402. Szabálytalan hajlással: 448. Hullámos: 454. fonódó: 449. 450. 451. 453. 398. 399. Egyes ág medaillonokkal és hullámvonalakkal: 518. 519. 520—521. 522. 523. 524. 525. 526. 455. 456. 457. 458. 459. A 163. rokonai: 389. 390. 391. 393—395. 436. Későbbiek: 568—577. Gyöngyös levélek: 408. 416. Lantalak: 465. Kapualak: 481. 482. 483. 487. 486. 488. 484. 496. 497. 498. 499. 500. 485—489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 511—517. T alak: 501. Variációi: 502. 503. 504. 505. 506—507. 509. 555. (alsó része) 508. 510. Nyolczasalak: 342. 343. 344. 345. 354. 355—357. 346. 348. 349. 350—353. 358. 359. 360—370. 371—373. 347. 374—376. 377. 378. 379—380. 381—385. 387. 611. 615. Longobard szíjfonat: 397. Fadisz: 261—271. Sakktábla disz: 272. 297. Pálmalevelek: 400 (3 db.) 403. 406. 411. Fenyőtoboz: 434. 444. 445. 446. Akanthus: 460. 461. 462. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. Rosetták: 556. 559 b) 560 a) Rosettasor: 480. 539. 539 a). Parapetumok: 542. 668—687. Gyámkövek: 540. 541. Relief en creux: 418. 419. Madaras disz: 333. 564—567. 627. 628.

B) *Alakos faragványok*: 561. 562. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 660. 661. 662. 663. 665. 666. 667. 688. 690. 702. 693. 695. 689. 694. 697. 727. 700. 703. 691. 696. 704. 692. 698. 699. 705. 707. 712—713. 716. 717. 721. 711. 718. 719. 722. 701. 715. 720. 724. 725. 726. 706. 729—730. 708. 709. 710. 714. 723. 728.

7. a) *Csúcsívesek*: 739. 740. 742. 737. 738. 754. 743.
756. 744. 736. 748. 750. 749. 751. 745. 746. 735. 734. 731.
732. 733. 752. 753. 757. 755. 741. b) *Renaissance stíltűek*:
766. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765.

8. *Siremlékek és vegyesek*: 767. 768. 769. 770. 773.
777. 774. 775. 776. 793. 794. 800. 790. 789. 788. 792. 796.
785. 799. 802. 797. 779. 791. 786. 795. 798. 782. 801. 783.
787. 66. 67. 772. 771. 778. 803. 804. 780. 36.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap.		Lap.
Bevezetés	1—7	80. sz.	79
I. A faragványok kora és jellege	9—38	81—95. sz.	80
II. Az emlékek részletes felsorolása és leírása.		96—98. sz.	82
<i>1. csoport. Római régiségek</i> 39—45		99. sz.	83
1. 2. sz.	39	100. sz.	84
3. 4. 5. sz.	40	101—122. sz.	85
6. 7. 8. sz.	41	123. sz.	86
9—12. sz.	42	124—133. sz.	88
13. 14. sz.	43	134. 135. sz.	89
15. 22. sz.	44	136—148. sz.	90
<i>2. csoport. A pécsi székesegyház nyugati kapuja.</i>		149—155. sz.	92
23. sz.	45—48	156—163. sz.	93
<i>3. csoport. Pécsi székesegyházi román épületrészek és a Honsbruch-emlék</i>	<i>48—65</i>	164—168. sz.	94
24—27. sz.	48	169—173. sz.	95
28. sz.	49	174. sz.	96
29. sz.	50	<i>5. csoport. A pécsi székesegyház két katakomba-lejárata . 96—146</i>	
30. sz.	51	<i>a) Északi lejárát:</i>	
31. sz.	52	175. sz.	111
32. 33. sz.	56	176. 177. sz.	112
34. 35. sz.	57	178. sz.	113
36—43. sz.	59	179—183. sz.	114
44—54. sz.	60	184—187. sz.	115
55—65. sz.	61	188. sz.	117
66. (Honsbruch-emlék)	61	189. 190. sz.	118
67. sz.	65	191. sz.	119
<i>4. csoport. A pécsi székesegyház népoltársátora</i>	<i>66—96</i>	192—194. sz.	120
68—79. sz.	77	195. 196. sz.	122
		197—201. sz.	123
		202—213. b) sz.	124
		<i>b) A déli lejárát:</i>	
		214—216. sz.	125
		217. 218. sz.	128

	Lap.		Lap.
219. sz.	129	467—479. sz.	177
220. 221. sz.	130	480—484. sz.	178
222. sz.	131	485—495. sz.	179
223. sz.	133	496—502. sz.	180
224. 225. sz.	136	503—519. sz.	181
226. 227. sz.	137	520—530. sz.	184
228. sz.	139	531—538. sz.	187
229. sz.	140	539—547. sz.	188
230. sz.	141	548—555. sz.	190
231. sz.	142	556—559. sz.	191
232. sz.	143	560—578. sz.	193
233. 234. sz.	144	579—588. sz.	194
235. sz.	145	589—600. sz.	195
6. csoport. <i>Román stíli farag-</i>		601—612. sz.	196
<i>ványok.</i>		613—621. sz.	197
A) Diszitők.		622—628. sz.	198
236. 237. sz.	146	629—659. sz.	199
238—245. sz.	147	660—664. sz.	202
246—253. sz.	148	665—667. sz.	203
254—259. sz.	149	668—670. sz.	204
260—271. sz.	150	671—678. sz.	206
272—297. sz.	151	679—685. sz.	207
298. 299. sz.	152	686—687. sz.	209
300—305. sz.	153	B) Alakos dombormű és	
306—308. sz.	154	szobortöredékek.	
309—322. sz.	155	688. 689. sz.	209
323—325. sz.	156	690. sz.	210
326—328. sz.	157	691. 692. sz.	211
329. 330. sz.	158	693. sz.	212
331. sz.	159	694—699. sz.	214
332—338. sz.	161	700. sz.	215
339—342. sz.	162	701. sz.	216
343—347. sz.	163	702—704. sz.	217
348—370. sz.	164	705—706. sz.	218
371—390. sz.	166	707—718. sz.	220
391—395. sz.	167	719—720. sz.	221
396—399. sz.	168	721—722. sz.	222
400—406. sz.	169	723—730. sz.	224
407—414. sz.	170	7. csoport. <i>Csúcsives és renaiss-</i>	
415—418. sz.	171	<i>sance- emlékek.</i>	
419—434. sz.	172	a) Csúcsives stíli faragványok.	
435—447. sz.	174	731. sz.	229
448—460. sz.	175	732—734. sz.	230
461—466. sz.	176	735—740. sz.	231

	Lap.		Lap.
741—750. sz.	232	777. sz.	254
751—757. sz.	233	778. 779. sz.	255
<i>b) Renaissance-stilü faragványok.</i>		780. 781. sz.	256
758. 759. sz.	233	782. sz.	257
760—762. sz.	235	783. 784. sz.	258
763—765. sz.	236	785. 786. sz.	259
766. sz.	237	787. 788. sz.	260
<i>8. csoport. Sirkövek és vegyesek.</i>		789—791. sz.	261
767. 768. sz. (Grocus)	238	792—794. sz.	262
769. sz. (Bálint)	241	795—796. sz.	263
770. sz. (Heinricus)	244	797—799. sz.	264
771. sz.	246	800—801. sz.	265
772. sz.	247	802. 803. sz.	266
773. sz.	249	804. sz.	267
774. sz.	250	III. Az emlékek javított sor-	
775. sz.	251	rendje	269
776. sz.	253		

KÉPJEGYZÉK.

A 2., 18., 134., 228., 253., 255., 256., 257., 258., 259., 261. és 262. sz. képek tek. Zsille Ferencz úr fényképi felvételei; a 25., 107., 137., 139., 150., 163., 164., 165., 167., 182., 197., 254. sz. magam rajzoltam, a többi kép duczeit a magyar tudományos akadémia t. archeologiai bizottsága volt szíves használatra átengedni.

	Lap.		Lap.
1. Jákob pátriárka képe	4	24. A Gerecze által rekonstruált	
2. A 17—22. sz.	45	kőszátor homlokzata (melléklet	
3. A pécsi székesegyház nyugati kapujának oszlopfeje	46	a 73. laphoz)	73
4. A nyugati kapu oszlopfeje	47	25. A népoltár rekonstrukciója	75
5. A nyugati kapu bélletfejezete	49	26. A 69. sz. alaprajza	77
6. A 24—27. sz.	49	27. A 69. sz. előlről nézve	78
7. A 28. sz.	50	28. A 74. sz. homlokrajza és	
8. A 29. sz.	51	metszete	78
9. A 30. sz.	52	29. A 80. sz.	79
10. A 31. sz. eleje	53	30. A 80. sz. metszete	80
11. A 31. sz. jobb oldala	54	31. A 83. sz.	81
12. A 31. sz. bal fele	54	32. A 95. sz.	81
13. A 32. sz.	55	33. A 96. és 97. sz. (melléklet	
14. A 33. sz.	56	a 82. laphoz)	82
15. A 34. sz.	57	34. A 98. sz.	83
16. A 35. sz.	58	35. A 99. sz.	83
17. A 38—43. sz.	59	36. A 99. sz. jobb fele	83
18. A Honsbruch-émlék (46. sz.)	62	37. A 99. sz. vázlata, szem-	
19. A kőszátor romjai	66	ben	84
20. A kőszátor alaprajza (melléklet a 68. laphoz)	68	38. A 99. sz. oldalnézete	84
21. A Gerecze által rekonstruált kőszátor (melléklet a 69. laphoz)	69	39. A 101—122. sz. metszete	85
22. A Gerecze által rekonstruált kőszátor hosszmetszete (melléklet a 70. laphoz)	70	40. A 104. és 106. sz.	86
23. A Gerecze által rekonstruált kőszátor keresztmetszete (melléklet a 71. laphoz)	71	41. A 114. és 122. sz.	86
		42. A 123. sz.	87
		43. A 125. sz.	88
		44. A 133. sz.	88
		45. A 134. sz.	89
		46. A 135. sz.	89
		47. A 136. sz.	90
		48. A 141—148. sz. metszete	90

	Lap.		Lap.
49. A 141. sz.	91	89. A 218. sz. metszete . . .	129
50. A 141. sz. más oldalról . .	91	90. A 218. sz.	129
51. A 149—155. sz. metszete .	92	91. A 219. sz.	130
52. A 150. sz.	92	92. A 220. sz.	131
53. A 150. sz. metszete	92	93. A 222. sz.	132
54. A 152. sz.	93	94. A 223. sz.	134
55. A 156. sz.	93	95. A 224. sz.	135
56. A 163. sz.	94	96. A 225. sz.	136
57. A 169. sz.	95	97. A 226. sz.	137
58. A 172. sz.	95	98. A 227. sz. két nézete . .	138
59. A 173. sz.	96	99. A 228. sz.	140
60. A déli katakombalejárat
északi és keleti oldala . . .	97	100. A 229. sz.	141
61. A déli katakombalejárat ke-
leti és déli fala	99	101. A 230. sz.	142
62. Az északi katakombalejárat
északi fala	101	102. A 231. sz.	143
63. A 175. sz.	111	103. A 232. sz.	143
64. A 175. sz. a. említett, elve-
szett keretdiszitmény	112	104. A 233. sz.	144
65. A 177. sz.	113	105. A 234. sz.	145
66. A 179. és 180. sz.	114	106. A 235. sz. metszete . . .	145
67. A 181. sz.	114	107. A 238. sz. metszete . . .	147
68. A 183. sz.	115	108. A 238. sz.	147
69. A 185. sz.	115	109. A 243. sz.	147
70. A 187. sz.	116	110. A 254. sz.	149
71. A 188. sz.	116	111. A 256. sz.	149
72. A 189. sz.	117	112. A 259. sz.	150
73. A 190. sz.	118	113. A 261—271. sz. csoportból	150
74. A 191. sz.	119	114. A 265. sz.	151
75. A 192. sz.	120	115. A 272. sz.	151
76. A 193. sz.	121	116. A 280. sz.	151
77. A 194. sz.	121	117. A 298. sz.	152
78. A 196. sz.	122	118. A 304. sz.	153
79. Lejáratí töredék	123	119. A 305. sz.	153
80. A 201. sz. metszete	123	120. A 306. sz.	154
81. A 201. sz.	123	121. Elveszett oszloptörzstörédék	154
82. A 205. sz.	124	122. A 307. sz.	154
83. A 215. sz.	125	123. A 317. sz.	155
84. A 216. sz. metszete	126	124. A 321. sz.	156
85. A 216. sz.	126	125. A 323. sz.	156
86. A 216. sz. egy részlete . .	127	126. A 324. sz.	157
87. A 217. sz. metszete	128	127. A 325. sz.	158
88. A 217. sz.	128	128. A 326. sz.	158
		129. A 328. sz.	158
		130. A 329. sz.	158
		131. A 330. sz.	159
		132. A 331. sz. vázlata	159

	Lap.		Lap.
133. A 331. sz.	159	176. Az 520. sz.	185
134. A 238., 239., 260., 265., 331.,
414., 415., 418., 472. sz. . .	160	177. Az 522. sz.	186
135. A 333. sz.	161	178. Az 523. sz.	186
136. A 335., 334. 336. sz. . . .	162	179. Az 524. sz.	186
137. A 342. sz. metszete . . .	163	180. Az 527. és 528. sz. . . .	187
138. Elveszett párkánytöredék .	163	181. Az 530. sz. részlete . . .	187
139. 345. sz. metszete	164	182. Az 530. sz. metszete . . .	187
140. A 348. sz.	164	183. Az 532. sz.	187
141. A 369. sz.	165	184. Az 540. sz.	189
142. A 374. sz.	165	185. Az 542. sz.	189
143. A 375. sz.	165	186. Az 544. sz.	189
144. A 378. sz.	165	187. Az 546. sz.	189
145. A 383. sz.	165	188. Az 547. sz.	190
146. A 390. sz.	167	189. Az 553. sz.	190
147. A 392. sz.	167	190. Az 554. sz.	190
148. A 397. sz.	168	191. Az 557. sz.	191
149. A 398. sz.	168	192. Az 560 a)	191
150. A 400. sz. metszete . . .	168	193. Az 579. sz.	192
151. A 403. sz.	169	194. Az 580. sz.	192
152. A 414. sz.	170	195. Az 581. sz.	192
153. A 415. sz.	171	196. Az 586. sz.	195
154. A 418. sz.	171	197. Az 591. sz. metszete . . .	195
155. A 420. sz.	172	198. A 611. sz.	196
156. A 424. és 442. sz. . . .	173	199. A 624. sz.	197
157. A 444. sz.	174	200. A 628. és 627. sz. . . .	198
158. A 455. sz.	175	201. A 636—639. sz., a 642—643.
sz., a 645—647. sz., a 651—
653. sz.	200
159. A 460. sz.	176	202. A 649. és 640. sz. . . .	201
160. A 466. és 467. sz. . . .	176	203. A 648. sz.	201
161. A 472. sz.	177	204. A 655. sz.	202
162. A 474. sz.	178	205. A 660. sz.	202
163. A 481. sz. metszete . . .	178	206. A 663. sz.	202
164. A 484. sz. metszete . . .	178	207. A 664. sz.	203
165. Az 501. sz. metszete . . .	180	208. A 665. sz.	203
166. Az 501. sz.	180	209. A 666. sz.	203
167. Az 502. sz. metszete . . .	180	210. A 669. sz.	204
168. Az 502. sz.	180	211. A 670. sz.	204
169. Az 503. sz.	182	212. A 672. sz.	205
170. Az 506. sz.	182	213. A 673. sz.	205
171. Az 508. sz.	182	214. A 675. sz.	206
172. Az 509. sz.	183	215. A 680. sz.	207
173. Az 510. sz.	183	216. A 681. sz.	207
174. Az 518. sz.	183	217. A 682. sz.	208
175. Az 519. sz.	183		

	Lap.		Lap.
218. A 683. sz.	208	244. A 719. sz.	222
219. A 688. sz.	209	245. Sz. Dávid. (Az 5. laphoz.)	222
220. A 689. sz.	210	246. A 721. sz.	223
221. A 690. sz.	211	247. A 722. sz.	223
222. Angyal (az 5. laphoz és a
689. számhoz)	211	248. A 723. sz.	223
223. A 691. sz.	212	249. A 724. sz.	223
224. A 692. sz.	212	250. A 725. sz.	223
225. A 693. sz.	212	251. A 726. sz.	224
226. A 694. sz.	213	252. A 728. sz.	224
227. A 695. sz.	213	253. A 733—735., 737—740., 759.,
761., 763., 764. sz. melléklet
a 230. oldalhoz.	230
228. A 485., 690., 696., 699.,
700. sz.	215	254. A 740. sz. metszete	231
229. A 700. sz.	216	255. A 731., 732., 765., 766. sz.	234
230. A 701. sz.	217	256. A 762. sz.	235
231. A 702. sz.	218	257. A 742—749., 752 758.,
767—768. sz. melléklet a 238.
oldalhoz.	238
232. A 703. sz.	218	258. Bálint bibornok sirköve
(769. sz.)	242
233. A 705. sz.	219	259. Heinrichus püspök sirköve
(770. sz.)	245
234. A 707., 706. és 708. sz.	219	260. A 772. sz.	248
235. A 709. sz.	219	261. Klimó püspök sirköve
(775. sz.)	252
236. A 710. sz.	219	262. A 795—802. sz. Melléklet a
264. oldalhoz	264
237. A 711. sz.	219		
238. A 712. sz.	219		
239. A 713. sz.	221		
240. A 714. sz.	221		
241. A 715. sz.	221		
242. A 716. sz.	221		
243. A 718. sz.	222		

27561

